

Судотър

СЪЧИНЕНИЯ В ТРИ ТОМА • ТОМ ПЪРВИ



БЪЛГАРСКИ
ПИСАТЕЛ

ЧУДОМИР
СЪЧИНЕНИЯ В ТРИ ТОМА.
ТОМ ПЪРВИ
РАЗКАЗИ И ФЕЙЛЕТОНИ

chitanka.info

Тези неща са писани между годините 1933 и 1940. Излизаха като подлистници на един столичен вестник. Теснотията, която и до днес цари в долните етажи на нашата преса, не им позволи да пораснат, та останаха дребни и някак недоразвити. Разкази ли са, фейлетони ли, или нещо друго — да кажат специалистите. Въпреки многото им недостатъци те продължават да се търсят от читателите, което не говори много добре за тях.

А може би все пак са верни родни картинки от онова време, поръсени с хумор.

Казват, че народите са като децата — не обичат да им се чете морал, а искат да стигнат до истините, развличайки се. Казват още, че ако сатирата е хирургическият нож, то хуморът е „сладкият мехлем“ за раната. Щом е така, не остава друго, освен да си пожелаем този сладък мехлем да се произвежда масово и да се продава под път и над път, защото у нас има още много рани за лекуване.

Чудомир



ПЕТЪР ПОНДЕВ

ХУМОР, РОДЕН СРЕД НАРОДА

Когато четете разказите на Чудомир, трудно е да си отговорите какво така силно ви привлича в тях — дали описваната весела случка, дали героите, или самият автор, който уж се мъчи да не издава присъствието си, но който с цялата си душа се смее заедно с вас. Хуморът е сякаш вродена потребност у Чудомир. Такава потребност, каквато потребност е за него да бъде винаги сред своите герои, сред широките низини на народа, сред самия живот. Невъзможно е да си представите Чудомир откъснат от тази жизнена среда. Искате ли да му причините най-голямото страдание, поставете го да живее далеч от неговите герои. Вие ще му отнемете смеха. А в Чудомировия смях е вложено всичко — и неизтощимата жизнена сила на народа, и радостта на обикновените прости хора, и съкровищата на народната мъдрост. И тъкмо затова, когато заедно с Чудомир се смеем над веселите истории с неговите герои, нас ни покорява едно голямо чувство — любовта към човека от народа. Това голямо чувство — обичта към народа — е откърмило творчеството на Чудомир.

Със своите разкази Чудомир се появява в литературата ни сравнително късно — едва в началото на 30-те години, като се имат пред вид неговите първи литературни опити, датиращи от 1908 г. — времето, през което той сътрудничи във в. „Барабан“ и в средата на Димчо Дебелянов, Н. Райнов, Лилиев и Ясенов пише своите къси стихове, подписвани с псевдонимите: Фанфан, Максим Гладни, Пилот и др. Но тези първи литературни амбиции отшумяват. Повече от две десетилетия Чудомир стои настрана от литературата. Всъщност той и не беше ѝ се обричал. През това време той по-често държи в ръцете си четката и палитрата на художника, но не се докосва до перото. Едва през 30-те години Чудомир започва да рисува своите „нашенци“. И за наша радост — този път в литературата.

Чудомир е също измислено име. Но под това име случаят бе пожелал да се появи истинският писател, спотайван дълго зад

свойствената му неувереност и плахост. Появата на това измислено име напомня по всичко онези анекдотични случки, с които изобилствуват разказите на Чудомир. За това, как неизвестният художник Димитър Чорбаджийски от село Турия бе приел новото си име, под което му е било съдено да се прочуе, разказва самият Чудомир: „През 1908 година македонците се трепеха пак помежду си и санданци убиха Борис Сарафов и Иван Гарванов, видни дейци. Правителството разпратило по всички общини портретите на Яне Сандански, Тодор Паница и Чудомир Кантарджиев и ги сочило като убийци. Като си дойдох през лятото в село, както винаги, пръв ме посрещна Дянко Фурнаджията — весел, духовит и пиан загорец, който отдалеч още се провикна: «Охо, Чудомире, добре ми дошел!» «Какво име си ми измислил?» — питам го, а той ме заведе в общината и ми посочи тази снимка. И наистина Чудомир Кантарджиев, млад, рошав комита, напомняше много на мене — млад, рошав художник. Оттогава ми остана името Чудомир, поде го компанията в село, и досега.“

Чудомир е роден в прочутата Долина на розите — един прелестен край, запазил духа и традициите на националното ни възраждане и веселите нрави на средногорския българин. Оттам е вероятно и неговата неизменна любов към изкуството. Но в този прелестен край Чудомир бе познал също горчивите истини на живота, които няма да забрави никога. Припомняйки си изживяното, той тутакси ще каже: „Роден съм в едно малко балканско селце в Долината на розите, но по-малко съм изпитал аромата на тия рози, а повече тръните им.“

Някакъв каприз на съдбата бе пожелал сякаш да даде име на тези далечни спомени. „Горчилов дол“ — така се е казвала местността, където малкото дете от село Турия, босо и недоспало, е прецапвало студените води на селската река и със сълзи на очи е молило слънцето да не го изпреварва, за да може да напълни чувалите с благоуханния цвят, под който са се криели зли тръни. Такива зли тръни бяха причина за много горчивини в живота на Чудомир. Може би затова и в неговата светла и приласкаваща усмивка трептят онези чувствителни бръчици на човешка горчивина, които ти подсказват, че този усмихнат човек те разбира и че можеш напълно да му се довериш. Тази усмивка ни привлича и в разказите на Чудомир. Тя е придала топлина и на светлите и весели багри в картините му, откъдето ни гледат същите

нашенци, на които бе съдено да придружават цял живот този весел туриец.

Един от тези нашенци е и бащата на Чудомир — оригинален българин с широко и весело сърце — който е искал синът му да облече офицерски мундир или свещеническо расо. Но синът е имал други кроежи за себе си и постъпва в Художествената академия в София, за да учи как да си служи с четката и палитрата. Истинското му призвание обаче ще го отведе неусетно в литературата, където за призвания няма академии и университети, защото единственото училище тук е животът и самоусъвършенствването в „светая светих“ на творческия труд и познанието.

Любопитно е, че през целия си живот Чудомир не отдава особено значение на своето писателство. Той го поставя редом до ония свои обичайни занимания, с които е запълвал дните си в еднообразието на провинциалния бит. Той дори обича да се шегува, щом стане дума за изминатия път от писателя: „Еднакво ме интересува — отбелязва той — история, археология, белетристика и живопис, а една наша народна пословица казва: «Който гони два заека, не улавя нито един.» Аз обаче гоня не два, а четири, затова не можах да уловя нито един досега, но живея с надеждата през следващите седемдесет и пет години, ако не заек, то поне заешка опашка да хвана.“

Едностраничността е беда за хумориста. При Чудомир е друго — интересите му и в историята, и в археологията, и в живописа, както и в самата литература бяха многостранни. И затова на неговия хумор са присъщи не само мярката на художника, но и усетът и тактът на знаещия човек. В творческата си биография Чудомир има много имена: Максим Гладни, Фанко Фтичката, Пилот, Сечко-Бечко, Фанфан, Чик-Чирик, Чанга-Чунга, Дели Димо, Стрелец и много други, но едноединствено лице — чудомировското. По това лице старите му познайници веднага го откриват, а непознатите бързо му се доверяват.

Повече от три десетилетия Чудомир, който живя неотлъчно сред своите нашенци, ни разказва за тях, взирайки се внимателно във всичко, което се отнася до тяхната съдба и до света, където им бе отредено мънирко място. Всичко, което Чудомир рисува, е на самите нас сякаш отдавна познато — толкова осезателно е присъствието на народния бит в неговите разкази. В тези къси, весели историйки са зафиксирани черти от нравствената същност на българина. Едни от тях

са се пречупвали рязко през остриите икономически промени на бита; други са улягали постепенно като трайна национална характеристика на народа.

Светът на Чудомировите герои е селото и малкият провинциален град. Тук именно, където върху широката основа на народния живот се е откроявала най-ярко историческата приемственост между старото и новото. И наистина къде другаде, ако не в нашето село и в онези полуселски прибалкански градчета ние можем да наблюдаваме като в огледало своеобразието на националното ни развитие от епохата на Възраждането. Нали тук капитализмът, като подхвърляше на унищожение старите форми на честния заеден труд, рушеше и устоите на познатата патриархална човечност у българина в името на новия морал на конкуренцията, егоизма и големановщината. И къде другаде, ако не пак тук, сред широките низини на народа, са могли да се съхранят онези прекрасни черти от националния характер на българина, които са го отличавали с човечност и отзивчивост, с широтата и предприемчивостта на народния дух, с готовността на трудовия човек да се притече на помощ на ближните си, да участва в техните общи веселия и радости.

Нека припомним хумористичния разказ на Михалаки Георгиев „Патил, та знае“. В него писателят осмива проявите на новия егоистичен морал, които съпътствуват в годините след Освобождението разрушаването на старата селска заедуга. Новите социални явления, които рушат стария бит и старите отношения на човещина и сговор в селото, са непонятни за Михалаки Георгиев. На тях той гледа с очите на дядо Стоимен — това е някакъв опак свят, в който „нито е да си харен, нито е пък да си лош. Ако си харен за другите, на себе си беля на глава ще докараш, ако си харен за себе си — светото ще викне: лош!“ И затова дълбоко в неговия хумор, в който блика жизнеността на народното остроумие, е спотаена мъка по „старото хубаво време“.

По-късно в „Гераците“ Елин Пелин ще отрази трагизма на селската душа, разкъсана от същите жизнени противоречия, когато старата човещина не може вече да се мири със собственическия глад за земя и когато новото частнособственическо съзнание у селянина ще

отхранва в душата му всички склонности към порока и престъплението. Има нещо неотвратимо, случило се е нещо по-страшно от капризите на „съдбата“ в драмата на стария Герак, който с думите си иска да задави надигащото се в душата му ридание: „Така е тръгнало и така ще върви, няма да стане по-добре. Любовета бяга от човешките сърца, хората не са вече братя.“ Животът с трагична неизбежност е извършил своето — родът на Гераците трябва да се разпадне. И старият Герак, и синовете му, всеки посвоему трябва да приеме разрухата.

Ако през 90-те години много от характерните черти на нравственото наследство на нашия селянин бяха преломени, то в градовете през тези години се извършваха не по-малко дълбоки обществени процеси. Бай Ганьо, който със своите мускали с гюлово масло е обикалял света, се е завърнал в България. Той е пак същият, с познатото облекло от бозов шаяк и с накривения калпак, но неговата психика се е коренно променила. Нищо от пословичното трудолюбие на българина, който беше свикнал да поучава: „Залудо работи, но залудо не седи“, не се е запазило у бай Ганьо. Той е разбрал истинската сила на парата и се е научил да я печели не „с пот на чело“, а чрез гешефта и далаверата. Шумните подвизи на бай Ганьо, за които се заговорва вече в цяла България, нарушават завинаги нравствената идилия на еснафа. Те предизвикаха и онова нравствено разслоение в обществения живот, което дълги години след това ще свидетелствува за господството на паразитния буржоазен морал у нас и за неговите карикатурни отражения в низините на народа: мързела, партизанщината, келепирджилъка, хайлайфщината, маниите за големство и лесно забогатяване и пр. Тук трябва да се търсят и подбудите на страстния повик, с който безсмъртният Алеко се обръщаше към своите съвременници писатели: „Задушаваме се в мрачната сфера, която вие ни рисувате, в която се движат само нравствени изроди.“

Алековият повик беше израз на една дълбока жизнена потребност — да се намерят зад разложението и покварата на обществото онези нравствени устои, които да закрепят отново уважението към човека, вярата в неговото обществено предназначение. Тревожният глас на Алеко не издаваше само лично безпокойство. Нашите писатели-реалисти от края на 90-те и следващите години не

можеха да не потърсят с истинска тревожна настойчивост чертите на онази здрава народна душевност, която продължаваше да съществува зад изплувалата на повърхността на живота „гнусна пана“.

Разказите на Елин Пелин бяха най-ярките предвестници в началото на новия век за съхраняваната в низините на народа истинска духовна чистота и човечност. С неповторимата сила на своя талант Елин Пелин ни върна отново към светлите и чисти извори на селската душа, към честния труд и непобедимата жизненост на селянина, забравен в низините на човешката неволя и нищета. Образите на Благолаж, Андрешко, дядо Матейко, Лепо, Милена, Лазарника откриха изведнъж онези нравствени сили у човека, които въпреки егоизма и покварата на обществото имаха свои, дълбоки корени в бита и честния труд на селския труженик. Без да ни връща към лъжливите идеализации на миналото и без да изпуска от погледа си дълбоките злини на своето общество, рисувайки селяшкия живот в цялата му суровост, Елин Пелин е първият наш писател реалист, който успя през онова безпощадно и преломно време да види и да ни напомни за духовната чистота и нравствена сила у народа. Спомнете си за Благолажа. Защо той разправя на другарите си своите чудновати приказки? Той иска те да забравят за миг неволята, която оскотява човека — да не забравят, че са хора. Ето го дядо Матейко, единственият грях, на когото е, че е пил от тегло и мъка. Осемдесет години той е теглил и страдал като куче, но и на оня свят той се срамува да срещне попа-лихвар, на когото не е успял да се издължи приживе. Какво се крие зад привидното лукавство на Андрешко, ако не истинско човешко благородство? Техният честен и непокварен труд е запазил честни и непокварени сърцата им.

И през тези години, а и много по-късно, когато Елин Пелин ще пише своите „Мили родни картини“, той ще живее непрекъснато с българския селянин. Сатирик и изобличител спрямо обществените недъзи, сатиричното острие на Елин Пелиновото перо винаги се пречупва, когато писателят осмива слабостите на нашия селянин. Това говори не само за близостта на писателя до неговите герои и за обичта му към тях. Хуморът на Елин Пелин е най-яркото потвърждение на факта, че неговите герои бяха реални герои — действителни хора, които и през времената на най-тежките си страдания не са преставали да имат свой живот, своите малки радости и шеги и своя смях — смях,

който разкрива здравината на нравствените устои у народа, смях, който е опазвал през продължителните години на мъченическия му живот неговата духовна жизненост.

Израз на същата тази душевност, която успя да запази и да доразвие чертите на нравственото наследство на нашия народ през господството на буржоазния морал, е и хуморът на Чудомир.

Чудомир е един от малцината наши писатели-хумористи, които с хумора си опазваха душевността на народа ни, като го имунизираха от въздействията на буржоазния морал. Когато четем веселите истории, които Чудомир ни разказва за Лъжлив Съби („Косачи“, „Лъжлив Съби“, „Търговска майка“, „Съседи“ и др.), ние не можем да се освободим от чувството, че под този последен селски сиромаш се крие предрешен познатият народен присмехулник и шегобиец Хитър Петър. Толкова роден хумор и толкова житейска мъдрост съдържат неговите хапливи шеги и закачки. Когато Лъжлив Съби коси буренака на селското гробище, за да събере малко храна за кравичката и за магарето си, и се шегува пред гроба на стария си приятел Чолпана, той се шегува не за хула. В неговите остри като наточената му коса остроумия има и болка, и злъч към общата им сиромашия, която ги отвежда до гроба. Това, че той има сила да се смее над селската немотия, говори повече от всичко за жилавостта и устойчивостта на селянина, за неговата оптимистична жизнена философия. Речем ли да се замислим над шеговитите лъжи на Лъжлив Съби, ние лесно ще прозрем зад тях суровата правда. Един път Лъжлив Съби ще се присмее на неканения гражданин, който през разгара на селската работа търси суджук и хляб, като го проводи при вдовицата на Чолпана, която от тъмно до тъмно шета на хората за шепа папурено брашно. Друг път той ще „прати за зелен хайвер“ съдебния пристав, дошъл да секвестира покъщината на Петка Палежа, у когото е останала само предницата от колата, като подшушне, че Петко крие в сеното нов-новеничък велосипед. Трети път той ще се присмее над простотията и наивността на своите съселяни, на които пикьорът отмерва по-голяма пътна тегоба, за да отработят по този начин и пътната на селските чорбаджии. Всякога в лъжите на Лъжлив Съби вие ще откривате остроото критическо чутие на народа, народната находчивост и усет към истината, самосъзнанието за тежкото онеправдание на сиромашията.

Ето, от това първично, но живо и будно съзнание на народа произтича и силата на Чудомировия хумор. И когато Чудомир съвсем непресторено сам се смее в своите разкази, в неговия смях никак не е трудно да се доловят чертите на онази народна душевност, която дълбоко в трудовия бит на самия народ е криела силите за своето самоопазване. Вгледайте се по-внимателно в характера на Тонката от разказа „Скъпете ми времето“. Тонката е успял да скъта от скитанията си из Русия и Австрия малко капиталец, за да отвори общарница в родния си градец. Едва потръгнала обаче работата му, и на вратата на общарницата цъфват червеня печати за протестирани полици. Но Тонката не губи кураж. Той е видял в живота си и хубаво, и лошо. На площадка под широката порта на Тачо Загореца, изнесъл тезгяхче колкото газен сандък, той продължава да кърпи стари обувки. Зиме и лете той работи тук, сякаш нищо не се е случило. И не се отказва от своите шеги. Земята се е сковала от студ, жив човек няма навън, а той, изправил стар кепенк откъм страната на вятъра, работи и не иска да знае. И тъкмо по това време даскалът, който бърза да прекоси площада, ще чуе: „Даскале, какво си се разбързал толкова? Гаче ли ти е студено? Че отбий се, де, отбий се в моята кантора да се постоплиш!“ Друг път местният поп ще го срещне през пости да носи пиле и ще го навика. А той веднага ще му отговори: „Не ме съди, дядо попе, и грях не ми пиши, защото видиш ли сиромас човек да яде пиле, да знаеш, че или пилето е болно, или той е болен.“ Ще дойде ден, когато той няма да има работа. Тогава той ще вземе тебешир от срещната кръчма и ще напише с едри букви на портата: „Скъпете ми времето.“ Така и до последния си ден въпреки неволята си Тонката ще намери сили да се надсмива над света и над себе си. Четете разказа и се смеете, а под клепачите ви парят сълзи. И болка, и умиление — но и чувство за непристъпно и защитено човешко достойнство буди хуморът у този Чудомиров герой.

Дали Чудомир ще ви развежда из селото, или малкото провинциално градче, все едно — той няма да пропусне да ви запознае с тези свои герои, онеправдани от живота, но силни и честни в своя труд. Малко е, ако се каже, че Чудомир познава своите герои. Чудомир живее с тях, той е в самите тях, в душицата им, и ги обича с цялата сила на своето сърце. Ето ни отново на село, където Чудомир ще ни запознае с други: „Сиромас Тоньо Петакът и сивото му магаре Тропчо.

Това е то. Два мъжкаря — два другаря. Друго няма.“ И какво друго би могло да има, когато те „през май пренасят цвето до розоварниците, през есента — червена глина на жените, да си измазват къщите, зиме — дръвца на пазара, туйцък-онуйцък — колкото да преживеят. Така си е навсякъде, така е и по нас: навред кучетата все боси ходят и на сиромаша му духа през гащите“. Така и щели да си преживеят двамата, ако един ден Станьо бакалинът не придумал Петака да си купи билет от лотарията. Купил Петака, но не спечелил. И колкото по-сетне купувал, се не печелил, докато един ден му текнало да купи билетче за магарето. И не щеш ли, магарето да спечели. Получил Петака парите от банката и право при магарето. Показал му ги и занареждал: „Тропчо, братче, това всичкото, дето го виждаш, е твой късмет. Твоички са до стотинка, рекъл. Виж ги, рекъл, разгледай ги, та после да не речеш туй-онуй. Всичките за тебе ще похарча. Ще те пременя, ще те наглася с нов семер, повод ще ти купя, гердан от сини мъниста за шията ще ти взема, а на опашката ти — пембена ружа ще вържа, та да трепка, да трепка, кога пристъпяш. От сърце и душа ще го направя.“ И каквото рекъл — сторил го.

Разказаната от Чудомир случка граничи с анекдота. Но не това е важно в случая. Такива анекдотични разкази ще намерите у Чехов, колкото искате: „Облог“, „Страх“, „Оратор“, „Смъртта на чиновника“ и пр. Такива са и разказите на Елин Пелин „На оня свят“, „Печена тиква“ и др. В хумора анекдотизмът е неизбежен. Напразно някои искат да видят в анекдота само забавното. Зад външно забавната случка могат да се крият ярки характери, покъртителна драма, сурово изобличение. Творчеството на Чудомир е потвърждение на това. В описаната весела история със сиромаш Тоньо ние се смеем над постъпката на героя и „сиромашкия му късмет“, но едновременно с това нас дълбоко ни вълнува нежното и честно сърце на бедняка и неговата безкористна привързаност към верния му другар в труда. Разказът на Чудомир ни издига по-високо от комичния прецедент с героя. Чрез смеха той ни дава възможност да надникнем в душата на отрудения човек, да го опознаем отблизо — кара ни да уважаваме човека.

Спомнете си историята с бабиното Гинино куче. Викнала баба Гина да проклина кучето си, задето отмъкнало две яйца от полозите, а Дечо Порът, който му имал зъб, това и чакал — храснал го с

топоришката по главата и го прострял мъртво. И колкото голяма да е изненадата на баба Гина от смъртта на кучето, триж по-голяма е мъката ѝ от загубения другар. Можеш да се смееш от сърце, защото простоватостта и комизмът в описваната случка са налице. Но не можеш да не се замислиш над простосърдечната мъка на баба Гина, в чиито клетви говори постоянната селска неволя, а в думите, на която се е изляла цялата селска душа, свързана дълбоко с нейната привична среда.

Никак не е случайно, че Чудомировите нашенци, които са челяд на дядо Матейко и родни братя на Андрешко, и през новите десетилетия на века ни напомнят все така силно за Вазовите чичовци. И това е така, защото те са не само техни законни потомци, но в някои отношения и техни по-късни копия, животът в малките прибалкански градчета и селца се е променил основно. Изчезнали са от старата чаршия заедно със сребърните петолевки и малките оживени дюкянчета с кепенците, с прихлупените сачаци и с пушешите рано преди изгрев мангали. Прегърбеният осемдесет и пет годишен майстор-калпакчия дядо Васил си спомня с болка в своето порутено дюкянче за онова време на альш-вериша и евтинията, когато върху широките миндери, отрупани с кожи и калъпи, калфи и чираци са шили по 1500 калпака на година („Старата чаршия“). Някогашните блажени времена за еснафа са отминали и думите на стария калпакчия не оставят никакво съмнение върху това: „Умря тя нашата! Свърши тя! Едно време тук, в чаршията, имаше трийсет и два калпакчийски дюкяна, момче!“

Но безпощадната ръка на новото време не бе успяла да помете от тези процъфтяващи някога занаятчийски краища онези дребни занаяти, които върху развалините на миналото продължаваха, както глухарчетата в изоставените дворове, да напомнят за стария живот. В застоя и глухотата на тези стари градчета продължават да тегнат сенките на традициите и привичният мир на стария българин с неговото жизнелюбие и нравственост, с неговата вродена непринуденост и простота, с пословичното му трудолюбие. Тонката с малкото тезгяхче пред портата на Тачо Загореца е ново копие на Вазовия Сиромах Лазар, който, щом се подаде слънцето през зимата, не пропуска да изнесе своето столче на открито, за да кърпи по на топличко старите обувки на съгражданите си. Сиромах Тоньо Петакът

и баба Гина напомнят по всичко ония Вазови герои, свикнали да общуват с привичния им свят с простодушieto на деца: единият радостен, че магарето му печели от лотарията, а другата опечалена, че Дечо Порът е убил кучето ѝ, което тя по навик гълчи като немирно дете. Сякаш току-що напуснали компанията на Вазовите чичовци, за да преживеят нови преमेждия, са Генчо Кунин, Драган Чакърът и хаджи Дончо. Подучена от хитрия загорец, Стана ги обвинява, че извънбрачното ѝ дете е от тях, а те, загубили ума и дума, хукват, където им очи видят — единият в ливадата край Тунджа, другият в корията през реката, а третият в зимника на дюкяна си, за да прави метани. Лъжлив Съби е един от многобройните внуци на хаджи Ахил, които продължават да разнасят славата му, а в жилите на хаджи Дончо, Илия Черния и Слави Шерденя тече сякаш немирната епикурейска кръв на дядо Либен с неговата весела широта на духа. Повечето от Чудомировите чичовци са станали сиромашинки. За тях Вазовият Хаджи Ахил би могъл също да каже със съчувствената си усмивка: „Царю честити! На такива хора данък взема ли се?“, макар с думи те да могат да заплащат с лихви за нанесените им обиди и да знаят по-добре от своите недалечни предшественици, че светът е устроен така, че „злото да не идва само“. Но и те, подобно на Вазовите чичовци, пазят в себе си самородните черти на примитива и продължават да напомнят за *детството* на народа.

Само Чудомир умее с толкова съчувствие и с такава любеща усмивка да ни показва зад простодушieto и комизма на своите герои истината за техния горчив, но изпълнен с нравствена чистота живот.

Замислим ли се обаче над постъпките на Чудомировите герои, ще видим, че хуморът се крие не толкова в самите им постъпки, колкото в несъответствието между техния трудов живот и окръжаващата ги социална действителност. Оттук и тази скрита болка и нравствено съчувствие, с които се отличава хуморът на Чудомир. Острието на Чудомировия хумор е насочено не към тези простички и безобидни хорица от народа, чието единствено упование в живота е трудът, а към онази социална среда, която ги е обрекла на грижите и неволята. Затова хуморът на Чудомир не унижава, а издига човека — превръща го в изобличител на живота и социалните неправди. И нещо не по-малко важно — когато Чудомир от низините на трудовия бит и трудовите навици на народа осмива съвременното си общество, той, за

разлика от писателите-народници от 90-те години не обръща поглед към миналото, не скърби по „изгубения идеал“. Героите на Чудомир не гледат вече на живота с очите на дядо Стоимен от познатия разказ на Михалаки Георгиев. За разлика от дядо Стоимен за тях запазените още от миналото външни морални норми са не по-малко тягостни. И нищо чудно. Когато Чудомир рисува своите „нашенци“, животът беше окончателно извършил своето. И само Чудомир, този тънък познавач на народния бит, можеше с такава проницателност да разкрие и да осмее нецелесъобразността на онези форми от старата, задружна нравствена управа на селото, които бяха изгубили вече своя реален смисъл и бяха излишна тежест на и без това тежкия живот на селянина.

В „Бламът на старейшините“ Чудомир със свойствения си хумор осмива постъпката на селските старейшини, които се отправят към дома на Станка да уредят „по закона“ положението с детето, което тя има от извънбрачните си връзки със загореца. Думите, с които Станка посреща пред прага на къщата си селските старейшини, са едновременно и присмех, и изобличение на привидността и непригодността на тези стари форми от някогашния задружен живот на село: „От вас е детето, кмете! — провиква се Станка. — От тебе е, от дядо Чакъра е, от хаджи Донча е. Чухте ли? От всички ви е, дете сте се допилели невикани и неканени в къщата ми посред бял ден!... Години като робиня се мъча аз тук и никой не се погрижи да ме попита — гладна ли съм, жедна ли съм, жена ли съм, или кучка!... Ваше е детето! Тъй да знаете!“ Чувствувате как Чудомир сам се смее, колко той е доволен от отговора на своята героиня, в думите, на която е вложена цялата истина за тежкия живот на селянина, за неговия непресторен и правдив морал и за човешкото му достойнство. И не е ли обяснимо защо тъкмо Чудомир, който уважава нравствените устои на наследената човечност и взаимност у българина, отбранява с хумора си тези устои от консерватизма и формалния нравствен кодекс на миналото, зад които стои прикрита грубата намеса и гаврата на буржоазния морал с човека.

Често съм се питал защо този дълбоко човечен и толкова животворен хумор на Чудомир все още не е оценен истински. Слушал съм как някои, инак добри изпълнители, представят по сцените неговия хумор. Има нещо съвсем странно в увлечението да се

представя хуморът на този тънък познавач на народната душа и истински сърцеведец като „масалджийски“. Става ти наистина обидно, когато от устата на подобни изпълнители чуваш как познатите ти и любими герои говорят не като нормални хора, а като препарирани чудаци, когато живеят, сочен, цветист и народен език на Чудомир започва да звучи във фалшивия строй на пародизациите. За да разбираш и чувствуваш истински хумора на Чудомир, трябва да познаваш и разбираш преди всичко истинските негови герои. В миналото буржоазията, оценявайки несприятелското въздействие на Чудомировия хумор, се опита да го освободи от неговото социално и народно звучене, да ни го представи като безобидно шегобийство с „нрави, навици, характери, обичаи — не пороци. Затова хуморът му е чеховски хумор — свободен от морално и обществено-възпитателни задачи“ (вж. Йордан Бадев — „Зора“, 1936 г.). И към творчеството на Чудомир българската буржоазия постъпи така, както към нашата народна хумористична приказка. И тъкмо под това фалшиво осветление разказите на Чудомир започнаха да звучат наред с народния ни хумор по сцените в миналото като „душеусладителни“ зевзеклъци.

Днес обаче на нас е необходим истинският чудомировски хумор — потребен ни е той, както са ни потребни живата народна мисъл, неподправените чувства и смехът на народа, сочната, богатата и цветиста народна реч.

Макар във фокуса на целокупното творчество на Чудомир да стои непрекъснато човекът от народа, Чудомировият хумор има много аспекти, съдържа различни жизнени оценки. Тези аспекти и жизнени оценки на Чудомировия хумор произтичат от множеството съприкосновения на писателя с действителността — в тях е отразено нравственото разслоение на селото и провинциалния град. И тук личи истинската дарба на художника, който в повечето случаи, без да рисува външния портрет на своите герои, умее да предаде изведнъж нравствената същност на типа, да го накара да заживее пълнокръвно. Само писател, който живее неотлъчно сред своите герои, може да придобие тази проникателност към човека, така свойствена за народа, която сам народът остроумно определя с думите: „Виж му ума, па му крой капата.“ Нека припомним Чудомировия разказ „Портрет“. Нито

една чертичка, сложена от ръката на писателя, не подсказва външния портрет на героя. Но за какъв портрет може да става дума, когато образът на стария търговец на розово масло хаджи Койо хаджи Стойоолу се изправя цял-целеничък пред нас? Та не е ли това родният брат на бай Ганьо, законсервиран някъде в провинцията, който не е успял да придобие космополитните черти на столичния буржоа, но затова пък не е загубил нищо от своята първична хищност? Чуйте как хаджи Койо хаджи Стойоолу се обръща към сина си, след като е научил, че портретът, който е склонил да му направят, ще струва две хиляди: „Пантелея, Пантелея бе, я ела тука. Ти от Тунджа ли гребеш тия хилядарки, та ги раздаваш щяло и нещяло бре? Какъв е тоя разфайлък из тая къща бе, джанъм? За един портрет, и то до кръста — два хиляди, и баре да е на хасе, да речем, или на нещо друго, а то на кеневир! Хайде, холан, че вие за будала ли ме смятате мене бе! Че аз да зная, че три пъти до довечера ще умра, пак не давам толкова пари. Тъй ли лесно се печелят тия пущини! Небъдница е тая работа! Не става! Не става!“ Цялата пословична байганьовска простащина и скъперничество са останали непокътнати у хаджи Койо, който, макар и на старини да е предоставил на синовете си да ръководят кантората, продължава да дава тон на живота вкъщи.

Достатъчно е само да излезете от дома на хаджи Койо хаджи Стойоолу, да прекосите улицата и да се озовете на чаршията, и Чудомир ще ви въведе в дюкяна на Доньо Дудунков, или както направо му думат, Дудуна. Това е друг нравствен екземпляр в познатото провинциално градче, който, макар и да стои едно стъпало по-долу от стария търговец на розово масло, е от същата зоологическа разновидност. Отличителните белези на този зоологически вид могат да се резюмират с три думи: кражба, лихварство, скъперничество. Последното му качество се е развило у него като „висш инстинкт“ за опазване на вида. Дудунът е пълен с пари като куче с бълхи, но пази парите си не само от другите, но и от себе си. Затова сутрин, като отвори дюкяна, той ще поиска от Косьо Кафеджията да му налее гореща водица в канчето, ще надrobi в него корав хляб и дребно сиренце, обрано от тенекията, и ще лапа ли, ще лапа!...

Глухо и някак тъжно е в това малко провинциално градче, в което живеят героите на Чудомир, И ако не са камбанарията на новата черква и старият кичест кестен да подпират мрачното и сиво небе, то

сякаш ще се стовари върху града и ще го задуши съвсем. Но ако ви доскучае да се шляете по глухите улички на градчето, защото хората като че ли са се затворили не само в къщите си, но и в себе си, спрете се пред портата на как'Сийка и се вслушайте в безкрайните одумки на непознатата провинциална бъбрица. Вие ще научите защо Тина Папучкина година и половина все зъби поправя при зъболекаря, защо нощвите на Бона Бозаджийкина от две години стоят неизстъргани, защо у Парапанкини и майката, и дъщерята се по прозорците висят и не пропускат човек да мине, без да разчовъркат целия му род. И животът на целия провинциален еснаф, ревниво притулен зад смълчаните дувари, ще ви се открие изведнъж като на длан.

Чудомир познава основно психологията на еснафа. Затова той няма да ви говори нищо за него. Той оставя героите си сами да говорят за себе си. Защото тези негови герои, които привидно изглеждат затворени и мълчаливи, са родени свооохотливци. Еснафът в своята затвореност и ограниченост чувства естествена потреба да общува. Но той е изработил свои форми на общение. Такава специфична негова форма на общение е *клюката*. Рожба на ограничения умствен кръгозор на еснафа, клюката е неговото най-остро оръжие за изобличение на средата, в която той непрекъснато живее и която го подтиска. И тъкмо затова чрез клюката, като изобличава другите, еснафът се *самоизобличава*. В киното („Фрос Мувитон“) Фроса Бачопеткова, заела място на „балкон първи ранг“, ще огледа и ще одума всички свои познати. Не е потребно да знаете какво мислят и какво говорят в този момент другите, защото те мислят и говорят същото. Чудомир се е потрудил да ни въведе в живота на провинциалния еснаф по най-прекия път — като е отстранил условността на неговата привидна затвореност.

В разказите на Чудомир еснафът сам разказва за себе си, защото, колкото и да се мъчи да се прикрива, у него действуват противоречиви сили, които го принуждават да излиза от кожата си. Принуден да се нагажда към икономиката на буржоазния свят, еснафът започва да се нагажда и към външните отличия на буржоазния начин на живот. Само така можем да си обясним защо именно в средите на еснафа, който, за разлика от нашия селянин се оказва много по-податлив към въздействията на буржоазния морал, се създаде онази пъстра галерия от карикатурни отражения на буржоазния живот, която сама ни се

предлага, когато речем да се поразходим до провинциалното градче. Ако в миналото еснафът е отличавал своята индивидуалност главно със сръчността в работата си, по празничното си облекло и в прочутите си теферици и зиафети, сега в неговите старания за индивидуална отличителност бушуват много „бесове“. Само в средите на еснафа буржоазният морал можеше да създаде такива нарицателни типове като типа на парвенюто, на големановщината, на непризнатите гении и откриватели и пр. Зад тези карикатурни подражания се крие осакатена душевност, недоразвити пороци и мании. Под въздействието на буржоазния морал типът на еснафа започва все по-определено да се очертава и с лъжливото си благоприличие, с раболепието и угодничеството, с показното си лицемерие и с така характерната еснафска безвкусица.

Чудомир е единствен наш хуморист, който проникна дълбоко в интимния свят на провинциалния еснаф. И когато той го осмива, той го осмива от много страни. При това „алогизмът на обикновеното“ в хумора на Чудомир е толкова очевиден, че смехът действа непрекъснато като изобличение. В разказа си „Кондрат“ Чудомир напомня пословичната честност на стария еснаф, за когото бе достатъчна само дадената дума, която за него е закон, за да осмее още по-драстично измамническата практика на спекуланта-еснаф, свикнал вече да заобикаля параграфите на законите. Но разрушаването на трудовата етика на еснафа се извършва в кръга на неговата духовна ограниченост. Затова и когато той лъже, той си служи с измамата дебелашки и грубо („Горкият ми вуйчо“).

Проникнал в интимния свят на своите герои, Чудомир разкрива черти от онази душевност на еснафа, която, оформяйки се под въздействието на буржоазната нравственост, пренася в карикатурен и изопачен вид в провинциалния град и буржоазните представи за живот. Еснафът е лицемерен и суетен: баба Хаджийка все се вайка, че ще умира, но не забравя да си угажда. Тя се оплаква, че всички са я изоставили, а е пропъдила и снахи, и дъщери, защото има скрити пари и желае самичка да си ги яде. Скъперничеството ѝ е пословично, но тя е приготвила няколко лева да се запише членка на читалището, защото ѝ казали, че при погребение на членовете носят читалищното знаме („Знамето“). Еснафът изпитва глад за обществен показ и признание: бай Кочо Калцунев издържа семейството си само с пенсията си. Затова

след дълги бюджетни пресмятания той ще занесе за обяд вкъщи китка магданоз и две тиквички. Но жена му, която преправя старите си рокли, не пропуска градските журове и събрания, а дъщерите посещават клуба и участвуват в благотворителни комисии. На обяд те ще ядат сух хляб и сирене, защото в семейството не се е родил човек, който за срам на общественото си положение да занесе тавата с тиквичките до фурната. Калцуневци са „самодоказващи се величини“. Те не желаят да изглеждат незначителни хора, затова „хвърчат на голямо“. Външно те раболепно подражават във всичко на „висшето общество“. Те са жалки карикатури, но в собствените си очи стоят по-високо от „градските простаци“. За такива казват: „Носят коприна, а ядат коприва.“ Охолството на еснафа е в неговата гастрономия. Ако еснафът преуспява по някакъв начин, това личи по корема му. Спомнете си как Чудомир рисува домашния интериор на еснафа: „Печката бумтеше весело и мека, приятна топлина, смесена с мирис на прясно кафе и варена царевица, се носеше из стаята. Четири грамадни тела като четири вълнаарски чувала лежаха отпуснати, хъркащи и свирещи някаква варварска мелодия... Цък-цък цък — силеше се да заглуши хърканията им старият часовник от камината. Цък-цък-цък-цък — но где сили за това?“ Бай Къньо Влахът с жена си се канят да ходят на гости у семейството на Коджа Иван. Бай Къньо току-що е станал от собствената си софра, оплаквайки се, че е преял. Неуспял даже да подремне на широкия миндер, а жена му го ръчка да вървят на гости на сестрата. На възраженията му, че ще трябва да се бие път, жена му отговаря: „Че какъв път бе? През три къщи само! Хайде ставай, ставай! Поръчаха ми да идем! Прясно кафе имали и торта, орехова торта. Стани да се подвижим, та да ни се смели храната!“ („Визита“) Преуспелият еснаф е самодоволна и духовно самозадоволяваща се величина даже когато има възможност да попътува по света и да научи нещо. Ето как Гуце предава своите впечатления от сватбеното си пътешествие в Италия: „Рим — град като град. По-голям от Дряново, стар град, стари паметници, стари черкви и скъпотия. Инак — всичко му е хубаво. Там не можахме да намерим да пише ескалупине в листа за ядене. Изядохме пак по две монтанари и поехме за Неапол“ („Читроне“).

Когато Чудомир рисува карикатурните преображения на еснафа, той не е само тънък осмивач. Неговият хумор е пропит с ирония,

защото осмиването е престанало да бъде вече шегобийство и се е превърнало в подигравка. Невинаги Чудомир ще назовава имената на своите герои. Какво е името на непознатата провинциална клюкарка, която одумва своите съграждани пред как'Сийка („Не съм от тях“), ние не знаем. Но нейното име не ни е потребно, защото то не е единственото и защото нарицателно за провинциалния град е не отделното име, а самото прозвище — провинциална клюкарка. Когато Йовков ще ни отведе в малкото провинциално градче („Милионерът“), той ще ни запознае със същата махленска клюкарка. Не е важно как се казва и къде се намира това градче, както без значение е и името на Йовковата героиня, защото и у Чудомир, и у Йовков тези махленски клюкарки си приличат като две капки вода. Невинаги Чудомир ще ни осведомява и за професионалното звание на своите герои. Какво точно вършат и с какво се занимават в града бай Къньо Влахът и Коджа Иван, ние не знаем. Но положително самите те ще се познаят, а и другите ги знаят, защото и двамата са живи и действителни образи от еснафа.

Чудомир изнася обаче пред нас не само карикатурните превъплъщения на еснафа в буржоазното общество. Посредством героите си той ни дава да разберем и обществото, в което те живеят. Това е общество, което създава сиромашия и нравствена поквара у народа, общество, което заплаща премия за преуспяване само на недобросъвестните и безчестните. Негови жертви стават нерядко и честни, и добри хора от народа. В „Постоянен делегат“ героят на Чудомир е жертва на корупцията, която е обхванала държавата и обществото от горе до долу. Него го мъкнат при всички министри ту като кмет, ту като секретар-бирник или фелдшер да представлява привидно желанията на народа, защото зад този привиден демократизъм всичко се урежда по пътя на гешефта и подкупа. До вчера безработен, Чудомировият герой намира неочаквано нова и лесна професия. Той е станал необходим на депутатите и затова работата му расте.

Покварата на буржоазното общество прониква чак до низините на народа. Чрез партизанщината тя насажда безделието и мързела, кражбите и злоупотребата с обществени средства, паразитизма на гърба на народа. Корупцията на властниците разнася заразата на буржоазния паразитизъм и в селото. Чудомир ни е нарисувал ярки портрети на селски паразити. Ето няколко от тях. Тук е секретар-

бирникът: той храни коня си от дажбата на селския бик и самият той е като бик в яденето и в другите издевателства; той изсича собствената си овощна градина, защото е престанала да ражда, за да набеди селото и да му я заплати общината; той краде и от общината, и от селската кооперация и има такъв почерк, че подпише ли те, не можеш разбра дали е фалшификация; две къщи има той и две лозя и е ортак с каракачаните в кашкавала, та да плащат за паша по-малко; има си и пенсия анонимно, защото ходи да взема пенсиите на „вдовиците и невалидите“ и ги изплаща с „окус-фокус“; шестнадесет години е на власт, защото умее да се нагажда към всички партии, и ще седи на служба до второ пришествие („Секретар-бирникът“). Тук е и горският („Синекур“), Седнал под крушата, до която се разделят двата пътя — единият за разрешения участък, а другият към забранената гора — той си дялка някаква клечица. Пеньо е отскоро на служба, но си отбира от работата. Ако се зададе бившият кмет с другите от опозицията, той ще им посочи пътя към разрешения участък: „Хак им е! Малко ли са лапали преди?... Да му докарат по две-три кола материал — и тях ще пусне в забранената. Само че в празничен ден, никой да не види... Кой горски стражар досега е останал без къща?“ Зададат ли се свои хора, той ще втъкне в пояса подаденото му бардуче и ще им пожелае добър път към забранената. Затова и в някогашната голяма и буйна селска река „сега няма и жабите къде да се разхладят. Само нагоре по гората тук-там има останали вирове, където се къпят горските.“ Тук е и Коно Кантонеринът, който е разбрал, че „държавната работа край няма“, и затова лежи под сенките и не похваща ни мотика, ни лопата. Цялото село му завижда, но колкото и да се мъчат да го уволнят, той не е вчерашен — умее да се представи пред началството. Тук е и Пенко Пъдарят, който, като се наяде по голям обед от чуждите бахчи и бостани и пийне студена водица, ще легне и ще се събуди чак кога навали слънцето. И като се събуди, ще се провикне, уж божем е видял някого пакост да прави в чуждите имоти: „Ааа... ааа! Из пътя, из пътяааа!...“ Затова и Лъжлив Съби, като го чуе да вика, казва на жена си: „Тино! Тино мари! Остави хурката и иди, та запали огъня да стоплиш чорбата, че мръква!“

Хуморът е едно от тези необикновени явления в човешкия живот, създадени сякаш, за да ни напомнят, че човек има разум и че това го отличава от животното. Смехът е присъщ само на човека. Той се ражда

и обогатява с растежа на съзнанието и духовната култура. Там, където смехът е рядкост или съвсем изчезнал, може със сигурност да се предполага, че над човешката природа са започнали да действуват сили, чужди и враждебни на живота.

Някога незабравимият Илия Бешков, който бе наказан от боговете да превръща в смешно всичко, до което се докосваха ръцете му, подхвърли мисълта: „*Човекът не ще престане да бъде смешен, защото той не е нито ангел, нито животно.*“ В тази мисъл на Бешков се крие една от разгадките на смеха, защото безспорно е, че само човекът може да бъде смешен и че дори когато той се смее на едно дърво или на една свиня, не дървото и свинята са смешни, а той е смешен.

Хуморът е най-чудното откритие на човека, извършено вероятно като предизвикателство към онзи „висш промисъл“, на който очевидно не е достигало съвършенство, за да създаде света съвършен. В хумора владее същата магия на преображението, която кара Алиса да наблюдава с очите на изненадата и любопитството толкова необикновени неща в страната на чудесата. И в същото време в него присъствува оня добър дух на истината, който чрез удивителните преображения на действителността прави света по-прост, по-ясен и разбираем за всички. А над всичко това тук господства смехът — животворяща сила, която отстранява разстоянията между хората и руши всички прегради между човека и здравия смисъл на нещата. И наистина, поискате ли да изтръгнете човека от неговата самота, да го освободите от страха, да го направите по-искрен и доверчив, по-човечен и общителен, накарайте го да изпита върху себе си силата на смеха. И вие ще се убедите, че колкото по-често изпитва той въздействието на тази сила, толкова по-често ще изпитва той и потребността от човешка близост, нуждата да живее сред хората и да споделя своите мисли и чувства с тях. Доказано е, че там, където хората се смеят повече, където човекът познава и обича смеха, там хората са *по-мъдри и човечни*, по-непринудени и откровени, с по-развито чувство за взаимност и задружност. Ето сред такъв мъдър и човечен народ се роди и хуморът на Чудомир.

Цялата изобличителна сила на Чудомировите разкази е в хумора. Чудомир умее да ви накара винаги да се смеете. И в този Чудомиров смях се крие някаква лечебна сила. Когато ние се смеем заедно с

Чудомир над пороците и слабостите на неговите герои, ние чувствуваме как душата ни се освобождава от покварата на обществото. Защото разбираме, че работата тук се отнася не до дребни и незначителни явления, а, до важни неща за човека. Хуморът на Чудомир, в който се издига голямата и чиста съвест на писателя, изведнъж ни показва колко жалък и дребен изглежда човекът, обезличен под духовното потисничество на обществото. И тук именно в тази живооткликваща към човека съвест на писателя, в първичния и дълбоко роден чудомировски хумор, има нещо чеховско. Кой искрено и от душа не се е смял, когато е чел оня Чудомиров разказ, където кроткият и винаги акуратен старши писар Милко Епитропов през последния ден, в който изтичат годините му за пенсия, чака търпеливо стенният часовник на учреждениято да отмери шест часа, за да удари с юмрук по масата и пред изумения поглед на колегите си да изреве с цяло гърло: „Корупция, корупция и повсеместно разхищение царува в това ведомство! Това не е управление, това е хаос! Анархия! Вертеп!... Гаврят се с мене, с тебе, е него!... Знам! Взятки има! Рушвети има! Мръсотия има! Но няма да мълча вече! Няма да мълча!“ („И я, че изокам някой ден“) Не чувствувате ли в този разказ чеховска болка и мъка по човека? Наистина, колко дребен и незначителен е тук човекът, който не намира в себе си сили да се съпротивява на грубото потисничество на живота, но и колко подъл и жалък е този живот, който е могъл така да унижи човека.

Познаването на бита и душевността на народа позволяват на истинския художник да улови в жизнения детайл, в дребната наглед случка важни и значителни истини, да хвърли светлина върху привичния и незабележим поток на живота. След Елин Пелин никой от нашите писатели хумористи не е поставил в такава изобличителна светлина онези привични отношения към черквата, зад които се е прикривала попщината като социална и битова напаст за народа. Нашият народ в самооценките на собствения си бит и нрави неведнъж е изобличавал социалния и нравствения лик на попщината. За попа народът е създал многобройни поговорки: „Вържи попа, да ти е мирно селото“, „С една ръка благославя, с друга прибира, с коя да дава“, „Попо прави, селото тегли“, „Поп печели и от живо, и от мъртво“, „Попско чедо, дяволска унука“. В своите хумористични разкази Чудомир е разкрил попщината в цялата прозаична голота на бита в

селото и провинциалния град, показал е прикрития зад патрахила еснаф и селски обирник и присъщите им байганьовски навици и простотия, лукавство и алчност. Достатъчно е да припомним само познатата сценка от Чудомировци разказ „Навици“:

„И топло да е времето, и добре да е разположен, и вкъщи да го повикаш вода да ти свети — все си е същият: хем си пее, хем си приказва за други работи, хем мърмори нещо сърдито:

— Спаси, го-о-споди, люди твоя... Цонковице, колко кила ви излезе свинята?

— Сто и девет, дядо попе!

— Харно, харно... И благослови до-стояние твоеее... Ами какво направихте рибиците?

— Осолихме ги.

— Хубави трици сте изровили!... А квартиранти имате ли в горните стаи?

— Имаме, дядо попе! Двете учителки живеят тази година у дома.

— Харно, харно! Върви ви на вас! Нареждате я. Побе-е-ди благоверному царю нашему... Цонко ще си дойде ли за празниците?

— Че дано го пуснат.

— Ще го пуснат, ще го пуснат... Ами рибиците, дето, таквози... сте ги осолили!... Царю нашему Бори-и-су...

Жената в тоя момент ще се наведе да пусне някоя пара в менчето, той ще ѝ посрещне ръката и ще ѝ рече:

— Не там, не там! В ръката ми ги дай, да видя с очите си какво ви се е откъснало от сърце! В менчето все стотинки пуцате. Зная ви аз вас... На соппротивния да-а-руя-аа..."

Излишни са всякакви коментарии. Хуморът на Чудомир е показал важното, извършил е своето. Така и в разказа „Марковите глави“ чрез комичното изображение на поп Глигор, който върши „голямо“ или „малко“ опело според това, колко ще му заплатят, Чудомир е искал сякаш да потвърди думите на Вазовия Хаджи Ахил: „Умре ли сиромас — поповете: ъ-ъ-ъ-ъ! Умре ли богат: о-о-о-о-о-о!“

Поискаме ли да обясним социалните пружини на Чудомировия хумор и неговото въздействие, не можем да не посочим два най-съществени момента: отхвърлянето от името на човешкото достойнство на трудовия човек игото на буржоазния морал, опазващия и облагородяващ смях. И Чудомир, оценявайки сам същината и

значението на своя хумор, би могъл да повтори думите на Гогол: „Трябваше да взема от всички прекрасни хора, които познавах, всичко пошло и отвратително, което те бяха вземали случайно, и да го върна на законните му господари.“

В някои оценки на Чудомировото творчество след Девети септември бе изказана мисълта, че хуморът на Чудомир е лишен от изобличителна сила, че той е безобиден. Едва ли би могло да се вземе по-незаслужено и несправедливо отношение към Чудомир. Цялото творчество на Чудомир е обърнато с лице към народа. В него се отлеждат народната душа, животворният труд, оптимизмът и нравствените устои на народа, трезвата народна мисъл и самосъзнание, които са крили жива съпротивителна сила срещу нравствената поквара на миналото общество. Когато четем разказите на Чудомир и пожелаем да дадем точен отговор, за кого всъщност те са писани в ония времена на социална и духовна поквара, не можем да не си спомним думите на поета:

*— Не е за него дума! — Говоря за тълпата,
за пъстрата оная, що пълни по стъгдите
и празна се прозява: загледай се в лицата,
не са човешки — вълчи... Вълка — удри в зъбите.*

*А пък народът — знаеш: след ралото си ходи,
над калната мотика измъчен се привежда
и с брадва на ръката по мраз в горите броди —
трудът му е утеха, трудът му е надежда.*

*Такъв го аз обичам: обичам го, не крия,
тъй както може само синът баща да люби,
с наивната му глупост и детска простотия,
с пороците му дребни и халосии груби.*

П. К. Яворов — „На един
песимист“

В Чудомировия хумор има нещо дълбоко родно и в показата на дребните човешки недостатъци у народа, и в смеха, и в онази трезва и

мъдра дума, подхвърлена винаги на място, която ще чуете от устата на Лъжлив Съби, и най-сетне в любовта, с която писателят окриля своите герои. Всичко, което наблюдаваме у Чудомировите герои, и средата, в която те живеят, е наше, българско. И всичко, което става в разказите на Чудомир, се отнася до съдбата на родния човек. В тази непосредствена и жива среда на народния живот Чудомир намира и изворите на хумора, и трезвия изобличителен смях на народа.

Размишлявайки върху хумора на българина, Вазов писа: „Не знам дали турското петвековно владичество е повлияло тъй вредно на нашия национален характер, или други пък обстоятелства, но ние сме затворени, саможиви, мнителни, почти мрачни. Озлобени сме били дълги векове — и озлобеният става зъл. Веселостта предполага добро сърце, великодушност и любов към ближния.“ Свидетел на кръстните мъки на робството, Вазов бе доловил вярно изобличителния сарказъм и непосредствената близост до бита в хумора на българина. Но не друг, а Вазов създаде „Митрофан и Дормидолски“, които по собственото му признание със своя чистосърдечен и безобиден хумор „разсмяха цяла България“. Три години по-късно Вазов извърши същото с „Чичовци“. А това показва, че дълбоките извори на смеха в душата на българина не са били пресушени от робството. Неговият трудов бит и патриархалният му живот бяха съхранили един здрав и жизнелюбив дух, податлив на веселието и радостта и сред най-тежките мъки на робството. Народ, доказал, че умее да се надсмива и над собствената си сиромашия, не можеше да не ни убеди, че наред със способността си за самонаблюдение притежава достатъчно жизнени сили и такова чувство за хумор, което да му служи като *противоядие* срещу вечните мъки и неволи. Тези скрити черти от характера на българина също не бяха отбягнали от очите на Вазов в наблюденията му над българските шопи, които той наричаше „български бретонци“ заради тяхното твърдоглавие, затвореност и мнителност. В „Разходка до Искър“ Вазов не скрива учудването си от хумора на шопите. Въпреки пословичната сиромашия и саможивост на шопата Вазов лично бе могъл да се убеди, че този „якоглав българин“ може да бъде и „по-весел, отколкото хитър, по-весел, отколкото щастлив, по-весел, отколкото пиан“. И Вазов заключаваше: „Трябваше в самата душа на тия хора да имаше някакъв запас, от веселост, от добра воля, от ясно възрение на света и живота...

А смехът е добро нещо и веселостта е богатство, бих казал — добродетел.“

Усмивката на българина е най-често под мустака му, а шегата на един хвърлей място от къщата му — така че не е нужно да скиташ надалеч, за да откриеш поуката. Нашият народен хумор е твърде рядко шегобийство, развлечение или словесна игра. В повечето случаи той е отдушник и рационален изход от една постоянна духовна угнетеност. Поради това прагматизмът е заложен в него като съзнателно начало, което определя скритата, но винаги осезателна поука даже когато смехът се облича в привидната безобидност на шегата и закачката. И ако е истина, че хуморът е изражение на жизнената философия на един народ, тази истина е нагледно потвърдена в хумора на българите. За безсмисления смях, за смеха, в който вече е престанал да участва умът, народният смехотворец казва: „Смей се, дядо, да се смеем, че дано се проумеем.“ А за смеха на онези, които влагат в него притворство, самодоволно хихикане или гавра с човека, пак народът казва: „Смее се като гивиндия.“ Такъв смях не е на почит у българина и не задоволява ума й сърцето му, тъй като противоречи на цялото му душевно устройство и нравственост. Затова и българските пословици и поговорки са афоризми, но не и каламбури. Те са израз на мисловни обобщения, а не на глумливост и празнословие.

„Смехът е чер и бял“ — в тази проста и изчерпателна дефиниция нашият народ е изразил всичко, което се отнася до неговия хумор в добри и лоши дни, както и до неговата постоянна и непосредствена връзка с бита. Хуморът е част от самопознанието и жизнената дейтелност на българина и затова той е винаги активен фактор в трудовия му и социален живот. Неизменната грижа и несигурността за утрешния ден са направили народа ни пестелив в смеха („Който се много смее, ще плаче“). Зад неговия смях най-често се крие постоянна тъга („Жално му е, та се смее“, „Лице се смее, а сърце плаче“). И за това, че тъгата много често стои едва прикрита зад бликналия смях, както разумът, който носи скрит размисъл, са виновни не темпераментът и характерът на българина, а историческите обстоятелства, при които той е бил принуден да живее.

Българинът не обича да се смее шумно, но когато в неговия смях започне да преобладава веселието, той става игрив и кръшен, както са

кръшни хората му. Тогава той откроява по-ярко и буйната жизнелюбивост на темперамента.

Смехът и играта са като брат и сестра. Колкото по-задружно живеят те и колкото по-често ги срещаме заедно, толкова по-непосредствено можем да съдим за темперамента и наследените черти в характера на един народ. Отличителното обаче за народния ни хумор е, че той е насочен предимно към въздействия над ума и не е само сетивна възбуда, макар средствата му да са нагледни и конкретни. За народа този хумор е такава потребност, каквато потребност е ежедневната храна на неговата трапеза. За това говорят неговите многобройни приказки, пословици, поговорки и гатанки и останалите за съжаление незаписани народни прякори, шеги и закачки. Народът в лицето на своите родени смехотворци е познавал от своя многовековен и многостранен опит жизнените въздействия на смеха, неговата потребност и преди всичко — неговата сила. Поради това народният хумор е бил не само оръжие, което нанася рани, но и лечебен мехлем за собствените страдания.

Чудомир познава отлично силата и въздействието на народния хумор. Ето защо и в творчеството си, оставайки неизменно сред своите герои, той се стреми да бъде верен на този хумор. Чудомир се присмива над наивния селски „новатор“ Митя Питето, който строи електрическа инсталация на нефелната селска рекичка, която лете пресъхва, а зиме замръзва, който разкопава целия си двор да засява „американска леща“, без дори да му мине през ума да провери какво заравя. Чудомир ще се смее и над постъпката на Дум-Павли, който се завръща измамен от града, където е ходил да търси адвокат да се съди с Печа Юрдека, с когото са се били заради Юрдековото магаре. Чудомир се смее и над простодушния си герой, който смята, че за да настъпи ред, плодородие и хората да си имат парици, трябва да се спазва конституцията („Конституцията“). И Чудомир се смее наистина добродушно с познатата му любов към тези простички хора от народа. Но обърнете сега медала, за да видите другото лице на Чудомировия хумор. Не чувствувате ли вие тук смеха на народа, богат откъм чувства и мисъл, в който се крие изобличението на личните и обществени недъзи? Кой, ако не народът, научен от опит да мисли конкретно и да съобразява постъпките си с реалната обстановка, може така да се забавлява и толкова непринудено да се смее над залисиите и

очевидните нелепости на Митя Питето? Нали същият този селянин („Дум-Павли и магаретата“), който е свикнал да се съди за нищо, от собствен опит ще се убеди колко му струват съдилищата в заобикалящото го отвсякъде измамно общество. А замислите ли се над комичните размишления на Чудомировия герой, който се сили чрез конституцията да създаде управление в обществото, вие ще се убедите, че само от народа Чудомир е могъл да се научи на този толкова тънък и остър като бръснач изобличителен присмех. В тази наглед безобидна шега вие изведнъж разбирате, че цялата нелепост в разсъжденията на Чудомировия герой произтича не от самите тях, а от обществото и същата конституция, които са го докарали до такъв хал, че „да не може да се засмее от сиромашия“. Не е нужно да напомняме случаите, в които Чудомир, осмивайки със синовна загриженост дребните слабости на хората от народа, изобличава покварата на миналото общество, както и ония негови разкази, в които пряко са демаскирани въздействията на буржоазния морал.

Не по-малко важно е също да се види, че Чудомир, изобличавайки безнадеждната нравствена разруха на буржоазното общество, вижда изхода от нея единствено в *трудова* самоуредба на живота, която само утрудените хора, обречените на крайна сиромашия могат да осъществят. Затова и Чудомир, който в разказа си „Село“ рисува бедствената картина от пълното икономическо опустошение на селото — в това сиромашко село е останал да лежи пред колибата си гладен като бежанец само майсторът на тънките свредлета Ибрям Чилингир — със свойствения си простосърдечен език ще се провикне: „Слушай, Ибрям, стига си лежал, стига си спал... Всички се изредиха да кметуват в това пусто село, и пак кмет няма. Сега вече е твой ред... Ставай, че работа ни чака... Ставай!... Най-напред ще поставим въоръжена стража от двата края на селото и зададе ли се някой политически демагог, ще го арестуваме и ще го пхнем в нашия ракиен казан. Зададе ли се агитатор — вътре! Зададе ли се депутат — в казана! Ще подпалим огъня и ще ги стопим. Маста ще ни трябва после за селската вършачка, за трактора, за мелницата...“

Близостта на Чудомировия хумор до трудовия бит и трудовото самосъзнание на народа, до творческия оптимизъм на трудовия човек — ето какво прави творчеството на Чудомир пълно и днес със съвременен значение и поуки.

В своя хумор Чудомир е далеч от всяко резоньорство. Той е истински художник и всичко, което е искал да ви каже, той ви го е показал в самия човек — ако сте умни, правете изводи и сами съдете какъв е човекът и как той живее. И тъкмо затова, когато четем разказите на Чудомир, ние разбираме, че зад осмяната нелепост или наивното простодушие у човека се крие неговото унижение в живота, че зад изобличителния смях на народа стои общото зло — немотията и безчовечието.

Несъмнено хумористичното перо на Чудомир не притежава познатата експресивност на идеите в хумора на Алеко или Елин Пелин. Но Чудомировият хумор, също така дълбоко характерен с отличителността на родния живот и родната среда, има индивидуалното си своеобразие. В хумора на безсмъртния автор на бай Ганьо ние срещаме все същия страстен интелектуалец. Алеко Константинов държи винаги открито своето поразяващо копие. Елин Пелин и в своите хумористични разкази е скрито сентенциозен. Но той иска и от читателя да бъде мъдър, за да го разбере. Чудомир е непосредствена мисловна и емоционална натура. Всичко, което той желае да ви каже, той ви го казва така, както народът е свикнал — съучастнически, често само с едно леко намигване, да ви отправи към истината. Фактът, че Чудомир за изобличаване на миналото общество прибегва до средствата на хумора, се обяснява пак с близостта на неговото творчество до народа. Хуморът е бил винаги най-изпитаното оръжие на народа в изобличаването на личните и социални недъзи. Затова и хуморът е вътъкът на народните пословици и приказки, в които народът е вложил цялата своя жизнена философия и мъдрост. Обстоятелството, че Чудомир в най-тежките години на политическия задух и социалния гнет на миналото можа под носа на властващата буржоазия да подхвърли на критика нейното прогнило общество, се дължи на онова съучастническо и шегобийски унищожаващо остроумие, което Чудомир беше усвоил пак от народа. И ние наистина никога не бихме могли да оценим истински творчеството на Чудомир, ако не разберем, че неговата сила се крие именно в този неподражаем народен хумор, който даваше основание на Вазовия Хаджи Ахил да завършва своите привидни, жестоко хапещи занасии с думите: „Ум — бръснач, змия — човек!“ Всяко сравнително изучаване на Чудомировото творчество ни открива непосредственото виждане и

непосредственото вживяване на писателя в изобразяваната действителност. Това обяснява много черти от творческия процес и индивидуалния творчески стил на хумориста.

Чудомир е хуморист, за когото най-характерна е склонността да осмива жизнените несъответствия през очите на собствените си герои. Затова и неговият хумор достига до народното самосъзнание по най-прекия път — чрез народното остроумие, шегобийството и хапливата ирония крият в себе си неуловимото жило на изобличението, което не нанася рани, но оставя завинаги незаличимия печат на *присмеха*. В това отношение Чудомир стои най-близо до Елин Пелин. Наистина на Чудомир не е присъща сентенциозността, отличаваща хумора на Елин Пелин, която издава горчивината на смеха и тревожния размисъл над жизнените несъвършенства. Но всичко, което се отнася до вътрешната близост с духовния мир на героите и до естествения стремеж да се следва неотклонно в изобразяването на действителността живият отклик на народното самосъзнание, е общ и най-ярък белег в творчеството на тези двама наши хумористи. Справедливо е, когато Чудомир на предявяваните към него изисквания от някои критици след Девети септември да бъде по-остър в своя хумор отговаря: „Искат даже от хуморист да стана сатирик. Това е глупост. Аз мисля, че чрез хумора по-добре се лекува, ако е за лекуване. Друг е въпросът, какво трябва да се предпочете в първите години.“ Отговорът на Чудомир е също потвърждение на тази най-характерна черта в творчеството му неговата дълбока свързаност с душевността и самосъзнанието на народа, с неговото привично чувство за хумор. Погрешно е от творчеството на един писател да се изисква това, което друго творчество и друг писател притежават като необходима своя отличителност и назначение.

Хумористът и сатирикът са двама родни братя в литературата. Но те, както в народните приказки, вършат своите подвизи, като вървят по различни пътища. Те се срещат, когато злото трябва да бъде победено със задружни сили. Сатирикът не е винаги длъжен да си служи с оръжието на хумора. Такива разкази на Елин Пелин като: „Нане Стоичковата върба“, „Братя“, „Сълза Младенова“, „Престъпление“, „Напаст божия“ и много други, са ярки сатирични творби на човешки характери и социални неправди, но в тях няма и намек от хумор. И обратно — на хумориста не всякога е потребно оръжието на сатирата.

Но всичко това трябва да се разбира правилно, когато съдим за едно творчество и предявяваме свои изисквания към него. Затова нека читателят не ни се сърди, ако за момент го отклоним в не дотам привлекателната област на общите разсъждения, като дадем думата на теорията.

Най-отличителният белег на сатирата е това, че тя си служи винаги с преките удари на изобличението. Тя воюва непримиримо от определени социални и нравствени позиции и нейните изисквания са императивни. Хуморът крие повече и различни аспекти. Хуморът може да си служи и с оръжието на сатирата, когато това е необходимо, но той се създава на основата и на други жизнени поводи, освен изобличението. Прочетете Чудомировите разкази: „Иглата“, „Де оня глас“, „Треските“, „Врънн-врънн“, „Съседи“, „Резняк“, „Рачето“, „Баклата“, „Дядо Рачо чобанът“ и др., и вие ще се убедите, че да се изисква от хумориста да бъде в творчеството си едновременно и всякога изобличител-сатирик е чиста безсмислица. Защото и в литературата, както и в живота, канонът не издържа критика. Спомнете си за оная мила разпра между двамата старци („Иглата“), които пред мъждукащата светлина на огнището се мъчат напразно да вдянат конеца в иглата, защото малко по-късно пробудилата се внучка ще им открие, че иглата няма ухо. Или за онази, изпълнена с весело лукавство любовна игра между Тотка и Павле, в която се носи сякаш жизнерадостната мелодия на чувствата, родени внезапно с пробудените сили на пролетта („Де оня глас“). Опитайте се да скриете усмивката си, когато непринуденият чудомировски хумор в тези разкази премине като освежителен лъх над смръщеното ви чело. Как ще сторите това? В тези разкази има толкова радост от живота и простота, толкова задушеvnост и позната родна интимност, че вие чувствувате как веселят и безобиден хумор на Чудомир ви приютява сякаш в най-чистите убежища на народната душа. Хуморът и когато не е изобличение, не престава да бъде все пак познатата „игра“ с жизнени и човешки несъобразности. Но и такъв, той ни е не по-малко потребен, както огледалото е необходимо за човека да види *безобидната брадавица* на носа си или изражението на оня често неуловим *приток от жизнени сили*, които разхубавяват лицето ни с веселието и смеха. Несъмнено в тези случаи най-често е възникнал и поводът да се напомня за съществуването на онази безсъдържателна и повърхностна

литература, която чрез изкълчената гримаса и пошлия анекдотизъм хаби естественото чувство за хумор. Но върху този въпрос нямаме никакво основание да се спираме, когато пред нас стоят книгите на истинския писател.

И така, на темата. Хуморът дори когато се налага да изобличава, е изобличение със средствата на смеха. Представете си двама души, които в приятелска компания се изобличават в едни или други свои слабости, осмивайки се взаимно. Безспорно е, че по-духовитият и по-остроумният от тях под прикритието на смеха ще бъде в състояние да изобличава с по-голяма сила както дребните, така и сериозните слабости на своя противник. Но представете си за миг, че във взаимните изобличения на противниците смехът секне. Очевидно, нещата взимат друг обрат. Работата става вече сериозна и противниците могат да стигнат до бой. Струва ми се, че не е необходимо да се обяснява колко повече всички тези неща имат значение в литературата, чието назначение е да изобличава не само личните, но и обществени недъзи. Сатирата е оръжие, употребата, на което вече ни напомня недвусмислено, че условната граница между смешното и сериозното е прекратена, че работите взимат друг обрат. Изобличението престава да действа вече под прикритието на смеха и преминава в открито нападение. Бъди нащрек, безстрашни сатирико! Защото тези, които ти нападаш, могат не само да ти се разсърдят...

В областта на хумора ние можем всякога да открием присъствието на сатирика по язвителността на неговия смях. Но когато заглъхне и последното ехо на смеха, язвителността се превръща в самостоятелно оръжие на изобличението. Въпросът, който често ни задават — кое от тези две оръжия на изобличението е по-ефикасно! — става излишен. Всичко зависи от времето и обществените условия, при които живее писателят. Но едно при всички външни обстоятелства зависи единствено от писателя — проникателността на виждането и дълбочината на изображението. Гоголевиът „Ревизор“ може да се струва на някого забавен и духовито скроен фарс, но това не му пречи да бъде произведение на хумора с дълбока изобличителна сила. Голямото изкуство не е било и не може да бъде никога плоска шега или истеричен крясък, защото истинският художник говори с езика на големите човешки истини, а този език стои над уличните разпри и лекомисления и суетен шум.

Чудомир е хуморист с вродено чувство на художник. Нему е известен „секретът“ на художественото превъплъщение и затова той умее да ни подсказва важни истини под безобидното изображение на най-обикновените и делнични случки от живота. При това Чудомир, който се е учил преди всичко от народа на трудното изкуство да използва лечебната сила на смеха, е винаги верен на себе си. Та Чудомир е всякога сред народа, дори когато жилото на неговия хумор е насочено към привичния живот на хората и слабостите на обикновения човек.

Който познава усмивката на Чудомир, може да ви каже много за самия човек. В тази свойска, сърдечна усмивка има милосърдие и горчивина, неразделни от оня изпитателен поглед, който с някакво добродушно лукавство ти поставя сякаш невидими примки, за да те улови натясно и да те привлече още по-близо до себе си. Това е усмивката на знаещ човек, преживял много и опознал родните хора с техните вечни грижи и малки радости, с неизменните им хитрини и човешки слабости. В тази усмивка, понякога широка и щедро грейнала, понякога притулена зад престорена начумереност, хапливото жило на смеха не иска да уязви, а подсказва, че те разбират. Такъв е Чудомир със своите нашенци. Към злите, порочните и алчните той става мълчалив и непристъпен. Тогава, ако се интересува какво мисли Чудомир за тях, почакай да видиш какво ще се появи върху портретите, които той, без да промълви дума, рисува: ето ги тук, гледай ги, колкото искаш, Чудомировите посмешища.

Творчеството на Чудомир е едно от тези редки явления в литературата, където не остава нищо скрито. Наред с всичко друго то разкрива напълно и характера на самия творец. Чудомир е от малкото писатели, за когото можем да кажем, че неговото творчество е и неговият *автопортрет*.

В цялото творчество на Чудомир ние не можем да намерим нито една творба, в която писателят да размахва камшика на лютия сарказъм. За Чудомир са непознати гръмотевичните изражения на вазовския дух, който произнася присъди над своята съвременност, страстната непримиримост на пламения Алеко или отмъстителните слова на Михайловски. На Чудомир не е свойствен и скритият размисъл, пронизващ от начало до край творчеството на Елин Пелин, този наглед най-спокоен живописец в литературата ни, който с хумора

си единствен може би е успял да упражни пряко влияние върху Чудомир. Но това е така, защото Чудомир е преди всичко смехотворен. Затова той е способен да вижда смешното не само у другите, но и в себе си. Изкуството да разсмива е за него преди всичко приятелство и дружба. През своя дълъг живот Чудомир бе принуден често да пести парите. Но в замяна на това раздаваше неограничено и безкористно истинското си богатство — смеха, с който природата го бе щедро надарила. Погрешно е да искаме от Чудомир да бъде такъв, какъвто не е, както е погрешно, ако поради характера на творчеството му не искаме да видим печата на неговата съвременност и дълбокия му социален смисъл. А творчеството на Чудомир, както видяхме, крие дълбоко в себе си остра социална проблематика. Дори когато Чудомир се смее заедно със своите герои над дребните човешки пороци и слабости, ние разбираме защо този смях е едновременно и защита на нравствените устои у народа, и изобличение на съществуващата поквара в обществото. А какво да кажем за ония неподражаеми чудомировски портрети на еснафщината, егоизма и пошлостта, в които се оглежда сякаш карикатурата на едно общество, осъдено на вечен присмех? Ако Чудомировият смях в редки случаи става язвителен, Чудомировите социални карикатури заживяват сякаш сред самите нас с неизличимия печат на присмеха. Те носят с появата си нещо повече от язвителността на изобличението — станали са *посмешища*. Време е, струва ми се, да приключим спора: кой писател ни е повече потребен — хумористът или сатирикът? Потребен ни е писателят.

Чудомир е единствен наш значителен писател, за когото можем да кажем, че творчеството му принадлежи изцяло на хумора. Дори в най-трагичните дни на своя живот Чудомир намери сили, за да запази познатото лице на хумориста, доброжелателната си ирония и човечната си усмивка към света. Необичайно и в много редки случаи той се показва на читателя без познатите черти на хумориста, и то за да ни докаже сякаш още по-неопровержимо своята човечна природа и корените на социалността в своето творчество. Сред своя щедро раздаван хумор Чудомир е скътал един малък наниз от разкази, в които всяка странична е горчива сълза от живота: „Дядо Видьо“, „Майка“, „Мобилизация“, „Един живот“, „Из старата чаршия“, „Убиец“. С чувство на преклонение рисува той и образа на своята майка в книгата, която не успя да довърши, но над която бе поставил вече заглавието,

казващо всичко — „Мама“. В тези случаи пред читателя застава един друг, изтръпнал от състрадание и болка, дълбоко съчувстващ на човека писател, който със силата на реалистичното внушение и със съдбовната си привързаност към родните хора застава редом до Елин Пелин и Йовков. А неговите разкази „Под шарената черга“, „Розобер“, „Жетва“, „Старини“, „Семеен портрет“, се нареждат до най-високите постижения в българския разказ, нямащи равни на себе си в изобразяване святия образ на българската майка, отдала всяка частица от себе си на труда и земята и на грижата за своите деца.

В нашата литература Чудомир заема свое място. Това място той заема не само със социалното значение на своя хумор, но и поради всичко онова, което отличава всяко истинско творчество. Малките хумористични разкази на Чудомир притежават белега на необикновена виталност и на една смехотворна дарба, толкова рядко срещана в литературата въобще. Те носят неповторимия печат на творческата индивидуалност на писателя и се утвърждават с яркостта на националната си отличителност и самобитност. Затова и в нашата литература Чудомир е един — неговите подражатели веднага се познават. Затова и за Чудомир можем да кажем като за неговите „нашенци“ — писател-нашенец.

Чудомир е от тези писатели, които умеят да ви водят в разказа, без да чувствувате присъствието на разказвача. Но и в това умение Чудомир има нещо свое. Чудомир веднага ви среща с героите си. И ако той не ви накара веднага да ги слушате, той ви ги представя така неусетно, сякаш те ви са отдавна познати, и самите вие можете да споделите свои наблюдения върху тях. Чудомир никога не ви въвежда в разказа по вазовски. Той не ви подготвя за постепенното развитие на сюжета. Той ви вмъква изведнъж в самата случка и в събитието. На Чудомир не са присъщи и средствата, чрез които Елин Пелин изобразява природата. Той най-малко може да бъде наречен писател-пейзажист. Чудомир рисува природата чрез самите вас, в начина, по който вие ѝ се любувате заедно с него и с неговите герои — той ви кара да я чувствувате като част от своите собствени преживявания. И всичко това е така, защото Чудомир не обича повествованието. Щеше да бъде наистина чудно, ако Чудомир, освен като автор на малкия

хумористичен разказ беше ни оставил някакъв опит в по-широките и разгънати жанрове на повествованието. Това едва ли би му се удало. В начина, по който Чудомир общува със своите герои, има нещо от познатата интимност, с която авторът на „Българи от старо време“ ни запознава с прочутите си герои дядо Либен и хаджи Генчо, като ни въвежда неусетно в света на техните комични превъплъщения и добродушни нрави. По каравеловски Чудомир обича също да се любува на родната природа. Но в отличие от прочутия автор на „Българи от старо време“ Чудомир е чужд на всяка излиятелност. Той е художник със силно развито чувство за пестеливост и мярка. Той е строг към всяка дума, която, казана в повече, може да издаде присъствието на автора, да напомни, че той си е поставил преднамерено за цел да разказва. Тези несъмнени прилики между Чудомир и автора на „Българи от старо време“ не са плод на съзнателни влияния. Те са резултат на преки въздействия, произтекли от един общ източник — непосредствения израз на чувствата и мисълта у нашия народ, формирани от продължителния навик, да се общува отблизо с човека и природата. В непосредствеността на живата разговорна реч у народа и в оня прелестен примитивизъм на човешките взаимоотношения, приучили родният човек да се самоизявява непринудено сред околните и природата със своеобразието на всички черти от националния характер, са заложили дълбоките корени, които продължават да свързват съвременната ни литература с миналото. Те именно, какъвто е случаят и с Чудомир, обясняват защо топлината от онова човешко простодушие и познатата ни родна интимност от „Българи от старо време“ може да достигне до нас и чрез книгите на днешните писатели, ако те поддържат жива връзката на литературата с народа.

Диалогът в разказите на Чудомир е най-яркото доказателство за отношението на художника към богатството и изразителността на простата разговорна реч у народа. Чудомир обича да ни осведомява за своите разговори с многобройните си селски познайници.

С него те се държат напълно естествено, защото не го чувствуват гражданин или пазарянин, а селянин като тях. Затова, щом стане дума за творчеството му, Чудомир не крие „секрета“ на изкуството да си служи с диалога: „В момента, когато описвам героите си, аз ги виждам и слушам. Ако е добър диалогът ми, значи, че добре съм ги слушал. В

кръчми, по улици, край порти аз обичам да слушам и същевременно да записвам постройката на изречението им, обратите на речта, особените думи, фигуративните им изрази и пр. Аз например съм запомнил и мога да ви цитирам и сега типичните говори на чирпанци, хасковци, калоферци, горнооряховци, търновци и на всички села в околията.“ Диалогът на Чудомир се нуждае от специално изследване. Той е от ония постижения в нашата литература, които говорят най-убедително за ръста на писателя.

Чудомир е майстор на диалога. В него той чувствава живото присъствие на своите герои и умее да ги разпознава, където и да се намират те. Когато героите на Чудомир разговарят, писателят стои сякаш сред самите тях и им се любува. Чудомир обича да слуша как неговите герои разговарят и знае тънко и неуловимо да ги подканя към непринуден разговор. А достатъчно е да послушате Чудомировите герои, за да разберете колко силно развито е чувството у писателя към изразителността на живата народна реч. Малко е, ако кажем, че посредством диалога Чудомир ни дава възможност да разпознаваме характерите на неговите герои. Умението на Чудомир да портретира посредством диалога е забележително. Рядко Чудомир ни казва как изглеждат външно неговите герои. Колкото и да е чудно, писателят Чудомир, който освен перото много често държи в ръката си четката на художника, няма вкус към външното портретиране на героите си. И все пак читателят никога не може да забележи това. А и как би могъл да го забележи, когато образите на Чудомировите герои са толкова физически осезаеми, щото би било наистина чудно, ако питаш как изглежда героят, който цял-целеничък е застанал пред теб. Много често, когато слушаме как говорят Чудомировите герои, мисълта ни неволно ни отнася към Вазовите „Чичовци“. И това не е случайно. Портретизацията на Чудомировите герои е така тясно свързана с характерологията на речта и, така непосредствено изведена от особеностите на народния говор, че сходството е неопровержимо. Но това сходство, което Чудомир сам обяснява с факта, че „в моето село Турия и в Сопот говорят един и същ език и разстоянието по права линия е по-малко от десет километра“, обяснява и нещо друго. Обяснява голямата изобразителна сила на народния език и необходимостта от истинска дарба у писателя, за да може да си служи с живите форми на речта.

Дарбата на Чудомир да си служи с живата народна реч в изображението на своите герои е несъмнена. Но това е дарба на художник, който се е научил да познава и да владее своя материал за целите на художественото изображение. Затова и Чудомир знае как да използва живите акценти на езика и да отстранява диалектните форми, когато те държат на дистанция героя от читателя, когато съществува и най-малката опасност разговорът между писателя и неговите читатели да напусне областта на изкуството и да премине в областта на езикознанието. За Чудомир такава опасност не съществува. Неговото творчество е нагледно потвърждение на богатството, красотата и изразителността на живия народен език, а неотслабващият интерес към Чудомировите герои — най-убедителното доказателство, че читателят обича този език.

Повече от три десетилетия Чудомир, усвоил образната реч, простотата и неподправеността на народния хумор, приучен от самия народ на хумористичния му начин на виждане, издигаше *културата*, на българския хумор, като в същото време разширяваше неговите въздействия и средствата му за духовно и социално общение. Със своето творчество Чудомир обогати хумора ни преди всичко с онази интимност, чистосърдечие и откровеност и оня непреднамерен, заразителен смях и веселие, които разкриха по-свободно и непринудено темперамента и жизнелюбивия дух на българина. С цялото си творчество Чудомир доказва, че да се повишава културата на хумора съвсем не значи да се гони от него смехът. В областта на хумора смехът е еднакво потребен както за личното и социално *изобличение*, така и за духовния и социален *афинитет* между хората, независимо от това дали ще засяга делничния бит и морал, или областта на разума и интелектуалните отношения. Чудомировите нашенци ни показваха, че смехът е свойствен не само на примитивните отношения на бита, но и на живота на цивилизования човек. Смехът всякога ще придружава цивилизования човек, защото винаги ще представлява *повече от очевиден* израз на всяко кривогледство и на всяка несъстоятелност на мисълта и човешкото поведение пред изискванията на живия живот.

Казано е твърде отдавна, че усмивката е свойствена само на човека. И това е така, защото в съзнателното отношение към света хуморът е бил винаги израз на по-висш разред съзнание у човека —

съзнание за жизнените несъответствия и за произтичащата от тях субективна деформация на обективните стойности на нещата. В зависимост от жизненото значение на явленията хуморът може да се движи от шегата и веселието до най-острата сатира. А според характера на осъзнаваното несъответствие той може да бъде игра и развлечение или най-висше познание и самопознание — насмешка над собственото незнание. Детето се забавлява, когато наблюдава гонитбата между игривото коте и „живото“ кълбо от прежда. Но смехът на Мефистофел не е развлечение, а отрицание, което води към нови, неизвестни светове на знанието. Смехът е многостранен, както са многостранни и духовните интереси у човека. Айнщайн се е смял сигурно също така непринудено, когато е откривал, че „бълхата в юргана“ се е оказвала и в науката твърде често причина за заблуждения и грешки, както непринудено се е смял над комичните премеждия на безсмъртния хидалго, който в името на най-благородни човешки помисли е воювал с вятърните мелници.

Разказите на Чудомир са нагледен пример как трябва да се повишава културата на смеха и на народния хумор. Чудомир ни показва, че да се повишава културата на хумора съвсем не значи да се лишава той от непосредствената сила на смеха и живите извори на емоционалността. Писателят издига културата на хумора, като го въвлеча навсякъде в сложния и многостранен свят на хората, за да се превърне той не в случаен спътник, а в неизменен съветник на разума и съвестта на съвременния човек. Да превърнеш непосредствената сила на смеха в сила, изразяваща хуманизма на своето време — какво по-сигурно доказателство от това и за присъствието на писателя сред неговите съвременници.

Днес творчеството на Чудомир ни е необходимо не само с изобличението на онова, което времето е отрекло, но и с изобличението на съществуващите злини в живота. Наред с всичко то непрекъснато ни напомня за познатата взаимност и отзивчивост на трудовия човек от народа. Затова разказите на Чудомир не престават да ни вълнуват, като разкриват духовната чистота и жизнелюбие на трудовите хора, прекрасната душа на народа. В нашия живот не са престанали да виреят нравствените плевели на миналото. В него не само продължава да живее, но и твърде умело се приспособява старото съзнание и старият морал на човека от миналото. Живеят още в село

подобията на Чудомировите герои Пеньо Горския, Коно Кантонеринът и Петко Пъдарина. И живеят те немного различно от своите съименници в разказите на Чудомир, макар и някои от тях да са станали селски и кооперативни ръководители. Вкопчала се е като троскот в нашата действителност душата на еснафа. Жива е още Фроска Бачопеткова и Чудомировата махленска клюкарка. Нещо повече, тя е намерила начин да се измъкне от провинцията и да се настани в столицата. Сега нея може да я видите не само в киното и пред портата на как'Сийка, но и в организацията на Отечествения фронт, където тя още по-ловко ще одумва своите махленци из махалата и ще шушука тук-там. Еснафският индивидуализъм не е престанал и при новите условия да създава познатите от миналото свои герои: парвенюто и големановците. Ако вчера еснафът е бил способен да се кичи с отличията на буржоазната показна външност, днес той е способен да се накичи с марксистически формули и да превърне собственото си поведение във формула. Крачейки смирено в общите редици, той умее понякога да попритичва незабелязано, за да се настани на ръководна длъжност. И тук много скоро, отделяйки своята самодоволна посредственост от другите, започва да си въобразява, че именно неговата личност управлява, че не друг, а той именно, подобно на Чудомировите управници, „коли кучето“. В разказите на Чудомир днешният читател ще намери не само обяснението за приспособленческата природа на еснафа, формирана под въздействието на буржоазния морал от миналото, но и разобличението на онези герои, които продължават да се прилепват към живота със своите дребни лукавства и хитрости, да се перчат с дребните си душици, прикривани зад маската на големството и постовете.

Хуморът на Чудомир ни е необходим обаче не само със своя изобличителен присмех. Необходим ни е днес той и с оня неудържим жизнерадостен смях, който е присъщ на народа. Това е чудният чудомировски смях, който те кара да забравиш за миг делничното, който освежава душата и пълни сърцето ни със светла и чиста радост, който те приучва да обичаш повече хората. Прочетете Чудомировите разкази: „Де оня глас“, „Треските“, „Иглата“, „Врънн-врънн“, „Компетентът“, „Съседи“, „Рачето“, „Баклата“, „Дядо Рачо Чобанът“ и др., и вие ще почувствувате тази ободрителна музика на смеха, която пробужда у вас духовни сили и желание да общувате с хората, да

бъдете по-често при тях. Този шегобиец, весел, искрящ смях, от който народът ни никога не се е лишавал, който му е служил като отдушник в неговия напрегнат труд, е днес за нас насъщна необходимост. И никакви криворазбрани формули за самоцелен хумор не могат да заключат сърцето на народа за шегата, за веселието и смеха, защото няма самоцелен хумор, когато той не е гавра, хихикане, пошло и плоско остроумие, а жизнена потребност на човешката душа, готова да откликва чрез смеха и на невинната човешка преструвка, и на безобидната хитрост.

Смехът е познание, изкуство и духовно здраве. Затова той е бил потребен на човека през всички времена. Потребен е днес той и на съвременника, когато една тотално механизирана епоха със своите злокобни сили носи заплахата за дехуманизация на човека, кошмарите на самотността и шизофреничната отчужденост от обществото. Сега, когато много често в безкръвната усмивка на нашия съвременник прочитаме плахостта и духовния смут на загубилия пътя човек, смехът ни е нужен като ведрата светлина на утрото. Защото смехът има необикновената сила да гони сенките на страха и да възстановява доверието и близостта между хората, защото той прави света достъпен, понятен и разбираем, като ни го показва и откъм неговото *опако*, и защото не допуска компромис, когато посягат да отнемат радостта, която той носи на човека. Затова и смехът не може да се създава предубедено. Той трябва да бъде свободен, многостранен и пълнокръвен.

Нашият народ, който в своя хумор е знаел да подхвърля на остро бичуване и жигосване обществените недъзи, но който в същото време се е смял и на невинното простодушие, като е изпращал да му търсят черна желва или райско птиче с жълто на главата, е дал най-убедителни доказателства за това. Нашите хумористи има какво да научат от Чудомир в създаването на оня хумор и оня смях, които трябва да формират стила и духовния строй на новия, жизнерадостен и пълноценен човек. Вазов съветваше: „Да бяхме пели повече, да бяхме се смеяли повече, да бяхме живели повече, може би щяхме да бъдем и по-добри, искам да кажа, по-хуманни.“

Чудомир бе един от малцината в нашата твърде навъсена литература, който, познавайки природата на народния хумор и окрилящата сила на смеха, помогна за разкрепостяване хумора на

българина от неговата затвореност и привична сдържаност, като в същото време върху широката основа на жизнената наблюдателност откри скритите импулси на една чувствителна, богата и девствена народна душа. С непритворството, чистосърдечието, благородството и волността на смеха в своите къси и непридирчиви като весели анекдоти и народни закачки разкази Чудомир направи смеха все по-често да се явява на нашата трапеза не като случаен гост, а като искрен съветник на ума и сърцето на българина.

Запазил непринудеността и правдивата сила на народното мислене, хуморът на Чудомир завладява със своето честно и откровено отношение към света. Той е израз на доверие към човека и пленява не само с чувствената си жизнерадост и с взаимността, но и с благородството на духа, което изисква от самите нас да бъдем непритворни и искрени. Може би тъкмо затова Чудомир никога не направи опит да пише нарочно за децата. Незаменим смехотворец, той знаеше от свой опит, че смехът има свойството да прави и възрастните простодушия и доверчиви като децата. Смехът у Чудомир е като самородно злато — той веднага може да се различи по онази чистота и детско простосърдечие, за което светът няма тайни, а нещата имат свои души, способни да ни разбират и привличат.

Творчеството на Чудомир е най-красноречивото доказателство, че за истинския смях са необходими чисти сърца, защото безчестието и неискреността създават само грозни и фалшиви гримаси върху нашите лица. Хумористът Чудомир, разсмивайки другите, никога не криеше своята усмивка. Отправена към хората като израз на доверие и разбиране, тя излъчваше и светлината на онази непомръкваща радост, която говори за човешка близост и за живата съвест на писателя. И когато се прощаваше със света, Чудомир си отиде с тази неизменна доброжелателна усмивка към хората. С нея той ни подсказваше сякаш нашия дълг към живота. А прощалните му думи бяха по-скоро напомняне към живите: „Не се плаша... Чистата ми съвест ще ми бъде добра възглавница.“

Тази усмивка на Чудомир остана да ни окриля с веселието и смеха на неговите нашенци и с човечното си отношение към света.

Петър Пондев

СЕЛО

Село, село, пусто село, откак се е заселило, все в тоя дълбок дол лежи. Отвред голи сипеи го обграждат и небето му е мъничко, мъничко, колкото едно фередже. Цял ден дреме под дебелата сянка на южния рид, а вечер, покаже ли се луната, свирнат вихри, пиян се провикне, лавнат псета, дорде я прогонят.

Къщурките му, криви, изкъртени, са наклекали по брега на реката. Тук-там от прозорците им наднича бледо мушкато в саксии от счупени стомни, но няма къде да се огледат, защото реката отдавна е пресъхнала. Едно спънато магаре къса лютивец из сухото й корито и с часове вече тропа на едно място като наказан новобранец. То е на майстор Ибрям Чилингир, който прави тънките свредлета. Той пък ето го хе, де лежи пред колибата си, гладен като бежанец. Цял ден се изтяга по корем, а вечер, като се завърнат от работа селяните, ако може да откара някой комат хляб, ще хапне, ако ли не, ще чака чак до сутринта, защото сега — освен него, магарето му и мене — няма никого в село.

Всичко е отишло в полето. Попът пък или е за риба, или спи в зимника на хладно, ама от пустото му куче и господ отдавна не е влизал в тях.

Задушно е като в ковачница. Прежуря на дъжд. Кокошките, зяпнали от жегата, отпуснали крила, отдалеч изглеждат като облечени в малакофи. И кучета няма денем в селото освен попавото. И в общината няма никого. Кметът заминал рано сутринта да си пои градината, секретарят вършее, писарят отишъл в гората да бере липов цвят за болното си дете, а разсилният е при кмета в градината. Той пои, а кметът дава команда само. От десет дена общината стои затворена. Пък и защо ли да я отварят, като всичките са все от нашите и никой за нищо документ не вади? Кой къде си иска, ходи и кой каквото иска, това прави. Ако иде в забранената гора, плаща направо на горските стражари, ако сгреша нещо на полето, плаща си глобата на полските, защото и те от шест месеца заплата не са получили.

Два пъти в седмицата идва куриерът, но не ходи до общината, а направо на хармана на секретаря. Той си носи печата в пояса, завери му пътния лист и го изпрати със здраве. След това мушне писмата в купена между снопите и ако ги забрави, чак кога дойде ред да вършее тях, ги намира и раздава на населението. Ако пък случайно дойде по служба стражар или акцизен, праща ги на кметовата градина, че там има и студена ракия, мезе и дебели сенки. За обеду и вечерята се грижи разсилният — оттук топла пита, оттам пиленце, сиренце... Той по някой път отваря и общинската канцелария. Влезе вътре, дигне някоя паяжина с високата си гугла и бърза пак да заключи, да иде на кметската градина.

Село, село, пусто село...

— Ибрям, а, Ибрям, спиш ли?

— Какво да спим бе, чорбаджи, гладен човек спи ли?

— Слушай, Ибрям, стига си лежал, стига си спал. Искаш ли да станеш кмет на нашето село? А? Кажи де! Ще разбием вратата на общината, ще седнеш на кметския стол и ще почнеш да командваш. Всички се изредиха да кметуват в това пусто село, и пак кмет няма. Сега вече е твой ред. Хайде! Ставай, че работа ни чака. Заповеди трябва да се издават, наредби трябва да се пишат. Ставай! Аз ще ти бъда секретар.

Най-напред ще поставим въоръжена стража в двата края на селото и зададе ли се някой политически демагог — ще го арестуваме и ще го пхнем в нашия ракиен казан. Зададе ли се агитатор — вътре! Зададе ли се депутат — в казана! Ще подпалим огън и ще ги стопим. Маса ще ни трябва после за селската вършачка, за трактора, за мелницата. След това ще издадем заповед всички бивши и сегашни общинари да се мобилизират и да се изпратят да копаят водопровод и докато не протекат чешмите из село, да се не връщат. Всички стари горски стражари да се накарат да залесяват бреговете на реката и докато не потече пак, както е текла, да не стъпват в село. Неотчетените секретар-бирници, касиери на кооперация, училищни, читалищни и черковни настоятелства да идат да чукат чакъл за поправка на селските пътища. Председателят на читалището да пренесе на гръб в общинския плевник натрупаната в читалищния салон царевична шума, която се конфискува за в полза на селския бик. Попът да полее и помете всичките улици в селото. Бакалинът да поправи покрива на

училището и да постави стъкла на всички обществени сгради. Двамата лихвари да открият на своя сметка дневен детски дом и безплатни ученически трапезарии... Който не изпълни заповедта и не се подчини на новата власт — в казана! Какво ме гледаш така? Ставай! Ставай, че работа ни чака. И аванс срещу заплатата си ще получиш, щом поемеш длъжността — един комат хляб и буца сирене. Хайде!

Майстор Ибрям надигнал се на лакти, зяпнал от учудване, очите му изскочили, светят като лимонадени запушалки, а магарето, спряло да тропаш с крака, извило врат, ни гледа, клати глава и пухти одобрително.

КОСАЧИ

Под големия крив орех на гробищата, седнали на сянка, коваха косите си Лъжлив Съби и Нено Сенегалецът. Преди няколко дена бяха взели от черковното настоятелство сеното и сега се готвеха да косят. То какво сено в гробище, но хем да ги почистят и колкото за три добичета все ще се събере малко осига и буреняк. Защото всичката живинка на двамата се състоеше от две крави и „чичо“ — сериозното магаре на Лъжлив Съби. Клетите сиромаси са и двамата. Дрехите им — окъсани, увиснали — и както са брадясали и неостригани от Коледа насам, отдалече ще ги помислиш за кукери. Нено е смирен човек, черен като арапин и вдовец. Свил се в сиромашията си като пашкул и все надолу гледа, ама Лъжлив Съби, леле, мале, чудото му го няма на три часа път оттука! Ако дяволите на оня свят се управляват от тричленна комисия, както е по нас, кога умре — той ще им бъде председател, гледаш го — една стиска човек и едното му рамо криво, ама очите му святкат като на котка в пещ и уж тебе гледа, а зад тебе вижда. И все се подсмива сякаш. Ей тъй, както си изтърсва лулата и си приказвате, ще те метне с някоя лъжа, че да се чудиш и маеш отгде ти е дошло! Затова му думат Лъжлив Съби. А пък прякор да измисля на някого — ще прилепне като лъжица в масло, та и с ръки-сапун да го триеш, не можеш го изчисти.

Слънцето се беше подало над Синьовец, ухилено и голямо като петмезена тава. Кривият орех, разстлал сянка като козинява черга, достигаше чак поп Еньовия гроб, а точно под окачената на клона торба, дигнало крак, се пощеше Неновото шарено куче.

„Джин-джан... джин-джан-джин..... Джин-джан-джин...“ — пееха косите и малките чукове редяха удар след удар. Като сложи последния удар точно на върха на косата, Лъжлив Съби стана, намокри бруса с кратунката, тегли го няколко пъти отдолу и отгоре върху острието и извика:

— Хайде Нено, ставай, че работа ни чака! Аз ще почна от поп Еня нататък до могилата, защото има нови гробове и трънак, а ти удари надолу, из долчинката. Ставай, че днес е събота, та да ги

подредим всички за утрешния празник! — И като изтърси лулата, мушна я в пояса, пипна здраво косата, поразкрачи се и почна.

Гробът на поп Еня беше сравнен със земята. Само един килнат кръст сочеше мястото му. Като се доближи, без да прекъсва нъмлията си, Съби се провикна:

— Прощавай, дядо попе, но до днес ти е попството! Наред ще ви обръсна сега всички ви — дръж се!

Тънката коса засъска около кръста и поваляше високата кошцрява, поникнала над главата на поп Еня. Като обръсна него и околните му, той с неправилна нъмлия се насочи към отдавна починалия си съсед и приятел Чеко Чолпана и отдалече му се обади:

— Комшу, хайде, сапунисвай се, че ида! Свещ досега не съм ти палнал от пуста немотия, ама днес съм рекъл да те обръсна на света събота, че я колко си брадясал! Замязал си на протестантин!

Тъкмо разчистваше съчките около Чековия гроб, кучето под ореха изръмжа, джафна веднъж-дваж и пак се наведе да се поще. Отдолу из пътя, който минава до самите гробища, се зададе Чековица, вдовицата, натоварена с цедилка, с мотика на рано и стомна в ръка. Зла и сърдита отдавна на Лъжлив Съби, понеже не можеше да понася шегите му, тя мина бързо край косачите, без да ги поздрави.

— Много бензин си наляла в мотора, Чековице, префучаваш като аероплан и селям не даваш!

— Ушите ти да зафучат на тебе, гдето сè подбив дириш!

— Не се кисели толкова, а ела помагай! Ела дръж да обръснем Чека, че каквато му е остра брадата — има да подскача!

— Да те обръснат вкоченясал, поразнико с поразнико, кога и от грях се не плашиш, и с мъртвите се подиграваш! — изрева вдовицата, покачи се на натрупана до нея пръст и продължи: — При него да идеш, че да се не върнеш! От гробищата да не излезеш гиди, дрипав циганино!

Кърпата ѝ се беше свлякла на шията. Разрошена и страшна, тя сипеше огън и жупел без прекъсвания.

Спокоен и усмихнат, Лъжлив Съби едва сварваше от време на време да пусне по някоя острота:

— Не викай, не викай, а си забради кърпата, че ако се надигне да те види Чеко такава, веднага ще скочи пак в гроба!

— И ти след него, и ти вдън земя да потънеш, просяко с просяко, и на и на целия ви род името да не се чуе! Дано черна чума ви изтръшка, гърлица да ви загърли и дъно и място да няма за вас!...

Огънят вече беше барабанен. Решена да унищожи противника си без остатък, Чековица кълнеше ужасно, гребеше буци пръст от купчината и хвърляше бясно през оградата. Лъжлив Съби се понаведе ухилен и извика:

— Поправи си мерника, Чолпанке, че надхвърля! Ще цапнеш Нена, Ненаа — хубостта на селото ни ще затриеш. Нали уж щях да ти сватувам за него?

— Самодиви да ти сватуват, куче проклето, и таласъми да ви тропат по полиците! Дано черна котка те прескочи, като пукнеш, та на вампир да се преобърнеш!...

Разпенена, прегракнала, тя реши да намали разстоянието и да атакува; затова се срина от купчината, прибягна, покатери се на гробищната ограда и сякаш вече не викаше, а джавкаше:

— Да пукнеш, да треснеш и ти, и майка ти, и баща ти, и децата ти!

— Ненооо — провикна се пак Съби, — ела, ела, ако не си видял жива горила — ела да видиш! Аз едно време видях на Пловдивския панаир, ама тази е по-рошава!

— Хи, хи, хи... — кискаше се Сенегалецът, облегнат на косата. Голямата му уста се беше разчекнала чак до ушите, а здравите му зъби се белееха на слънцето, сякаш беше лапнал буца сирене.

В ЧЕРКОВНИЯ ДВОР

Хаджи Койо хаджи Стойоолу отдавна диреше случай да срещне лично Малча Мекото и да го приклепси натясно, както обичаше да се изразява, ама не му се удаваше. Малчо живееше на края на Парцал махала, до циганите, и ту по чужда работа в полето, ту ратай някъде по градищата, и вкъщи не се прибираще, кажи-речи. Преди девет години му беше дал хаджията седемстотин лева да си купи телица и оттогава не го беше видял чер ли е, бял ли е.

— Да ми падне, ще го науча аз тоя хайдутин! — мърмореше често хаджи Койо, колчем разгръщаше тефтера с „батаците“. — Ще му дам да разбере как се яде прясно мляко и как се продава краве масло от чужди добитък. Да го хрантутя аз толкова време, че да ме не потърси, лихвата поне да внесе.

Като прекосяваше веднъж двора на новенската църква, за да отиде на вечерня, насреща му се зададе Мекото с половин хляб под мишница, дрипав, окъсан, като просяк. Сякъл беше сухата черница у поп Костадинови и се прибираще вкъщи, капнал от умора. Щом зърна хаджията, Малчо се сгъна и — ха насам, ха нататък, па като видя, че или в ливницата трябва да влезе, или в черквата да се намъкне с хляба — тръгна срещу него и като се изравни, смотолеви смирено:

— Добър вечер, чорбаджи.

— Добър вечер ли? Като дигна бастуна, че само малчовци и мековци ще стане наоколо. Гиди, куче загорско! Една шапка сухи пари да ти наброя преди толкова години, и да не се вестиш да те видя поне, а?

— Ама такова, чорбаджи...

— Млък! Млък, че ще ти натроша солницата ей сега!

— Ама аз...

— Аз-мас няма тука! Сметки има! Борч има да се плаща, хайдутинно!

— Ама чакай да кажа, чорбаджи...

— Ще кажеш, зер! Ще кажеш. Казвай! Казвай — на марта на деветтях през девестотин и двайсет и седмо сене дадох ли ти пари, или не ти дадох?

— Даде ми, дядо хаджи.

— Купи ли си с тях телица?

— Купих си, чорбаджи.

— Отели ли се телицата и станаха ли две?

— Ама чакай, чорбаджи, чак...

— Не те слушам аз теб! Млък! Тия двете не се ли отелиха и те, не станаха ли четири? Ами тия четири за девет години не станаха ли осем, а? Не развъди ли цяло стадо от моята телица бе, чер циганино, и не плюска ли мляко и масло през цялото време? С кой добитък се гоиш и хрантутиш досега? С кои пари е купена тая стока, а? Просяко проклети!

— Ама чакай да кажа бе, чорбаджи... То теличето, дето го ку...

— Какво ще казваш? Какво има да казваш? Не те слушам. Парите си искам! Какво ще ми приказваш! Парите за кравите, за млякото и маслото, ако не, в дранголника ще те пратя. Хубаво да знаеш! В дупката!...

— Ами теличето, такова бе, чор...

— Млък! И още имаш уста да говориш! Не те е срам, хаирсъзин с хаирсъзин! Пфу!

Като плю в лицето му, хаджи Койо изви гръб и запъхтян, закрачи тежко-тежко към църквата.

Малчо Мекото доби сила, разпери ръка тъй, че хлябът едва не падна на земята, и успя да извика след него:

— Умря бе, чорбаджи! Теличето умря още щом го купих бе! Първата неделя още... Какво ти мляко, какво ти сирене! Болно било.

— Душмани! Разбойници! Пладнешки обирници! — гърмеше хаджията и бършеше дебелия си врат. Пред самата врата се изви, плю пак по посока на Мекото, след това свали огромния си астраганен калпак, прекръсти се три пъти и влезе в черквата!

ЛЪЖЛИВ СЪБИ

Той не е нашенец. Нашите хора са едри и кротки като биволи, а то е дребно човече, нищо и никакво наглед. Дядо му, Генко Загорецът, едно време, хе, преди бозгунлука още, дошъл от Зелено дърво аргатин в село, оженил се за баба Неда от Тамашовците и полека-лека напълнили цяла махала със синове, дъщери и внуци. И нали кръвта им е загорска, повечето от синовете му пак загорки си взеха. Щом през май дойдат етърките да берат гюл по нас, току-виж, дядо Генко пак си взел снаха. Само бащата на Съби се ожени за нашенка, та той е мелез. А пък ти знаеш — смеси ли се загорска кръв с тракийска, или голям човек излиза, или голямо магаре. В Лъжлив Събя се събрали пък и двете. На, иди сега при него и му речи: „Събко бе, оня ден продадох толкова и толкова мускала масло и толкова денка по толкова лева и толкова стотинки мускала, на колко ми възлиза цялата сметка?“ Той ще наведе глава, ще се загледа във върха на левия си цървул, ще примига няколко пъти и ще отсече: „Толкова прави, бай Стойно!“ Иди тогава при даскалите, кажи им да сметнат и те ще пишат, ще задраскват до пладне и пак ще излезе, колкото Съби е казал. Ум — бръснач и пълен с дяволии. И лъже, ама не, да речеш, за интерес, а тъй, само за шега и подбив.

Пролетес дошъл в село един гражданин. Спрял на Стайковия дюкян, чукал, викал — няма никого. Работно време — где хора из село! Не щеш ли, из пътеката край дола се задал Лъжлив Съби. Счупило му се нещо на предното колело, та го търкалял към коларя за поправка. Търкаля си наш Съби колелото и гледа надолу, да го не изтърве в дола, а гражданинът се провиква:

— Хей, чичо, а бе няма ли в това село живи хора бе! От зарана съм тука, гладен ще умра, няма ли отнякъде да си купя нещо да похапна?

— Има, как да няма, стига човек да знае къде да подири.

— Е, кажи де, кажи!

— Ей тука през дола като минеш, ще завиеш надясно и през две къщи живее Чолпанка вдовицата. У тях има всякога и сирене, и бял хляб месят, от свинско се намира, а наскоро и суджук и малко хляб. Колкото пари прави, ще ти платя.

Гражданинът грабнал бастуна и развял сетрето си през дола. Като намерил портата на вдовицата, развикал се и тя се показала из зимника, рошава и дрипава като дивата бабичка.

— Тъй и тъй, стрино, казаха ми, че у вас се намирало за ядене, та да ми претеглиш малко сирене, сто грама суджук и малко хляб. Колкото пари прави, ще ти платя.

— Кой ти каза бре, кой те прати? Лъжлив Съби ли? Аз ходя да шетам на хората от тъмно до тъмно за шепя папурено брашно, а ти суджук искаш! Да се махнеш оттука, че като взема бръсналката! А пък на оня хубостник да му кажеш: кога аз видя сирене, тогава и той бял ден да види, чу ли? Обесникът му с обесник, не си вижда гащите, че са налепени с кръпки, а се подиграва с хората!

Гражданинът, посрамен и гладен, се върнал пак да чака на дюкяна.

Един път пък излъга съдебния пристав. Дошъл синковецът да секвестира покъщината на Петка Палежа. Где го сбара Лъжлив Съби, не знам, но му подшушнал, че или в купата сено на двора, или в листницата му има скрит велосипед. Нов-новеничък велосипед. Дига приставът горска и полска стража, тръгва и кметът и разручкват на човека и сеното, и шумата. Ровили, търсили — няма. Най-последно кметът запитва:

— А бе, господин пристав, кажи ни какво дирим, дрешено ли, бакърено ли, та да ти кажа има ли, няма ли?

— Велосипед — рекъл приставът, — ново колело имало скрито тadiaва.

— А бе какво те колело носи бе, господин пристав, не го ли видиш, че е невалиден човекът в краката! Той кола няма, само с предници ходи в гората и влачи дървата като лисица кокошките — какво ти колело! Пак Лъжлив Съби е пуснал тая муха. Ако не е той, главата си отрязвам! Той винаги, като го срещне с предницата, му

дума: „Как си бе, велосипедист?“ Негова магария е и тая, не си хабете времето да дирите!

Наскоро пък беше изпратил един евреин да се лута из гората. Като орял бобището си на кръстопътя, топур-топур, задала се отдолу талига. Евреин карал в село праматария за продан.

— Чичо бе — попитал го той, — за пръв път идвам по тия места. Кажи ми кой път води за селото.

— Ей тук, нагоре въз могилата карай! — отвърнал му Лъжлив Съби и смушкар воловете. До тъмно се лутал из Узунска усойна из габраците горкият човечец, та хеле го срещнал горският и го насочил към село.

Те неговите не са една, не са две.

През войната служиха с наш Нена Черния в една рота. Един ден ротният ги праща патрул, като им поръчал поне десет сенегалци да хванат живи и за всеки хванат по десет дена отпуск обещал. На шега го рекъл ротният, ама Съби от шега не разбира. Пък и младшият е и началник на патрула. Мъкнал ги той цяла нощ из тъмнината, по корем пълзели, правили, стрували и ето ги рано сутринта строени пред землянката на ротния, а до тях — вързани двамата сенегалци, страшни и черни като таласъми.

— Браво, юнаци, да живеете! — поздравил ги ротният. — От утре имате всички по дваисет дена отпуска!

— Обещанието, обещанието, господин капитан, по трийсет дена се пада, не по дваисет!

— Защо, нали пленниците са двама?

Лъжлив Съби посочил наш Нена и рекъл:

— Ами този защо го не броите: не мяза ли на същински сенегалец?...

Смели се всички, смял се от сърце и ротният и им дал още по пет дена отпуска.

Оттогава на Нена Черния му излезе име Сенегалеца, че и на децата му тъй думат, че и на кучето му даже, макар че е шарено.

СЪСЕДИ

Да е петел като петел, иди-дойди, а той — плимотрок, пущината! Едър, тлъст, да го сложиш в голямата тенджера на огъня, че да го зачулиш отгоре с една ситно нарязана зелка, та като му седнеш после, да ти подмаже корема, гдето има една дума! Пък — кротък, кротък и спи на ниско, до плета. С ръка да посегнеш, ще го хванеш и няма да рече „гък“.

Пък едно гърло има дяволският: сякаш че е кавалерийска тръба!

Тъкмо в най-сладкия сън ще се надуне и ще прогърми:

„Кукуригигооууу!“ — И на края, като повлече онова ми ти оууу... като кога се провикнеш над Сипеите в голямата гора, та ти се залюлее, залюлее гласът из долищата и после почне да спада, да спада на категории, един вид, догде замлъкне.

— Ще ми издуе корема някой ден тоя петел — дума Лъжлив Съби на жена си, — ама де да видим!

— Аха! — тросва му се тя. — Ти се магарии мисли. Убий го, че ще видиш тогава как ще се разправиш с Черна Гана.

— Ти се не бой! Аз тъй ще я наглася, че няма и да се усети. Сами си мълчи и гледай!

Като си дялкар един ден с теслата нещо на дръвника, а Черна Гана опалила пещта да опече квасника, Съби се покашлял най-напред и извикал:

— Ганоо! Гано мари! Какво ми се види омърлушен петелът ви от някое време насам? Гледам го и не ми хваща очи! Едното му крило все увисва надолу и по гребена му бели петна се явили. Да не би някоя болест да го е пипнала!

Ами! Нищо му няма, бате, Събчо. Яде като разпран и по цял ден гони кокошките из двора. Вратовете им оскубал, поразникът, и напълнил е двора с перушина. Няма да му е нищо. Тъй ти се види тебе.

— Не познаваш, комшийке, не познаваш. Мене питай ти за това! Нали ги въдих едно време? С агронома съм се съветвал, книжки съм

чел по кокошите работи и ти казвам пак — болен ти е петелът; ама вземи, че го отдели от кокошките и тях да не зарази.

— Ами! Това ми е работата сега, за него да мисля! Ако пукне, да пукне. Какво да му правя! Ами мене ако питаш, нищо му не е.

— Аз ти казвам като комшия, пък ти прави, каквото щеш. Ще видиш, че няма да се мине много, ще се умърлуши още повече, ще почнат да му падат перата и ще умре. Тя е една невярна болест. Патил съм от нея, че знам. Седем ярки и две петлета ми изтръшка една година.

— Опустял пуст! Ако умре — да умре! Няма да му вържа душата в кърпа я! Аз, сама жена, съм се залисала какво да правя от пуста работа, че и за него да мисля сега!

През нощта след този разговор, когато и господ спи, Лъжлив Съби се изнизал из чергите, бос отишъл до плета, гдето нощуват Ганините кокошки, стъпил на коша, сграбчил петела за главата, да не вряка, завил зад къщата след това, оскубал му перата на опашката и пак го оставил на мястото му.

Га станала заранта Черна Гана и погледнала от пруста — то що щеш: петелът — цял оскубан — бяга из двора, а кокошките го погнали и го кълват, кълват, коя където свари!...

— Е, боже! Ами сега! — изтичала до кладенеца и се провикнала: — Бате, бате бре! Бате Събчо! Ела, ела да видиш тоя пусти петел на какво е замязал и да ми кажеш какво да го правя! Да му се не види и петелът му, и перушината!

Изскочил Съби из къщи с провлечен пояс, спрял се до стълбата, погледал, погледал върха на левия си цървул, па рекъл:

— Улови го — рекъл — и ми го дай, да видя какво ще го правя. Аз имам — рекъл — малко от онова лекарство, ама страх ме е, че е късно вече. Ще го затворя в кочината у дома и ще му сипя в устата от праха, па ако помогне, ще помогне, ако ли не — каквото бог е наредил! Пък ако щеш, заколи го, ама зараза е то, не е за ядене, че и човека прихваща. Аз ти думах от вчера, ама като не слушаш!...

Сприщила го Гана в листницата, уловила го и му го подаде през плета...

— Виж — рекла, — бате, прави го, струвай го, па каквото излезе! Аз — рекла — бързам, че дете в люлка пици и гладни хора ме чакат на нивата.

Поел го Лъжлив Съби, затворил го в кочината, сипал му малко царевица, гребнал мотиката и си отишъл по работа. Вечерта, като се върнал по тъмно, взел шилото, настъпил петела с крак и му продупчил главата. Той ритнал два-три пъти, потреперил, потреперил и душата му полетяла нагоре към небето.

— Гано! Ганке! Комшийке! — провикнал се отсрещ двора.

Излязла Гана с качамачената лъжица в ръка.

— Не би нищо! Потрудох се, колкото можах, сипах му от лекарството, ама закъснели сме, види се. Уж бая се ококори по едно време. Ще му мине, си рекох и отидох на лозето, синор да окопавам. Жената го наглеждала. Добре бил докъм голям обед и зърна кълвал, и водица пил; ама като почнало да се мръква, гребенът му увиснал, отпуснал се и кога си дойдох, заварих го умрял. Хубава животинка беше, тюуу! И как пееше! Как ни будеше. Язык за хайванчето! Чудя се сега: в реката ли да взема да го хвърля или да изкопая дупка в купището и да го заровя?

— Ами! В реката го хвърли, бате Събчо! Защо ще се мъчиш и гроб да му копаеш пък? Чунким малко се грижи за него, ами! Какво да му правя? Тъй му било писано.

— Тъй, тъй, и човек да е, дето има една дума, щом е писано да мре, па ако щеш, и триста лекарства да му сипеш в устата! На отрязана глава цяр няма. Божя наредба: не може никой да я измени.

И като смигнал с едно око, хванал кондя за краката и го занесъл на жена си, да го приготви за в голямата тенджера.

СИНЕКУР

Не знам вашето село как е, но нашето е разположено на двата бряга на една река. Някога тя течеше буйна и голяма, но сега коритото ѝ е пълно с пясък и през лятото пресъхва. Само тук-там по гората остават малки вирове. По реката нагоре има път, който води за общинската гора. На едно място пътят се раздвоява като панталон — единият крачол води за участъка, разрешен за сечене, а другият — за забранената гора. На кръстопътя има круша, а под крушата разгърден седи и дялка с ножче една клечка Пеньо — горският. Пеньо е отскоро на служба. Преди него беше Дели Станчо, а още по-рано — оня черният — не му помня името.

Зазорява се. Отдолу, откъм село, се задава голям керван, съпроводжан от кучи лай и от дрезгавия глас на помощника. „Наши хора“ — казва си под нос Пеньо и става, посреща ги, пожелава им добър път и керванът завива по пътя за забранената гора. Помощникът му подава тютюн, а Тинко Сербезът успява да му втикне в пояса бардуче с ракия. Керванът като голяма гъсеница потъва в усойната на забранената гора. Пеньо се протяга лениво, бърка в пояса и дига бардучето към устата си. Слънцето надниква през чукара и лизва мустака му като малко котенце. Отдолу заскрибуцват пак коли и след малко пристига нов керван: бившият кмет, зет му, Дели Станчо и други двама още от опозицията. Пеньо ги посреща строг и мълчалив, проверява позволителните им и те поемат към участъка на разрешената гора. След това откъм село се дига пушилка от селските говеда. Минават те, минава свинарят, минава и куц Петко с магарето — наставя пак тишина. Слънцето, отскочило над чукара, гледа вторачено. Прежуря. Пеньо се почесва по врата, свива нова цигара и се чуди накъде да тръгне. Вчера ходи в лещака да види дали са узрели лешниците, предния ден си пече кукуруз на Стайков дол при кладенчето. Да легне да спи, рано е още, не му се и яде. Да беше дошла поне вдовицата Стана да скубе боб на Мандрата: отгде измисли това пране днес!

Пеньо се навежда, взема чантата и пушката си и тръгва бавно под сенките край реката. „Служба — мисли си из пътя той, — проста работа!“ Така си и знаеше от по-рано — най-лесно е човек да е чиновник. Половин час работа и после цял ден почивка. А може и хич да се не работи. След два-три дни ще заобиколи граничната линия на гората и пак ще вземе някой и друг лев от контрабандистите. Пустите му другоселци — научени и всякой си носи в пояса каквото трябва! И не им взема по много — според материала. Ако краде греди — толкова лева, ако е наплати — толкова, ако пък е дърва — пак таксата се знае. Жена му се страхува, че щял да се научи лесничейт и щял да го уволни — смее ли? Залудо ли е тичал по изборите? Тъй ли лесно се уволнява наш човек? Не знае ли той кой раздава сега службите?

А бившият кмет с другите от опозицията нека се потят да търсят дърва по голия участък. Хак им е! Малко ли са лапали преди? Нека се помъчат малко, па после ще има частична амнистия. Ей Дели Станчо и другите преди него къщи си направиха, без брадви да са хванали. По-рано нямаха един лев да развалят на човека, а сега и парици си имат скътани. Да му докарат по две-три кола материал — и тях ще пусне в забранената. Само че в празничен ден — никой да не види... Имал си къща, а синът му няма ли да порасне! И знае ли се колко ще властват техните? Кой горски стражар досега е останал без къща? Че щяла да се изсече гората, че общинските приходи пресъхнали, той ли ще мисли за това! Две години да може само да седи на служба, па ако ще, и дърво по земята да не остане!... Само той ли е такъв? Преди да дойдат на власт, само шест души бяха верни хора на партията, а я ги виж сега колко се намъкнаха с помощника в забранената гора! Кога не е било така? Всякога в разрешения участък влизат пет-шест души, а в забранената — цялото село.

Потънал в мисли, неусетно Пеньо горският стига до Раков вир, сваля чантата, опира пушката до дървото, сяда на един камък, съблича се и бавно се потопява в хладката вода. Наоколо — безкрайна горска тишина. Една голяма зелена муха само се завъртва около главата му, но като съглежда пушката под дървото, бръмва тревожно и се изгубва из усойната...

Не знам вашето село как е, но нашето е разположено на двата бряга на една река. Тя някога течеше голяма и буйна, а сега няма и

жаби где да се разхладят. Само нагоре, по гората, тук-там има останали
вирове, гдето се къпят горските стражари.

БЛАМЪТ НА СТАРЕЙШИНИТЕ

Дако беше бутниколиба човек. Като остана сирак, заду по Влашка и Богданска земя, скита, губи се и се завърна едно лято дрипав като циганска торба и с една висока муканска гугла на главата. Въртя се из село, въртя се като ударен и ни работа захваща, ни на път тръгва. Натиснаха го тогава близки и роднини, че най-много вуйчо му Костадин, и го ожениха за Стана Парцал Димова, догде не речеш — та да чопли бащини гладни келеми и комин уж да запуши. Уморен ли беше тогава Дако, дотегнало ли му беше по пуста чужбина да скита, но съгласи се. Струпаха надве-натри сватбата, даде му вуйко му една крава без опашка, продадоха едно парче земя, та му купиха и друга — оттук плъзица, оттам колело, и стана Дако домовладика. Стоя той през есента, прекара и зимата, но като се запролети, цъфна синият бъкалец и почна да му развява перчема беломорецът, взе да го не сдържа на едно място. Очите му, що гледаха все върховете на цървулите, почнаха да надхвърлят хаджи Дончовата тополя и една нощ се измъкна като лалугер из чергите, без да го усети Стана, метна торбата на рамо и не се чу, не се видя повече.

Девет години го чака горката му стопанка. Девет години сама жена, сама кукувица, дом въртя и му се надява и ни вест получи, ни надежда ѝ остана. Най-послед, живинка е, гдето има една дума, младо е, този го погледне, оня дума му подхвърли, а то нали душа носи — лъже се. Пък и от тоя пусти загорец, гдето се е допилял неканен в село, може ли жена да се опази! То един делия, брате, един халосник, дето го няма по света! Где има листница запалена, где има куче обесено, где има бой по седенки — все той е начело. Все той е байрактарят. А хитър, дяволит — прави, струва и все се измъква от клопката.

Усукал се като смок и около булката Стана, палили, гасили и, да прощаваш за думата, нагласили я. Как я омагьосал, поразникът му с поразник, как я омаял: дигна глава оная ми ти жена, тръсна снага, забради се с бяла кърпа, сякаш тепърва моминство ще прави! Пък едни

уста отвори — не ти е работа! Речеш ли й нещо, завчас капак му похлупи отгоре.

— Станке, баби — дума й баба Вида, — приказки се носят из село, чедо, и кметът се канил да дойде, да ти хортува. Пази се, майка, пази се дом и род да не зачерниш с тоя пусти загорец!

— Нека дойде, бабо — тръсва глава тя, — да дойде, ако ще, и попът! Пометено ми е, постлано ми е в къщи и за гости само питам. — И се киска презглава.

По едно време, накъм сирни заговезни, Стана се изгуби. Все в къщи стои, болна била, чамава била, и не излиза. Не се минаха месец, два, и се разнесе, че добила момче. Замая се селото. Бря! Срам! Не е на добро! Такова нещо не се помни по нас.

Събраха се един ден старейшините, дойде хаджи Дончо, Драган Чакърът, Генчо Кунин, дойде и кметът. Заключение се в общината да видят какво да правят.

— Не става тая работа тъй — почна кметът. — По закон трябва да се уреди. Не може тъй: кой когато си ще, дете да ражда.

— Ако я не омъжим тая помивка, такова, три години дъжд няма да капне в селото — дума Чакърът. — Бащата трябва да намерим и да си ги венчеем, такова! Копеле е то, не е друго нещо. Кой знае какви поразии ще ни изпрати господ!... Бащата трябва, такованканак...

— А бе то бащата се знае, ама как да го пипнем тоя загорец, като в капан не влиза? — добави хаджи Дончо.

— Как! Ще идем у Станини всички, ще я накараме да признае, ще хванем тогава тоя майчин син със стражата и насила ще го накараме да я вземе!

Дигат се старейшините начело с кмета и тежко-тежко запристъпват към Станини. Щом влезли в двора, и тя застанала с ръце на хълбоците на прага.

— Тъй и тъй, булка — започнал нерешително кметът, — то станалото — станало и назад се не връща. Жив човек дорде е, все греши, ама дойдохме да ни кажеш кой е бащата, та по закона да я наредим. То Дако, видяло се, че няма да се върне и години се минаха, пък и кой знае дали е жив, ами да ви венчеем с този, па в хората да влезеш и работата си да гледаш спокойно.

— Мърсувала си, такова, мърсувала — подел остро Чакърът. — Господ да ти плаща за това, ама защо да страда селото? Град да го бие

и суша да го мори? Кажй си, такова, изповядай се пред нас, та да го наредим, както е пътно.

— Тъй, Станке, тъй — допълнил хаджият, — кажй си от кого е детето, пък останалото от нас го искай!

А тя, проклетата, нали я подучил загорецът, кръстосала ръце отзад, та опънала яка снага, дигнала глава нависоко, че като почнала:

— От вас е детето, кмете! От тебе е, от дядо Чакъра е, от хаджи Донча е! Чухте ли? От всички ви е, гдето сте се допилели невикани и неканени в къщата ми посред бял ден!... Години като робиня се мъча аз тука и никой се не погрижи да ме попита — гладна ли съм, жедна ли съм, жена ли съм, или кучка!... Ваше е детето! Тъй да знаете... Сега ще хукна из село и ще викам, колкото мога: ваше е детето, ваше е!...

Свършила-недовършила, и дворът се опразнил. Хукнали старейшините кой накъде види. Кметът неусетно се озовал на ливадата край Тунджа, Генчо Кунин прецапал реката и хванал корията, хаджи Дончо се заключил в зимника на дюкяна си и почнал да прави метани, а дядо Драган Чакърът, който през ден яде бой от бабичката си, съвсем объркан, заситнил накъм гробищата, шепнейки жалостиво:

— Ако съм си и помислил, такова... Ако ми е минало и през ум... Две години има покрай портите им не съм минавал... На, това е кръст... Кръст божий, такова... — кръстел се чевръсто и убедително и бързал, бързал нататък.

МАРКОВИТЕ ГЛАВИ

Това поповете се плодят като бълхите, да ти кажа. И суша да пада, и киша да пада, за тях лоша година няма. Та и наш поп Глигор: навъдил едно население, знаеш, едно домочадие, не останаха ни дренки из долищата, ни гъби по поляните, нито пък риби из реката. А туй лешници, малини, къпини — унищожиха ги до зърно с листата, като гъсеници. Лешници, лешници, ама не може само с тях, а брашно трябва, масло трябва, боб, лук и тям подобни потребия, пък и пустите му женоря, стиснали хлябовете накъсо по задушница, не му дават да отреже порезницата на полумесец и да задълби ножа до средата.

Мъжете и те не дават вече плешките от печените гергьовски агнета, а се мушат из къщите тайно и си ги ядат самостоятелно и без молитва. Да речеш пък, че някоя бабичка ще се излъже да си пише умрелите за споменаване в черква и да му пусне някое и друго левче — йоо, брате! Не и не, абсолютно! То някога било, кога се намираше по някоя и друга пара, пусната при иконостаса в къщи. Де сега такива подробности в село.

И не мрат пустите му рогачи, хей! Като ги гледаш с внимание, двайсет-трийсет души има навременили за умирачка, ама стиснали зъби синковците и никой не ще да пукне. Тук-там през зимата сватбица сиромашка ще стане, кръщение, маслосвет някой ще си направи и повече нищо. А с това живее ли се и изхранва ли се толкова пепелчук, дето всяко зяпнало и рекло: „Дай!“ — пък никой нищо не внася?

Провиснал беше носът на поп Глигора, либадето му се беше излъскало като шарланджийски мях и брадата му беше почнала да редее, ама, хеле, даде господ есенес една данга, една невярна болест налетя по дечурлигата, замряха като мухи, та му поправиха сметките, настъпи увеселение по лицето му, значи, и брадата му щръкна и се сгъсти като второ сено в заградена ливада. Месец, месец и нещо трая поразията, ама през ден, през два камбаната: дан... даан!... дан... даан!... Бумка и реве на умряло, а след нея Чониното куче й приглася и вие на поразия.

Стана оживление на пазара, с една дума, и оборот. Разтича се поп Глигор — бре, в тази махала погребение, бре, в оная и нали е сезонна работа и на парче един вид, като всеки човек и той рече да използва момента.

По черковните наредби има само два вида опело: голямо, когато е починал възрастен човек, и малко опело, по-евтино, когато умре дете. За увеличение на доходността и понеже, както рекохме, старите не искаха да мрат своевременно, той, синковецът, раздели малкото опело на още две и подхвърли широките народни маси на експлоатация и издевателство.

Потопорчи се, примерно казано, бос, небръснат и смачкан, сякаш изваден от подглавница, Динко Черното пред него, хълца и дума:

— Отче попе — дума, — тя нашата край няма. Тъй и тъй ни сполетя каквото ни сполетя, ама виж, каквото трябва да се направи, направи го, та да се изпълни християнският обичай и да се отсраим на детето за последен път. Всичко — дума — сме приготвили и те чакаме.

— Ще дойда, Динко, ей сегичка ще дойда, дядовото. Бог да го прости ваш Милча, ама таквознаке... Трябва да ми кажеш — голямо опело ли искаш да му направиш, или малко? Ако е голямо, по-скъпичко излиза, ако е малко, с намаление.

— Ама че зная ли, дядо — дума Динко и подсмърча жалостно. — То, ако питаш мене и майка му, най-голямо да е, ама пустите му пари. Ако ги имах, на доктор щях да го заведа, лекарства щях да му купя, а то... И кокошките пусти вече не щат да несат. Виж там, каквото го наредиш, а пък аз кое дръвца ще ти докарам, кое на копан ще пратя жената, та полека-лека да ти се наплатим. От по-евтино нека е.

— Значи, малко. Добре. Василе, Василе бре, казълбашино! Тичай, тейковото, да кажеш на чича си Стоила да облече три деца с одеждите! Двете ще носят светилниците, а другото кръста! Като ги облече, да приготви свещи и да бие камбаната. Аз ида!

Дойде ли пък някой по-тлъст да го кани за погребение, някой, дето си има и от храница да отдели, и скътани пари, много-много го не разпитва, а веднага дава нареждания:

— Василе, Васко, тичай, тейковото, да кажеш на клисаря да облече шестте деца! Две за светилниците, две за слънцата, петото за кръста, а на шестото да даде да носи оная голямата книга с жълтите

кори, дето е в олтара на поличката. „Марковите глави“ се казва; той, чичо ти Стоил, я знае. Чу ли? „Марковите глави“! Тъй да му кажеш.

Двете слънца и книгата с премудростите на свети апостол Марка правеха, значи, опелото от малко на голямо.

Защото иначе поп Глигор си пееше все същото. Каквото е за малкото опело, такова е и за голямото.

Като иде на умрялото, нахлуе филона и епитрахила, нагласи децата пред него, замята кадилницата, тръгне и замърмори на втори глас през нос: „Святиии... бооже... святии кре... пки, свяаа... тиии... безсмъртни, поооми... луй нас“...

Църковната камбана приплаква проточено, жално, а Чониното куче след нея вие ли, вие на смърт и поразия.

НИФЕЛАЦИЯ

Рано-рано в неделя Петко Петъкът — клисарят — станал и избързал да чукне клепалото, да помете и запали мангала, та да се разгори жар за кадилницата. Щом доближил вратата на черковния двор и извадил големия ключ от пояса да отвори, забелязал на белия зид, откъм слънце-изгрява, нещо да се червене. Приближил се Петко до самото място, гледа — писмо. Червени завракулки някакви, ама кой им разбира от математата!

„Бря — рекъл си на ума Петъкът, — нечестива работа е тая. — И се прекръстил три пъти. — Черковен зид да мърсят, със светиня да се подиграват, не е хубава тая! Нашите хаймани са я свършили, комунистите. Те са — и вер селям! Друг никой не е.“ — И като мушнал ключа отново в пояса, хукнал към поп Костадинови.

Попът по долни гащи хранел свинята в двора.

— Тъй и тъй — заразправял, — дядо попе, тъй и тъй, на зида откъм слънце-изгрява с червена боя, такованкана, хаирсъзите...

— Анатема — изревал поп Костадин и плюнал сърдито. — На комунистите работа е тая, ами вземай по-скоро кофата и един парцал и бързай да премахнеш това злодеяние сатанинско, дорде няма хора още! Бързай! Аз ще мина пък край Неновчини да взема малко вар в копанята, та да го измажем отгоре... Верицата им поганска! Те са! Бързай! Аз ида!

Грабнал Петко кофата, дала му попадията и един скъсан калцун, върнал се и стъргал с ножчето, търкал, мил и махнал писаното от зида. Тъкмо се канел да иде да удари клепалото, и отсреща по моста закашлюкал дядо Лулчо — разсилният.

— Добрутру, сватанак! Какво си се възпретнал и разшетал като млада булка на ранина!

— Остави се, свато — обадил се Петъкът и пак се прекръстил. — Магарета нековани! Подиграват се с бога, такованкана... Написали по дувара безобразия комунистите.

— Осквернение, Лулчо, осквернение и согрешение безподобно — изрѣмжал и попѣт, който идеѣл с пѣлна копаня зад него. — Аз не зная каква е тая дѣржава бе, джанѣм, та не им стегне юздите на тия хлапетиѣ! Агаряни! Съботници! Есенес в Черняга вапѣаха цѣл щѣркел с червена боя и го пуснаха по агитация, в Баните пѣк байрак побѣа на Нена Керин на тополата, сега и у нас си показаха магарията. Хаймани! А бе аз им знам цера, знам ги и кои са, ама пустата ми служба не позволява! Ще ги науча аз тях завчас, ама на!...

— Че кой ги не знае кои са! — продумал пак Петѣкѣт. — На Станча Русин хайдутинѣт, Юрдановият келеш и Съборифурна Тодор. Те са, кои други!

Дядо Лулчо ги погледал, погледал, подсмѣхнал се под мустак и рекѣл, клатейки глава:

— Хоо! А бе, сватанак, каква сте я свѣршили бе, айол! Какви ти комунисти бе, отче! Инжелерите бе, кардашим, инжелерите! Вѣра цѣл ден са сновали из село и аз след тях, ама нали е работно време и попѣт беше на риба, никой, кажи-речи, не ги видѣл. Шмугаха се натам-насам и единият дѣржи шарено колче, а другият се гѣрбути, примѣгва с едното око и неѣто бележи на книжка. Фантазии, един вид. Измислена работа, ще речеш, за пари нагласено. Ама не било тѣй. За изправление на селото било. Ехее — думам му аз на она, дето се гѣрбути и мѣга, — с такива клечки не можете да управите вѣй нашето село, па макар и да са шарени! Дебели сопи трѣбва, дебели! Неокастрени габрици трѣбва да играят, че тогава. А те се хѣлят, мерят си и все пѣшат на книжата. Крѣстосаха навред. Мушкаха се из дворицата, из Чакѣровата бахѣия присосаха, правѣа, гласѣа, най-после взѣа, че написаха неѣто с червена боя на хаджи Донѣвия дѣюян, на Трифона Крадѣча на плевника, тук — на черковния дувар — и си отѣдоха. Та добри хорица, за доброто на селото се трудѣа. Нѣфелацията — рече писарят — на селото искали да онодѣт и ми порѣча да пазѣ никой да не заличѣ писаното, че глоба има. Ами, глоба има! Хубаво сте я наредѣли вѣй рано-рано в неѣля!...

— Петко юродивѣй — изрѣмжал попѣт, — в каква гѣджура ме вѣкара ти мене? А? Пѣю, анѣтема! — И като дѣгнал копанята, плеснал я с все сила в дувара. Рѣдката вар обаче се повѣрнала обратно и плеснала по лицето поѣа тѣй, че замѣзал на котарак, кога яѣе кисело мляко из ѣелѣа.

Петко Петъкът нищо не можал да рече. Навел се, прибрал калцуня на попадията и кофата и посрамен, забързал към черквата.

ДУМ-ПАВЛИ И МАГАРЕТАТА

Бихме се, кай, Дум-Павли, с Юркея се бихме за магарето му. Да вземе да влезе, крастата му с краста, в лозето ми на Асанова пътека и да ми изгризе младоците. Три кюстендилски сливи и една сулуджейка крушка ми изгризало. Като с рука ми обелило проклетото и замязали на точилки. Видяло го Кара Теньовото, средното момиче, като пасяло козата. Есенес си ги бях посял на синора откъм долчинката.

Срещам го една заран и му думам:

— Печо, тъй и тъй, твоето магаре ми направи пакост. Имам си и свидетели. Ела да ми платиш фиданките и да се потъкним човешки, защото иначе те изправя пред зелената маса!

А той:

— Аз, кай, нищо не зная. Ако си имате, кай, земене и даване с моето магаре, разправяйте се сами! Аз, кай, не се меса!

— А бе ти не се месиш, ама аз ще те умеса! На тесто ще те умеса, та да ме помниш и приказваш!

— Кой? Ти ли, кай, бе, дрипльо! Я се опитай, кай, да те видя!

Опитах се аз и хубаво се бях засилил да го ритна в черния тулум, че свят да му се завие, ама ме изпревари циганинът проклети, хвана ме за крака, паднах възник и тъй съм останал прострян до някое си време пред Цонковата порта. Когато си отворих очите, няма ни Юркек, ни Юречка, а само светулки ми се стрелкат пред очите. Станах и едвам се дотърках до общината. Само писарят беше там.

— Инко, думам му, писаре, дойдох да ми напишеш една жалба до съдията за Печа Юркея. Да го изправя аз него пред зелената маса, за да знае как се гризат чужди фиданки и как се убива жив човек!

— Не мога, кай, бай Павле! Аз, кай, не мога го нагласи, както трябва, ами ще те пратя при Капанов, та да го нареди тъй, че две години през дупка да гледа.

Даде ми бележка писарят, качих се на колата и право в града. Тъкмо се въртах около съдилището, и насреща ми един с лисичи очи.

— Кого, кай, дириш бе, чичо?

— Капанов — рекох — авокатина диря. От Печа Юрдека ще се жалвам, рекох, и от магарето му, та да ми напише книга до съдията.

— Ааа... той, Капанов, кай, чичо... Бог да го прости! Спомина се, кай, човекът още миналата сряда. От лошото гърло умря. Аз, кай, съм му братовчед и го замествам, та ела при мене аз да ти я напиша. И аз, кай, съм адвокат.

Отидох бе, отидох като човек, разправих му работата от край до край, написа ми книгата, платих му триста лева, за марки и за свидетели отделно му дадох и тръгнах да си ходя. Тъкмо излизам из вратата, насреща ми Миньо Миткин от нашето село, дето служи в пощата.

— Ооо, кай, земляк, какво те носи в града без време?

Разправих му и нему за магарето, за боя, за писаря и за Капанов, дето ме прати писарят при него, а той умрял... За всичко му разправих.

— Умрял ли, кай. Кой те излъга? Ето го там, хе, де приказва! Оня, тантурестият с чантата, той е Капанов!

— Бе възгеч! Не думай! Да не е друг?

— Той същият, кай. Друг Капанов в града няма. Кой те излъга?

— Авокатинът бе, дето ми писа жалбата. Кръсти се човекът и бог да прости рече. Братовчед му бил. Хе там му е писалището.

— Уу... той ли? Отгдето го намери пък!

— Ама защо? Не е ли и той адвокатин?

— А бе адвокатин е, казва, ама е половин адвокатин, а пък е цяло магаре! Ще изгубиш делото! Кой знае, кай, каква жалба ти е измудрил!

Прекошиха ми се краката и клекнах. Свалих си калпака и се заудрях с юмруци по главата.

— Главо, главо, викам, има много да патиш, като си проста! А бе какъв е тоя мой късмет, думам, бе, земляк! Толкова път бия от магаре да се жалвам и пак на магаре да налетя!... Сè с магарета ли ще се разправям аз! Какъв е тоя свят магарешки! Какво е това чудо!

Миньо Миткин мига, дърпа си сетрето и се хили:

— Много са, кай, много са, бай Павле. И в село ги има, и тук, ама в село, кай, пак сте добре, че си ги знаете колко са, а тук, в града — пази боже! Брой нямат!

МАЙКАТА И ЛИХВИТЕ

Нали е ентилигенция Генин Гочо, нали свърши земеделски курсове в Каменяк, нали си направи панталон, палто и кърпичка с мотив му се мандахерца празничен ден в горния джоб — не ще жена от Голо бърдо и туйто!

— А бре, майка, а бре, сине — вика му леля Гена, — надяват ти се бре! И Минка Бошначето ти се надява, и Йовка Ковандимова, и Дешка Бозаджийкина, дорде не речеш. Момичета червени, сякаш с шамари са ги пляскали по бузите, какво им не харесваш?

А Гочо се кипри пред огледалото, нарежда си перчема на сколуфи по челото и дума:

— Не ща жена с напукани пети в къщата си. Просто нещо не ща. Ако се женя, от Каменяк жена ще си взема, че са по танго от нашите и ходят гологлави.

Какво го не правиха, какво го не струваха и какви магии му не гласи старата, не послуша ни нея, ни роднини и каквото рече, това стана.

Сгоди се Гочо за каменяченка, дигна сватба, проточи се един керван, писнаха едни гайди, едни тъпани задумкаха — цяла олелия. Венча ги Доньо Попето. Дариха го риза с копринени кенари, чорапи с копринени листа шарени и шито чевре с китки на венчета по краищата.

Едно пиене падна, едно ядене, игране, викане — не ти е работа.

— Хубаво си е булчето! Какво му не харесвате толкова? — думат мъжете от Голо бърдо.

— Хубаво е, че слънце не е видяло. Бяло е и ръцете му са меки като на даскалица, ама такава хубост не е за нашето село — мърморят жените. — Мотика трябва да върти тук и сърп да извива, а то научено под сянка да стои и тантела да плете само.

— Е, тя пък, както казват, не дошла с празни ръце. Парици му донесла, а щом му е стоплила ръката с парици, работата е лесна.

Тъй се наддумваха селяните, а то какви ти пари! Дал му дядо му да си купи талига и два коня, ама със запис го вързал човекът и с лихва му ги дал за година време само.

Купи си коне и каруца Гочо, препуска по ниви и ливади с майка си, а жена му от дъжд на вятър, хе, ще се мерне зачулена с бяла кърпа — лицето си да пази, — с чорапи на краката и с дълги до китките ръкави. Днес болна, утре нещо шие, вдругиден не знам какво си, по едно време като се чу, че добила дете.

И мине се не мине, хайде в Каменяк на гости у майчини си, мине се не мине, хайде в Каменяк и по три недели стои там.

А дядо му хабер след хабер почна да праща:

— Гочо, тъй и тъй работата, срокът на записа изтича, гледай да ми платиш лихвите и на майката поне половината.

— Гочо, майката!

— Гочо, лихвите!

Люти се Гочо, пухти, мърмори под нос и майка му, ама де ти пари? Едно време дошло, няма човек отде да откъсне и петак. Не стига това, ами не приключи и втората година, роди му се още един завързак, а жена му все вкъщи, все до камината и не излиза поне пипера да полее в градината. Все вътре седи, все плете и шие и огледало все до нея.

А дъртакът от Каменяк зачести още повече с хаберите:

— Гочо, парите!

— Майката, Гочо!

— Лихвите!

Търпя, търпя Гочо, па му кипна един ден, качи жена си и двете деца в каруцата, даде на Тинка Кьосето едно писмо за стария, плати му и той ги откара в Каменяк.

Га отворил дядо му писмото, то що щеш!

Дядо,

пишело вътре,

днес с каруцата ти връщам и майката, и лихвите за две години. Тинко Кьосето ще ти ги предаде здрави и читави. Прибери си ги и си живеете, както господ ви е научил. За мене да нямате никаква грижа.

— Бря — изревал старият, — тоя тиквеник хубаво ме настани мене! Какво ще правя тая майка с две деца сега тука?

Писнала старата, ревнала младата, заврякали и дечурлигата — произшествие!

Мислил, мислил дядо му, блъскал си главата, съветвал се със старата, па дал на дъщеря си още пари, дал ѝ и записа, пуснал и на дечурлигата по едно рубче в ръцете; напълнил каруцата с боб, леща, картофи и петмези и ги върнал обратно с друго писмо.

Мили ми зетко Гочо,

пишело в него,

не ща ти ни майката, ни лихвите, ни на лихвите лихвите, само мир да има и братска любов, че без тях лошо...

И като ги накачил на каруцата и изплющял Тинко с камшика, навел се, взел един камък и го запратил след тях, дано се не връщат пак.

СОЛОМОНОВ СЪД

Полският пъдар докара в общината един подплашен хлапак, натоварен с цял наръч млади, крехки лозови издънки.

Кметът, който по това време се мъчеше да улови една голяма муха на прозореца, ги забеляза, почука и даде знак да го заведат при него. Пъдарят хвана хлапето за зачервеното ухо и го повлече нагоре по стълбите.

— Какво има? Какво е станало?

— Ето го! Виж го, господин кмете, гроздобер правил, келешът му с келеш!

— Чие е това момче?

— Плашоково май че е. На Таня Мильов Плашоков, брашнаря, дето дюкянът му е до Мерджановия хан. Отзарана още го забелязах от моилата, че щъка из тяхната нива до Бялата чешма, и си рекох: за пакост е дошло, копелето му с копеле, ама де да видим! Щура се насам-натам, катери се по дърветата, хвърля камъни по птичетата, по едно време, като се намъкна в даскал Костадиновото лозе и почна да чесне филизи от хасмите. Откърши един, сдъвче му върха, захвърли го, отчесне друг, отхапе го и пак същото. Рипнах аз тогава, затекох се, ама дорде мина дола, дордето го дебна из нивите, то цял наръч накъсало. Натупах го аз, както му се следва, натоварих го с младоците, прекарах го през сред чаршията, за да го види мало и голямо, ама пакостта си е пакост и трябва да се заплати!

— Добре, добре! Остави окършените стъбла тама, зад вратата, заключи в зимника момчето и иди кажи на баща му да дойде веднага. Да видим от тоя стрижимух какво можем да изкараме.

Пъдарят струпa издънките на пода, пипна хлапето отново за ухото и го повлече навън.

Не се мина половин час, и Таньо Плашокът, напудрен от горе до долу с брашно, се представи в канцеларията:

— Добър ден, господин кмете!

— Дал ти господ добро, бай Танко! Добре дошъл!

— Викали сте ме нещо.

— Виках те, бай Танко, виках те. За съвет ми трябваш.

— Ами че ако нещо такоа... Ако мога да услужа... Ний сме хора прости, както знаеш, такоа, ама...

— Една пакост е извършена в лозята тази сутрин. Хлапе някакво мърсувало из тях и изпочупило младите филизи, та ти, като стар и опитен лозар, ще видиш и ще прецениш най-добре като каква глоба да му наложим.

— Тц-тц-тц! Я гледай, я гледай! Филизи, казваш, а? Младози още на цвят, значи. Калпав свят, брей! Хайдути хора, веричката им проклета! Че нямат ли бащи тия копелтии бе, брате, майки нямат ли да се грижат за тях и да ги възпитават!

— Имат ли, нямат ли, после ще видим, а сега ето ти там зад вратата са, до стълбата. Прегледай ги, прецени колко пакост е сторена, за да видим какво да правим след това.

Плашокът отиде зад вратата, приклепна и почна да разглежда внимателно и сериозно като нещо лице изпочупените стъбла. Премята ги, прехвърля ги, брои цветовете и едва набелязаните гроздове по тях, псува, руга, пъшка.

— Ама точно ще прецениш и честно! По съвест.

— Честно бе, господин кмете, по съвест, разбира се, може ли? Такъв ли човек съм аз? Не ща нито единият да пострада, нито другият. То, разбира се, на везни не може да се премери, но все пак, горе-долу, ако съм аз, най-малко двеста лева глоба ще им лепна на тия кератии, дето не могат да си командват фамилиите, а ги пуцат из хорските имоти.

— Не са ли многоко?

— Хич не са много даже. Лозе е то, не е шега работа. Оране, копане, заравяне, отравяне, връзване, развързване, колове, огради, рязане, пръскане — масрафи са това. И триста лева са малко даже, но понеже е за пръв път, нека се опарят, та да си отворят зъркелите занаяпред. Какви са тези разфайлъци! Ред и законност трябва да има!

— Добре, добре! Тогава... тогава, бай Танко, щом е така, брой двеста лева тука, а аз ще кажа на бирника да ти издаде разписка.

Бай Таньо Плашокът остана зяпнал и не можа даже да преглътне.

— Хайде, хайде, брой парите, че други ме чакат. Тази работа е свършена от твоето момче, да ти е живо и здраво. Отзарана го хванал

пъдарят, като ги кърши из даскаловото лозе до вашата нива, и го докара. Долу в зимника е затворено. Плащай, та да го освободя, да не ставате за смях пред хората, и други път отваряй си очите къде ходи и какво прави, че глобата ще е двойна.

Бай Таньо, понеже небцето му беше съвсем засъхнало, пак нищо не можа да каже. Дигна само отчаяно ръце нагоре, пусна ги след това като отсечени върху бедрата си и потъна в облак брашнен прах, който излезе из потурите му. После извади бавно дългата си кожена кесия и почна левче по левче да отброява глобата.

УБИЙСТВО

— Дечо, Дечо! Помогни ми, баба!... Отърви ме! Цапни го с някой кърпел това проклето куче, дано го чумата тръшне, гдето не остави яйце в полозите!... Мари, дано го поразата поразии, кога се не наплюска! Отзарана му хвърлих кора хляб, кринчето от ярмата на телето облиза и не му стигнало, та и две яйца ми излапало, проклетото! От бялата кокошка, гащатата. Събирам ги да я насадя уж, пусто и върло. Осем съм събрала. Рекох да ги направя бари дванайсет, та да не се мае да лежи хайванчето на празен полог, а то... Пребий го, Дечооо!... Тресни го с един кол в главата, от зло да ме отървеш!

Дечо Порът, който през това време руканеш топоришка на дръвника и който имаше отдавна зъб на бабиното Гинино куче, се изправи, стисна я здраво и като опъна шия, попита през плета:

— Де го?

— У вас се намъкна, крастата! През плета прескочи и се мушна между плевника и кочината.

— Иди тогава нататък, изукай му и удряй плета с тоягата — рече Порът и заситни бос към малкия двор за към къщи уж. После зави на дъга към плевника, спря се на ъгъла до кочината и стиснал топоришката, зачака.

Баба Гина забърза и тя към прелеза, надникна и като го видя клекнало да се облизва, заудря с тояжката си по затрънения плет и почна да кълне отново:

— Ци-ба! Ци-ба! Ууу! Поразийо! Шуга да те обели дано и червата ти да се повлекат като върви по пътищата! Ци-ба!...

Кучето изви глава, запримига виновно с подвита опашка и като съобрази, че не е избрало стратегическа позиция, хукна на към Поровия двор. На ъгъла Дечо Порът го посрещна, сврасна му по главата една топоришка, то квикна зловещо и преди да повтори, още една му се стовари в тила и то се просна цяло на двора. Задните му крака отсечено започнаха да подритват, сякаш биеха ерина, после утихнаха, тялото му се сгърчи, потрепера и предаде богу дух.

— Тъй, тъй!... Пада му се! Нека, та да се научи как се ядат яйца от гащата кокошка в петъчен ден! — бърбореше баба Гина през плета, без да разбере какво е станало. — Откога го вардя да му отпоря кожата с бой, ама пуста старост! Дорде дигна тояга, и то офейка! Нека! — И като прекрачи прелеза, влезе в Дечовия двор.

Порът, разкрасен до трупа, секнеше огън за цигарата си. Баба Гина се примъкна през тесния прелез между плевника и кочината и като зърна проснатия труп на кучето си, ахна, изтърва тояжката и извика:

— А бре, Дечо, а бре, хубостнико, какво си направил бре! Е, божее!...

Порът, бос, с килнат назад калпак, все още секнеше огън.

— А бре що уби кучето, Дечо? Какво ти е сторило клетото животно?

— Ами нали ти ми рече мари?

— А бре, ка'щяло да съм ти рекла тъй, Дечо? Нали ти казах да го поудариш малко само, колкото страх да вземе и друг път да не посяга!

— Бабешки работи. Нали рече: убий го!

— А бре да те убие светата сирница! Стара и изкуфяла бабичка що слушаш бре, душманино?... Не ти ли догреша бре, кръвнико? Съвест нямаш ли? Сърце нямаш ли? Ако на мене ми е изял яйцата, тебе ушите ли ти изяде бре, хайдутинно?...

И като клекна на земята, баба Гина подигна отпуснатата безжизнена глава на кучето, сложи я в полата си и тъжно и напевно, като над загубена рожба, заоплаква:

— Мамаааа, мама Шаро, мама мой другарю!... Мама... Що ти трябваше в душмански двор да бягаш!... Божее, все до моята ли сирота глава ще дохождат тия мъки!... Де-чооо, Дечо, бял ден да не видиш, Дечо!... Дечооо, дано капне до мишницата тая ръка хайдушка!... Мама, мама Шаро, мой верен другарю!

Дечо Порът, изправен, с угаснала цигара в уста, гледа, гледа, почеса се по врата, плю сърдито встрани и като запрати топоришката чак в другия край на двора, изръмжа нещо през носа и влезе в зимника при ракията.

ДОЗАТА

Стръмният път, напечен и прашен, се виеше нагоре по Дервентските висоти. Бързаха камиони, пълзяха волски коли с дървен материал, троянски каруци, препълнени с шарени стомни и паници, брички, файтони, пеши селяни, подкарали добитък за продан, пъстра група цигани, а най-подир с мършаво магаре, натоварено с два сандъка мъхнати праскови, креташе бай Петко Геша.

Почернял, дрипав и необръснат отдавна, той приличаше на изостанал от групата циганин. Бос, с разкопчана риза, привързал гумените си обувки в ремъка на кръста, в едната ръка държеше горната си дреха, а с другата подтикваше отзад магарето.

Прасковите можеше да продаде на кооперацията в село, но се полакоми за по-голяма печалба. В Стара Загора се откриваше панаирът, та тръгна хем да го види, хем да купи нещо за вкъщи. Още сутринта, като почна да товари магарето и ръката му се плъзна по озъбените му ребра, пред очите му изскочи тази голяма стръмнина, но си рече: „Не е кой знае колко място. Да има, да има един час път догоре, ама нали си нямах през зимата ни сено, ни кърмилото! Със слама само добитък гледа ли се? Дано устиска, дорде минем двата завоя поне, оттам нататък е по-равно. Двата завоя само дано някак. Оттам до града — да пееш и да вървиш.“

Изпотен и прашен, бай Петко потупваше магарето отзад и му думаше:

— Хайде, Марко, хайде, братленце, още малко, още малко, че като стигнем до моста, ще има голяма почивка.

Марко обаче, провиснал глава, дишаше тежко и още по-тежко пристъпваше, а на едно-две места поспираше да поеме дъх и пак потегляше. Близко до завоя при големия мост пак спря и се застоя повечко на края на шосето. Отпуснатата му глава допря до стръкче трева, но той не отхапа ни сламка, както правеше други път, а така си остана замислен над него. От лявата страна коремът му беше подмокрен със сок от смачкани праскови и дребни капки падаха в

пепелта. Бай Петко погледа тревожно, понамести му самара, почеса го зад ушите и се заозърта безпомощно наоколо. След това запали цигара и като почака, докато я изпуши, подвикна, плесна го по задницата дано поеме, но Марко, забил глава, съсредоточил се в нещо, сякаш не го чу.

— Хай да се не види макар — си рече бай Петко, — ами сега?

Тъкмо в този момент отдолу се чуха звънци и след малко се показа файтон. Приятелят му Ламби караше към панаира двама охранени пътници. Като го доближи, Ламби се провикна високо:

— Добра стига бе, дост! Какво тъй си спрял на почивка без време?

Бай Петко въздъхна дълбоко и рече:

— Пара няма влакът, Ламбе, пара не може да дигне.

— Той пара е дигнал вече и от ушите чак, но моторът му май е останал без бензин.

— Няма, няма. Свърши се до капка преди малко.

— Ами тогава?

— Тогава и туй може да се нареди, ако ми помогнеш.

— Аз ли? С какво?

— С мухи.

— Какви мухи бе, конски ли?

— Конски, разбира се. Една шепичка само, и готово!

— Дадено бе, дост, дадено! Само че назаем ти ги давам и ще ми ги върнеш.

Бай Петко го загледа учудено.

— Да, да, наесен, щом се застуди, ще трябва да им топят коремите, та при туй условие ти ги давам.

— Хм — изсумтя Геша, като се помъчи да се усмихне и както вървеше с файтона, мушна си ръката под опашката на единия кон, напълни си шепата и като тръгна към магарето, отдалече се провикна:

— Хайде, Марко, хайде, братче, че лошо ти се пише!

Марко обаче не се помръдна.

— Хайде бе, дръгльо! Не виждаш ли, че се мръква! Ний работа ли сме тръгнали да вършим, или само да се мотаем из пътищата.

И като му пусна няколко мухи под корема, удари му и един ритник отгоре. Магарето изпрухтя, сви уши, размята опашка и хукна презглава нагоре. Бай Петко стисна каиша на панталона си и търти след него. До самия завой една козя пътечка се отделяше от шосето

накъм дола и магарето, като подскачаше и риташе, се отби и потъна в нея.

— Тпруу! Стой! Стой! — тичаше след него Геша, като все още стискаше в шепата си останалите мухи, но магарето препускаше с последна скорост и лудееше из зашумената пътека. Ламби файтонджият, който беше вече от другата страна на завоя, го забеляза, спря конете и се провикна:

— Хей, досте, какво стана бе? Каква я свърши?

— Хубаво я свърших аз, добре я наредих и направих панаира, ами като си там на високото, виждаш ли магарето?

— Виждам го, виждам. Ето го хе, оттатък дола на поляната хвърля чифтета, ама на гърба му няма ни сандъци, ни нищо.

— Сандъците намерих и прасковите пръснати наоколо, но него поне да не изгубим.

— Че как стана тая катастрофа бе? Колко мухи му пусна?

— Не зная, не помня, все трябва да са били десетина.

— Хоо! Гледай, гледай! Че биваше ли толкова бензин да сипваш на такова слабо моторче бе? Че моите мухи са първо качество стока бе, човек! Десет парчета от тях и на носорог под корема да пуснеш, ще полудее и земята ще продъни от бягане, та твоето магаре ли ще ги понесе? Сбъркал си дозата, дозата-а! Какво да ти правя? Трябваше да бъдат най-много четири-пет.

Бай Петко Геша повече не се обади. Само разтвори шепата си със забравените мухи, обърса се в панталона и хукна отново по дирите на пощръклялото си магаре.

ПУНТОВЕТЕ

Пунктове си има Станчо Барабанчикът — не можеш да му речеш нищо. Службата му е тъй наредена, значи, и си я изпълнява точ в точ. Затова след година, три месеца и нещо ще се оттегли на спокойствие и чист въздух в Генчоолувото кафене, ще си премятка броеницата, ще бистри политиката и дойде ли краят на месеца — трак! — на новата жилетка в горния джоб 735 лева пенсийка. Да си я взема, нека си я получава! Не му завиждам. Дай боже всекиму! Не ги краде човекът, а с труд и постоянство в службата си ги е изработил. Полагат му се.

Миналата година се обадили по телефона на кмета, че към пет часа следобед щели да минат през града трима министри, та да вземе мерки. Рипнал той, натиснал копчето, показал се разсилният и кметът му викнал:

— Скоро — рекъл, — Коста! Тичай да извикаш барабанчика отдолу!

— Той, господин кмете, днеска е метач към говеждия пазар.

— Тъй ли? — рекъл кметът. — Бре да му се не види и метенето, и намярата макар! Файтонджията — метач, пожарникарите — и те метачи; все метат и все по-мръсно става! Пък кой ще върши другата работа — не знам! Грабни — рекъл — барабана тогава, намери го, нахлуй му го на шията, веднага там, дето е, да почне да вика! Тичай! Хайде! Още ли си тук?

— Ами какво да вика бе, господин кмете?

— Какво? За министрите — какво! Хората може да са тръгнали вече, а ний нищо не сме направили. Ето, аз ще му напиша на една книжка какво да вика. Дай му я да чете и да вика! Хайде! Бързо!

Откачил разсилният барабана, взел бележката и изхвъркнал като вихрушка из общината. След него и кметът развял палто, поправяйки си връзката тичешком и бързайки да иде да се обръсне, както му прилича. Помощникът пък турил ключа на канцеларията, взел от амбулаторията един бинт и си вързал мустаците да щръкнат за целта. Почнали приготовления, въобще-изобщо, трескави. Тича Коста

разсилният из града, пита, разпитва, тук Станчо Барабанчика, там, Станчо, най-после го открил под една слива в лозята край града. Набрал си грозде човекът и лапа ли, лапа чуждата собственост! Нахлузил му барабана на врата, дал му книжката и му рекъл:

— Викай, викай — рекъл, — лельоолу, моментално, че работата ти е спукана.

— А бе, Коста — рекъл той и си глътнал плюнката, — а бе ти луд ли си, да викам в чуждо лозе.

— Бягай тогава и както бягаш, тъй и викай, че министрите идат! Идат, ти казвам! Бягай!...

Стиснал Станчо барабана, дигнал пушилката надолу и щом стигнал първата къща накрай града, извадил книжката, нагласил се и:

„Тррр... тамтарара... тамтарара... тратата...“ — забарабанил изкусно и събрал всичките циганчета от махалата.

Като си прочел математа, разтворил си пергеля и хукнал по-нататък.

Втория път ударил барабана при моста до болницата и догде иде на третото място, до околийското, часът ударил пет. Казал си Станчо словесното и там и заситнил чевръсто по-нататък. Пред старата поща, тъкмо насъбрал кърпачите и кафеджиите и почнал да им открива новината вече наизуст, Лимбата, който се връщал с джигер в ръка от пазара, се обадил отдалеч:

— Охохоо!... Много си закъснял, аретлик! Че те минаха и си заминаха хората и сега вече са към Баните чак!

— Лимба — сопнал му се Станчо, — гледай си джигера и не се меси в моите работи!

Тикнал палките в горния джоб на куртката и поел по-нататък.

В шест часа без нещо се изстъпил насред площада и пак:

— Тррр... тамтарара... Съобщава се на почитаемите граждани... че днес в пет часа ще пристигнат господа министрите, на брой трима! На железниците... на пътищата и съобщенията... на вероизповеданията... и други... и се умоляват всички да излязат на пазара и да ги посрещнат, както му прилича!

Както си нареждал тъй, без да гледа от книжката, дотърчал един агент от общината и му завикал:

— Спри! Не викай! Ще се смеят хората! Министрите минаха и заминаха, какво си се развикал като луд!

Станчо хванал палката нервно и ревно:

— И ти ли бе, келеш! И ти ли, дете не можеш една галъота да караш, ще ме учиш какво да правя! Аз си зная службата — рекъл — и от зелена тиква семе не ща! Разбра ли? Зная си службата и наредбата. Имам девет пунта за викане, чу ли? Тук, на площада, ми е петият. Остават ми още четири: един — горе до черковната чешма, другият — на Петка Иванкин до дюкяна и последният — в еврейската махала. Като ги обиколя всичките, ще спра. Тъй ме е наредил помощникът и от тебе ум не ща! Ти си гледай галъотата, а аз ще си гледам пунтовете. Разбра ли! Девет пунта имам! Галфон!...

Прегърнал барабана под мишница и закрачил нагоре.

Когато по мръкнало Станчо Барабанчикът съобщаваше в еврейската махала новината за пристигането на тримата министри в града ни, те вече наближаваха столицата.

ПРИЯТЕЛИ

СИРОМАХ ТОНЬО ПЕТАКЪТ...

Сиромах Тоньо Петакът и сивото му магаре Тропчо. Това е то. Два мъжкаря — два другаря. Друго няма. С две голи ръце, значи, и шест крака какво можеш да постигнеш и да придобиеш, та от Петак на Шестак да станеш, примерно казано.

През май пренасят цветовете до розоварниците, през есента — червена глина на жените да си измазват къщите, зиме — дръвца на пазара, туйцък-онуйцък — колкото да преживеят. Така си е навсякъде, така е и по нас: навред кучетата все боси ходят и на сиромаша все му духа през гащите.

А работни са инак, Петакът и Тропчо, трудолюбиви са, смирени и кротки и си живеят като братя, ама с кротост и смирение само на хаджилък се не ходи.

Рядко някога, ако почерпят Петака и му попрехвърли, ще се изпусне да извика: „Бря, бря, бряаа!...“ — и ще си тупне шапката о земята, да изгърми като топ, затова тя все с дупка е отгоре, ама и толкова ли да не е?

Тропчо пък — жива душица, през март само, като му прелее сърцето от любов, ще скъса въжетото, да речем, някой ден, ще се хукне из село, ще спре пред общината, ще дзипне пет-шест чифтета, ще надуе след това бурията и като се стрелне из полето, чак след три дена ще се прибере с клепнали уши вкъщи, ама за това пари не дават, а само сопи по гърба.

Един ден Петакът се пазарил да обърне за лозе голямата Батункова нива на Копачов рът. Копал човекът, работил, пренасял Тропчо корени и камънаци, подредили я и им платили хубавичко. Щом взел парите Петакът, отишъл веднага да си плати дълга на Станя бакалина. Почнал да брои парите, а Станьо бакалинът наднича в кесията му и дума:

— Тоне бе, Петак ти казват, а все без петак ходиш. Сега, като си се опаричил малко, що си не опиташ късмета? Що си не купиш един

билет от Държавната лотария? Не е голяма работа — двадесет и пет лева са, — рискувай ги, па отгдето да знаеш?

Петакът си пипнал дупката на калпака и рекъл:

— Че знай ли, чичо Станьо?

— Знаеш, знаеш! Как да не знаеш! И парите са твои, и волята твоя. Опитай веднъж, па може да ме благославяш, дорде си жив. Двадесет и пет даваш — двеста и петдесет хиляди може да спечелиш. Малко ли са? Хайде да не са толкова — нека са сто хиляди, петдесет да са, десет да са — кой ти ги дава и кога с твоя Тропчо сте изкарвали през живота си толкова паралак, а? Опитай веднъж и не му мисли много!

Надумал му Станьо бакалинът, наприказвал му, убедил го най-после, купил си билет Петакът и пари, разбира се, не спечелил, ама мерак за купуване на билети — колкото щеш!

Пуснат ли за продан нов дял, под дърво и камък ще търси пари, ама ще намери и ще си купи. И колкото купува, по не печели.

На седмия път чак малко се отчаял, но му текнало друго на ума:

— То моят късмет се видя какъв е, си рекъл, ами я този път да взема едно билетче за магарето.

И щом го рекъл, хукнал се към бакалина и го купил.

Не се минало неделя, и билетът на Тропча спечелил две хиляди лева.

Рипнал от радост Петакът, стиснал го в шепа, метнал се на Тропча и хайде в града. Отишъл в банката, получил парите и право на хана при магарето. Погалил го, помилвал го, целунал го по муцуната, показал му банкнотите и нежно занареждал:

— Тропчо, братче, това всичкото, дето го виждаш, е твой късмет. Твоички са до стотинка — рекъл. Виж ги — рекъл, — разгледай ги, та после да не речеш туй-онуй. Всичките за тебе ще похарча. Ще те пременя, ще те наглася с нов семер, повод ще ти купя, гердан от сини мъниста за шията ще ти взема, а на опашката ти пембена ружа ще вържа, та да трепка, да трепка, кога пристъпяш. От сърце и душа ще го направя, рекъл.

Отвързал го след това, повел го засмян из чаршията, накупил му всичко, нагиздил го, накичил го като сгоден циганин и пак му останали петстотин лева.

— Върви след мене още малко, рекъл, още не сме я свършили всичката!

Довел го наред площада, спрял се пред една моментална фотография и извикал на задрямалия на тротоара арменец:

— Хей, чичо! Я стани да ни направиш една хубава снимка за спомен!

Надигнал се арменецът, почнал да гласи апарата, а Петакът през това време очистил магарето, поправил му семера и панделката на опашката, затъкнал му останалата банкнота на челото и като го прегърнал с една ръка, а другата счупил на кръста, застанал готов, горд и вторачен като осветен паметник.

Събрали се наоколо селяни, гражданки, граждани, гражданчета, хият се, подхвърлят думи и закачки, а Петакът, запрял дъх, мълчи, гледа и не смее да клепне.

Чак кога щракнал апаратът и фотографът рекъл „Готово!“, се обадил:

— Какво ни гледате бе? Защо се чудите? Нито ги е крало тези пари добичето, нито ги е намерило. Спечелило ги е честно и почтено, негови са и каквото иска, такова ще прави с тях! Видите ли тая банкнота? Яслата му ще поправя с нея, една торба трички ще му купя и... още един билет от лотарията ще му взема. Спечели ли и той, тогава пък ще си го задомя мой Тропча, та да не се губи по три дни през март. Магаричка ще му купя аз на него! Ами! Какво се хилите?

РЕВИ, МАРКО!

Влязло на Боня Бошнака прасето в Поровия двор. И нали не е овца, да речем, да стои почтено, като гост в чужда къща: разшетало се, заровило със зурлата и изрътило му и лука, и магданоза, и зюмбюля, и латинките в градината! Зърнал го Дечо Порът, грабнал топоришката, че ха тук, ха там — по едно време то рекло да се провре през плета. Намъкнало си муцуната и предния крак, ама задницата не ще! Напънал се оня ми ти шопар, че като дигнал целия плет, та го помъкнал към Бошнакови и увеличил територията на Поровия двор с три-четири крачки.

Удрял Порът с дръжката, удрял и колкото бие, то по`бяга и влачи плета. Кипнал човекът, че като обърнал топора откъм острото — бас, бас, — набаскал го по задните принадлежности и го насякъл на порции, значи.

По този случай Дянко фурнаджията му измислил тогава песнята:

*Пуси хора думат,
думат и говорят,
че бай Дечо Порът
клал прасе с топорът...*

И оттогава го взе той на око и почна да му дири цаката, та и до днес. И щом стана кмет, извикал пъдарите и им рекъл:

— Онуй, Дянковото, краставото магаре, дето ходи безразборно из хорските имоти, ще правите, ще струвате, ще ми го доведете някой ден, пък аз си зная работата по-нататък.

Заследили го пъдарите, задебнали го, а то добичето, нали е с домашно възпитание, пасе си лютивец, спънато по реката около дядовата Гичова воденица, води се по законите, значи, и зачита частната собственост.

Как е станало, как се е случило, не зная, ама животинка нали е: да вземе да се отбие един ден в бобището на Миля Цолин! По синора пасяло добичето, ама пъдарите нали това чакат! Пипват го, отвързват му краката и единият отпред, другият отзад, подкарали го през село като конспиратор един вид и — право в кауша. Теглили ключа и — фертиг! Мръкнало се. Слънцето паднало с глава надолу зад Самодивец и само краката му стърчели нагоре. Дошъл си свинарят, говедарят си дошъл, заприбирали се от работа и хората, а няма ни магаре, ни дявол!

— Е, боже — рекла Дянковица, — друг път не е правило тъй! Къде се е дянало, пущината! — И тръгнала да дири мъжа си по кръчмите.

Отбила се най-напред до хаджи Дончовия дюкян; ама смее ли да влезе вътре! Мушнала се в задния двор, допряла нос до малкото прозорче, гледа, гледа, ама то немито, откак излязло от фабриката, и нищо не се вижда. Въртяла се, въртяла, по едно време хаджията влязъл да вземе съчки за огъня.

— Какво търсиш тук, комшийке, гъозум ли береш?

— Олеле — рекла, — чичо хаджи, какъв ти гъозум! Нашият хубостник търся — рекла, — че магарето още не се е прибрало. Иди му кажи да го намери, че ако му се явя аз отпреде, има да ме гони с камъни до Цигански дол чак...

Върнал се хаджи Дончо, казал му и Дянко ококорил очи.

— А, за ваш Марка ли е думата? — обадил се Лъжлив Съби, който си купувал оцет. — Той — рекъл — е на добро място! Не бой се! Назначен е — рекъл — на служба в общината. Глашатай е постъпил — рекъл. — Ей сега, като минавах оттам, чух го, като се упражняваше да вика.

— Бря! — изсъскал Дянко, дръпнал си левия мустак и изтрезнял наполовина. И нали все на песни го избива, добавил:

— Веричката му проклета! Изяде ме кметът.

Рипнал и поел към общината. Из пътя баба Райка му разправила как стои работата.

Влязъл в канцеларията, а Порът, сключил рунтави вежди, прави се, че го не вижда, и уж пише нещо.

— Тъй и тъй, г-н кмете — започнал кротко Дянко, — прелезът бил незапушен, грешка станало, аман-заман, пусни ми магарето!

Порът мълчи и пише, пише, пише...

— Чичо Дечо, кмете — продължил по-настойчиво той. — Сиромах човек съм. Без него не струвам ни бодка. Ако не е да ми донесе дърва, ни фурна ще опала, ни хляб ще опека. Пакост не е направило. На синора пасло добичето. — И пак е завъртял по дянковски:

— Чуй — рекъл — молбата ми жарка и пусни ми Марка!

— Ами ако туря и тебе при него? — сопнал му се Порът.

— Ами че то по-хубаво тъй да направиш — рекъл. — Аз без него за какво съм? То ми храни къщата, то ми пее и развеселява. И за часовник на селото служи — помъчил се да се пошегува пак, ама оня ми ти Пор, начумерил се като Стара планина, сумти, пухти и все пише!

По едно време промърморил:

— Сто лева глоба ще платиш и ще си вземеш магарето.

— Недей бе, г-н кмете! Не ме мори бе! Толкова пари то самото не чини бе! Отгде да ги взема? Ти знаеш колко души печат хляб на фурната, ама колко плащат — не знаеш!

— Не ме интересува! Иди при писаря да ти отреже квитанцията и си вземи магарето!

— Не прави тъй бе, чичо Дечо! Не е право това! Не ме карай да се оплаквам на по-горно място!

— Защо ще се оплакваш?

— Защото — кипнал Дянко, — защото питай даскал, питай поп — яде ли магаре боб?

— Каак? Ти още ли ще ми бърбориш? Марш, марш оттука! Аз тия уста, дето много знаят, ще ги запуша, че да ме помниш и приказваш. Марш!...

Свил пестници фурнаджията, дигнал глава, ама срещу ръжен рита ли се, брате! Напълнила му се устата с люти думи, преглътнал ги, та му преседнало чак: ама сдържал се, превил гръб и излязъл навън. Спрял на двора, потъркал се по слепите очи с длан, помислил, помислил и като хвърлил поглед към общинския обор, въздъхнал тежко и дълбоко.

Щом чуло въздишката, и магарето жалостно се разревало. Стопило му се сърцето на фурнаджията от мъка, не можал да се стърпи, дигнал юмрук нагоре, опънал шия и извикал, да го чуе цяло село:

— Реви, Марко, реви, братко, двама да реведе! Ти — в обора, аз
— на двора, да се радва Дечо Пора!
И закрачил бавно надолу към хаджи Дончовата кръчма.

МЪЖКО Е

Две малки ярчета имаше Петко Душанът, две шаренки, писанки ярчета, които си приличаха като две близнечета. Да вземе един ден едното да се провере през някаква дупка, че да влезе на Бона Бодкина в двора и да разрови лука. Погнала го Бона с бръсналката, развивала се и то, горкото, тук ли, там ли, па се опитало да прехвъркне оградата, ама нали е малко още и слабовато, попаднало между две дъски на стобора, приклещило си главата и заврякало на умирачка. Чула го Душанка от къщи, изтичала, ама дорде се накълне и нахока, то посиняло и почнало да трепере. Извадила го, погледала го и като се убедила, че от него стока вече не става, отсякла му главата на дръвника и почнала, дорде е топло още, да го оскубе на купището.

Оскубала го жената надве-натри, очистила го, турила го в черното менче на веригата да ври за чорба и си продължила да кълне и пустосва.

Не щеш ли, по това време минал край тях надзирателят Колю Сюртюкът. В нашето землище, хе долу там, оттатък корията, до Тунджа, направиха фазанерия. Всичко наредиха, както трябва, та се бяхме разритали за такова нещо и ни го скопосаха да въдят фазани, другите да ги ядат, а ний да гледаме. Та Колю беше пазарен там да варди.

Правиха я, гледаха я, насаждаха кокошки над фазанови яйца, най-после се излюпиха едни никакви, дръгливи и разкрасени пилета — да ги не погледне човек.

И натиснаха ги соколи, ястреби, човеци, та дорде пораснат — преполовиха ги и застлаха с перушина наоколо из върбалака. Някои казваха, че и надзирателят си похапвал от тях даже, та останаха да се щъкат тук-там двадесетина пилета още.

Тогава дошла заповед да ги гледа и пази като очите си Сюртюкът и хубаво да си отваря зъркалите, че изгуби ли се някое още, мястото му ще изистине неусетно.

И той почнал да ги отваря, когато трябва и гдето не трябва, и за щяло и нещяло.

Като минавал по това време, значи, край Душанови, на когото имал зъб още от войната, загдето го произвели ефрейтор три месеца преди него, съгледал перушината в двора и си рекъл:

— Хванах ли те аз тебе, сине майчин! Пипнах ли те! Чакай сега да ти подпаля чергата, че да помниш кога си пълнил голия си тумбак със забранени царски птичета!

Намъкнал се тихо в двора, събрал една шепа перушина, разгледал я и като се убедил, че е от фазан, ударил направо в общината.

— Ето — рекъл — господин кмете, кой сълмува из фазанерията, и кой ни изпояде билетата. Никакви соколи — рекъл — никакви керкенези, а направо пангалозинът Петко Душанът е правил тази пакост. Ето ти тази перушина — рекъл — събрах я от двора му и да не ме викат Сюртюк, ако не е фазанска. Тези дребните и меки перца — рекъл — са отдолу изпод крилото, а другите, по-едрите, са откъм гърба. Ако не излезе тъй, главата си давам! Доказателствата са налице — рекъл — не остава нищо друго, освен да наредите да го докарат под стража и да го турите направо в ареста без гаранция.

Гледал кметът перата, обръщал ги, пулил се и колкото аз разбирам от еврейски вестник, толкова и той от пера на малко фазанче, ама щом твърдял специалистът, наредил веднага да се повика Душанът, за да го подложи на разпит.

Намерили го пъдарите, довели го от нивата човека, питали го, разпитвали го, а той дига рамене, чуди се и сякаш нищо не знае.

Не се прави на три и половина — дума му Сюртюкът — ами си признай, за да ти е по-малка глобата. Тук работата е ясна. Доказателствата са в шепата ми. Не можеш никого излъга! Особено пък мене. Аз, дето се вика, съм ги насаждал, аз съм ги мътил, отглеждал и ги познавам перце по перце.

А Душанът го гледа изниско, пухти и дума кратко: А бе ти хубаво си я замътил, ама да видим кога ще се излюпи и накъде ще пропее, като порасне!

И пак дига рамене човекът, и пак сякаш нищо не знае.

Въртели го, сукали го да изкопчат нещо, па пратил кметът да извикат и жена му.

Отишъл разсилният, посрещнала го тя, разпитала го, изучила от край до конец работата, но нали е стара лисица Душанка, казала му:

— Почакай — рекла — драгинко Станчо, да хвърля някоя троха на кокошките, че не са клъвнали нищо от вчера, и ще дойда ей сегичка!

Излязла на двора с една стиска хляб и:

— Пи-пи-пи-пи!... Кът-кът-кът...

Събрала кокошките, приклепнала в средата и почнала да им дава да кълват от шепата й. Като се доближило другото шарено ярче, пресегнала, хванала го, турила го под престилката и хайде в общината.

— Що ме викаш в туй работно време, кмете? — троснала му се още от вратата Душанка.

— Викаме те да те питаме: сладки ли са фазанчетата?

— Сладки са я! И пържени са сладки, и задушени ги бива!

— Ами колко сте изяли досега с мъжа си? — намеси се надзирателят.

— Че колко? Помня ли ги! Все ще да има десетина-двадесет. Питайте по-добре наш Петка, той ще ви каже. Щом му падне път накъм Тунджа, все донася по едно-две. Кметът запотривал ръце, Сюртюкът цъфнал от радост, а на Душана му полазили мравки по плещите.

— Ами снощи, като си дойде, само това ли ти донесе, дето си го оскубала на купището, или имаше още?

— Две бяха.

— Къде е другото?

— Ето го! У мене е, под престилката — рекла Душанка и показала една малка част от крилото само.

Сюртюкът се приближил, погледнал и отсякъл с компетентност:

— Да, да, фазанче е! Мъжко фазанче! Личи си отдалеч!

— Хубаво гледай, ама — обадила се Душанка. — Очите си отваряй, като си толкова познавач, да кажеш: мъжко ли е, или женско. По перата да познаеш!

— Какво ще му гледам! Аз съм ги гледал... гледал... Мъжко е, разбира се!

И приближил и пипнал крилото.

— Мъжко ли е?

— Мъжко е, разбира се! От най-първите, дето ги бях насадил под гащатата кокошка. Как да не ги познавам! Аз, дето се вика, съм ги

мътил, аз съм ги насаждал, аз съм ги отглеждал...

— Измътила те черната чума — креснала изведнъж Душанка — и невярната болест те тръшнала, дето бедиш честните хора, поразенико с поразенико! Да пукнеш дано, дето ни влачиш по общини и канцеларии за нищо!

И като извадила ярчето изпод престилката, размахала се и го запухала с него по главата:

— На ти тебе крадени фазани, на ти тебе мъжки, на ти женски! Гиди, куче краставо! Аз да си ги пазя и гледам като писани яйца ярчетата, сърцето ми се откъсна отзарана, като го видях прикlescено едното на стобора, и едвам се реших да го заколя, а той — фазанчета били, мъжки били, крадени били, по перцата ги бил познавал!... Гиди, хайдутино! Гиди, душманино ниедни! Да не си посмял друг път да минеш покрай нас, че ти счупвам краката с кобилищата! Чуваш ли!...

Следствието се прекратило веднага. Надзирателят на фазанерията Колю Сюртюкът се измъкнал неусетно. Душанката прегърнала раненото си и подплашено ярче като малко бебе, напуснала съдебната зала победоносно и с вирната глава. След нея, все още с шапка в ръка и със завит нагоре само един мустак, закрачил и мъжът ѝ. Останали само кметът и бай Станчо разсилният, който, приведен, цъкал учуден с език и събирал пръснатата из канцеларията перушина.



ГАЙДАР — 1945



МОМИЧЕ — 1963

СПЕЦ

Ти как мислиш бе, чичо Томане, лесна работа ли е да си гробар на този свят? Ами че занаят е то, специалност е и трябва да се учи, да се чиракува, че тогава да се почне здравата. Дарба трябва да има човек, сърце кораво и отръки да му идва, значи. Пък Дойно Муканят от Първата война още го е започнал и го изпече човекът фарси!

Когато момчетата мряха от холера надолу по булаирските кърища, на гръб ги пренасяше и по десет души в яма ги трупаше, без окоето му да трепне. И не тъй, да го хване за крака и — бух, ами прекръсти го, каже му: „Лека ти пръст, юначе!“ — и тогава го пуца.

Е, разбира се, и ти да си, ще им претръскаш джобовете, ще им вземеш париците и туй-онуй, ама то е за бог да прости един вид и колкото надницата да си изкара. Не е за печалба.

Не е играчка то! И не е работа за всякого. И гроб да изкопаеш, тънкостите му трябва да знаеш, а Муканят си го бива, отколкото трябва повече. Гледал съм го, кога почва: подрине, подрине издълбоко с мотиката, че като заби лопатата след това малко встрани, да натисне с крак, по половин кубик пръст събаря изведнъж и му спори работата. Почва го широко отначало и колкото слиза надолу, го стеснява, та стените стават малко полегати и не се събарят при влага и дъжд. И стъпалце си оставя, за да слиза и излиза, а когато изкопае целия, долу — там, дето ще са краката и главата — ще го издълбае малко като тунел един вид. Най-послед изглади стените с лопатата, очисти го, пригласи го оня ми ти гроб, та като го погледнеш, да ти стане драго и да ти се прище и ти да легнеш в него!

Случи ли се върху стар гроб да копае пък, като слезе по-надолу, внимателно пипа и пръстта с ръка изхвърля, защото отгде да знаеш, може пръстенче нещо да се намери, гривна или някоя пара! А златните зъби с два пръста като с клещи ги вади моментално, май с човек!

Изчисти кокали-мокали, сложи ги отстрани в тревата, тури отгоре черепа да се смее и — толкоз!

Пък не е само копането. Като свършат поповете молитвата и почнат да пуцат мъртвеца, трябва да умееш крепко да го поемеш и толерантно, та цвете да се не размести и умрелият да не разбере къде го слагат.

Умее Муканят — не ще приказки! И да зарине умее, и кръст накъм слънце-изгрява да забие и като свърши всичко, знае где да застане, та да го забележат и да му пуснат нещо в ръката. А пък живи да посрещне, да ги упъти, да им разправи — за това пей дава!

Дошли, да речем, внуци от София свещ да запалят и видят гроба на дядо си, който им оставил голямо наследство. Умрял човекът преди четиридесет години — примерно казано. Макар че Муканят е гробар от двадесет и четири, няма да дигне рамене и — хъката-мъката — да не може нищо да им каже, а ще ги поведе из пътеките, ще закриви, ще засуче насам-натам, ще се изправи най-послед пред някой хлътнал гроб, обрасъл със зеленика, и ще рече сериозно:

— Ей тук лежи покойникът. Бог да го прости и миро да му капе на костите!

Изправят се внуците, стоят с наведени глави на трапчината, уж че им е много мъчно за дядо им, палнат свещици и бързо излизат. При вратата му пуснат по някоя пара да чисти гроба и си отиват доволни хората. Ама някой може да не повярва, че този е гробът — то си е негова работа!

Ако не вярва, да вземе мотиката, да копае, да търси и познае на дядо си кокалите.

Тъй си караше Дойно Муканят. Плевеше, чистеше и се грижеше, дето има една дума, до вчера и мъртвите бяха доволни, значи, и живите му даваха по парастаси и задушници жито и риба, и порязаници с кошници, та и за него имаше, и за двете му прасета оставаше, ама нали завист човешка!

Завидяха му на службата, набедиха го душмани, че изцеждал шарлана от кандилата по гробовете и го продавал на Сима Куция да пържи мекици, и го уволниха.

Уволнен, уволнен, няма да си изкопае гроба и да легне в него я! Дигна си Муканят партушината, отиде си, а на негово място назначиха Писан Коля. Дойде той, ама къде е Муканят, къде е Писан Кольо: разлика от небето до земята! Ами че Кольо е слабоват човек, пиан, ръцете му треперят и бъкел от работата не разбира.

Още щом изкопал първия гроб, на Въля Бояджията, като го видял поп Дочо, и му се троснал:

— Писане, Писане — рекъл, — това, дето си го изкопал, гроб ли е, байно, трап за ряпа ли е, или дупка за гасене вар?

Поотесал го Писанът, пооправил го тук-там, за да прилича горедолу на нещо, и ето ти, смъртникът пристига. Нали си е сиромас бай Въльо, изджубулили му поповете надве-натри молитвата и почнали да го спущат. Поема го отдолу Кольо, ама като не му е специалност, забравил и стъпалце да си остави за по-крепко да държи, разклатил се ковчегът и една забравена свещ го пернала по мустака. Потънал в студена пот Писанът. Запъпрал го набързо и догде после не му опънал четири шишенца, не му минал страхът.

След два дена, както знаеш, се помина ненадейно баба Смарайди. Уредили я старата, нагласили я, както му прилича, опели я в черква, донесли я на гробищата и дошло време да я спущат. Нали е дебела като брата си Кирча, на Писан Кольо му се разтреперили картинките от страх. Оттук да я поеме, оттам да я подхване, и ковчегът се килнал на една страна, извила глава покойната и кажи, че целунала Коля по темето.

Как я подредил после Писан Кольо, как събрал цветята и свещите, как я наместил — питай го да ти каже; ама щом излязъл, вдръгнала го една треска — не ти е работа! Осем шишенца със сливовица изпил тогава, ама не помогнало. Легна, че и досега. Пък работата пуста е такава, че без човек не може! Кой болен, да речем, ще чака да оздравее Кольо, че тогава да умре! Ами сега? Попитали този, поканили онзи — няма, та няма! Всекиму работа не е то! Въртяха, сукаха общинарите, най-подир работата допря пак до Дойна Муканя. Ходил помощник-кметът у тях, поп Дочо го молил, убеждавали го, прошка му искали и той приел най-после. Приел човекът, повече заради прасетата си, значи, че бяха отънели като хрътки, отколкото за друго; ама щом прие, и работата тръгна легално.

Е, шарланът из кандилата по гробовете почна да се губи пак и мекиците на Сима Куция станаха по-мазни; ама инак — и живите са доволни, и умрелите, дето има една дума, засмени отиват към гробищата.

ВЕЧЕРИНКА

Пуста наша Пена, пустите ѝ превземки! Откак се е заговорило, че ще има вечеринка и нейният Йовчо ще казва стихотворение, хукнала е като луда из село и като почнеш от Джанков вир чак, та до гробището, човек не е оставила да не му се похвали:

Наш Йочко туй, наш Йочко онуй... Че като му дали стихотворението да го учи, затворил се в новата стая и до тъмно чел; че как още на втория ден го научил цялото и го казал пред всички след вечеря; че как баба му посегнала да го целуне, та съборила гърнето с боба и попарила котката... То хвалби, то преструвки — да им се не наслушаш. Да ми е стихотворение като свят поне, ами за магаре се разправяло в него. Види се, за подигравка са му го дали даскалите, защото тейко му едно време все с магарета се разправяше. Пие, пие, пие из кръчмите и като излезе, качи се на магарето, върже му въжето за кръста си, та като падне от него, той да си лежи, дорде изтрезнее, а магарето да пасе наоколо и да го чака.

Е, майка е, чедо ѝ е: да си се радва; ама дано и ний сме ги имали пък. Наш Динко, кога беше колкото нейния Йовчо, два пъти е чел Апостола в черква и исо държеше на певците, ама чула ли си ме нявга да разправам щяло и нещяло из село.

— Учи го, булка Денковице, учи го това дете, че дарбата му е голяма и глас има като звънче. Един поп ще стане от него, че и дрипите му ще попуват — ми думаше поп Глигор тогава, ама като не бяхме възможни! Да имаше как да го пратя в Бачковския манастир, нямаше сега да ходи и да се блъска блъските из гората, ама на, орисница пуста!

Тъй приказваше в навечерието на вечеринката, която учителите готвеха да дадат срещу Водици, Мокра Иванца на кумата си Вела Глухата и крещеше, та се чуваше из цялата махала.

Вечерта срещу вечеринката даде господ хубаво време. Ни студ, ни вятър, ни нищо. Хаджи Дончовата тополя, щръкнала нагоре като минаре, хич не пошавнуваше, ама нали сме пусто в дол, уж ясно е небето, а в село сглъхнало и тъмно като в къртичина дупка. Само

училището светеше отвред и хора прииждаха, прииждаха. Наша Пена, то се знае, най-напред е дошла и най-напред седнала. Току до самата сцена, го речи. Билетът ѝ бил по-назад, ама пред нея се случил Дълъг Пейо. „Аз — рекла — съм дошла тук вечеринка да гледам, а не на Дълъг Пейо рошавия врат.“ Хукнала се до къщи, донесла си стол и се натъкмила на първо място до попадията. На него ред бяха още и попът, стария даскал Минчо с дъщерите си и писарката. Седнала там Пена, ама все нещо ч не сдържа и все се мушка в стаята на даскалите да види какво прави Йовчо. Първия път му обърсала носа и косите му пригладила с плюнка, а втория — му закопчала горното копче на панталонките, потупала го по гърба и пак се върнала да седне.

Чукаха по сцената, тропаха, притичваха се през публиката дечурлигата за забравени вещи, най-после удари трети звънец, завесата заскрибуца и се дигна, ама единият ѝ край отиде по-нависоко, а другият увисна надолу. Най-напред децата изпяха една песничка, след това младият учител изсвири нещо на киман и след това изведнъж се потопорчи на сцената като лалугер и Йовчо Пенин. Щом го видя майка му, и тъй си остана с отворени уста. Изправи се Йовчо, разкопча се копчето на панталона, пак го закопча и като се загледа в чича си Нена Сенегалеца, подсмръкна веднъж и без да се поклони, извика, колкото му глас държи:

— Магаре!

Чичо му Нено, като чу тая дума, сякаш с чук го тупнаха по темето. Сви се на кълбо, надзърна крадешком дали още го гледа хлапето, извърна се да види дано има някой друг зад него, за когото да се отнася думата, и занемя ма стола си.

Публиката се закиска, заизвива се назад и смути за момент малкия декламатор, който се окопоти пак, премести погледа си върху дяда попа и извика пак:

— Магаре! Стихотворение от Ве Иван Стоянов.

После опъна шията си като книжно фенерче, прилепи ръце до краката си и започна бързо и с всички сили:

*Кой каквото ще да казва,
ала умна съм глава.
Май ушите ми са дълги,*

но беда не е това.

И спря. Публиката отново се развесели. Някои изръкопляскаха, а Иванчо Маймунката се обади:

— Длъжки са, дължки са ушите ти, ама нищо! Тя майка ти, няма вече да ги дърпа!

— Мълчи бре! Твоите малки ли са! Я ги виж! Като тиквени ластуни са увиснали — изсъска буля Пена и пак се вторачи в сина си.

— Ссст! — сопна се даскал Минчо. След това, погледна към малкия и рече кротко: — Бравос, Йочко, бравос, момчето ми! Карай сега нататък!

Но Йовчо, бледен и смутен, напразно се мъчеше да погълне нещо.

Ту откопчаваше, ту закопчаваше онова копче и не можеше да си спомни втория куплет. Запъна се наново и пак спря. Една мъчителна минута се проточи. Пак се напъна да каже нещо — хъката-мъката... — и пак спря.

За да се спаси положението, даскал Минчо плесна с ръце и извика:

— Стига вече, Йочко, стига, момчето ми! Бравос, бравос! Ха иди си сега! Стига!

— А бре как ще си иде, даскале — извика майка му. — Няма да си иде! Знае си го детето. От две недели ми го декламира и си го знае на вода. Ха, мама! Ха спомни по-нататък как беше, чедо!

— Не мъчи детето, булка — намеси се и попът. — човек е и обърква се най-паче. Нека си иде сега, а други път пак ще го каже до конец.

— А бре, дядо попе, казвам ви, на вода го знае бре! Ушите ми беше приглушило. Къде ще си ходи? Ха, Йочко, маминото, ха сега нататък!...

Малкият стоеше като втрещен. В ушите му бръмчаха рояци оси, гърдите му се повдигаха често-често и нито чуваше вече учителя, който му подказваше от кулисите, нито виждаше нещо.

— Е, боже! Е, мамке — хленчеше права буля Пена и се удряше с две ръце в главата: — Мари пуста моя празна кратуна! И аз го знаех мари! И аз го знаех това пусто стихотворение. От него го бях научила,

ама идва ли ми сега на ума?!... А бре, Йове! А бре, майка! Забрави ли го бре, сине?...

Йовчо нито и помръдваше. Тъй си стоеше с прибрани ръце, като закован на пода. Само очите му почнаха да клепкат често-често и една едра сълза се търкулна по лявата му буза. В едната си ръка стискаше силно откъснатото вече копче.

— А бре думай, Йове!... Казвай бре, тъпако — беснееше буля Пена. — Казвай или се пръждосвай да не ме срамиш бре! Гиди, обеснико! Гиди, въжернико проклети? Аз да му правя попара всеки ден и млин да му точа, а той да ми стои като пукал насреца! Казвай де! Ще казваш ли? А? Гиди, тиквенико!

И като посегна с дългите си ръце, хвана го за новата антерия, свали го от сцената в поповите крака и почна да го налага с юмруци, където свари.

Първият акт от вечеринката беше приключен. Само завесата не се сетиха да спуснат. Тъй си остана тя, дигната с единия край нагоре, а другият увиснал надолу и мръсен като на Миндил Данка фустата.

ДЕ ОНЯ ГЛАС...

Що пролет се е запролетила, що чудо! Нагоре да погледнеш, ширнало се едно небе, хем широко, хем дълбоко, хем чисто, чисто, като моминска пазва. Надолу очи да метнеш, кипнала оная ми ти земя, напращели ония младоци, надули се ония ми ти пъпки по фиданките, аха-аха, ще запукат, ще затряска и ще накарат Тотка, младата вдовичка, дето се е качила на кладенеца, уж въже на дюлята да връзва за прането, а окото ѝ шари се оттатък плета, да ахне и да тупне от страх в коритото.

Един чер като дявол скорец си опитва флейтата на големия орех у Павлеви. Извие, извие на тънко, изчурули нещо, та ти замае главата, па го скъса изведнъж, спре и тъй си остане, заплеснат в слънцето.

Отвън, на двора, по риза, с възпретнати ръкави и гологлав, Павли поправя колата и рукани млада букачка.

Уж върти руканя, пък едното му око се нависоко мери и плета прескача, та пронизва през дюлята чак.

— Добър ти ден, комшийке — провиква се ни в едно време и бръсва вити къдри от потно чело. — Дюли ли береш срещу Връбница?

— Дюли, дюли, бат' Павле! Ще ли ти се да ти откъсна?

— Нека зреят, нека! Кога си ги сам откъсна, по им усещам сладкото.

— Ще откъснеш, ама знам ли? Много ни е лошо кучето.

— Не му чувам гласа нещо от вчера. Да не е умряло?

— Умряло е то! Нищо му няма, ами старите отидоха на воденица и то се помъкнало подир колата. Уж щяха снощи да си дойдат, пък то, мливари се много натрупали, та и днес надали щели да втасат, ми рече чичо Петър.

— Значи, саминка си дома.

— Само здравче на камъче. Уж дружки щяха да идат да ме викат да идем да накървим телците в гората, пък и те не дойдоха. И аз си нямам кърмилото. Ще ли ми дадеш едно кринче? Като си дойдат нашите, ще ти го върна.

— За тебе щом е, Тотке, и шапката от главата си давам.

— Ха-хооо... че ти си я вече дал. Нали виждаш, че си гологлав?

— Ето я, тук е, до дръвника. Свалих я, че ме хвърли в огън, като те видях.

— Ху-ууу!... Ела да те поля с кофата тогава.

— Остави шегата, а вземи съд и ела си гребни кърмилото, че аз ще излизам скоро.

Причеса се Тотка, приглади се, нареди плитка до плитка, завъртя две колелета червило на бузите, колкото две петолевки, излезе, стрелна очи надолу и нагоре по глухата улица и забърза към Павлеви. Върви и тресе набита снага, а буйните ѝ гърди рипкат под ризата като малки прасенца в торба. Боса, въздръгнала тънка пола под колене, уж ситно ситни, а земята се люлее под нея. Спря и нито почука, нито повика, а само ключалката изчатка и пак се след нея затвори.

Възправен на пруста, счупил ръце на тънка половина, сирак Павле, дете колкото китки е взел от момите и колкото сопи е ял гърбът му от бащите им, не може и даскал Петко им улови сметката, се хили и белите му зъби лъскат на слънце като елмазени.

— Гледай ти късмет! Тъкмо притегнах колата и се канех на лов тая вечер да ида, а то кошута сама ми дойде по бял ден вкъщи.

— Ха-хоо... Кошута, ами? Цяла мецана!

— Каквото щеш, го речи, ама едър лов и толкоз.

— Стига, стига си бил шеги с мене, ами напълни ми кринчето, че бързам.

— Кърмилото е под сушината зад хамбара. Отвори и си вземи, колкото ти трябва.

— Амии!... В чужда къща... Как тъй?

— За чужда ли смяташ моята къща?

— Оле, бат' Павле, жив да ми си, сипни ми, пък аз ще чакам тук до стълбата.

— Да беше вино или ракия, да ти сипна, колкото щеш, ама с кърмилото ръце си не праща! Влез де! Вземи си!

— Ами ако нещо открадна?

— Цялата къща с мене заедно да дигнеш, Тотке, пак ти е простено.

— Сипни ми бе, бат' Павле! Колко си лош! Ей сега дружките ми ще викнат у дома.

Павли завърза някаква ремъчка на чантата, потрива се и сякаш я не чува.

— Боже, лош човек! И аз ще ида да си взема самичка, ама ако ти се не разсърдя! Тъй да знаеш! Сърдита съм!

— А, а, щом има срѣдня, и аз тогава ще дойда с тебе.

— Не ща те! Не ща те! Аз сама ще ида — мръщи се уж Тотка и свива чевръсто зад хамбара. Несварила прага да пристъпи, и Павли влазя след нея.

— Олеле, бат' Павле, какво правиш?

— Тотке! Изгоро! Луда си, Тотке, и палава, ала си само на думи. Помниш ли, преди да се ожениш, у Стайкини кога ме подстори, та посегнах, а ти писна и събрахме пялата седянка? Все тъй ти стрелкат очите, все още по тебе лудуват момците и все тъй ли пискаш и викаш, когато някой посегне?...

Една жилеста ръка я вкопча като колан през кръста. Опряна с гръб в стената, с отметната глава встрани, цяла премалняла, Тотка едва прошепва:

— Олеле, бат' Павле... Не викам вече... Не пискам... Де оня глас момински?... Де оня глас!...

Кринчето пада от ръцете ѝ. Търкулва се в ъгъла, залюлява се на едно място като пияно, залюлява се и се захлупва на очи.

ТРЕСКИТЕ

Заинатил се Каба Иван: не ще да ожени момчето си и не ще! Здравеняк беше старикът, като вит бук беше як, но откак се посече преди година в гората, понакуцваше малко и не му се ходеше да оре и за дърва да ходи сам. А Доко порасна като планина, службата си изкара, мустаци засука и заприпира да се ожени.

Дума му старата няколко пъти, и на чича си Василя: беше рекла да му каже, че ако го не задоми тази есен, ще, задует надолу към морето ратай да стане, а той пухти и не дава! Отмяна нямаше още Каба Иван, затова бавеше работата. Три момчета имаше след Дока, ама пепелчук! Само Енчо, гдето можеше да пасе кравите, другите — дай им варени тикви да ядат само и друго нищо!

А Доко расте и кръвее, та го не сдържа на едно място вече. По цели нощи не се връща и денем срещне ли нейде Тинка, като я стрелне изниско с очи, сякаш с шиш я прободее, и я кара да потръпва като млада кобила, кога ѝ турят за пръв път седло.

Една заран станали двамата мъже да идат за дърва в гората. Разшетал се Доко, впрегнал, напълнил чувала със сено, закачил брадвата и повел колата. Баща му, седнал турски отзад на лисиците, подпрял гръб на чувала със сеното, запалил лулата, пуши и мълчи. Мълчи и Доко.

Сърдити са. Вечерта Доко се върнал по петляно време от седенки, старият се бил вече наспал, подхванал го, спречкали се, Доко излязъл и легнал облечен и с цървулите в сеното. И не склопил очи. Като потретили петлите, станал да стяга колата.

Минали Равнака, прекосили през дългата лъка, гдето ношува горският говедар, Каба Иван слязъл да си запали: лулата в колибата, а Доко отчупил парче хляб, та накърмил телицата и пак потеглили нагоре по реката за голямата гора. Слънцето вече било палнало челото на Голям Братан, долу из лещака зачичирикали птичетата, а те все вървят и мълчат. На Мечия конак откачили задницата на колата и само с предницата запъплали нагоре към върха. Двама мъже не може да

нахвърлят на колата какви да са габрици или криви букачки. Трябва дебели дърва да се наберат, прави дъбе трябва, напукани и с дантели от лишеи по тях! Инак щак ще минат през село да им се смеят и телците. Пълзели, пълзели нагоре и към голям обед, хе, стигнали всред дъбовата гора. Разпрегнал Доко воловете, дал им сено, откачил брадвата от колата, почнал с неохота да сече. Сече той, поваля едно по едно правите като свещи дъбе и все се сякаш потрива.

Старият прегледал колата, наместил средната клечка на стола, понатиснал климиите и се заловил да прави влак. Хем върти със свърдела, хем към Дока поглежда. А Доко отсече тук, отсече там, оглежда, избира и все по задълбава навътре из усойната.

Като направил влака, старият забучил свърдела отзад на пояса, с лула в уста тръгнал по дирите на сина си и го намерил оттатък долчинката, тъкмо разчиства около дънера на едно дебело дърво. Почистил Доко наоколо, разритал с крака храстите, дигнал брадвата и почнал все така без охота да сече. И встрани не поглежда. А старият, изправен зад него, гледа, подсмива се, след това изважда лулата из уста, избърсва мустак и дума:

— О, ох, на мама ергеня, гдето все за булка мисли! Сечеш като баба! На твоите години аз това дърво, като го пухна отсам два пъти и оттатък два пъти, и му светявам маслото! Халтаванин! Като стиснеш топоришката, вода да пусне и като се развъртиш — треските като шрапнели да фучат из гората! Това се казва горач! — И като помълчал малко, добавил усмихнато: — По това се познават ергените, че им е дошло време вече за женене! По треските!... Да фучат! Да фучат!

Доко нищо не казал, само се изправил, подпрял брадвата на коленете си, свлякъл горната си дреха, възпретнал ръкави, плюл си в шепите, че като я пипнал пак, развъртял я със страшна сила. Затреперал коравият дъб, засъскала брадвата, а трески като луди летели по всички страни. Както си седял отзад с лулата Каба Иван, една треска го плеснала по главата, шапката му отхвъркнала и се затъркаляла като ритнат таралеж надолу из стръмното.

— Ей, ей! Чакай! Какво правиш? — развикал се той.

Доко спрял, изправил юнашка снага, опрял ръце на пояс, изгледал го сърдито и изръмжал:

— Ее... дошло ли ми е време за женене вече! Кажи де!

Каба Иван помигал, помигал, па рекъл:

— Дошло, дошло! Дошло и надскочило! Да ти се не види и времето, и халосията!...

И като избърсал с длан одрасканото си чело и наместил лулата, засрамен, тръгнал надолу да си гони шапката.

ВРЪНН... ВРЪНН...

Врънн... врънн... врънн... врънчи старият чекрък и чинка Тинка сръчно оправя преплетените нишки и навива цеви до огнището. Чичо Дин, полуразсъблечен, се е излегнал на подглавката в къта и я гледа с премрежени очи. Цяла неделя на Самодивец, хе, в голямата гора горе, е дялал греди за къща и тази вечер се прибра уморен, брадясал и нечист. Най-напред се обръсна, след това чинка Тинка стопли вода в големия медник, поля му да си измие главата и му донесе нова риза да се преоблече. Най-послед и тя се изми, среса се, уплете се на шест плитки и се разшета за вечеря. Седнаха, похапнаха, наточи тя с жълтата паница и винце и чичо Дин, като му опъна издебеличко, за последен път избърса мустаците си с цяла шепа, хълцукна, изтегли се седешком малко нанаяд и се просна блажено на дебелия козяк. Нощта, стаила дъх, сякаш се ослушваше. Главните в огнището припращаваха и огнените езици лижеха черната камина и осветяваха заруменелите страни на чинка Тинка, която се връцкаше насам-натам и прибираше празните съдове.

Чичо Дин я гледаше, без да трепне с очи. Виното нашир и надлъж се разливаше по жилите му. Сладки тръпки лазеха по гърба му и си мислеше:

„Не остарява май с жена, брей! Държи се. Толкова работа, и не отслабва. Все такава дебеличка е, каквато си беше, и все още червенко има по бузите.“

А чинка Тинка ту се изправя да окачи на водника бяло менче и чупи равна снага, ту се навежда около огнището и тесният сукман изрязва заоблените ѝ бедра.

— Е, хайде де, хайде! Стига тая работа. Няма ли да си лягаш? — подканя чичо Дин.

— Много бързаш — хили се чинка Тинка. — Нали трябва да се ошета, да се помете. Пък и ти наручка един огън — нито да го загасиш, нито да го заровиш. Дорде гори, ще взема да си навия поне още едно гранче прежда, че тогава. Стан ме чака.

— Иии... и твоите гранчета! Чунким утре не може.

— Ти в женските работи не се меси! — сопва му се на шега чинка Тинка. — Аз си зная работата! Колко е то?

Дорде прегори огънят, и готово. Оголели сме всички. Трябва да се бърза, че Великден иде.

И като грабна чекръка, премести го до огнището, седна насреща, опъна заголен крак и почна да суче прежда.

„Врънн... врънн...“ — пее чекръкът и чинка Тинка сръчно оправя заплетените нишки и навива тънките цевии.

Огънят ту стихва, ту лумва отново и осветява голата й шия.

Чичо Дин, подпрял ръце под глава, гледа ту голия й крак, ту шията, ту гранчето, което се не свършва, и мърмори като в просъница:

— Връннн... врънннн... Да ти се не види и врънкането, и намярата! Сега намери прежда да ми сучеш! Друго време няма! Ха лягай и духай лампата, да не ми блести в очите!

— Оле, Костадине, пък и ти! Че почакай още мъничко! Я колко малко ми остана! Дръпни чергата и се завий да не изстинеш, аз ей сегичка...

Чичо Дин въздъхва недоволно, дръпва чергата, подгъва си откъм стената, завива се, полага ръка пак под глава и остава да чака унесен с полуотворени очи.

А чекръкът пее своята монотонна и приспивна песен, пее и унася и когато чинка Тинка спира само за миг да оправя нишките, едно щурче, скрито някъде в камината, запява весело и кръшно и сякаш подканя. Щом почне чекръкът, и то млъква.

Гранчето беше вече на привършване. От бързина да втаса по-скоро чинка Тинка ту скъсва нишката, ту, вместо да я оправя, повече я забърква. Когато и последният й край се нави за цевта и тя стана да премести чекръка в ъгъла, погледна към мъжа си, сепна се и тъй си остана.

Затоплен под дебелата черга, уморен и посръбнал, чичо Дин беше вече проснал ръце и заспал дълбоко, като издуваше бузи и пухкаше с уста, сякаш гасеше свещи.

Чинка Тинка постоя клекнала, погледа го, погледа, па се надигна, хвърли сърдито на към водника навитата на цев прежда и измърмори тихо:

— Опуспяла пуста! Сега намери да се късаш и заплиташ!

И като метна още един поглед към спящия си съпруг, посегна, взе друго гранче, надяна го, приседна пак и чекръкът запя отново бавно и монотонно:

„Врънн... врънн... врънн...“

Щурчето от камината повече не се обади.



РАДИОРАЗПРЪСКВАТЕЛНА СЛУЖБА
ПРЕДИ 9.IX.1944 Г. - 1963



НАШЕНЕЦ - 1958

ИГЛАТА

От старост ли пуста, от грижа ли, от що ли, уж късно си легнаха снощи, а още първи петли непропели, баба Ната отвори очи и повече не можа да ги затвори. Въртя се из чергите, обръща се, пъшка, па стана, разрови жаравата, сложи сухи съчки и приклезна до огнището. След малко, усетила топлото, и котката пристигна, отърка се около кръста ѝ, попротегна се и се сви на кълбо в краката ѝ. Стояха тъй двете, унесени в своите мисли, стояха и мълчаха, котката се напече и замърка отново, а баба Ната не ще и не ще.

— То се е видяло, че тъй ще си осъмна — си рече старата, — ами я да взема да закърпя калцуна на дядото, че гледах го вчера, съвсем беше зяпнал на петата.

Надигна се баба Ната, намери игла и конец, хвърли още малко съчки на огъня, обеси очилата на носа си и почна да вдява. Напљунчи конеца, усука му края, за да се изостри и влезе по-лесно, мъчи се, пухтя — не ще да се вдене и не ще!

— То, аслъ нито очите му очи, нито очилата му очила. Колкото видя с тях, толкова и без тях. Откога му викам на стария: заведи ме в града да си премеря и си купя очила, дето виждат, че голи и боси ще тръгнем, а той:

— Лесна работа, вика. И това ще бъде.

— Лесна, лесна, ама ето, че не е лесна вече. Перде ли пусто се е спуснало, от слабост ли е, ама само ми се мержелее нещо отпредя, а какво е, нито го виждам, нито го познавам. Да имаше поне газ, щях да пална лампата, а то — не стига старотията, а и сиромашия отгоре.

Откъсна малко от върха на конеца старата, напљунчи го пак, пак го усука с костеливите си пръсти и го насочи наново към иглата. И уж право мери към ухото, ама пустите ръце нали и те треперят! Тъкмо да го мушне, гдето трябва, мръднат, конецът се подкриви и не ще да влезе.

— Опустяла пуста — тросна ѝ се баба Ната. — То игла като игла ли е? Едно време ги продаваха с уши, хе, като пенджери големи, а сега

ги свили, свили, че сякаш са залепнали.

— Не е крива иглата, не е — обади се зад нея събудилият се вече дядо Стоил, — а годините, годините! Одъртяла си вече, одъртяла! Не се ли видиш!

— Одъртяла е баба ти! Ти, като си млад, защо не станеш да я вденеш?

— Ще стана, ще стана и завчас ще я направя. Хем без очила ще я вдяна.

— Ще я вденеш зер. То ако с приказки се вдяваше, и Гочо Слепият щеше да я вдене. Недей мърмори там из чергите само, а ако можеш, стани и я направи, та да те закърпя.

Дядо Стоил се попочеса, прибра си разхлабените потури, привлече се до огнището при бабата, взе иглата и конеца, мъчи се, пънкави се и той и не можа да я вдене.

— Видиш ли? Аз ти казвам, че ухото ѝ е тясно и таквози, а ти...

— Не е тясно, не е, ами очите ми сълзят от прозявката, види се, затова.

— И да сълзят, и да не сълзят, все толкова ще я свършиш и ти като мене, ами я опитай с очилата.

Подаде му очилата баба Ната, надяна ги старият, опита веднъж, още веднъж и още веднъж — петлите потретиха, почна да се съмва, а конецът не влиза.

Въртя се дядо Стоил, надига се, опъва шия, подклажда баба Ната огъня да светне повече, за да види по-добре, и пак нищо не излезе.

Най-после старецът се ядоса, ритна котката, тръсна иглата и конеца на бабата в полата и стана да си търси шапката. Бърка из долапите, рови из чергите и все мърмори сърдито:

— Игли! Конци! Това най-напред не е мъжка работа, а женска! Кога аз през живота си съм папал такива дивотии? Все да измислиш нещо!

— Женска ли е, мъжка ли е, не зная, ама и двама сме ослепели. Това зная аз.

— Ослепели! Вятър работа! Взела една иглица като косъмче тънка и един конец като въже и... ослепели.

— Аз пък ще реча: не е до иглицата, Стоилее, не е, а не виждаме вече, не виждаме.

— Е, хубаво де, хубаво — поомекна дядо Стоил, — щом пък сме толкова ослепели, не се мъчи и не карай мене, а дай на Лилка да ти я вдене и толкова.

— Тя, Лилка, че ще я свърши, ще я свърши, ами спи си детето, защо да го будим?

— Спи ами. Я се извий да я видиш. Ококорило е очи като лисиче в дупка.

Лалка, малкото внуче на дядови Стоилови, като закъснееше вечер, често оставаше да спи у тях. Щом видя, че се е събудила, и баба Ната я завика:

— Стани, Лилке, стани, бабиното, да ни вденеш тая пуста игла, че цяла нощ с дяда ти се мъчим и не можем. Стани да ни помогнеш.

Детето се попротегна, потърка очи, измъкна се по ризка от леглото и седна при огъня между двамата. Баба Ната притегли чергата, зави му гръбчето, подаде му иглата и конеца и двамата се вторачиха в ръцете му да го гледат какво ще прави.

Лилка хвана конеца, дигна иглата, погледа, погледа, па извика ухилено:

— Ами че тая игла няма ухо ма, бабоо! Тя е счупена.

Старците не можаха да рекат нищо.

Тъй си останаха като заковани.

КОМПЕТЕНТЪТ

Тръгна чичо Дяко от село Жабовряк за панаира конче да продава. Води го из пазарището важно-важно, а то, като всяко младо, повърви, повърви направо, наведе глава, извие се встрани, па като дзипне едно чифте, и пак се оправи. Повърви пак, повърви, както трябва, донякъде, па току спре на едно място и забие такт с предна нога, като капелмайстор. Рече ли пък да му подръпне поводата, веднага се изправя право и аха-аха да го прескочи на дълга магарица. Пръхти оня ми ти аждрехан, цвили, тръска дълга грива, мете с опашката земята и кожата му потреперва, потреперва от време на време като на босо циганче по Водици.

Щом го зърнаха отдалече търговците, прехапаха си мустаците и се струпаха около му като мухи на петмезена тава. Един посегна да го погали по гърба, друг го помилва по муцуната, трети му подръпна ухото и от дума на дума, като се вчепкаха на пазарлък. Един дебел, с кордон през шията, пипна чичо Дяко за ръката, сгъстиха я, свиха го натясно, омотаха го и дорде туй-онуй, грабнаха му поводата от ръцете, наброиха му пет хилядарки и... туйто, булка, Спасовден!

Поокопити се по едно време чичо Дяко, пообърса си потта от челото с калпака и тръгна засмян из пазара. Хем върви, хем си мисли:

„Хм! Пет хилядарки, хей! Не са паря, не са две! И хиляда имам да взема от търговеца за розовото масло, стават шест хиляди — тъкмо колкото ми трябва да купя нивата на Ахмед-аа в Топкория и да реча: «Сбогом, сиромашийо!»“

Крачи си чичо Дяко из навалищата, стиска си пояса с паричките, криви си калпака и си свирука с уста — „Мари, Димитро ле, русокосо момиче...“

Среща го Кънъо Бѐзлата и му дума:

— Бравос бе, папурник! Бравос! Кой се е надявал, че в тая куфалница имало нещо! Че ти си бил цял търговец бе, диване! Цял джамбазин! Че като ти сече толкова тиквата, що ти трябва ниви, що ти

трябват ливади! Продай всичко, удари го на търговия и си живеј живот и половина!

А Койчо Копчето го перва по врата и вика:

— Аааферим бе, Дячко! Ашколсун! Хубаво им нахлузи кончето на тия думбази! Хубавинко ги нареди. Да живееш, дорде умреш!

А на чича Дяка мед му капе на сърцето и уж до вечерта щеше да си ходи, а като си взе парите и от търговеца, дойде му друг ум и остана в града.

На другия ден рано-рано слезе пак към пазарището. Разхожда се, гледа, пита за цената на добитъка, слуша как се пазарят и си дума:

— Търговия! Аз я смятах бог знае колко страшно нещо, а то — вятър! Купи — продай, купи — продай и друго нищо. Хем лесно, хем просто, хем печели парички, колкото щеш.

И както си думаше наум, насреща му се зададе търговец, възседнал едно конче, ама не конче, а ангел небесен! Извило гордо украсена с гердан от сини мъниста шия, с остригана грива, отрязана опашка с червена панделка, с юзда, окичена с пискюли, пристъпя бавно, бавно, а космите му лъщят, лъщят, сякаш с прясно масло са мазани.

Като го видя чичо Дяко, и си погълна граматиката. А търговецът се хили насреща и му подхвърля:

— Хайде, чорбаджи! Нали си мераклия? Тъкмо за тебе стока. Само сърце е. Само сърце и бял джигер.

Върти се чичо Дяко като омагьосан около кончето, гледа го, пипа го и си мисли:

„И моето беше горе-долу такова, ама това къде е! И по-тънко, и по-високо, пък и вървежът му, и породата му други. Да ми падне да си го похраня, както аз си знам, че като го доведе на есенния панаир, който ме види, зяпнал да остане.“

И както се въртеше, като се вчепкаха на пазарлък, струпаха изневиделица и други помагачи, па — ха бре, па — де бре, дорде се сети, продадоха му го на бърза ръка за шест хиляди, брой им парите, метна му се и пое за село.

Нестигнал още на пътната врата, и жена му го зачумосва отдалеч:

— А бре, Дяко, а бре пуст дано, защо си омаскарил кончето ни бре?

— Кое конче мари?

— Че кое? Не видиш ли? Нашето.

А той се подсмива и дума:

— Не е нашето, не е! Нашето го продадох още вчера. Това е друго. Не видиш ли, че е по-високо, по-тънко и по-таквозина...

— Е, боже! Ти полудял ли си бре! Ка' щяло да е по-тънко, по-високо и по-таквозина? Същото наше конче, само че остригано.

Нещо жегна чича Дяка, слезе набързо и почна внимателно да го разглежда. Хем го гледа, хем уж не гледа и мърмори през нос:

— Хъ! Женски дивотии! Аз не зная, а тя знае!...

— Че погледни го бре, погледни по-хубаво главата му, очите му, гърба му, виж и драскотината на задния крак, дето му остана, когато прескочи телената ограда на ливадата. Клекни, та виж поне нея! Отвори си зъркелите!

Чичо Дяко се наведе и като видя тънката, едва забележима рязка, надигна се и се хвана за главата. Постоя той, постоя като ударен с кърпел в темето, па изръмжа страхотно:

— Ссст! Млък, че ти откъсвам главата като на врабец!

Жена му се поотдръпна малко назад и почна пак:

— Че какво? Аз, дето си е право, рекох, какво?

— Ссст! Хайде в къщи! Не е женска работа то, а е търговска! Аз съм компетентът, а не ти! Марш!

И поведе сърдит кончето към обора.

Уж никой не разбра в село, че Чичо Дяко е продал за пет и после купил за шест хиляди своето собствено конче, и никой никому не каза, ама хорски уста, брате! Запуши ги де! Затвори ги! Като го емнаха оттогава: Компетентът! Компетентът!

И тъй си остана до днес тоя прякор за спомен от панаира.

РЕЗНЯК

И аз си посрѣбвам например, и вие имате слабост към резняка, между нас казано, ама вечер само по тъмното си попиваме, та ако нещо сгрешим, да не ни види цялото население, а половината, да речем. Пък наш Слави Гугушът, да е жив и здрав на майка си и на тейка си, като нахранил вчера заран кокошките и подринал на магарето, отишъл да се посгрее уж на Петка Иванкин в кръчмата, па — дай един резняк от мене! Дай един от бача си Славя! Дай още един от Гугуша пък и дорде пусне черква, накомкал се хуубаво и тръгнал да снима план на града. Вървял си напосока, диването с диване, пеел си и фланкирал ту насам, ту нататък, по едно време налучкал тяхната улица и се насочил право за вкъщи. Хубаво, ама като доближил Тарамбучкината къща, спрял, хванал се за един кол на оградата и се загледал.

Къща като къща, рекъл си, отвън, кажи-речи, разградена, вътре неуредена, насред двора тревица и цъфнали димитровчета наоколо. Нашата къща! Същинска нашата!

И без да му мисли много, влязъл вътре и — тук ли, там ли — тръшнал се на тревата и заспал моментално.

Излязла после Тарамбучка, отишла при него, клела го, ритала го, заплювала го, ама човек, дето е погълнал две оки приспивателно, от първи сън тъй ли лесно се събужда?

Като разбрала, че сама нищо не ще може да стори, отишла у тях и се развикала още от пътната врата:

— Христинооо, рекла, ела, рекла, сестро, у дома, да видиш какво ми е цвете цъфнало в нашата равна градинка!

Отишла жена му, вайкали се и двете, тюхкали се, повикали и Коля Гайдуря, помогнал той, та го метнали на една тарга и го занесли у дома му.

Търкулнали го при огнището, метнала жена му една черга отгоре и почнала да нарежда:

— Ооох, како Стефано, како Стефано, че веднъж ли е било, сестро, дважд ли е било, и белким не съм му свикнала, да речеш, ами

едно ме е страх, че днес много рано се е наплюскал, та може и да повтори до довечера!

— Ами! Ще повтори! Повторили го сладки и медени! Няма да го пускаш да излиза вече! Заклучи го отвън, излез и чак довечера се прибери!

— Ооох, чупил ги е, сестро, и пак ще счупи или вратата, или прозореца...

— Тогава, както спи, изуй му панталона и го скрий някъде, па ако му държи, нека да върви по долни гащи, където ще! Аз моя хубостник тъй го церях едно време. Не бой се! Изуй го! Сега, както е, и гол да го съблечеш, няма да усети.

Послушала я Гугушка, свлякла му панталона, скрила го под кацата в зимника и си седнала да чепка парцали до прозореца. По едно време Слави се размърдал, надигнал се, взел стомната и къл-къл-къл... насмукал се здравата, угасил киреча, дето има една дума, тръснал се като росен заек и пак му се припило резняк. Като му се припило пак, станал и си затърсил панталона. Ровил из чергата, обръщал подглавки — няма, та няма.

— Къде ми е панталонът мари? — попитал най-послед жена си.

— Отгдето да знаеш! Може да си го заложил някъде.

— Заложил! Трици! Я не дрънкай много, а го потърси!

— Че де да го търся бе, Славе? Отгдето да знам къде си го оставил.

— Тук е той! Вкъщи! Ти си го скрила! Хайде донеси го, дорде не е играл дървен господ по гърба ти!

— Ще играе! Ти това знаеш само. И къде ще ходиш по мръкнало вече? Стой си вкъщи, ще хапнеш, ще си легнем, та и ти да си починеш, и аз да разбера, че мъж имам.

— Панталонааа!...

— Еее! Стига си врякал! Пукнал, та треснал! Като ти е притрябвал толкова, иди питай Тарамбучка! Нали й беше на гости, може тя да ти го е изула!

— Кааак! — кипнал Гугушът и се спуснал да вземе ръжена от огнището.

Като видяла дебелия край, жена му драснала през вратата и потънала някъде из разградените дворища на съседите.

Посинял, разчорлен, Слави Гугушът се спуснал след нея, но като я изгубил от очи, върнал се пак и почнал да ручка дрешника. Обръщал,

хвърлял, късал, качвал се на тавана, в зимника ходил да дири и като не намерил нищо, кипнал още повече и се провикнал, та да го чуе цялата махала:

— Скрила си го, сврако проскубана, нарочно си го скрила, за да не ходя по кръчмите, ама пак ще ида! Гол-голеничък ще ида, ама ще ида, за да знаеш и помниш кой е Слави Гугушът!

Не се минало много, и — гологлав, разгърден и засмян до уши — бай Слави крачел по улицата за кръчмата, следван от дечурлигата на цялата махала, които се хилели, подвиквали и подскачали след него. Вместо панталона бих нахлул шарената басмена рокля на жена си, която, понеже била дълга, се влачела отзад като на млада булка.

КАПНИ ДЕ!

Застанал пред царските двери със сребърна чаша в едната си ръка и с лъжичка в другата, поп Миладин усърдно сипваше светата Христова кръв в зиналите под брадата му уста на богомолците, скарваше се на някоя жена и разтикваше от време на време с коляно натрупалите се в краката му дечурлига. Всеки бързаше да възприеме от божествената възкисела течност, да се освободи от сторените волни и неволни погрешения, за да почне отново пак да греши. До попа клисарят Петко Петъкът с велико изкуство бършеше устата на благочестивите бабички, като на булките изтриваше цялото лице до ушите. В пояса му стърчеше дръжката на алуминиевата лъжица, с която разтваряше насилствено устата на някое упорито дете.

Навалицата се виеше като смок от владишкия трон, минаваше край лявата страна на олтара, край восъчните образи на св. Георги Победоносеца и Йоана Кръстителя, които, смръщени, гледаха от иконостаса, блъскаше се, люлееше се и се сбиваше на топка около светиня му.

Дядо Цвятко Мандалят, малко по-отстрани, крепеше с лявата си ръка диска с нафората, а с дясната дробеше по-едрият парчета на помалки, боейки се, че няма да стигнат за всички.

Обичайната църковна тишина отдавна бе нарушена. Чувахе се тропот от подковани обувки, детски плач или пък някоя бабичка се провикваше:

— А бре, Дечо! А бре, луданчо, какво се вреш като шугав! Ами че смаза ми краката! Боже, прости ми!...

Залисан в изпълнение на великото тайнство, поп Миладин дигаше понякога глава, изсъскваше като усойница: „Сссст!“ — и пак се навеждаше да причестява.

Дечо Буйната, висок и едър като млад дъб козар, разтикваше с железните си лакти тълпата, риташе децата и бързаше да мине напред. Тежки кичури наплъстена коса покриваше челото му, а грамадното му тяло излъчваше острата миризма на пръч. Тъкмо беше наближил попа

и се канеше да стъпи на първото стъпало и да подложи уста, остро козарско изсвирване разцепи настъпилата за миг тишина, прокътят в олтара, завъртя се, завъртя около големия полилей и отлетя, та се сви като паяжина чак горе в кубето. Дечо се стъписа и изви глава. Откъм опашката на навалицата се обади тънкият и писклив гласец на Чакъровото козарче Кольо:

— Кратунката, кратунката, бате Дечоо! Да не я забравиш!

— Ахаа... — обади се Буйната. — Добре, че ме смисли!

Поп Миладин го изгледа свирепо, но Дечо не забеляза. Разкрачи се, зина с голямата си уста и прие светото причастие. След това не отиде да го бърше клисарят, а си излиза мустаците и без да мърда от мястото си, почна да рови из гънките на грамадния си пояс.

— Хайде! Поемай! Поемай нататък, че няма време! — сгълча го попът. — Тръгвай към нафората!

— Чакай малко, дядо попе! Не бързай толкова! Не е само до мене. Аз съм дошъл за пет души работа да върша — отвърна Дечо и пак се залута из безбройните гънки на пояса. Най-послед, забутана чак отзад на кръста му, намери една мъничка кратунка, поднесе му я под носа и рече:

— Сипи тук за още пет души!

Поп Миладин дигна глава и брадата му настръхна застрашително.

— Капни де! Сипни още пет лъжички за дяда Рача, за Стояна чичов и за другите там горе в гората. Козите ни пазят хората. Не можем всички да дойдем. Нафората пък ще я увия в ей това чевре. То е прано. Чисто е. Ха капни! Аз ще я запуша хубаво, ще им я занеса и ще им я разделя поравно.

Смутен от неочакваното предложение, попът се съгна крачка назад и го загледа вторачено.

— Ако ще сипваш — сипвай, ако не — да си вървя, че път ме чака. Христиени са хората, не са цигани. Целия пост са си изпостили с мене заедно. Голяма работа, че щял си да капнеш пет-шест капки в кратунката.

И като почака-почака, вгледан в разтрепераната брада на попа, и разбра, че няма да го огрее, тръсна глава, разтласка навалицата и без да си вземе нафора, закрачи сърдит с мечешките си крачуни към изхода, мърморейки:

— Наредба! Управия! Чунким толкоз артък вече!... Откога толкова сте я измодили пък, холан!...

Поп Миладин все още стоеше като втрещен. Един пъргав лъч танцуваше по поръсеното му с едри капки пот чело. Подскачайки на един крак, той ту кацваше на голямата брадавица на върха на носа му, ту се връщаше отново и заиграваше върху широкия му лоб.

С ОБРАЗОВАНИЕ

Откога е свършил училище Карабойкин Гунчо, ама развява перчем из село и работа не хваща.

— Аз — казва, — дорде имам това образование, не се плаша. Моята е лесна — казва. — Каквата служба поискам, ще ми я дадат.

Върти хорото, синът майчин, обикаля седемките и пердаши скамбиля в Мариновата бозаджийница, а майка му нека да скубе троскот и да се задява като мъглижко магаре с чували.

Мина зима тъй, втора мина и трета подхвана. Не остана парица във възел скътана и къщата им оголя като бежанска. Че и брашното взе да се привършва.

— Ей го — дума угрижена майка му. — Това, дето го виждаш, е всичкото. Да има, да има до Богородица и като го изядем, какво ще правим — и аз не зная.

— Не бой се — вика Гунчо, — аз, дорде имам това образование...

— Да ти се не види и образованието, и намярата, майка, кога от три години все това чувам, а работа не захващаш. За какво ти е пущината? Ей чичо ти Васил може да те настани някъде, колкото за хляба, ама отиваш ли да му се примолиш? Вчера ме срещна при моста и ми рече да наминеш край общината. Иди, допитай, погрижи се!

Позамисли се Гунчо, наведе глава и право при кметския наместник.

— Тъй и тъй — рекъл, — чичо Василе, станало приказка с мама вчера за мене. Дано — рекъл — се намери някаква работица, че и брашно нямаме вече вкъщи.

— Има — рекъл, — чичовото. По закона — рекъл, — санким, трябва да изчислим от служба дяда ти Тотя, дето гледа бикове, и да назначим човек с третокласно образование. Умее си от работата старикът и не ми е за изчисление, ама като е такава наредбата, няма какво да се прави. Та мислих, мислих, освен тебе няма друг да е свършил трети клас. Ще те назначим, рекъл, ама да си отваряш очите,

работата ще си гледаш и няма много-много да хойкаш по хора и седенки, че аз не си поплювам, санким! Щом нещо кръшнеш, и ще те уволня моментално.

— А бе, чичо — рекъл наскърбен Гунчо, — за това ли ме намери достоен бе? Дотам ли я докарахме? Аз, с такова образование човек, с такъв ценз и толкова години наука да уча...

— Аз не съм те намерил, а законът го казва. Ако ти не харесва, иди в Заара и стани владика, санким, или пък омитай седенките из село, дорде ти се повлечат мустаците по земята, пък майка ти да ходи немила и недрага като сянка из село. Образование, образование — на ти тебе образование! За тая служба се предвижда човек, учен като тебе. Ако не беше тъй, хич нямаше да те потърся, санким...

Излязъл Гунчо из канцеларията, тръснал глава и хайде пак на скамбил при Марина.

Като се минали десетина деня, свършило се брашното и майка му почнала да се заключва в зимника и да проплаква като на умряло. Видял се в чудо пак. Въртял насам, въртял натам, най-сетне се решил и приел службата. „Ще изкарам зимата криво-ляво, си мислел, а напролет ще я напусна и ще ида в града чиновник. Аз, дорде имам това образование...“

— Кротко се отнасяй с добичетата, момче — напътвал го чичо му Васил. — Луди работи тук не ще. Сутрин ще ги кърмиш, преди да е окнал говедарят още. Два пъти през деня вода от чешмата ще им носиш, ще ги чешеш, ще им подринваш да им е чисто и сеното ще го скубеш с куката наред от купата, а не да го мъкнеш с ръце все от едно място. И пази се от черния бик — му дума, — че замахва с рога понякога, санким! Легално стъпвай, когато си около тях, че бикове са това, не са овце. Луда кръв ври у тях. Не знае човек кога ще ги наскочат дяволите. И селска стока е. От всички е видяно. Дядо ти Тотьо като деца ги гледаше и коткаше. Очите си отваряй, санким!

Почнал работа Гунчо, ама все сърдит, все намусен. Не му е по сърце. Пък му се и подиграват другарите. Един ден, както оправял омотания повод на черния, не знам как се навел над главата му и нали е с образование, троснал му се, напсувал го и той изфучал, махнал с глава, наврял си левия рог в устата му и му разпрал бузата до ухото, та и кътните му се лъснали чак.

Бря, ами сега? Притекли се писарят, кметът, селяни, заливали с ракия, посипвали със сол и чер пипер, най-сетне чичо му рекъл:

— Не става — рекъл — тъй, ами скоро при баба Дена!

Завели го при старата, подвалили го на пруста като вол, кога го коват, и едната му ръка държи чичо му, другата писарят, а на краката му седнали дядо Коста и Иван Маймунът. Сложила баба Дена очилата, вдянала памучен конец, намазан с чист восък, и почнала операцията.

Корава жена, брей! Като го подхванала, йолдашим, прибрала му двете страни на бузата и ръга ли, ръга с губерката, сякаш шие разпран джоб.

Мушка, ти казвам, и окото й не мига, а той грухти като нерез отдолу и пот тече по слепите му очи. Като го зашила, вързала възела, намазала го отгоре със сладкия мехлем и туйто!

Какви бяха тия златни ръце бабини Денини бе, брате! За една неделя залепна оная ми ти буза, гаче ли не е било, и му мина като на куче... Малко накривичко го зашила и горната част отишла малко понавътре, та му се вижда кучешкият зъб, ама и толкова ли да не е! Инак един белег му остана само, една драскотина и повече нищо.

Напусна службата Карабойкин Гунчо, вирна глава отново, развя перчем пак из село и де двама — и той трети.

— Не става тъй, момче!... Не бива тъй, санким — кори го чичо му в дюкяна. — Майка ти по чужди къщи изметува, а ти мотаеш крака от дюкян на дюкян. Не може тъй...

А Лъжлив Съби, изправен зад него, гледа върха на левия си цървул, смига и мърмори под нос:

— А, нищо му не е на момчето, то е с образование... и ценз има. Хайде, сега пък като му лепна и бикът още една диплома на бузата... Не се грижете. Тя неговата е лесна!...

БАБА ДРЯМКА

Тъкмо в силата си беше тогава хаджи Дончо. Търговията му се разрасна, разшири се и мине се не мине, впрегне каруцата, или пък яхне коня и хайде по тунджанските села кожи да събира, овни да прекупува. Лятно време пък отскачаше отвъд Гьопсата розово масло да събира за Папазооглу и се губеше по неделя-две. Синовете му бяха по учение, дъщерите все дребосък, та на дюкяна оставаше старата му майка — баба Дона, — да се навърта там, колкото да не е без човек.

Вземе старата в едната ръка хурката, а в другата патеричката и полека-лека се дотътре до дюкяна. Настани се на миндерчето, дето спеше понякога Хаджият, предукта си дреб и пази. И както си преде, почне да дреме. Ако пък е сръбнала и ракийца, преди да дигне ръка, нишка да източи от къделята, заклюма глава и заспи седнала. Не спеше до мръкнало, да речеш, събуждаше се от време на време, и погледнеше към вратата, ама я видеше нещо, я не видеше и пак заспиваше.

Намъкне се тогава на пръсти Станчо Маймунът например и нали все бос ходи, кой може да го усети. Озърне се насам-натам и като види, че баба Дона дреме, мушне се зад вратата, дето е сандъкът с катран, напълни си катранника догоре и се измъкне пак тихо като лалугер.

Дянко фурнаджият пък, щом стъпи на прага, ще се изкашля издебело и баба Дона ококори очи:

— Ти ли си, Дянко? Пак ли за тютюн дойде? Вземи си, баба, вземи си самичек — да не ставам, че пусти крака...

Дянко това и чака. Намъкне се до полицата с тютюня, застане гърбом към старата, мушне моментално два пакета в пояса си, а третия хване с два пръста и го държи високо, та да го види. Пристъпи след това до нея, сложи ѝ в полите парите само за него и си излезе честно и почтено. Само Дойчин Чолакът не беше такъв човек и не възприемаше такива прегрешения. Дошел и той един ден да купи отворено писмо, за да пише на сина си, дето е кавалерист в Ямбол. Посегнала баба Дона пакета с писмата, чоплила, чоплила да отдели едно, най-последно успяла. Взел го Чолакът, платил си и тръгнал да си ходи. Кога погледнал в

ръката си, писмото станало на три писма. Върнал се веднага назад и се провикнал от вратата:

— Дърто! Я ела виж какво си ми дала. Едно ти платих, а станали три. Не възприемам аз такива работи и ела си вземи двете.

— Ух, ух, къорава и сляпа! Не виждам, Дойчине, не виждам, баба... Пък и пустите ми ръце, ръце ли са?

И прибрала писмата.

Седнеше ли на миндера, никак не ѝ се ставаше на старата и особено мразеше да услужва на дечурлигата. А те като луди — тъкмо изпратеше едно, пристигаха други. И все за дреболии идваха:

— Бабо Донке, бабо Донке, дай ми за пет пари черна дъвка, ама ми я натопи в шарлана, та да поомекне!

— Бабо Донке, мама ме прати да върна иглата, че ѝ били тесни ушите, и да ми дадеш друга с по-големи уши.

— Бабо Донке, аз пък искам за едно яйце стафиди, че мама ще прави сладък мехлем за пъпки.

Старата слуша, слуша, че като се вкисне, че като почне:

— Я да се махкате от главата ми, че като стана с хурката! Я да си вървите у дома! Нямате ли друга работа, мари, ами сте тръгнали пари да пилеете по дюкяните? Какви са тия майки, дето не ви пратят да плевите или гъсеници да чистите, а по цял ден хойкате из сокаците? „Дай, бабо Донке, това, дай онова!“ Това ми е работата сега, с черна дъвка да се разправам и да меря на иглите ушите. Гиди, рошли рошави! Пръждосвайте се от главата ми и кога се върне чичо ви хаджия, тогава елате. Хайде!

Такава беше баба Дона. Като се ядоса, вика, кълне, нарежда и след малко пак почне да дреме. Затова я кръстиха баба Дрямка и тя още по-люта стана.

Един ден Димката, на Генча Кунин внучето, не си знае цялото име наизуст хлапето с хлапе, ама нали чуло от техните в къщи, влязло в дюкяна и се провикнало:

— Бабо Дрямке, кака ме прати да ми дадеш едно гранче червени конци за тантела!

Баба Донка пак дремела и клюмала с глава, то разбрало, че не го чула и му дава знак да иде по-близо. Навряло се чак под носа ѝ и пак извикало, още по-силно:

— Бабо Дрямке, дай ми червени конци за тантела!

— Да дремнеш, че да пукнеш — изревала баба Донка и изблещила очи. — И майка ти, и баща ти да задремат, че да се не събудят, дето са те научили тъй, келешо проклети!

Свлякла се от миндера да го гони с хурката, но то изхвъркнало като куршум из вратата.

Умря, както си дремеше, горката. Както си беше прихванала седешком коленете. Върнала се надвечер хаджийката от нивата и помислила, че спи, както всякога.

— Мамо — запитала я, — да ти донеса ли нещо за вечеря, или си имаш останало от днеска?

Баба Дона не се обадила.

Сепнала се тя, развикала, дошли мъже, жени, но умрял човек — можеш ли да му помогнеш? Помъчили се да я свалят и да легне, а тя се стиснала за коленете, вкочанясала се и не ще. Извикала тогава Коля Русин, като по-сърцат, та я мачкал, дърпал я за краката, най-послед я пооправили и я проснали да легне, както му прилича на смъртник.

Срещу Връбница се спомина, клетата, след клепално време, бог да я прости. Все помня, че него ден се отели голямата ни биволица. Сакерестият бивол, дето си счупи рога на Братанска Просойка на Припека, близо до студеното кладенче, е от нея. Като остаря, продадохме го на касапите в града, ама още ми е мъчно за него. Кротко животно беше.

ДЯДО СЛАВИ ШЕРДЕНЯ

Месце да има на трапезата му, па ако ще да е от умряло — такъв беше дядо Слави Шерденя. Няма ли месо, чернее му пред очите и не се стои около му. И жълтият котарак подушва даже кога му е криво и бяга чак на керемидите, защото кой знае, ако го пипне, дали няма и него да заколи и опече на скарата. На млади години дядо Слави беше касапин, та тогава, види се, се е настървил на месо. Где-що имаше дръглива крава, куца коза или метиляво шиле из селото, все под неговия нож минаваше. Една есен, помня, бясно куче бе ухапало телето на Ганя Чакърът. Настръхна добичето, помътиха му се очите — отива! Гледа го Ганьо, чуди се, мае се, па го даде на дяда Слава — само за кожата. Изядоха го, бей, изядоха го като нафора за едната хубост с Хаджията, има-няма, за една неделя! Всички ги чакаха да побеснеят, а те пиха, ядоха, пиха, ядоха и по едно време почнаха да пеят, но излезе, че не е от беса, а от виното на Хаджията.

Като остаря и не можеше да коли вече, всяка събота обикаляше касапите и като на гладно куче му святкаха очите, като гледаше месото. Нямаше си и парици, клетият, та наведе ли се касапинът я да надува някое шиле, или пък иде до реката черва да мие, той извади ножчето от пояса и догде клепнеш с око, паланджоса или бъбрек, или парче дроб и го мушне кърваво в пояса. Често пъти го забелязваха касапите, но като стар майстор и еснаф, правеха се, че не виждат, и не му се сърдеха много.

Кога нямаше месо, ловяха врабци, синигери, пеневки, че най-много чужди кокошки. Хаджията ги подмамваше в дюкяна, а дядо Слави правеше изкусни капани.

Лятно време го оставяха вкъщи да наглежда пчелите да се не роят или юфки прострени да пази, а той вземе коша, сипе под него жито или царевича, подпре го от едната страна с колче, върже колчето с една дълга връв, седне под черницата и се прави на завлечен.

Ако доближи до коша тяхна кокошка, пъди я, мушне ли се под него да клъвне някоя чужда, дръпне връвта и тя, хоп, под коша.

Наплашил беше комшиите, та Минко Францата, като го види отдалече, че иде към тях, вика на жена си: „Дельо, Дельо мари, я затвори курника, че кокошата чума иде!“ А Лъжлив Съби разправяше, че ядъл и щъркели едно време, затова се изплашили и сега не кацат в село. И рибари големи бяха с Хаджията. Серкмеджии бяха и двамата, но като поостаря, един ден затирил серкмето в Джанков вир от големия камък, та го повлякло и дядо Слави се цамбурнал във вира. Едва го измъкнали на Червен Ивана момчетата, като сом на пясъка. Тогава простина и си спечели една кашлица, та да го слушаш само сутрин — като го подметне, през реката чак се чува да квичи, сякаш прасе колят. Оттогава остави серкмето и почна да залага вечер слепи кошчета по бързеите. Вечерно време дебне като видра по реката, а сутрин ги вади, преди зора да зазори, и хване ли малко — яде си я сам, случи ли се голям лов — носи го при Хаджията. От него шарлана, солта, пиперът и виното, а от дяда Слава рибата и тъй си я ядат кооперативно в зимника, до голямото буре, седнали на рогозката.

Миналото лято, хеле, след харман, когато беряхме тиквите, дядо Слави хвана най-големия си лов. Вечерта пак заложил кошчето, без да го види някой, под моста, срещу Хаджиевия дюкян. Рано сутринта запретнал крачоли, нагазил в реката, дига го, бре, тежи! Надничва в дрезгавината — риба, чудесия! Прегръща кошчето като сукалче и тича при Хаджията.

— Хаджи, Хаджи — чука на вратата, — ставай!

— Какво има бе, Славчо?

— Не питай, а дай тавата скоро!

Хаджията донесъл една тава, а той сопнато:

— Не тая бре, голямата тава дай, не видиш ли, че едва го нося!

Разтичал се Хаджията, донесъл голяма тава и крепи отстриани кошчето, а дядо Слави отпушва дъното, че като се заточила една риба — за чудо! Кога се вгледал по-добре дядо Слави, тя мъртва. Близнал си пръстите — солена.

Вечерта Хаджията измивал хамсиеното каче, а на дъното му имало десетина килограма развалена риба, хвърлил я в реката, а тя, пуцината, да вземе да се навлече всичката в кошчето.

Тоя ден дядо Слави Шерденя мина без месо и жълтият котарак прекара цял ден на покрива от страх.

ХАДЖИ ДОНЧО ТРЪГВА НА ПЪТ

Хаджи Дончо рядко си отиваше вечер вкъщи. Обикновено спеше в дюкяна. Ако се не запиеше той самият с другари, Минчо Калайджият ще върлува до късна полунощ или Цанко ще стърже с гъдулката, дорде се съмне; или пък другоселци ще нощуват, та не сварваше да се прибере. Къщата му е оттатък реката, на високия бряг, мушната между сливаците, а мостът е от една крива ела, метната върху два плоски камъка. Дорде го минеш, ако не си свикнал, три пъти ще те притресе. Пък и занаят ли е пусти! С този се почерпиш, онзи те покани, сам се поканиш и главата ти почне да шумоли като гърне със задушен боб. Срѣбне ли му хаджи Дончо, не че се не решаваше да го мине, напротив, още по-смел ставаше! Закрачи юнашки към него, метне крак отгоре, позалюлее се малко с разперени ръце, дорде се закрепи, затътрузи крака като малко дете, кога се учи да ходи, и полека-лека достигне благополучно другия край. Стигне ли края, сбърква я като власите. Както пристѣпя и се олюлява, не вижда в тъмното, че мостът се е свършил, а тътрузи крака и кога да стѣпи на земята на по-ниското — бух! — строполи се като козиняв чувал на брега. Мешинената му кесия, пълна с черни гологани, изхвъркне из пояса, а сребърният часовник, голям като габровска солница, изчатка из камънаците.

Кесията си рядко намираше, а часовникът, нали е вързан за шията, провисне като касапско точило и отпътува с него за вкъщи, удряйки го ту по едното, ту по другото коляно. От много падане капациите му се бяха наръбили като черупка на костелив орех и сами се отваряха в пояса му, та често спираше. И кога дядо Слави Шерденят някога му рече: „Хаджи, я гледай на сахатя да не прегори Дянко гювеча във фурната“ — той го извади, прислуша го и каже самоуверено:

— Спрял е, пущината, ама аз му знам матѐмата! Ей сега ще трѣгне. Гледай!

Извади набързо чекията, разтвори го, тупне му ръба в тезгяха, някъде из машинерията му изскочи някоя бълха и той пак зацѣка.

— Бре да се не види макар — подскача дядо Слави, — колка е пущината! Че тя да се загнезди в перея на Гичовата воденица, и нея ще спре, веричката ѝ проклета!...

През неделя, през две, а най-малко в месеца веднъж хаджи Дончо ходеше в града да пазарува това-онова за дюкяна. Набележи си на тютюнева хартия: бяла дъвка, сачика̀бръс, тарана̀, кокусу, мъниста, телени копчета, зачия и всичко, каквото беше на привършване, възсядаше коня сутринта и до вечерта се връщаше с пълни дисаги стока. Зададе ли се ден за път, в цялата му къща настъпваше истинска тревога. В ранни зори още ратаят отвеждаше охранения му кон пред дюкяна, връзваше го за големия бряст и чакаше нареждания. Многобройното му семейство, строено зад къщата с лице към дюкяна, чакаше също заповеди. Изправена на пръсти до караджейката слива, отгдето се наблюдаваше най-добре, хаджийката се превръщаше цяла на зрение и слух.

— Марийо, Марийо мари, кажи на Дона да ми донесе сивия кюрк с вълчите кожи!

— Тичай, майка — кожуха — предаваше хаджийката и пак наостряше уши.

— Герге, Герге бре — голямата бъклица и павура, карловския павур, сплескания, дето бере една половиница, да донесеш, чу ли!

— Великоо! Да отчупи майка ти един краищник от прясната пита и да го посоли с мерудия!...

— Митко, Митко бре, луданчо! Какво си възпретнал крачолите като зебек! Стига си газил из реката, ами се качи на червената върба и ми отсеци една жилава пръчка!

— Тичай, майка — предаваше хаджийката на най-малкия си син, който незабелязано беше напуснал строя и се беше свлякъл в реката, — тичай и гледай да не паднеш във вира, че е много дълбоко.

— Недо, Недке! — провикваше се наново хаджията. — Да ми донесеш червената възглавница за седлото!... И една нова марама от големите, филибелийските!...

Цял час по моста прибъгваха назад и напред седемте му деца като седем връзки между два щаба и пренасяха всевъзможни дреболии, които огромните мешинени дисаги поглъщаха като топъл хляб.

Буйният кон ровеше трапчинки пред себе си, пръхтеше, цвилеше и подканяше за път. Най-после, пременен като паша, с нови сукнени потури с грамадни гайтанлии колаци, със синя салтамарка, нова риза, морав пояс, препълнен с кесии, тефтери, марами, мезета, ножчета и чибуци, с широк сребърен кюстек през шията, хаджи Дончо излизаше тържествено из дюкяна. Ратаят развърже коня и го доведе при големия, специално поставен камък до черковната врата, за да се качи. Дойде до него хаджията, поопипа се да не е забравил пусулата с пазарлъците, прекръсти се три пъти, понатисне шапката да не отхвъркне при язденето и пак изкряска:

— Шапката ми бре, чапкъни! Астраганената ми шапка да донесете, бързо! С това усойче гнездо в град ходи ли се?

Като му донесат новата шапка, прекръсти се пак и даде последните си нареждания, хаджи Дончо се метне на коня, който потръгне, понадигне се на задните си крака, разтърси грива, та пропукат скъпи поводи и гердани със сини обайници, повърви, повърви заднишком, след това извие настрана с наведена глава, обиколи в кръг пред дюкяна и се отправи като хала надолу из дългата улица. Разляят се псета, хукнат дечурлига след него, докато прецапа реката при завоя, пръсне селските гъски, като коте перушинена възглавница, и се изгуби из пътя надолу.

Не се минават десет минути, и хаджи Дончо, слязъл, повел коня, се връща назад намусен, сърдит. Поп Никола току-що е привършил утринната си, го посреща учуден:

— А, хаджи-баба, какво стана? Защо се връщаш? Да не си нещо забравил?

— Нищо не съм забравил, отче, ами господ да я убие, тъкмо завивах при Цигански дол, за да поема равното, и баба Яна врачката ми пресече път. Преди слънце още ходила по Зъмските камъни билки да бере, вещицата проклета, и тъкмо на завоя присо́са като невестулка през пътя ми. Върви ли се по-нататък?!

— Какво ти вървене, брате, и дума да не става! Злощастие и гибел неизбежна те чака, ако тръгнеш!

— Че и не пукна, проклетницата, та да миряса селото. Не смее човек ни на път да тръгне, ни очи с очи да срещне с нея — пухти хаджията и привързва коня о бряста.

— Сила нечестива, хаджи! Анатема! Сохрани, господи... Сохрани, спаси, помилуй и избави нас от всяких — мърмори под нос поп Никола, прекръства се и дебелият му бастун зачуква бавно и отмерено по тесния мост.

ПРИЯТЕЛИ

СИРОМАХ ТОНЬО ПЕТАКЪТ...

Сиромах Тоньо Петакът и сивото му магаре Тропчо. Това е то. Два мъжкаря — два другаря. Друго няма. С две голи ръце, значи, и шест крака какво можеш да постигнеш и да придобиеш, та от Петак на Шестак да станеш, примерно казано.

През май пренасят цветовете до розоварниците, през есента — червена глина на жените да си измазват къщите, зиме — дръвца на пазара, туйцък-онуцък — колкото да преживеят. Така си е навсякъде, така е и по нас: навред кучетата все боси ходят и на сиромаша все му духа през гащите.

А работни са инак, Петакът и Тропчо, трудолюбиви са, смирени и кротки и си живеят като братя, ама с кротост и смирение само на хаджилък се не ходи.

Рядко някога, ако почерпят Петака и му попрехвърли, ще се изпусне да извика: „Бря, бря, бряаа!...“ — и ще си тупне шапката о земята, да изгърми като топ, затова тя все с дупка е отгоре, ама и толкова ли да не е?

Тропчо пък — жива душица, през март само, като му прелее сърцето от любов, ще скъса въжетото, да речем, някой ден, ще се хукне из село, ще спре пред общината, ще дзипне пет-шест чифтета, ще надуе след това бурията и като се стрелне из полето, чак след три дена ще се прибере с клепнали уши вкъщи, ама за това пари не дават, а само сопи по гърба.

Един ден Петакът се пазарил да обърне за лозе голямата Батункова нива на Копачов рът. Копал човекът, работил, пренасял Тропчо корени и камънаци, подредили я и им платили хубавичко. Щом взел парите Петакът, отишъл веднага да си плати дълга на Станя бакалина. Почнал да брои парите, а Станьо бакалинът наднича в кесията му и дума:

— Тоне бе, Петак ти казват, а все без петак ходиш. Сега, като си се опаричил малко, що си не опиташ късмета? Що си не купиш един

билет от Държавната лотария? Не е голяма работа — двадесет и пет лева са, — рискувай ги, па отгдето да знаеш?

Петакът си пипнал дупката на калпака и рекъл:

— Че зная ли, чичо Станьо?

— Знаеш, знаеш! Как да не знаеш! И парите са твои, и волята твоя. Опитай веднъж, па може да ме благославяш, дорде си жив. Двадесет и пет даваш — двеста и петдесет хиляди може да спечелиш. Малко ли са? Хайде да не са толкова — нека са сто хиляди, петдесет да са, десет да са — кой ти ги дава и кога с твоя Тропчо сте изкарвали през живота си толкова паралак, а? Опитай веднъж и не му мисли много!

Надумал му Станьо бакалинът, наприказвал му, убедил го най-после, купил си билет Петакът и пари, разбира се, не спечелил, ама мерак за купуване на билети — колкото щеш!

Пуснат ли за продан нов дял, под дърво и камък ще търси пари, ама ще намери и ще си купи. И колкото купува, по не печели.

На седмия път чак малко се отчаял, но му текнало друго на ума:

— То моят късмет се видя какъв е, си рекъл, ами я този път да взема едно билетче за магарето.

И щом го рекъл, хукнал се към бакалина и го купил.

Не се минало неделя, и билетът на Тропча спечелил две хиляди лева.

Рипнал от радост Петакът, стиснал го в шепа, метнал се на Тропча и хайде в града. Отишъл в банката, получил парите и право на хана при магарето. Погалил го, помилвал го, целунал го по муцуната, показал му банкнотите и нежно занареждал:

— Тропчо, братче, това всичкото, дето го виждаш, е твой късмет. Твоички са до стотинка — рекъл. Виж ги — рекъл, — разгледай ги, та после да не речеш туй-онуй. Всичките за тебе ще похарча. Ще те пременя, ще те наглася с нов семер, повод ще ти купя, гердан от сини мъниста за шията ще ти взема, а на опашката ти пембена ружа ще вържа, та да трепка, да трепка, кога пристъпяш. От сърце и душа ще го направя, рекъл.

Отвързал го след това, повел го засмян из чаршията, накупил му всичко, нагиздил го, накичил го като сгоден циганин и пак му останали петстотин лева.

— Върви след мене още малко, рекъл, още не сме я свършили всичката!

Довел го наред площада, спрял се пред една моментална фотография и извикал на задрямалия на тротоара арменец:

— Хей, чичо! Я стани да ни направиш една хубава снимка за спомен!

Надигнал се арменецът, почнал да гласи апарата, а Петакът през това време очистил магарето, поправил му семера и панделката на опашката, затъкнал му останалата банкнота на челото и като го прегърнал с една ръка, а другата счупил на кръста, застанал готов, горд и вторачен като осветен паметник.

Събрали се наоколо селяни, гражданки, граждани, гражданчета, хият се, подхвърлят думи и закачки, а Петакът, запрял дъх, мълчи, гледа и не смее да клепне.

Чак кога щракнал апаратът и фотографът рекъл „Готово!“, се обадил:

— Какво ни гледате бе? Защо се чудите? Нито ги е крало тези пари добичето, нито ги е намерило. Спечелило ги е честно и почтено, негови са и каквото иска, такова ще прави с тях! Видите ли тая банкнота? Яслата му ще поправя с нея, една торба трички ще му купя и... още един билет от лотарията ще му взема. Спечели ли и той, тогава пък ще си го задомя мой Тропча, та да не се губи по три дни през март. Магаричка ще му купя аз на него! Ами! Какво се хилите?

ПЕДАГОГИЯТА НА ХАДЖИ ДОНЧА

Освен на зарзаватлиите гювечи, печените главички и всевъзможните превръщания на гроздовия сок хаджи Дончо беше голям поклонник на науката и на великите откровения, що разгръщаха пред него пожълтелите страници на старите книги. В големия му зелен сандък с гюловете, гдето звънтеше, кога се отваря, посред тефтерите, сенетите и безбройните такрили и интизапски билети се мъдреха почтително „Въздушны явленія“ — щампосана във „Виенж“ през „1874 лѣто“, — „Христоидія, или благодравие“ на Райна Поповича, „Лѣтоструй, или домашен календар за простж 1870 година“, „Житието“ на Софрония, от което знаеше цели страници наизуст — и много още съчинения от онова време, пълни с премудрости и сказания.

В делничен ден, като премете момчето навред около дюкяна и занесе гювеча на фурната, хаджията ще излезе на припек отвън, ще поръча две кафета, ще сложи очилата и ще почне високо и напевно да чете на дяда Славя Шерденя страници из Софрониецо. Дядо Слави, клекнал, слуша и дялка клечка със старото си ножче, дялка си и слуша, докато го напече хубаво слънцето и задреме.

Като свърши някоя глава хаджи Дончо и дигне очи, та го забележи, завърти глава неодобрително и продума тихо:

— Мушморок безкнижний! Гювечоуничтожител!

Почти снеме очилата, надипли ги в тенекиения калъф, бутне го по коляното и рече:

— Славчо, Славчо бе, я ставай, че ще се простудиш на голата земя! Стани и иди виж да не прегори Дянко гювеча, че момчето мие бѣчвата!

Дядо Слави се ококори, потърка очи, ухили се виновно, отрѣска треските от широките си потури, надигне се да стане и рече:

— Хубаво пише в книгата, ааа!... Ама и ти, хаджи, тѣй сладко го четеш, че на песен докарва и приспива човека! Тѹуу! Учен свят, голямо нещо!

И като се закашля, накрули се нататък през моста за към фурната.

Отчаян русофил, хаджи Дончо не признаваше друг държавник освен дяда Драган Цанков. Всъщност той от политика нищо не отбираше и само любовта му към великата Освободителка го беше накарала да стане цанковист и да получава редовно вестник „България“, който често четеше вечер на селяните. Обичаше хаджи Дончо да чете, но душа и свят му беше, кога караше малкия си син Митко, към когото питаеше особена любов, понеже му беше последно дете и се беше родило момче след четири момичета.

Има ли пътници другоселци в кръчмата, или повече хора, той, като получи вестника, ще го потърси и ще се развика:

— Митко бре, Миткоо! Ела тука бре, магаре!

Малкият, който през това време е пушил вирове из реката, като му чуе гласа, бос, гологлав, със запретнати мокри крачоли, се хукне към дюкяна. С нескрито доволство и гордост хаджи Дончо го представяше на гостите:

— Ей го хубавеца! Изтърсакът ми е той, ама пак не се знае! — И смигваше многозначително. — В него ми е надеждата, ама може и тръне да ми вършее на главата някога. Ела тука бре, хаймана! Здрависай чичовците! Какво си повлякъл доилката? Не можа ли да въртнеш крачолите по-рано, а не кога ги намокриш! Дръж! А попей ни сега вестника, да видим какво става по политиката!

Малкият грабне вестника, седне на стол и закаканиже спънато и напевно като баща си:

В... в бор... бата си с мрако... бес... ието и пре...
пре... дателите, които проиг... проиграха интерес... ите на
народа ни, прогрес... истите ще се спло... тят като един и
ще бранят стра... ната, прог... прогресистите, кои... то в
миналото са дали дока... за... телства... Всеки прог...
ресист...

— Чакай! Спри малко. А бе, даскале — обръща се хаджи Дончо към даскал Боня, — колкото пъти уловя вестника, все за тия прогресисти пише. Кои са тия синковци, та ги не зная аз?

— Хубава работа, дядо хаджи, ами че вий сте прогресистите! Вашата партия тъй думат. Дядо Цанковата.

— Ай да му се не види макар! Ами че аз си я знам дядо Цанков партиясж, отде да ми дойде на ум, че сме били и прогресисти отгоре! Да им се не видят и францушките имена, и намярата! Объркват човека само!

Като се поумори да срича малкият и запоглежда често-често баща си, хаджията взема вестника от ръцете му, хвърля доволен поглед на присъстващите, тупва го по врата бащински и рече:

— Ха сега иди и си вземи едно ментено шекерче от кутията и върви играй! Ама да се умиеш, че я погледай — бузите ти само руп!

Малкият подскокне от радост и хукне към шекера, но озарен от внезапна мисъл, хаджи Дончо го връща пак, слага си ръката на рамото му и почва:

— Голям шейретин е! Учена глава ще стане и мурафети знае! Я, тейковото, да покажеш на тия чичовци как се ходи по ръце!

Малкият не чака да се повтори. Подхвърля се с главата надолу, подига крака и се закрепил с ръце на пода. Хаджи Дончо, стопен от радост, разкрячен и ухилен, поглежда победоносно ту него, ту публиката. Като уравни тятото си, Митко бавно и острожно започва да пристъпя първом с дясната, а после с лявата ръка и като някое странно животно закръчва из дюкяна. Още с първите стъпки обаче — и туп, туп, туп — почват да падат из джобовите му десетачета и да се търкалят по разни страни.

Хаджи Дончо, който по това време е на седмото небе от радост, изведнъж се сепва, сключва вежди, пристъпя бързо, хваща го за крака и той увисва като убит заек в ръцете му.

— Казвай, магарски сине, отде взе парите?

— Олеле, мамооо! — писва малкият и рита безпомощно с крака.

— Казвай, че ей сега ще ти откъсна главата като на врабец!

— Олелеееее!...

— Казвай, казвай, че почвам!

— Олеле, тейкоо... недей!

— Отгде ги взе?

— От чекмеджето.

— Кога?

— Когато беше задрямал под салкъма.

— Защо ти са?

— Щях да си купя халва от Марина.

Хаджи Дончо пресяга с лявата ръка, хваща го за дънцето и го изправя на крака.

— Друг път ще правиш ли така?

— Няма, тейко!

Той помисли, помисли малко и рече пак:

— Ха целувай ръка за прошка тогава! Целуни и на чичовците! Ха и на даскала!

Малкият изрежда всичките и разхълцан и съкрушен, застава отново наред дюкяна. Хаджи Дончо го гледа, гледа и най-последно, го пита:

— Яде ли ти се много халва?

Малкият закрива от срам очи и заплаква отново.

— На ти сега едно десетаче да си купиш, но други път, кога ти се прияде, при мене да дойдеш, а не при чекмеджето! Чу ли?

Сразен от великодушието на баща си и от унищожителните му педагогически похвати, Митко си дърпа ръката и заплаква още по-силно.

— Вземи парите, магаре!

Малкият посяга плахо, писва неудържимо, изхвърква от дюкяна и хуква надолу по реката, стиснал проклетата монета, която сякаш пари ръката му.

А хаджи Дончо, изправен пред вратата, засмян под мустак, клати глава и мърмори на себе си:

— Мушморок безподобний! На баща си се метнал!

ИЗКЛАСИЛ

През един слънчев есенен ден хаджи Дончо заведе най-малкия си син Митко в града, за да го запише в първи клас на прогимназията.

За пръв път малкият виждаше град и още в самото начало главата му се замая от впечатления. И големите хубави къщи, и нависналите с плодове дръвчета и лози, които не бяха оградени, витрините, хана, на който спряха, с толкова много шарени каруци из двора, дебелият ханджийка, и всичко.

Понеже нямаха много време за бавене и за да не се изгуби из навалищата, баща му го хвана за ръка и рече:

— Хайде! Хайде! После ще гледаш и ще се нагледаш. Обърши си носа и тръгвай да ти купим опнати дрехи, та да заприличаш на гражданинче!

Въпреки че Митко знаеше за това, видя му се още по-чудно. Той — в граждански дрехи! Какъв ли ще изглежда?

Поогледа се, поогледа сякаш за последен път в селската носия, понадигна си потурките, които, дочули може би грозящата ги опасност — да бъдат захвърлени вече като ненужни, — бяха почнали да се свличат доброволно от кръста му, и затича след баща си.

Минаха край кебапчийницата, гдето миришеше тъй на сладко, че си преглътна плюнката, завиха край една фурна с наредени топли и ухилени симиди, при вида на които преглътна пак, и се намъкнаха в една дрехарница.

— Помози бог, уста Никола! — рече важно хаджи Дончо.

— Дал ти господ добро, дядо хаджи! Добре дошъл, добре дошъл! Какво те носи насам?

— Какво ли? Този юнак, дето го виждаш, вече изкласи. Няма школо за него вече в село, та го доведохме тук и решихме по градски да го облечем. Ами! По граждански, та да не го дърпат тукашните момчета за дънцето и да му думат хармоника. Едно палтенце ще му дадеш и едни панталонки, ама здраво нещо искам! От дебел плат да са,

че какъвто е пангалозин, инак за една неделя ще ги направи на парцали.

— Прието, дядо хаджи, разбрано и прието! Ей сегинка ще го сконтим юнака, на консул да заприлича — рече дрехарят и като премери с поглед малкия от темето до ходилата, откачи едно бозово палтенце от стената и го нахлу върху памучната му антерия.

— Ей туй ще бъде то! Хем здраво, хем прилично като за ученик, хем точно по мярката се случи.

Хаджи Дончо хвърли бегъл поглед само и замята глава:

— По-големичко, по-широчко! Не ща аз по мярката! Детето расте всяка минута и след месец, два няма да може да се побере в него.

— Добре бе, дядо хаджи. Прието бе! Ще му дам, значи, от същото качество един номер по-голямо.

Облече Митко и него, но хаджията пак заклати глава:

— Още по-голямо бе, човек! Расте хлапето бе! Дорде го видиш, и се източило с цял чуперек нагоре! Нека му е по-длъжко и по-широчко, та да може под него да сложи и друго нещо зимъс. Расте, ти казвам, сякаш дяволи го дърпат за ушите постоянно.

С явна неохота дрехарят сне трето палто, после четвърто, че чак за петото, което се проточи под коленете на малкия, се заловиха за пазарлък.

— Ха такава искам аз! Хем да му топли, хем да му не стиска под мишниците, кога порасне.

— Щом това искаш, прието — рече дрехарят, — но поне ръкавите му да скъсим мъничко.

— Няма нужда! Тъй да си седи. Ще си ги възпрята, каква му е работата!

Шивачът подаде и панталона от същия номер. Хаджи Дончо го заобръща, заопипва, пъхна си ръката в крачола и пак се обади:

— Че то само един плат бе, бай Никола! Един платец само и нищо друго. Ще му е студено на момчето. Не може ли хастарец нещо да му се сложи в крачолите и около кръста, едно какво да е парцалче да му пришиеш?

— Не може, дядо хаджи! Не става. Нийде ги не правят така.

— Правят не правят, аз тъй искам. В нашите потури не слагаме, ама то е шаяк! Дебело нещо, а това — мрежа! Ветрилница! Подплата искам аз!

— Най-сетне, щом искаш — прието. Мющерия си ми, ще му сложа, ама, да ти кажа право, днес не мога. Пазарен ден, знаеш, залисия...

— Добре де! През неделята тогава. Ще си обуе потурките някой ден и ще ти ги донесе.

— Щом е тъй — може! Както ти речеш, ама... пак ще кажа: не му прилича, знаеш. Не е прието.

— Повече приказки не ща! Аз искам, аз плащам! Крачолите с хастар и толкоз! Тъй ми е пазарлъкът!

Купи хаджи Дончо дрехите и излязоха. По същия начин му взе и обувки колкото неговите, и една ученическа шапка, толкова голяма, че щом му я сложи на главата, и двете му уши се намъкнаха веднага на топло под нея.

Натовари го след това с покупките, посочи му хана и рече:

— Върви сега в стаята, изуй всичко това и си облечи новото, а аз ще се отбия до евреина да му поръчам да приготви стока за дюкяна и ще се върна да те заведе на училището. Хайде!

Забърза Митко радостно към хана, влезе в стаята и с трескаво любопитство почна да нахлува премяната си. Щом обу панталона обаче, крачолите му се повлякоха по пода и първите разочарования дойдоха.

Понадигна ги нагоре, нахлу и обувката, но в тях имаше място за по още един крак като неговия. Ръкавите на палтото пък скриха ръцете му съвсем и сякаш го вързаха. Около кръста му, който досега се топлеше от пояса, повея хлад. Нямаше и къде да тури любимото си ножче, купено от панаира. Сложи го в горния джоб на палтото, то щръкна наполовина отвън. Мушна го в един от страничните — не се побира. Повъртя се, повъртя, па рече да излезе из коридора, но настъпи дългия си крачол и тупна на дъските. Не стига това, ами някакви непознати хора почнаха да му се смеят.

Надигна се и — насам ли, натам ли, па тръгна с препълнени от сълзи очи към входната врата, да види не иде ли баща му.

След малко се зададе и той.

Поогледа се, поогледа и като не забеляза синчето си, се провикна:

— Митко! Митко!

А тоя, свил се от срам зад вратата, хълца тихо и не може да се обади.

Хаджи Дончо се изкачи по стълбите, мина край него, но не го видя, надникна в стаята и пак се провикна:

— Митко бре! Димитре! Къде си бре, калпазанино!

Малкият изхълца горко, помъчи се да тръгне към него, пак настъпи крачола, но не падна, а само силно изплака.

Баща му го видя и като се приближи, започна да го милва.

Митко ридаше неудържимо.

— Няма бе, татко, няма нищо бе — утешаваше го хаджията, — нови дрешки бе! Всичко ново ти купих! Гражданско все, купешко. Ами че нали вече си голям? Нали ми изкласи? Тъй ходят всички, дето са в класовете. Защо плачеш? А?

— Не ща ги-и-и... Не ща ги! — хълцаше Митко и правеше усилия да ги съблече.

— Чакай бе, дете, чакай бе, момчето ми! Не бързай бе! Ще ги направи тейко ти, ще ти ги нагласи!

И като приклепна, хаджи Дончо му подгъна крачолите веднъж, после още веднъж, направи същото и с ръкавите на палтото, намери един стар вестник, нагъна го на тясна лента, която вмъкна под кожената подплата на шапката, и като му я сложи малко накривена над ухото, чукна го по носа и той се ококори.

— Ха така де! Тъй те искам! Засмян да бъдеш. Че я виж бе, тейковото, на чиновник си заприличал. Ами! Цял господин! Ха закопчей си сега отпред панталонките, че ти се вижда ризата! Така! Виждаш ли колко е хубаво? Че аз на тебе и жилетка ще ти купя. Как мислиш ти? Ако се учиш, не е за чудене и часовник да ти взема. На търговец да замязаш! Ами! Само да се учиш! Друго не ща. Само да се учиш!

Не се мина много, и из главната улица на път за класното училище, наметнат със сукнена салтамарка, с дънести гайтанлии потури, с астраганен калпак и морав пояс, върху който се мятеше сребърен турски кордон, крачеше тържествено хаджи Дончо. Хванало се за дясната му ръка, едно мъничко човече, облякло сякаш дрехите на най-големия си брат, с шапка, която едва се крепеше на врата му, и с книжка и именник в ръка, подтичваше след баща си. То ту се озърташе встрани да види дали го гледат минувачите, ту поглеждаше

гигантските си, но нови и много лъскави обувки и не знаеше — да се радва ли, или отново да почне да плаче.

БЯЛО СЛАДКО

Ти поне знаеш, че по онова време се изредиха всички от нашето село да кметуват, та и на Дролчо дойде ред. Сиромаш човек е Дролчо, прост е, краката му криви като ракова щипка, ама кога седне да яде, дорде му не изтръпнат краката, не става.

Намести се Дролчо в общината и започна да се разпорежда като во окупирана област, един вид. Тормолози широките народни слоеве, знаеш, и ги третира във вид на диктатура. Добре, че стоя три месеца само, иначе кой знае докъде щеше да я докара. Като падна от власт, срещам го един ден с колата към бабин Делин трап да кара тор на нивата, впрегнал магаре и малачката:

— Еее, мухтар паша, думам му аз, видя ли, че царството земно е лаконическо нещо, а? А ти се беше запретнал да тормолазиш масите и да ги караш пот да ги избива и по Васильовден. Дойде ли ти умът в главата?

— Ти, кай, бацьовото, не ми се карай. Не ме гълчи, кай, че и моята не беше лесна. От гората доведен човек, дето има една дума. Дорде се науча, скроиха ни една бламания на 19-и и паднахме неусетно, та и заплатата си за април не можах да получа.

— Нали се наяде и напи с големците от града, то ще ти остане печалбата.

— Какво ти ядене и какво ти пиене бе, брате! — дума ми Дролчо. — Туй големците стиснато нещо хей; взема, а не дава, ти казвам! Един път само ме повика околийският да нагласим да бламираме помощника и двама съветници. Отидох бе, отидох като човек, здрависа ме той, покани ме да седна на меко, приказва ми, нарежда ми как да я скроя работата с помощника и тем подобни, а аз го гледам като петел бобено зърно и тук-там му разбирам по нещо. По едно време натисна с пръст една пъпка, дзърна нещо из калидора, показва се стражар и той рече:

— Кмете, кай, голяма горещина, а? Взимаш ли едно бяло сладко?

— Че да взема, рекох, г-н началник, що да не взема! Няма да ти правя опозиция я!

Поръча той, донесе го едно слабосилно момче, потопорчи го отпреде ми и излезе.

Чаша, знаеш, чаша с водица, една лъжичка и в нея нещо като сметана се белее. Ами като не съм ял други път такива продуфти! Като не зная как се яде!

Едно време бях донесъл от града багаж на даскалицата и момичето ми гребна от едно гърненце с лъжичка, облизах си го като котарак и ми дойде лесно, ама то беше червено, а това бяло и остави му белотията, ами и във вода потопено. Да го разбъркам ли, мисля си, хич ли да го не бутам и да си изпия водицата само — не ми сече умът хич! Бря, ами сега!

А началникът си разправлява човекът, хем разправлява, хем нещо подписва, хем и на телефона се обажда от време на време, а мене умът ми се в бялото сладко и нищо не чувам. Гледам го пущината, дано почне само да се топи — не ще!

Стои си като замръзнало и не мърда. Мисля си, пък да е било мръсно, че са го турили във вода да се очисти, не ще да е, защото и водата бистра, и то бяло. Реших се най-подире, посегнах и взех да бъркам с лъжичката из водата, дано се стопи. Пак не ще! Станах вир-вода и пак го оставих. А началникът ми дума:

— Що си го не вземеш, кай, то е хубаво в горещо време. Разхладително е.

Разхладително, разхладително, ама мене в огън ме хвърли, мисля си. Най-последно я скроих:

— Афидерсинис, рекох, г-н началник, ама хич ми не понася. Вреди ме. Оня ден се черпихме на баните с агронома и му обърнахме по десетина такива, ама три дена ме присвива стомах, та щях да се спомина.

И тъй се отървах.

Та ти казвам, кай, бацьовото, и моята не беше лесна тогава, ами запуши я! Не ме закачай!

Толкоз!

ЕЛЕКТРИКАТА НА МИТЯ ПИТЕТО

Инак, да речеш, сече му куфалницата на Митя Питето, техническо училище следва едно време в Габрово и привира му, каквото пипне, но много са му отвлечени понятията. Все за небъдни работи приказва и изпада в теория.

Един ден думал на дядо Гича Саранкин:

— Фърка ми, фърка, дядо, на сърцето, като гледам как скача водата от Падалото, и ме избива на притеснение. Голямо богатство, голямо нещо се крие там, а го оставили да си тече легално и няма кой да го използва. Едно моторче му е майката и толкова! Да си нагласи човек една инсталацияка долу, да впрегне тая сила, и ще светне в Голо бърдо, та посред нощ бълха да те ухапе, дето има една дума, да станеш, да посегнеш и да си я хванеш точ в точ. От година ме яде тая мисъл и сън ме не хваща. И решил съм, ще я направя. Само че правя сметка, правя и не излиза. Малко ми са парите, та на тебе само откривам, дядо Гичо, ако имаш, дай ми и ти малко, помогни ми, дорде почна, и после само гледай отстрани и се наслаждавай.

А дядо Гичо чертае колелета с патеричката си по пясъка и мърмори провлечено:

— Тоо... хубаво бе, синко... туй, дето си намислил, санким, ама водата, водата!... Водата не е редовна, такованкана... Лете пресъхва, зиме замръзва, та сметката ти няма да излезе, сметката!... Водицата е нефелна. А колкото за парите, не ме бутай там, такованкана... Не ме закачай! Там ме няма!

Глава има дядо Гичо Саранкин, не е какъв да е човек и мъдри думи дума, ама кой ти ги слуша!

Развъртя се Митьо Питето, дигна сграда, разтича се, продаде ниви, лозя и крави и замина за София. След неделя се върна и с него — един с мушамено палто. Умен човек — по палтото си личи. Едно нищо и никакво моторче донесе, колкото легнало малаче, ама като го пусна, че като забръмча оная ми ти халосия, накара на Станя Вятърът кокошките от черниците да се намушкат чак в сушината под диканята.

И навърх Димитровден, мръкнало-немръкнало, светулки засветулкаха из село.

Бря!... Алюминация! През къща, през две — свети! До моста ламба, до Славя Ковача до портата — ламба, а до хаджи Дончови — две. И под всяка ламба — по две-три кучета дигнали нагоре глави и лаят ли, лаят.

Да речеш, че силно светят — не. Ама въздушност, знаеш, и илюзия, един вид. И познава се — кое е куче, кое е човек. Само в Парцал махале не можа да се запали ни една ламба, че било далече, но кой му дири толкова!

Радва се населението от мъжки и женски пол, радва се и кметът, и попадията, само дядо Гичо клати глава и сякаш иска да каже:

— Суета и неведение человеческо!

Не се минаха две недели, и моторчето, дето си пухтеше редовно: пухта-пух, пухта-пух... — почна да се закашля навремени, да се запъва като от просеклица и лампите замижукаха като газеник във воденица.

— Е, е, к'ва стана тя — вика Дечо Порът, — електрика, електрика, пък нищо не се види!... Отидох снощи в обора да навестя добитък, гледам, нещо се чернее до мене. Рекох си, че е малачето, и взех, та го тупнах по задницата, уж да го погаля, а то било пустото му магаре. Като ми тръсна едно чифте в слабините, брате — примрях си! Искри ми изскочиха из очите и тебе лъжа, мене истина, ама ако ми беше някой допрял прахан до тях, щеше да се запали!

— Миткова работа — обади се Гърди Бубата. — Бълха, кай, да те ухапе нощно време, ще я видиш. Я бе, аз снощи рекох да посегна накъм булката, да прощавате, та не можах да я позная и прегърнах нощвите, че бълха...

— Матор — допълни Порът, — уж силите му били конски, пък гласът му като на нашето магаре!

— Нека! Нека! Който пуска Руска Караконовчина да влиза при електриката, пада му се — намеси се баба Райка и дръпна вързаната коза да почака. — То нейните очи, очи ли са! Змийски! Пролетес стрелнаха булчиното Гункино дете, сукалчето, че като го заблъскала една глава, че огън, че огън, щеше да се смръска без малко, горкошинкото. От нейните очи е развалата, ами да вика овреме поп Никола да му почете на маторчето, а то инак...

Умисли се Митьо Питето, разтича се насам-натам, не го свърта. Вода трябвало да се улови още нагоре по реката, поправки да се направят и още изтекъл-неизтекъл месецът, тръгна из село пари да събира за осветлението. През неделята видял, че Лъжлив Съби продал два кубика букачки, и се запътил първом у тях да иде.

Влязъл в двора по мрачина. Съби тъкмо си изувал цървулите отвън до стълбата и се готвел да спи. Жените си били легнали вече и вътре било тъмно като в туршиена каца.

— Добър вечер, чичо — рекъл Питето.

— Дал ти господ добро, Питенце! Добро ми дошло! Какво те води насам по вечеря?

— За електриката дойдох, чичо Събчо! То месецът още не е изтекъл, ама нужда, знаеш, та рекох да ми дадеш малко пари!

— За електриката — рекъл Съби — ще се разправяш с паяка.

— Кой паяк?

— Дето е у дома на тавана, до крушката. Само той се ползва от нея и него ще търсиш. На него само свети тя. Ние полза нямаме.

— Не думай тъй бе, чичо Събе. И аз съм сиромаш човек и нужда имам.

Лъжлив Съби се надигнал, отръскал си потурите и извикал на дъщеря си:

— Бонке, Бонке мари, я стани тейковото, запали и донес газената лампа да си направим с батя ти Митя сметката за електриката, че тя уж свети, ама нищо не се вижда.

— Е, ами нали зимъс още я счупи бре, когато кумувахме! Каква ти лампа — обадила се из чергите жена му.

— Ууу... герчек! Тъй беше зер! Е, тогава почакай, Пите, тук до стълбата, а аз ще прескоча до Нейкови, да зема тяхната за малко. Сега ще се върна.

Тръгнал Лъжлив Съби бос накъм вратнята, отворил я, пак я затворил, ама не излязъл, а на пръсти се върнал назад, намъкнал се в плевника, където си нощувал лятно време, легнал си човекът и си заспал.

А Митьо Питето чакал, чакал и треперал от студ до петляно време.

АМЕРИКАНСКА ЛЕЩА

Митьо Питето е онзи същият, дето направи електриката в село Голо бърдо. Тя мижурка колкото мижурка, па като пресъхна водата, моторчето изхърка и спря. Сега селото ни пак е потънало в мрак и тъмнина и кучетата не лаят срещу лампите, а само срещу месечината.

Щом се обяви в несъстоятелност по електрификацията и водните инсталации, Митьо Питето се защура из селото като ударен в темето и туй ли да хване, онуй ли да почне, докато най-сетне захвана пак на ралото дръжката. Три нивки му бяха останали още непродадени — едната песъчлива и стръмна, дето се прескачат зайците, и две, още по-гладни, до Бонин дол.

Залови се той и нали е ходил по учение, колкото да му се замъти главата, ококори се пак, отвори уста и почна да приказва по вестник.

— Вий, кай, не знаете, не умеете да използвате природните богатства рационално. Вий, кай, не промишлявате по въпросите и чакате да ви падне готово от небето. От малко земя много добив да получиш — там му е майката. А тъй всеки знае: прадядо ти сял нивата първата година с ръж, а втората я оставил на угар, баща ти тъй е карал и ти продължаваш без изменение. Не може така вече и не бива. Трябва ум и целесъобразност. Посей в същата нива четири крушови дървета, обери им плода, продай го и двойно, и тройно ще получиш.

— Ще получиш, ще получиш — обажда се Пейо Дългият, — ама дорде пораснат, цъфнат и завържат, да има кой да те осинови и да те храни, та да чакаш.

— Ако не круши, ягоди, да речем — дърли се Питето. — Посей ги през есента и напролет продавай на гражданите скъпо и прескъпо. Толкова декара, значи, по толкова килограма на декар — прави му сметката прав ли съм, или не съм.

Запретна се, започна онова ми ти Пите — бре фъстъци ли не щеш, бре европейска лайкучка, дето мори бълхите, ли не щеш, бре лавандула ли не щеш, мента ли не щеш и какви ли не измишльотини.

В края на краищата — нищо! Наближи ли Коледа, метне торбата през рамо и тръгне от къща на къща в заем брашно да проси. Проси синковецът и не се отчайва.

— Аз, рекъл, дорде не постигна целта си — с малко труд много добив да получа, — няма да се оставя. И много нови растения ще въведа, рекъл. Стига все ръж и ечемик, стига боб и царевица. Без гащи ще остана, ама ще го направя.

Един ден, като минавал край Лъжлив Съби, той го спрял. На младата даскалица, нали му е съседка и живее у дяда Пенча Вулийката, през неделята ѝ пратили една торбичка кускус ли му думат, как ли е, аз не зная, ама едни дребни зрънца, направени от брашно и яйца. Даскалицата дала на Събевица една кривачка да ги попари на дечурлигата и да ги опитат колкото за поревка. Събевица ги вързала в края на вехтата си кърпа и я окачила до камината. Сетил се Съби за това възел, извикал Питето и почнал сериозно:

— Питенце, рекъл, зная, рекъл, — чичовото, че си умно момче, че се впускаш в новите въведения по земеделието и че успяваш, значи, полека-лека. Всяко начало е трудно, рекъл, ама дорде не потърпиш дима, не можеш се радва на огъня. Ще ти поверя едно нещо, рекъл, ама казано-речено и с нож отсечено. Ти знаеш, рекъл, че наш Кольо работи в държавен чифлик. Не щеш ли, един ден дошли гости американци. Учени хора, хе, все брадати и очилати. Обикаляли, гледали и на отиване най-старият дал на управителя един пакет със семе и му разправил какво е и що е. Наш Кольо, нали ходи в Америка, разбрал какво казва.

— Посей го, рекъл, мосю управителю, посей го на обърнато и торно място. По три-четири зърна, рекъл, на разстояние една крачка, като фасуля го посей, и ще видиш през лятото. Чудесия, рекъл. Само по нашите места го има и се казва американска леща. Десет пъти повече плод дава от вашата, рекъл, и като я свариш, изцеди я първата чорба — същинско мляко е. Ако щеш, прясно си го пий, ако щеш, подкваси го, ако щеш, на сирене го направи — без разлика, значи. Точ в точ козе мляко, рекъл, само че е по-гъсто. След това полей лещата с втора вода и само да клокне на огъня и туйто! Седни турски след това, рекъл, и сърбай, яж, дорде ти изтръпнат краката. Няма да те надува, рекъл, няма да ти вреди, а сладост, сладост неизказана.

Като подслушал наш Кольо тия думи, проследил къде ще остави управителят пакета, сипал си около половин кило, без да го видят, и веднага ми го прати с едно писмо.

Пратило го момчето, получих го, ама нали е късно за мене. Дето имах по-хубава нивка, посях ги всичките и нямам вече място стрък да бодна. Та искам да ти кажа, ако имаш желание, да ти дам малко да посееш у вас в градината няколко гнезда, да видим какво ще излезе. За опит само.

— Бива бе, чичо Събе, защо да не опитаме? Мене за такива работи ме търси. Целия двор зад къщата ще обърна до пояс, ще го посея и ще го пазя като очите си. Нали е въпрос за нововъведения и за рационално използване на земята. Щом млякото му е вътре, щом лещата си е леща, защо да не опитаме?

Развързал Съби взела, сипал му половината зрънца и Питето, ухилен до уши, ги занесъл в къщи и ги заключил в сандъка. След това почнал да обръща двора. Изкопал си фасуля, магданоза, гъозума, извадил един ред чимшир, отсякъл две вишни и една стара праскова да не хвърлят сянка, почистил, подравнил, посял ги и зачакал да поникнат.

Днес да поникне лещата, утре да поникне, минала неделя, две, три, месец, два — бря! И дъжд валял доволно, и слънцето пекло, и кокошка не пропусна да влезе там, а няма и няма!

— Чичо! Чичо Събчо бе! Какво беше това семе, та си не подаде главата бе! — заоплаквал се един ден Питето. — Принадѝх се да чакам, а то не ще и не ще.

А Лъжлив Съби бърше чело с каскета, хитрите му очички мигат и дума кротко:

— Хм... че кой го знае бе, Питенце? Кой знае какво се е случило! Уж торно и обработено място, уж, както пише в писмото, го направи, а пък... Кой знае?

И като помълчал малко, подсмихнал се само с крайчеца на левия си мустак и без да дига глава, добавил:

— Да не би нещо да си сбъркал бе, момче? Да не си заровил зърната с главата надолу например, та да са поникнали пак, ала вместо да изскочат нагоре, да са поели стъблата им надолу в земята, а? И това го има, аа!

КУРОРТ

Надвечер пред хана спря каруца и из нея слязоха три куци жени и един гърбав мъж без възраст. Свалиха денкове, кошници, бохчи и опрашени, със смачкани поли, по които тук-там висяха сламки, се намъкнаха в кръчмата. Още щом видя каруцата на завоя, жената на ханджията извика силно:

— Идат!

И прати веднага детето си да съобщи на брат й в общината. Детето хукна босо, прескочи водата, покатери се на купчината пръст, ритна едно празно кошче пред една врата, като весело подвикваше:

— Идат, идат! Гостите идат!

Показаха се рошави глави през плетищата, из плевниците, жените, струпани на фурната, наизлязоха, загледаха надолу, заговориха по-високо и курортното село Долно Потуранци, на края на което имаше минерална баня, се оживи.

Като казаха новината на кметския наместник, той си обърса мустаците, закрачи из канцеларията и като закопча разгърдената си риза, извика разсилния.

— Кèжо, иди да видиш стоят ли заковани бастуните и патериците по бряста! Ако ги няма, събери оттук-оттам каквото намериш из селото и като притъмнее, да ги наковеш. Хайде, гледай само да не те види никой! Чу ли? Колкото можеш повече накови!

Бастуните и патериците, заковани на бряста пред банята, бяха най-убедителната реклама за лечебността й. Болните пристигаха, значи, с помощта на тия подпирачки и след няколко само потопявания те им ставаха ненужни и ги подаряваха на банската управа за спомен и явно доказателство.

Разсилният тръгна бързо към баните. Пред амбулаторията имаше блато, пълно със свини, пропъди ги и се отби да обади за гостите на селския бръснар. Не се мина много, и той, качен на колело, запраши към града. Бръснарницата му представляваше разсърхнала дъсчена барака и за да не се провират жаби и малки котета през пролуките,

отиде да си изпроси няколко цветни стари афиша от читалищното кино, за да я изпуши и тапицира същевременно. Освен това бяха му се свършили грамофонните игли.

Общинският писар, който цяла зима ходеше с разкопчана антерия, засегнат чувствително от новината, въпреки че беше делник, на другата сутрин се яви на работа с намазани с прясно масло коси, с гумена яка и пембена връзка. Стариият фелдшер, и той се размърда необичайно. Като избърса с вестник единствената полица в амбулаторията и подреди кутиите, издуха масата, нахрани котката с четирите котенца, която квартируваше в съседство с кошницата с памука и марлите, взе стародревния хаван и започна да приготвя своя специалитет — „сладкия мехлем“. Кръчмарят си отръска потурите, зашиха му копче на ризата и като събра в една кошница всичките стъкла, чаши и чинийки, напуска ги внимателно да се накуснат в чебура, в който децата му току-що бяха къпали кучето.

Отсреща месарят, който колеше месо само срещу два празника, донесе на кобилица разсечен овен. Окачи го на куките, посрита, посрита с крака нечистотиите, натика ги в един ъгъл и седна навън на трикрако столче, за да чака клиенти.

Почака той час, два и понеже куците жени си носеха от къщи храна за две седмици и не се явиха, подпря главата си на стената, проточи боси крака досред пътя и задряма. Закъснелите мухи бръмчаха около отворената му уста, но понеже не се реши никоя да кацне в подножието на един такъв опасен кратер, налепиха се между пръстите на краката му и го караха да подритва от време на време като вол, когато го коват. В идеален полукръг около окаченото месо с изплезени езици пазеха почетна стража един взвод гладни селски кучета.

Първите посетители на курорта свариха най-неподготвен зарзаватчията. Дюкянът му беше до месарницата, но понеже беше пълен с царевичина, до обед я разчиства. След това донесе от къщи няколко килограма поникнали ланшни картофи, окачи една огърлица сухи червени пиперки и седна да пише записка до града да му пратят три килограма бакла.

През къща, през две по улицата почнаха да метат. Жената на ханджията лепеше хартии по изпочупените прозорци, другаде

изнасяха черги и козаци и ги постилаха из плевниците и под сушините, гдето щяха да спят временно хазяите, а стаите подреждаха за гости.

Следобед бозаджията, който живееше в съседното село, също пристигна с магаре, натоварено с две бурета и чувалче с просо отгоре. Преди да каже добър ден, магарето го изпревари и произнесе няколко слова, тъй гръмогласни и предизвикателни, че накара няколко свои побратими из селото да влязат в пререкание с него. Пред бюфета до банята телякът и разсилният ковяха пейка. На един прозорец цъфна червено мушката. На фурната, наредени един до друг, се ухилиха няколко топли хляба и пет-шест микроскопични симидчета, месени от същото брашно. На площада около банята се трупаха мъже и жени да чакат гости и да им предлагат стаите си. Наемателят на баните, и той се разхождаше гологлав наблизко по шосето и гледаше непрестанно идат ли каруци, но освен бръснаря, който се завърна неузнаваем от прах, друг никой не се показва. Щом слезе той, и се залови за работа. Забърка в легена за бръснене тесто и почна да тапицира „фризьорския салон“. За един час го преобрази до неузнаваемост. Над огледалото, което в горната си част удължаваше лицата като пъпеша, а в долната ги сплескваше като тикви, се просна разголена и сладострастно обнажена Мирна Лой. Насреща ѝ намигаше многозначително Чарли Чаплин. Под окачалката за дрехи, вирнал крака нагоре, се измъчваше цял един балетен ансамбъл. По погрешка ли, или нарочно афишът беше залепен наопаки. Един страхотен влак до балета с пълна бързина се готвеше да скочи в някаква пропаст. Два афиша от Парижкото изложение, едно табло с Отело над трупа на Дездемона и портретът на съдържателя с накъдрени около ушите коси, наплют от мухи, довършваха декорацията в заведението.

Доволен от художествените си постижения, бръснарят се изми, среса се на лимба, напръска се с одеколон, изнесе една маса отвън, сложи грамофона и като промени иглата, нави го, постави плочата, кръстоса крак връз крак, изгледа победоносно внушителната група патки, които пасяха пред бръснарницата, и из почистеното, подновено и празнично настроено село се понесе провлечена и сладникава мелодия:

...

*Малка женичка
любя в света,
мечта едничка
за мен е тя.*

Курортното село Долно Потуранци беше готово да посрещне своите многобройни гости. Банският сезон беше открит.

ПАМЕТНИК

Туй било, онуй било, ама интелигент човек е кметът на село Крива слива, инициатор човек — не ще приказки! Сушилня за сливи, кай, ще направя, и я направя да си суши жена му чергите в нея; яма за смет и умрели котки ще изкопая, кай, изкопа я човекът, за да падат живите нощно време. Каквото намисли — прави го!

По едно време, като му бръмна: паметник, та паметник! Признателност, кай, трябва, почит и уважение към тия, гдето си проливаха кръвта за отечеството! Можеш ли да му възразиш? От общинския бюджет отдели нещо, вечеринки, представления, волни помощи, даде кой крина царевица, кой ръж или парче сланина, а баба Дойка — нали и двамата й синове загинаха — цяла бяла меджидия подари, дето ѝ я беше дал едно време хаджи поп Койо, кога му целуна ръка като млада булка. Прави-струва кметът, значи, с лесничея и от общинската гора можаха да откачат 50–60 кубика материал за целта и, кажи-речи, събраха се доста парици. Като се събраха и като усетиха каква е работата, че като запристигаха едни рунтави майстори на паметници, едни широкогачести каменари — скулптори ли им думат, безскулптори ли, — изпоплашиха кучетата и за една неделя докапчиха виното на селото за бог да прости падналите герои.

Един ден кметът обяви търга. Пообадиха се тук-там някои и даскалчето помърка, че тъй не ставало, че не било редно и законно и че трябвало да знаят и да разрешат големците от София, ама изниско се обаждаха все, да ги не чуе някой. Тайна опозиция един вид. Смее ли някой да излезе на кмета насреща? Държи ли му?

Обяви се търгът, значи, поръчват вино рошавите майстори и хем черпят, хем наддават. Един слезе, да речем, долу под девиза, другият се спусне още по-надолу, а пък третият взе, че се намъкна с кмета заедно съвсем надолу — чак в зимника на кръчмата. И нали бил като него и ловец, и рибар — взе търга като нищо, постоя още един-два дена и се изгуби. Най-напред казваха, че паметникът щял да е от мрамор, после казаха, че от бял врачански камък щял да бъде, и най-после се разбра,

че целият ще е от цимент и ще представлява войник. Най-отдолу, значи, две-три стъпала, после нещо четвъртито като сандък, на страните на който ще се напишат имената на убитите, и отгоре войник с пушка да пази и тях, и нас от външни и вътрешни врагове.

Мина се не мина месец, ето ти, рошавият майстор пристигна с няколко коли сандъци, камънаци и инструменти. Запретна се с няколко работници и дорде се усетим, струпаха го като панаирджийска барака на бърза ръка пред общината.

Събра се цяло село да гледа. Един не харесва войника, че бил с криви крака, друг — че главата му била голяма като на Боня Бялмустака, трети на пушката намери грешка, че била тънка като евзалийка; дядо Насьо Нищелката се докачи пък, че пропуснали да пишат името на брат му, и си искаше назад подарената крина ръж.

Само Руси Кършулят нищо не рече човекът. Той пък си е жив и здрав и се върна от пленничество из Гърция още преди да поръчат паметника, ама понеже го водели за умрял в общинските тефтери и му правили домашните помен — писали и него при умрелите.

— Човешки магарии — викаше Руси, — случват се! Само господ не греша. Нека си седи името ми там! Какво има? Нали в края на краищата няма да побия кол на земята? И аз ще умра. Нека ме има при другарите!

Осветихме си, както му е ред, една неделя паметника, пореваха жените, почерпиха се мъжете и всяко чудо за три дни.

Дойде есента, мина зимата, през лятото — насам-натам по работа из полето — кой ти поглежда паметник и кому на ум за него! От време на време някое малаче ще се почеше на него и ще го пооцапа или дечурлигата ще се покатерят по стъпалата да се подписват с ножчета за спомен и — толкоз. Кога се прибрахме към Димитровден в кръчмите пак, забелязахме, че ушите на войника окапали и на пушката му половината я няма. Цимент нали е — дъжд го прал, вятър го брулил — развалил се.

— Ще му окапят ушите — викат някои, — разбира се, малко ли студ беше зимъс, а човекът тъй си прекара зимата без качулка!

— Хайде ушите от студа, ами пушката?

— За пушката е лесно — обади се кметовият син. — Тейко каза, че ще му тури истинска, оная старата бердана, дето е в общината.

И нали е интелигент кметът и инициатор, както каза син му, тъй и стана. Очукаха останалото парче, пробиха с длето една дупка на ръката на войника и му намъкнаха берданата. А пък инак, да речеш, му прилича, пущината! По-истински изглежда и като че ли е бил и пребил с нея от мобилизацията досега. Само че се обърка редът и дисциплината в общината и нощният пазач Кольо Панкин щеше насмалко да си подаде оставката.

— Не стига — дума, — дето не са ми платили пет месеца, не стига, дето ми не ушиват форма, а и една пушка имах — и нея ми взеха. Че аз нощен пазач ли съм, или свинар, та със сопа да ходя из селото?

Но кметът пак разреши въпроса. Издаде заповед: денем общинската пушка да я държи при нозе войникът от паметника, а нощем да я взема Кольо Панкин и да пази с нея.

То колко го разреши, ний си знаем, ама можеш ли да възразиш? Стиска ли ти?

Измъкне Кольо вечер пушката от ръката на войника, пообиколи тук-там, дорде затворят кръчмите, след това кривне по дола нагоре, извика до Големия камък, уж че се кара на някого, намъкне се след това на пръсти у тях, окачи я на водника и легне, та се на-а-аспи като буба в чергите. Той обезоръжен, значи, войникът от паметника, и той без пушка, и ний тъй сме си останали на произволие и няма кой да ни пази нощно време ни от външни, ни от вътрешни врагове.

ПРОВИНЦИАЛИСТКИ

— Добър ден, Пешке, къде се губиш ма, цяло лято не съм те виждала?

— Остави се, сестро, да му се не види и лятото, и проклетията, от пусти гости очите си не можах да отворя.

— И ти ли като мене, горката, гости си посрещала?

— Да почна да ти разправам, Тодорице, то край няма. Да не дава господ никому такова нещо.

Мари аз хубаво виках едно време на наш Теня, когато беше помощник-кмет. Ти, думам му, си се заловил да обявяваш нашия град за курортен, но прави си сметката! Родът ви е голям, напълнил е цяла България, ще почнат да се точат всяка година гости, че няма бял ден да видим. И тъй излезе. По-миналата година се домъкна сестра му от Пловдив с три деца и свекърва ѝ, миналата пак дойдоха, защото докторът им бил препоръчал три сезона подред да идват. По корем се повлякох, дорде ги отбия тази година да не идват пак. И тъкмо си мислех, че това лято ще си почина, сестро, и се домъкна братовчедка му, парясницата, от София. И не иде сама, ами и другарка си води. За общество, кай, я водела. Напуснала мъжа си, хубостницата му, дошла тук да се поправя нервено. И поправи се, кучката ниедна, три кила и шестстотин грама е качила за два месеца и още се поправя. И колкото тя дебелее, Тодорице, толкова аз отслабвам, и колкото на нея ѝ минава нервената болест, толкова мене ме хваща. И сега, тъй както си седя в кухнята, като ми се разиграе нервът — не зная какво върша. Онзи ден като цапардосах Цанковичината котка с дилафа, и там си остана. Теньо я зарови в купището.

— Ами аз мари, сестро, родна сестра, дето се казва, на мъжа ми, и пак до гуша ми дойде. „Вий, како, кай, сте бездетни, та рекох да доведа децата да ви развеселят къщата.“ Да им се не видят децата и намярата. Бива, бива, Пешо, ама то раждало, раждало, че не помислило. Пет хайдутината ми доведе и пак е в положение. Че като почнаха да се катерят по праскови, по сливи, по круши, не остана

място непретършувано. Една саксийка имах с бяло мушкато, от кичестото, отскубнаха го от корен — главата им господ да отскубне!...

— Нашите пък, като се наспят като буби, станат и право в кухнята: „Оле, че ти е хубаво млякото, стринке! Колко ви е вкусно маслото, мадам!“ Сиренето ни било балканско, медът ни миришел на липов цвят — натъпчат се като чували и хайде на разходка. А аз мия паници по цял ден и готвя. Точилката ми не излиза от ръцете. Като рекли: хубави баклави правиш, стринке, тънки баници точиш... Да им се проточат червата дано!

— Онзи ден бях прецедила доматиен сок в качето, щях да го сваря за зимата, а те, просяците му ниедни, да вземат да потопят котката вътре, та да станела червена. Носовете им да почервенеят дано! Три кафени чаши ми счупиха, сестрице, и две чинии. Най ми е жал за чинията — от сватбата ми беше останала, с червени гюлове наоколо прошарена.

— Нашата хубостница пък, дордето се държеше на голямо и се против мъжете говореше, щом надкачи второто кило, и почна да си къдри косите. И сега всяка вечер я изпраща на Дона Кевина хубостникът. Да ми е бари мъж, а то! Не зная майка му, чунким, че до вчера ходеше чуждо пране да пере. И да речеш, на някаква служба че е, а той трудовак.

— Завчера, в неделя, връщам се от черква и какво мислиш, заварвам двамата дангалаци окъпали кучето в коритото на чешмата, свалили го на земята и го чешат с белия ми гребен, кокаления, дето ми го донесе Теньо от заарския панаир. Пък малките намерили кълбетата с цепените парцали, дето ги бях приготвила за черга, развили ги, изкачили ги по дърветата, окъсали зелените кратуни, провисили ги и тях и си правят градинско увеселение. Като ме блъсна една глава — до вечерта не станах от леглото. Цяла нощ ми слага Теньо оцетени кърпи на челото, та едва на разсъмване съм заспала.

— И като рекли нашите кокони: „Как лесно минава тук времето, стринке, как неусетно се изминаха два месеца!“ — а не питат мене, че тия два месеца ми се сториха като две високосни години.

— Най-много ме е яд мене на наш Теньо, гдето стана причина градът ни да се обяви за курортен. Какво му е курортното толкова ма, сестро? Малачките ли и говедата, дето дигат пушилката заран и вечер, или болести няма из него? Я, на Стояна талигаджията не умря ли

момчето от охтика миналата неделя? Ами Кина Узунчина, ами баба Тота, ами на Христа Пазвантина и двете момиченца не умряха ли? Целият град е пламнал от болести, а те — курортен, та курортен. И комари има, и бълхи има, и вятър духа като из фуния... Аз наш Теня има да му вършея тръне на голата глава, ама де да видим.

— Балкански въздух имало! Чунким нашата парясница не живее до Семинарията и Витоша им е до пътните врата. Келепирджийки мари, Тодорице, какъв ти въздух — келепир търсят!

— Търсят те, ама да има да земат вече. Дойде ли лятото пак, взимам си куфарите и право у тях на гости. Няма да им се обаждам никак. Да се пукнем от горещини и теснотия, цяло лято там ще седим. Да ги науча аз тях как се чеше куче с кокален гребен и как се боядисва котка с доматиен сок!

— Аз да зная, че лятос ще ми се обадят с писмо, веднага ще им телефафирам, че заминавам за Солудервент да си церя стомаха; ама не знам дали ще ми пишат, или ще се изтърсят изневиделица още след Великден. Затова съм намислила друго и онзи ден говорих с Ганя фелдшера даже. Той, нали знаеш, води на леля Пена на мъжа ѝ сестрина дъщеря. Дойде ли май, ще го накарам да тури жълто байраче на нашата порта. Едно жълто байраче и едно обявление, че в тази къща има заразителна болест. И ще се изреждаме, сестро, всички през лятото да лежим по една неделя, та дано се отървем... Какви бяха тия гости, какво бе туй чудо!

НЕ СЪМ ОТ ТЯХ

Не обичам, как'Сийке, и не съм от тия, дето се бъркат в хорските работи, ама има едни жени, като Тана Папучкина, като разчекнат едни уста — като ханджийска порта! Онзи ден, както си седя у дома и наплитам пета на чорапа на наш Груя, гледам я през прозореца, тин-тин-тин, зачупила кръст, накокошинила се с кожи, с плетена чанта с мотив в ръка, и право у доктора влиза. Женена жена ма, сестро, да си седне в къщи и да си гледа работата, а то — фитнало се и не оставя човека на мира! Година и половина я гледам, все зъби поправя. Какви бяха тия зъби, какво беше туй чудо! И по небцето ѝ да бяха никнали, и все с дупки да бяха, пак досега щяха да се поправят. Развали къщата на човека, кучката му с кучка! Гледам булката му, горката — охка, пышка, караха се, биха се, — па и тя почна май да си покръшнува: все напудрена, я гледам, излиза и шапката ѝ настрана малко килната, като фантазия.

Не ми е работа, как'Сийке, и не съм от тях, ама изпъденото ѝ слугинче разправяло на Бона Кевина, пък тя казала на наша Кица Събчовата. Ама и за него се чува, че не било стока. От два месеца било без работа и все един подофицер, уж от тяхното село, се мъкнел с него. Остава ли ми време, сестро, от пуста работа да разуча отде е, откъде е и дали не е някой модерен братовчед! Пък и работа ли ми е да се месея в хорските маскарлъци! Човек да си гледа къщата, да му е ошетано, преметено и подредено навред, че вчера ходих у Бона Бозаджийкина за квас — пази боже! Нощвите им, как'Сийке, от две години неизстъргани, месалите им загорели от тесто и хвърлени в едно кьоше и отгоре им котката спи. Грехота и срамота! Два пъти в годината си андулира косите и обувки с лачени бомбета носи, а в къщата им — сякаш вторничен ден след пазар. Ама тяхна работа е пак, да ти кажа. Да правят, каквото си щат. Наш Груйо тъй дума: „Във всяка къща — и наредба, всяка коза — за свой крак. Кой както иска, тъй да я кара!“ Я Колчеви пък, никога не си дигат завивките от леглата. Както се измъкнат сутрин, тъй им седят креватите цял ден. Рекох веднъж на

госпожата, а тя: „Нарочно — кай — ги оставяме, та да се проветриват.“ Пък то, че я мързи да ги подреди, мързи я, ама защо лъже хората! В една къща, дето пипа работна жена, то си личи. И спалнята им неразтребена, и във всекидневната им на миндера има една възглавница разпрана, и иглинарникът им виси накриво, а пък кърпата им за лице — сякаш цигани са се бърсали с нея!

Ооох, каквото, каквото — тяхна работа! Да си мълчи човек и да не се смразява с хората — тъй си зная аз, и кой какво е правил — той да си отговаря, ами я да ставам да си вървя, че оставих малката да пържи лук в къщи: ще вземе да го прегори, че ще замирише, като кога минаваш край Парапанкини. Нали пустата им къща е на къоше! Тя каква е къща, ама прозорци има и надолу да гледат, и нагоре по улицата. На единия постоянно е майката, а на другия — дъщеря ѝ и не пропускат човек да мине, докато не разчовъркат целия му род. И все на изгоряла манджа мирише покрай тях. Дърта жена мари, сестро, а тръгнала по ума на дъщеря си! Все тоя инженер я бил искал, онзи съдия бил питал — чунким хората са полудели цял живот изгорели манджи да ядат! То да не излезе като Деша Коликучкова? Искали я, молили я, щели да я крадат, а и до ден днешен си стои в къщи смутена и сбръчкана, та и Еньо Кантонеринът ѝ се назлъндисва вече. Пък и той какво ли търси? Чунким не помня, като го роди майка му четири месеца по-напред и какъв байрак развяваше на времето из долната махала!...

Снощи по тъмно, като събирах прането из двора, и — тупуррр — събори се нещо през две-три къщи от нас. Тръснах ризите на дърветата, хукнах се и — какво мислиш? На Пена Цанковичина, вдовицата, на дуvara, от лява страна до портата — три керемиди съборени. Тъмно беше и не можах хубаво да разгледам, та сутринта рано още ходих и три мъжки стъпки с гумени токове намерих около мястото. Попитах нея каква беше тая тупурдия снощи, а тя: „Котарак — кай, — госпожа, котарак прескочил дуvara и съборил керемиди...“ Мари аз го зная тоя котарак, дето си има и котка, и две котенца в къщи и дето работи във финансовото, ама не обичам да ги разправам!

От друга страна, яд ме е пък, че все на светица се прави, все на черкова ходи и надолу гледа. Ама наш Груйо знаеш ли за такива как дума: „Който гледа надолу — мисли за голо!“ И права приказка е тя, ами не ми трябва да ги разправам! Чунким у дома всичко е потекло по

вода, та из чужди къщи ще ровим! Една снаха си доведохме, как'Сийке, господ да те пази до девета рода! Откак се е омъжила, все болна, все чамава. Злъчката ѝ била пукната, стомахът и бил нервен, уж все диета пази, пък на втория ден на Коледа половината рибица от прасето оплюскала, дордето бях на гости! То добре, че като походвам тук-таме, та ме гощават хората, инак де можем надви с ядене в къщи! Не остави ни сладко, сестро, ни захар, ни саздърма! Мислех си, като е на диета, поне туршията няма да бута, а то, га погледнах в голямата делва — тук-там плува някое камбе!

Думах му на наш Пройка: слушай мене бре, майка, аз да ти избира момиче, че ги познавам всичките в града и околията. Какво му не думах! Дигна си един ден дърмите, че чак от Габрово я довлече. Хората и котка си не вземат от Габрово, а той жена домъкна! Малоумен излезе наш Пройко, на баща си се метнал. Не попитва, да се посъветва, да погледне чуждите къщи и наредби, ама тъй, урбулешката! Малко ли съм му думала: да иде у попадиини, да дойде у вас, че да види какво се казва наредба и фамилия! Я бат'Боньо, умен човек излезе, дето се ожени за тебе. Малко ти били редки зъбите и си понакуцнуваш, ама няма да маршируваш из кухнята я! Гледаш си къщата хубавичко и децата ти подредени, и бат'Боньо всяка събота с прана риза, а то у нас — разхвърляно, мръсно, една галимация!... Да започна да ти разправам, как'Сийке!... Ами не ми е по характера...

Не съм от тях!...

НЕ СЪМ ОТ ТЯХ (НАША ЙОНКА)

Чунким не му стигаше на наш Пройка тая повлекана, дето кревата си не оправя и паниците си не умива по цяла неделя, ами и зестра отгоре. По ечмяна жетва още се е допиляла сестра й, как'Сийке, и ето вече кестените узряха и дюлено сладко почнаха да си варят хората, а тя още не мисли да си ходи. И откак се е оженил наш Пройко, все така прави. Половината година си седи у тях, половината у нас. И да ми е нещо за пред хора, а то една чума, една холера, като я срещнеш, да си плюеш в пазвата и да бягаш три дни. Стои, кюхти по цял ден в приемната, сякаш се е насадила в полог, и като клепне вечерня, навърти буклите на краваи, напише се, нацапа се и хайде на стъргалото. Все по мръкнало излиза, за да й се не видят бръчките, види се. И мързелива, сестро, мързелива, сякаш в манастир се е раждала. Не знае ни да сготви, ни да опере, ни нещо да си ушие. Пък махнаджийка, махнаджийка, все недоволна и все не харесва.

— Аз, викала на снахата, како, това: сирене, сурови домати, подлучен боб, охлюви на яхния, не мога да ги помириша даже, а не да ги кусна. На мене, рекла, да ми е все нещо печенко на скара, прясна рибица, свинско, такована... луканчица...

Не я е срам, дриплата с дрипла! Баща й с брадвата се бръсне и печен кромид с хляб яде, а тя: рибица, луканка! А пък да се подиграе с човека, да излъже, да надума някого — пей дава! Скоро се научих, че и от комарджилък разбирали и двете. В съботен ден, като им даде Пройко пари за пазар, те похарчвали половината, а другата за покер оставяли. Мари чудя се къде се губят от време на време и не мога да им открия дирите, а те ходели у Фета Румбата на карти да играят. Каква беше тая мода мари, какво беше това чудо в нашия град? Де що има кокона, все на покер играе. И майсторки били големи нашите хубостници. Много знаели да блъфират ли, го рекоха, да фалират ли?...

Да ги блъфне, че да ги прекъсне дано, дето ще ми уморят момчето без време!

Като го гледах как се мъчи, как слабее и как почнаха да му светят ушите, не можах да се стърпя и му рекох един ден:

— А бре, Пройчо, а бре, чедо, че изпъди я тая кошуна бре! Натири я да си иде. Не видиш ли, че сама няма да се сети? Вземи един прът и я изгони да се пръждоса при баща си и при майка си. С такъв голям масраф на глава излиза ли се?

А той:

— Не зная, вика, майко, не ми стига ума какво да правя. Пъдил съм я, вика, какво не съм я правил — мине се не мине, пак се допилее. Чиновници имало тука, офицери, техници, не знам какво имало, та гледа дано се настани и се омъжи за някого, затова иде, вика, и затова я пращат и бабини. Та ти недей я кори, вика, недей я опустосва пред хората, а я хвали, хубаво приказвай за нея, дано я похарчим. Там е спасението, вика, иначе не можем се отърва цял живот.

Нали е умен наш Пройко и нали на мене се е метнал, сега се, а аз — кука глава — хич не ми иде на ум. Като ми рече тъй, и ми светна отпреде.

— Че тъй кажи бе, сине, му думам, че тъй ми речи, па си стой настрана само и гледай. Щом е тъй работата, аз ще я наредя. Аз ще я наглася.

Че се запретнах, как'Сийке, че като излязох още в същата минута, че като почнах — когото видя и среща:

— Тя наша Нонка тъй и тъй, тя наша Нонка туй и туй, че тя е ентелегентна, че е умятна, че нейната хубост нийде я няма... Че тя е от благородна фамилия, баща ѝ е фабрикант на кожи и цял склад имат във фабриката, но не ги продават, защото им се дига цената... Че момичето е младичко, шетливо, само си крои, само си шие, плете и бродира... Че откак е дошло на гости, не остава у дома чорап незакърпен. Много добро, викам, много кротко и с характер, само че е запрякляло да си ходи, а ний тъй свикнахме с него, тъй го обикнахме, че ни се не ще да се разделим.

— Що бързаш, му викам, мар'Нонче, що се притесняваш? Лошичко ли ти е тука? Постой си, почини си и през зимата, ще почнат баловете, вечеринките, ще си поиграеш, ще си потанцуваш, ще се повеселиш.

А то нали е света Богородичка:

— Не обичам, вика, сватя, срам ме е да ходя по такива места, като не съм тукашна. Стеснително ми е, вика. Ще си ида да прегледам старите, да почистя, да понаредя, туршиите да направя, че пак може да прескоча.

Такова едно момиче, викам. За всичко го бива, всичко умее, а пък за ядене — каквото му сложиш, толкова. Понякога от шетане не се и сеца даже къшей в устата си да сложи.

Обиколих града, сестро, накръст, повторих го, потретих го, разправях, приказвах, и мина се не мина година сгодихме я и на бърза ръка я венчахме с един машинист от мукавяната фабрика. Момче и половина, едно на майка, изкарало си военната служба и с две хиляди заплата. Окачихме му я на шията неусетно и олекна и на Пройка, и на жена му, че най-много на мене.

Сега, гледам ги, настаниха се на Махмудийкини в новите стаи, купиха си готварска печка, скрин си поръчаха, корито си взеха и оня ден ги видях, пазаряваха каца за армея. Лиснал се оня ми ти мъж, ухилил се, хванал я накъсо подручка, все в очите я зяпа и сякаш ще я глътне.

Гледах ги, гледах, гледах, как'Сийке, и си мислех наум: Сега да е друга някоя, хич няма да му мисли, а ще го извика настрана и ще му го рече направо в лицето:

— Радвай се, чоджум, радвай се, дордето ти се докарва още и дордето не си е показала рогата, че има да видиш и патиш после, кога почне да ти вършее тръни на простата глава и да те насажда на пачи яйца посред зима.

Ами! Ще му го рече като нищо, ако е някоя каква да е, ама нали на мене не ми е по характера, как'Сийке, и нали не съм от тях...

КАЛЦУНЕВИЯТ ХАЙЛАЙФ

Бай Кочо Калцунев отдавна мечтаеше да си купи лефер риба; да си я сготви сам с много лук и шарлан, затова тази сутрин излезе рано-рано на пазара. Обикаля той рибарите, рови и преобръща из кошовите, пресмята, пазарява се; но като разбра, че тънкият му бюджет не ще издържи такова чувствително и непредвидено перо до незнайната дата на получаване пенсиите, купи си една китка магданоз и две тиквички и се върна в къщи. Трите дъщери на стария пенсионер бяха във всекидневната. Цеца търкаше ноктите си с вълнено парче и си правеше маникюр. Пеца, легнала на корем върху кушетката, четеше най-новия роман „Когато любовта е болест“. А Меца от време на време тайно прескачаше до зимника, бръкваше в голямата петмезена делва, лапваше си по един рачел и пак се връщаше, като си даваше вид, че нищо не се е случило. Мадам Калцунева в приемната пред голямото огледало пробваше пък префасонираната си стара рокля и се връцкаше ту наляво, ту надясно.

Калцуневи минаваха за видно семейство в малкия градец, поддържаха широки връзки с местния хайлайф и правеха приеми в „големия салон“, където от трийсет години се мъдреха три меки изтърбушени стола, едно глухонямо пиано, голямо огледало, червени пердета с тежки пискюли и една етажерка с троянски гаванки, украсени с български плетеници от неизвестна епоха. На стените висяха ергенският портрет на бай Коча, причесан на път и с бакенбарди, „Шилъонският затвор“ с паяжина, която му придаваше още по-голяма мрачност, и „Взятие Плевна“ — героическа картина от Освобождението. Старата ходеше редовно по журнета и събрания, а дъщерите посещаваха клуба, участваха в благотворителни комисии и водеха оживени спорове за гласовите данни на Хозе Мохика и за свободния брак в Русия. Бай Кочо пък на времето заемаше добри служби по финансовото ведомство и минаваше за опитен счетоводител; но „четворният съюз“, както той го наричаше, състоящ се от жена му и трите му дъщери, чрез системни и ловки операции

разстрои бюджета му основно, докара катастрофално спадане на собствената му и семейната валута и го принуди да прибегне до съкращаване веществените разходи и личния състав. От месец прочее той пушеше само десет цигари дневно, пиеше по две кафета, една мастика надвечер и даваше по един лев за вестник. В личния състав, за голямо съжаление, той трябваше да се лиши от слугинята, поради което събитие в семейството се явиха непредвидени мъчнотии.

Щом се върна в къщи, бай Кочо влезе в кухнята, съблече палтото, препаса престилката на жена си, сложи очилата и почна да готви. Наряза тиквичките на правилни колелца, посоли ги с червен пипер и ги остави да се поизцедят, след което с голямо усърдие ги отъркаля в брашно и в правилни редици ги нареди в тепсията, обляна с олио. Като си избърса ръцете в престилката, а носа — с левия ръкав, той седна доволен на миндера, извади цигара, пречупи я надве и с велико наслаждение запуши половината.

Другата половина остави за после, понеже работата не само че не беше привършена, но оставаше най-трудната ѝ част, мисълта за която правеше да го избиват ситни капки пот по носа. Трябваше да се отнесе тавата на фурната, а в цялото семейство още не се бе родил човек, който да извърши този подвиг. Широките връзки и общественото положение, което заемаха, не позволяваха и да се помисли за подобно унизително действие.

Като се повъртя из кухнята, бай Кочо свали престилката, излезе на салона, изкашля се високо по посока на женското отделение, но нема кураж да се обади, а свали очилата, облече палтото и излезе на пътната врата да чака случаен минувач, когото да помоли да занесе тавата. Часът наближаваше десет. Симидчиите отдавна бяха минали, също и градският метач, та улицата беше пуста. Само на ъгъла в дъното на улицата едно вързано на стобора магаре, навело глава, размишляваше върху закона за облекчение на длъжниците. Трябваше прочее бай Кочо да се уповава само на щастливия случай: някое чираче или хамалин да мине покрай тях. Затова той крачеше усърдно от пътната врата до водосточната тръба на другия край на къщата, връщаше се обратно и пак поемаше наново.

— Чудна работа! Холера ли е изморила хората бе, джанъм, или са се изселили оттук? Кога ти не трябва, не можеш да се провреш из улицата от хлапетии, а сега жива душа няма.

Към десет и половина мина баба Кинка Куцата на връщане от църква. След нея — Донко Кърпачът, но той беше толкова пиян, че не можеше да се справи с регулационния план на града. После прекосиха улицата две кучета — и никой друг. А обед наближаваше и той маршируваше от вратата до водосточната тръба в усилен ход, изпушвайки четвърта половинка цигара. Когато към 12 часа изчезна и магарето от дъното на улицата, бай Кочо, отчаян, се върна вкъщи, съблече се в салона, изкашля се два пъти предизвикателно по посока на жените, но никой не се обади. Цеца довършваше с клечка за зъби маникюра си. Пеца беше навлязла в най-интересната част на романа, а Меца се прозяваше звучно, зяпайки през прозореца. Мадам Калцунева, по комбинезон, нареждаше гардероба.

В един и половина часа семейството Калцуневи обядваше в кухнята сирене и чесън. „Четворният съюз“ обаче, единодушен, както винаги, бойкотира енергично втората порция от менюто, сиреч чесъна, понеже мадамата следобед имаше събрание в женското дружество, а Цеца, Пеца и Меца бяха поканени на чай с танци в клуба.

ФРОС МУВИТОН

Балкон първи ранг. Пред мене е г-жа Фроса Бачопеткова, вдясно от нея — г-н мъжът ѝ, а вляво — непознат човек. Госпожа Фроса се върти на стола, става, навежда се надолу към партера, обръща се назад към втория балкон и очите ѝ шарят като прожектори във време на опасност.

Г-н Бачопетков и господинът отляво стоят от двете ѝ страни чинно, неподвижни като часови. По едно време мъжът ѝ вади вестник и се мъчи да чете, но като се уверява, че не ще може, сгъва го и го слага на коленете си. След това прави втори и трети опит да чете и все безуспешно.

— Петко, Петко бе, видя ли ги?

— Кои?

— Коматеве — кои могат да бъдат други! Да имат милиони, и да вземат по осем лева билет за кино. Стипци! И тя, повлеканата с повлекана, на едната ѝ страна пудра, пудра чак и по ушите, а другата сякаш я е близала първескиня малачка. Точно над нас са, на втория балкон. Ако ще погледнеш, погледни след малко. Недей веднага, че ще се сетят. Извий се, уж че гледаш вентилатора на тавана, и тогава. Зад тях са Халваджиеви. И тя такава стока! Кротнала се като квачка на полог, а отстрани два петела я пазят. Ще им чуем гласа някой ден, ама де да видим! Дъщеря ѝ сега взема уроци по пиано, ама едни уроци, не е за приказка!... Долу пък е Ташка с квартиранта си. Прежали си мъжа на бърза ръка и тръгна с какви да е. И се мъдри, мъдри като светица. И уж го не поглежда, пък още отсега коленете им се допрели. Представям си, кога изгасят лампите, какво ще е... Че наведи се де! Наведи се и коленете им погледни поне!... Дойчинчиното момиче, и то е долу с един техник. И майка му, и баща му са прибрани хора, пък то всеки ден като носни кърпи ги мени. Деветстотин получава, а мине се не мине месец — ондулация, мине се не мине — ондулация. Отгдето вземат тия пари, кой знае! Виж след някой ден, че и колело си купила като Минка Маслинката, и на първия балкон започнала да идва при

нас. Безсрамница! Развален свят! Ами тези, дето идат сега, кои са? Уууу, доктор Мамулеви! Оле, оле, дано местата им не са до нашите, че както ѝ миришат устата, не мога да изтърпя. Наследство! И майчините ѝ бяха такива. Насмалко щяха да се разведат с мъжа си на времето... Отминаха ни. Виж, виж как докторът се кланя на г-жа Филчева. Ще се кланя я, има право човекът, защото нейната уста не мирише. Аха, сядат до тях. Той до Филчева, а тя до мъжа ѝ. Нагласена работа! Нека им е зле!... Че остави тоя пусти вестник бе и погледни зад тях в кьошето оная с русите букли, г-жа Хаджийска ли е, или не е?

Тя е, ами коя. Зарязала къща и деца, мъжът ѝ не може да се изкашля от протестирани полицаи, баба ѝ бере душа, три слугини вече я напущат, а тя — кино, та кино!... Рогачева пък все с дъщерите си се мъкне. Виждаш ли я? На четвъртия ред отдясно с крепсатенената рокля и с голям клипс на пазвата. За петдесет лева го взе от панаира, ама блещи, като че е с брилянти. По-докарана от дъщерите си и начервена, набелена, сякаш тази вечер Шарл Боайе ще ѝ прави лично предложение. Сестра ѝ как ли не е дошла днес! Тя пък мъкне и своите, и на етърва си деца и все без пари ги прокарва, че били малолетни. Да чупят прозорци и да бесят хорските котета са цели дангалаци, а тук си подвиват коленете, снишават се и за малки минават! Маймуни с маймуни!

Че гледай бре, мъжо, гледай бре! Ако не друго поне обърни се да видиш на Бонка Мазничето деколтето бре! Боже, боже и света Богородичке! Отпред се разголила до пъпа, отзад до кръста, роклята ѝ цепната до хълбока чак — че какво остава още неразголено?...

Удря гонг. Лампите угасват изведнъж.

Операторът от кабината като с огнепръскачка изплисква сноп лъчи върху екрана:

ФОКС МУВИТОН — СВЕТОВЕН ПРЕГЛЕД!

Ние ще ви покажем най-интересното и най-актюелното в картини и тон — Фокс мувигтон...

Г-н мъжът на г-жа Фроса прибира непрочетения вестник, мушва го в джоба си, въздъхва с облекчение и мърмори през нос:

— Пуф! Пак преглед! Не ни стига този, дето ни го представи ти, че и световен отгоре! Досега Фрос мувигтон, отсега — Фокс мувигтон — пфу!

Непознатият отляво едва извива глава и се подсмива.
Настъпва тишина.

ЧИТРОНЕ

Като гледам по празниците как всеки си купува лимони за пържолите, идва ми на ум пътуването ми из Италия. За моето сватбено пътуване.

Преди да тръгнем още, перча се пред жена си и думам:

— Муце — казвам, — ще идем — казвам — най-напред в Италия. Аз — казвам — зная малко френски, малко немски, ама и с италиански ще се справя. Не ме е страх. Ще се справя веднага — казвам.

А тя:

— Не бой се, Гуце — вика, — лесна работа! Ще си купим — вика — един итало-български разговорник, ще четем из път и ще научим най-необходимото. Колко му е то! Пък Италия е — вика — божествената Италия! Ония ми ти лазурни брегове, ония ми ти чудни небеса, ще си ходим — вика — все прегърнати, ще си гледкаме — какво има да си приказваме толкова?

И ме чуква нежно по носа.

Че небесата ще са чудни, вярвам, мисля си; че бреговете ще са лазурни, тоже, ама ще ни се прияде нещо, да речем, ще ни се прииска нещо, че като не разбираме думица, има да си блъскаме блъските, има да махаме с ръце, да се пулим и обясняваме. И както го помислих, тъй излезе.

Из път, нали сме младоженци, пусто и върло — ахо-ихо, цуни-гуни, туйцък-онуйцък, — не разгърнахме даже разговорника и се изсипахме незабелязано във Венеция.

Повозихме се с гондола из каналите, разгледахме Сан Марко и палата на дожите, фотографирахме се на площада с гълъбчета по раменете, докато жената по едно време взе да вика:

— Оле — вика, — Гуце, прималя ми на коремчето. Огладнях — вика.

— Добре — казвам, — Муце. Да идем — казвам — да потърсим гостилница тогава.

Завъртяхме се насам-натам, пообиколихме, докато ни замириса на яхния от едно заведение, и се намърдахме вътре. Посрещна ни прислугата, посочи ни маса и ми втигнаха в ръката лист за ястия. Гледам ги наредени по него разни яденета, ама нали ръкописно е и със завъркулки, нали не мога да му разбера калиграфията!

Подавам го на Муцето.

— Виж — викам, — избери си ти по-напред, че си по-гладна.

— Ти, ти — вика — чети, а аз ще слушам.

Гледам, брате, пуля се, нищо не мога да прочета и пак го подавам.

— Ама виж — викам. — Муцинка, избери си нещо, че мене от пътя очите нещо ми сълзят и не виждам. Прочети — викам, — нали си купи разговорник в София?

Гледа Муцето, срича, мъчи се, сякаш разрешава кръстословица, и най-после може да прочете думата монтанара. Монтанара, мисля си, трябва да произлиза от монтан — планина. Монтанара! Планинско ядене ще е, значи. Тъкмо като за нас, дряновци.

— Я, гарсон — викам, — донеси две монтанари, па да става, каквото ще.

Изгуби се момчето и след малко ни донесе две чорби зарзаватлии, две български чорби, сякаш ги е готвил някой лясковски гостилничар. Изядохме си ги с апетит, поръчахме си още по една, вечерта пак, на другия ден пак по две монтанари, докато се чорбалияхме, тъй да се каже, до мишниците във Венеция и поехме с влака по-нататък.

Пристигнахме във Флоренция. Голям град, стар град, стари паметници, стари черкви — всичкото му хубаво! Там в листа за ядене можахме да прочетем още едно нещо. Ескалопине се казва. Спомних си, че на френски ескалоп значи пържола. Решихме се, поръчахме и тъй излезе. Малки пържоли със сос, Оплюскахме по една монтанара, значи, и по една порция ескалопине, позяпахме, позяпахме и — хайде към Рим.

Рим — град като град. По-голям от Дряново. Стар град, стари паметници, стари черкви и скъпотия. Инак — всичко му хубаво. Там не можахме да намерим да пише ескалопине в листа за ядене. Изядохме пак по две монтанари и поехме за Неапол.

Във влака си довършихме обема с балкански кашкавал. Слизама в Неапол и казвама на шофьора:

— Момче, хотел!

Мятама се на таксито, подкара ни той и спря пред едно здание. Отвън на вратата пише „Алберго“.

— А бе, Муце — викам на женичката си, — каква е тази работа? Във Венеция — викам — на хотел „Алберго“ бяхме, във Флоренция също, в Рим пак и тук пак също. Че всички хотели в Италия — викам — все този експлоататор Алберго ли ги държи? Все негови ли са?

А тя се киска и дума:

— Алберго — вика — значи хотел на италиански. Не е име на човек. Тъй — вика — пише в разговорника.

Както и да е, преспяхме в тоя алберго и на сутринта тръгнахме из града. Голям град, стар град, паметници, черкви — всичко хубаво. По едно време се озовахме на брега. Като го видя Муцето, плесна с ръце и се развика:

— Ах — вика, — Гуцее!... Какви лазурни брегове! Какви сини небеса! Хайде — вика — да се повозим на лодка за спомен.

— Да се повозим бе, пиле, защо да се не повозим? Нали сме дошли тук пари да харчим?!

— Ще вземем — вика — ей оная бялата лодка, ще си седнем вътре, ще се гънкаме и тя ще ни люлее, люлее...

И пак посегна да ме чукне по носа, но не улучи, ама закачи долната ми устна и тя рече: плъок!

— Ще ни люлее — викам, — ще ни люлее, ама ако ни хване морската болест?

— Ще си купим лимони — вика — и нищо няма да ни стане. Тръгнахме да търсим лимони.

Тук лимони, там лимони, не се виждат никъде. Запътихме се към един голям магазин. Влизаме и си мисля:

„Лимон, си мисля, на френски значи ситрон, на немски — цитрон, на италиански прилича да му е или читрон, или читроне. Другояче не може да бъде! Сигурно е читроне! По му прилича някак.“

Бързам аз да изпреваря Муцето и да си покажа знанията по италиански и викам високо:

— Дайте ми — викам, — моля, няколко читроне!

А продавачът ме гледа и мига на парцали.

— Читроне — казвам, — чи-тро-не! — и си стискам юмрука, да му покажа големината.

А той ме гледа плахо-плахо и дига рамене.

— Не ще да се казва читроне — дума Гуце на Муцето, — другояче ще да е.

— Ситрон! — викам по френски. — Цитрон! Читроне!

А той пак се пули и нищо не продумва. Хвана ме амбицията. Все нещо подобно ще е, мисля си, може ли да се не разберем. Най-после ще обърна цялата наша азбука и ще го налучкам. И почвам да нареждам на продавача:

— Атроне, битроне, витроне, гитроне, дитроне, етроне, житроне, зитроне, итроне...

А той, пукалът му с пукал, пак нищо не разбра.

— Китроне — продължавам аз, — литроне, митроне, нитроне, отроне, питроне...

— Чакай — вика Муцето, — че ти май на патрони ще го обърнеш. Чакай! Не се сили!

— Ама, може ли — викам, — Муце, да не съм го улучил досега? Възможно ли е? Ами той — викам — е простак и не разбира. Че може ли, диването му с диване, да не разбере досега, че му искам лимони.

— А-а-а — обади се той изведнъж, — лимоне!... Си си, синьоре! Абиамо, синьоре! Си, си!...

Посегна, отмести една покривка и се показа цял сандък с лимони.

— Ами и вий ли им казвате лимони бе? — се провикнах. — Че тъй кажи бе, брат! Тъй кажи, че и на италиански е също, както на български бе, та да не се мъча! И аз тъй си мислех — викам, — ама на! Че защо сме си роднини — викам, — защо сме си сватове, нали защото си приличаме и по кръв, и по нрави, и по обичаи — и по лимони, да речем, си приличаме.

Че тъй кажи бе!

ПОРТРЕТ

Хаджи Койо хаджи Стойоолу, старият търговец на розово масло, беше вече пътник за оня свят. Засегнат от лек паралич, той от година пазеше стаята, премяташе голямата кехлибарена броеница със здравата си ръка, хрочеше по пода и се караше подред на всичките си близки и роднини.

— Ти цяла ли се къпеш в ливанто мари, отдалече още миришеш на пор! Майка ти без сапун се миеше едно време, икономии да прави, а вий сте го ударили на разсипия. Гюлова вода с казани имаме долу в избата, а тя ливанто купува! — ругаеше той дъщеря си.

— Пак месо сте сготвили! Кацата с армеята стои непобутната, бобът покара листа в избата, а вий купувайте месо, пилейте! Що не иде Цана да набере мокреш по вадата накъм Топкория, ами все марули купувате?

Близките му не смееха да му продумат дума. Всички знаеха, че има някъде скрити два феса турски лири още от румелийско време, и се надпреварваха как да му угаждат, за да го спечелят. Жените му точеха баници и баклави, правеха му цариградски „маалеби“ и „таук гюусу“, миеха му краката, завиваха го, а мъжете му носеха подаръци — броеници и цигарета, — закопчаваха му крачолите и го разхождаха със стария фйтон из околностите на градеца през хубави дни.

Веднъж най-старият му син, като поправяше подгънатия му пантоф, галено му продума:

— Тейко бе, събирал си, трупал си, фирма си създал, позната и реномирана в цял свят... Ето сега си болнав вече, стар си, не дай боже, но всичко се случва. Хайде да извикаме Кондовчето, художника, да те изрисува с бои на кадро, та да те турим в кантората за почит и възпоминание!

— Бе холан, пак масрафи! Портрет — бабини деветини! Нали имам от едно време, гдето се вадихме в Липиска на панаира, защо ти са повече!

— Той е пожълтял вече, овехтял е и е от младите ти години, а аз искам сега, на почетната ти възраст, когато си създал и наредил вече всичко. После онзи е с черно и малък, а аз искам с бои, да те имаме такъв, какъвто си сега. За вечни времена да остане и правнуци да дочака, та да знаят кой е събирал това богатство и имот.

Самолюбието на стареца беше ловко засегнато и той, като помърка още малко, колкото да се рече, се съгласи:

— Е, като си рекъл пък, повикайте го! Чунким туй беше кусурът, ама щом си намислил...

На другия ден художникът пристигна заедно с приборите си. Рошав, небрежен, черната му връзка, излъскана от носене, беше разперила крила като прилеп и достигаше до ушите му.

— Добър ден, дядо хаджи, добър ден! Как си със здравето? — поздрави свободно той и седна насреща му.

— Добър ден, Драгомирчо, добре дошъл! А бе ти си бил Кондово момче, а? Я гледай, я гледай, баща ти беше добър бояджия, бог да го прости! Я какъв юнак извъдил! Тежък беше в плащането инак, ама майстор беше. Беше ми заборчлял 300 гроша по едно време и две години ме лъга, хеле го улових да ми боядиса талигата и къщата, та си ги прихванах! Два аслана ми беше изографисал отпред на сундурмата — доскоро седяха... Добър човек беше баща ти, ама гдето попийваше, и сиромаш беше, завалията...

— И майсторлъка му, и сиромашията напълно съм наследил, дядо хаджи. Аз съм му едничкото дете. Но да оставим това, ами дойдох по поръка на ваш Пантелей да те рисувам, портрет да ти направя.

— Тъй, тъй, синко, нали виждаш, гдето се е рекло, аз съм пътник вече, отивам си, та младите решили да ме извадят на портрет и да ме имат, кога се изгубя. Ами как ще стане тая работа бе, Драгомирчо? Цял ли ще ме типосаш? Ако е цял, с тия сакати крака как ще ти стоя прав? Пък трябва да си обуя и новите потури, и щифалите.

— Няма нужда, няма нужда, ей тъй, само ще стоиш на миндера: аз до пояса само ще те изрисувам. Хайде!

— Ама... чакай, чакай, недей почва! Колко ще струва тая снимка бе, момче?

— Лесна работа, дядо хаджи, ний с Пантелей ще уредим тая работа. Няма да е много — около 2000 лева...

— Уууу! Какво приказваш бе, чоджум! Че тейко ти на времето цяла къща с два аслана и една талига изписа за триста гроша бе!

— Тогава било евтино, а сега материалите са скъпи. Боите ги изписваме от Германия чак, а и платното е специално.

— Какво му е специално бе, момче, не виждам ли го отзад, че е кеневир! Че аз с топове съм го купувал бе! В избата долу от такова платно имам двеста чувала, с които пренасяме цветето. А баща ти мелеше боите едно време на мермерена плоча и оттук ги купуваше. Блажни били, казваш, е, какво им е блажното?

— Скъпи са, дядо хаджи, и блажни са — с безир са правени.

— Остави, остави, не ми разправяй повече!... Пантелея, Пантелея бе, я ела тука! Ти от Тунджа ли гребеш тия хилядарки, та ги раздаваш щяло и нещяло бре? Какъв е тоя разфанлък из тая къща бе, джанъм! За един портрет, и то до кръста — две хиляди и баре да е на хасе, да речем, или на нещо друго, а то на кеневир!? Хайде, холан, че вий за будала ли ме смятате мене бе! Аз да зная, че три пъти до довечера ще умра, пак не давам толкова пари. Тъй ли лесно се печелят тия пущини. Небъдница е тая работа! Не става! Не става!

— Ама, тейко...

— Тейко-мейко, не зная аз! Махайте се от главата ми. Хайде, събирай си, чоджум, такъмите и не ви искам ни портрета, ни намярата! Време ли е сега за такива неща бе, синковци! Нека се оправят работите, нека поевтинее безирът, па тогава ще си помислим! А колкото за кеневир — от мене го искай. Аз ще ти дам.

Художникът, на когото разперените крила на връзката бяха вече увиснали, си прибра статива и кутията с боите, сбогува се и излезе. Когато прекосяваше широкия чорбаджийски двор, из който играеха малките внучета на стария, през прозореца се показва плешивата му глава и дрезгавият му глас заканително засъска:

— Койчо, Койчо бре, черкезино, пак ли си помъкнал новите тиранти? Сто пъти ти вече казах само в празник да ги носиш, а в делник да опасваш бацьовия си вехтия каиш. Разсипници! На просяк ще ме направите гиди, магарета с магарета!

ДУДУНЪТ

Доньо Дудунков му е празничното, тъй да се каже, име, а в делник му думат направо — Дудунът. Дюкянът му е на най-лично място, на две улици, в чаршията. Бакалия, знаеш, пипер, шекер, газ, мас, ама и счупено стъкло да му занесеш, ще ти смени, и корем да те заболи, ще ти капне мента на късче захар, и зъб да те защрака, ще му мушне в дупката бучка нишадър, за да не помисля да заболи никога, и боже дръвце да потърсиш, пак при него ще идеш.

Едно време слугувал в склада на голямата магазиня — на Кумбилеви. Пет години пренасял желязо, пирони, търкалял пълни варели, мъкнал на гръб сандъци за по триста гроша на година, храната и едни обувки, ама спечелил доверие човекът. И като го спечелил, доближил се до чекмеджето, значи, неусетно и почнал да икономисва по лев, по два и да си увеличава заплата. Удвоявал я, с една дума, утроявал я и когато го уволнили, не се минали три месеца, и си отворил сам дюкян. Отворил си го, напълнил си го със стока, подредил си го — да му се ненагледаш — и станал човек за почит и уважение. Тридесет години оттогава, ама нали от себе си знае — сам си шета, сам си води сметките, сам услужва на купувачите и не си взема момче, за да му не стане съдружник на чекмеджето.

Инак е отворен човек, политик пада, интересува се, ама е стиснат, стиснат, та и левче за вестник не дава даже.

Вечер затварят дюкяните едновременно със съседа си Коста Кафеджията. По същото време горе-долу и Жеката носи вестниците на Коста, но понеже е късно вече, той си ги взема вкъщи да прочете туй-онуй и сутринта ги донася в кафенето.

— Косьо — рекъл му един ден Дудунът, — дай ми, чичовото, едното вестниче да го попрегледам довечерка, за записка колкото, па утре ранко ще ти го донеса. Аз — рекъл — недовиждам, ама едрите букви, колкото... Ще го пазя — рекъл — чистичък, ще го пазя и ще ти го върна.

Дал му го Коста тогава, че като тръгнало тъй, та и досега си му е редовен абонат и вестник не си е купил още.

И то поне алъш-вериш да му е направил някога, кафе или чай да си е поръчал — нищо, брате! Нищичко! Ни за стотинка!

Сутрин, като отвори дюкяна, занесе му вестника и мъдри в ръце едно старо почерняло войнишко канче, намерено през войната още. Подаде му го, потопорчи канчето и закаканиже:

— Косьо, чичовото, капни ми малко топла водица от чайничето, да направя малко попарка на котката, че, гледам я, от два-три дни все полежава в метлите и нещо на болнава ми изглежда.

Сипе му Коста гореща вода, забърза Дудунът, влезе в дюкяна, надrobi в канчето корав хляб, събере дребно сирене от тенекията, направи си попара и лапа ли, лапа, а котката го поглежда само, преглъща и си облизва мустаците отдалеч.

Коста Кафеджията знае коя котка яде попара и цялата чаршия знае, ама може ли да му се рече нещо!

Дудунът е пълен с пари като куче с бълхи и под лихва ги раздава, а Коста е с двата крака в тефтера му. За шекер, за пипер, за газ, за мас — все при него ходи, все на вересия взима и все не може да му се наплати!

Някога, като му кипне, ще се реши и ще го побутне отдалеч само:

— Не върви, чичо Доньооо, не върви! Този пие кафе и не плаща, онзи си изсърбва чая и се измъкне като макарината през пръсти из вратата, трети топла вода иска... Един вика — дай огън! Друг вика — дай вестник! А кой ще ми гледа фамилията и ще ми плаща борчовете, просто ми е неизвестно.

А Дудунът се поокашля, па рече:

— Икономии, момче! Икономии! Там му е спасението! Там му е цаката! А ти малко широкопръст падаш. Обичаш да пилееш. Гледам те оня ден през прозореца, чай пиеш. Наистина, с хляб си го пиеш, закусваш, дето се казва, ама и само хляб може. С хляб и солчица например. Ами! Може и без чай. Аз едно време, като започнах самостоятелно търговията, дюкянът ми беше малко по-надолу, до голямата джамия, и, кажи-речи, пътят ми беше все край хаджи Мутишовата сладкарница. Млад бях тогава, лакмазин бях и като гледах ония ми ти курабии, сладкиши, сутляши и зачервени баклави,

цвъртеше ми на корема. И мине се не мине ден, отбия се и изям една баклава, мине се не мине ден, пак вляза и пак изям някоя.

— Доньоо — думам си, — хлапее! Тая работа не отива на добре! С това харчене — викам си — ти взел не можеш завърза, ами виж — викам — с време да се отървеш и човек да станеш. И го ударих на мисъл, значи. Мислих, мислих, Косьо, па един ден рекох на старата:

— Мамо — рекох, — ще ми направиш — рекох — една тава баклави.

— Е бре, синко, ти да не си полудял! Какви баклави са ти влезли в главата?

— Такива — рекох. — Баклави!

Па взех брашно, купих масло, гребнах на старата и малко захар и ѝ ги тръснах отпреде.

— А бре, майка — вика, — ами че аз освен качамак и меко на сач друго тестяно не съм правила. Отгдето да зная как става. Едно време — вика — на какиното ти Тянино дете месих прощъпалник, ама излезе клисав, клисав, че и котките не го ядоха.

— Нищо — казвам, — още по-добре, че не знаеш. Аз тъй искам!

Възпретна се старата, мачка, меси, пали-гаси, направи едни баклави, да си късаш главата. Неумесени, с живо брашно между листата, неопечени и сладост нямат никаква. Че като прежумях, аретлик, че като им седнах на гладен корем... Че нагъвах, че се тъпках, че плюсках, дордето взе да ми се подига. Ядох, ядох, ядох, дорде ми прилоша, отвратих се, преситих се и до ден-днешен не съм помислил вече за баклава. Трийсет години оттогава, изцерих се, значи, и видя ли такова нещо, все ми се подига. Та и твоята работа е същата. Изпий някой ден десетина-двайсет чая, ама малко студени да са и без захар, няма да помислиш повече за него — и ето ти тебе икономийката!

Коста Кафеджията нищо не можал да му възрази. Слушал го, гледал го и се щипал за коляното само.

Такъв икономист човек е Доньо Дудунът. Напоследък обаче му отпусна края. На умирачка ли му замириса, старост ли го промени, ама почна да пилее пари за щяло и нещяло, сякаш не мисли за утрешния ден.

Есенес например, накъм Петковден, се чу, че Кондовчето, живописецът, гдето изрисува на тавана на новенската черква дяда господа като Хайдут Сидера, се разболяло от тежката болест. Дорде се

чу, че е болно, и умря, ама не от болест, а от гладория. Пък нали си беше сирак, без нийде никого, няколко приятели тръгнали да събират помощи из чаршията за погребението му. Ходили тук-там, отбили се и при — Дудуна.

— Тъй и тъй — рекли, — бай Доньо, тъй и тъй се случи с тоя сиромас, рекохме да посъберем някоя пара, да го подредим, както му е обичаят. Дай — рекли — и ти каквото ти е на сърце.

А той ги погледнал, погледнал изниско над очилата, поизмъкнал нещо и запрелистиял тефтера.

Ровил, обръщал, па се поспрял, помислил и рекъл:

— Дайте — рекъл — книжката!

Подали му листа за помощите, наместил очилата той, па взел перото и записал в графата цели десет лева.

— Бре — рекли си приятелите на Кондовчето, — доживяхме да видим керемиди масло да пусне!

И зачакали да им брои парите.

А тоя бръкнал в чекмеджето, подал им само едно левче и казал:

— Деветте лева — рекъл, — момчета, имаше да ми ги дължи за жълта боя покойният. Ето ги тука на тефтера писани. В мене лъжа няма. Тези пари са изгубени — рекъл — и без това, но аз му ги харизвам. Турям им кръст — рекъл — и няма да ги диря, няма да търся ни майка, ни лихви. А левът, дето ви го дадох, е от мене, та стават десет, както ги записах в книжката. От мене да мине — рекъл. — От сърце ги давам. Не ми се свидят. Бог да прости — рекъл — момчето. Добро беше, ама не можа да залови занаят като свят. Бог да го прости — рекъл — и вечна му памет.

И се прекръстил три пъти.

ЗНАМЕТО

Таноо... Танке!... Оох, ще умра, леля, скоро ще си отида оттук вече. Добре дойде да ме навестиш. От ден на ден усещам как краката ми отпадат, отмаляват и свят ми се вие. А пък кръст, кръъст... както и да се поместя, накъдето и да шавна, все мушка, все ръга и не престава. Лоша болест, чедо, невярна болест! Едвам тази заран ми посветна малко пред очите, стана ми леко и ми се прияде пилешка трътка, ама кой да ми сготви и кой да ми ошета! Добре те господ изпрати, леля, че умятно пипаш и добро сърце имаш. Иди, леля, в курника и улови черната ярка, дето има бяло на ушите. Ако те е страх да я заколиш, занеси я отсреща на Недя касапина и на връщане ми купи една ръжена франзелка от Чипата, ама гледай да не е много препечена. Ооох... то, я хапна нещо, я не, ами и чорбица направи от дреболиите, колкото да се намира. Старотия, чедо... неволия! Ни крака държат, ни ръце, ни очи виждат като свят, пък уста пусти — зяпнали и искат, ама нали няма коя да им подаде и да ги подреди? По цял ден сама лежа, лежа, мисля и прекарвам през ума си всичко, каквото е било някога. И както си мисля — заспивам. Заспивам, чедо, неусетно, пък ме е страх, страх да не би насън да умра сама-саменичка и да няма кой устата да ми притвори.

Грешна ще си отида, леля, грешна и непростена. Не сварих ни на „Св. Ивана“ да ида, ни на Бачковския манастир, ни добрина някоя да сторя, та направо в катрана ще ме повлечат пустите му дяволи. Един път ходихме само със свако ти на Дряновския манастир, ама то от гуляй и пиене на черква на можахме да идем. Оная година дадох пет-шест кила царевично брашно на трапезариите, че малко беше почнало да понагорчава, ама зная ли за шест кила шест гряха поне ще ли ми простят.

Ооох... болест!... Че и корем пусти ме яде. На ти ключа, чедо, та ми отвори горния долап и ми подай черното шише да си сръбна една капчица. И заран ме присвива, пущината, и на пладне, че понякога и два пъти на вечер. Добре, че ракийцата помага.

Тегло, Танке, тегло, леля, безкрайно! Напуснаха ме и снахи, и дъщери, и роднини, а слугиня три дни не стои у нас. Да рече да се спомина, няма кой да ме чуе и види. Като рекли: пари скрити съм имала, свидлива съм била, сама съм ги яла и какви ли не още. Аз не зная кой измисля тия работи? Пък и да ги имам, кой си ги дава, че и аз да ги дам, та да ги пропилят за моди и курорти нашите хубостници. Лош свят се извъди, Танке, лакомия безкрайна! Всеки дири къораво и като не го намери — хората му криви. И свещ няма да дойдат да ми запалят на гроба. Добре, че ти не си такава, лелиното, и обичаш да помагаш, ей тъй, за бог да прости, дето е речено. Поошетаи ми, чедо, попремети ми и ако дохождаш да ми посготвяш честичко, ще ти дам едно чадърче, ново-новеничко. Свако ти ми го купи едно време от Пловдивското изложение, ама те сега пак са на мода. Да има, да има три пъти да съм излизала с него. Пустите му молци са го пробили на две места, ама то може да се замрежи с конче и нищо няма да личи. И сухи крушки ще ти дам, леля, защо ми са на мене, като нямам зъби. Оооох!... Нищо ми се не свиди вече и нищо не ми трябва, ама как ще очи заклопя, като ми е много мило за този свят!...

Отворих вчера прозореца да изгоня мухите и гледам — Жеката лепи отсреща на Ганината порта некролози. Ооох! Пресъхна ми езикът и ми затъка на корема. Сръбнах си една ракийка за кураж и го запитах за кого са, а той рече, че Стойно налбантинът бил умрял.

— Ами че много, думам му, бре, Жека, всичките ли са за него!

— Всичките, кай, бабо хаджийке, всичките. И трите, кай, са за него. Единият, кай, е от домашните му, другият от еснафите, а третият от читалището.

— Гледай, гледай, думам си, нищо и никакъв човек, пък тачат го хората, некролози му правят и ще се струпат на погребението му, а пък аз, горката, от род и фамилия, дето има една дума, а я дойде някой, я не. Дрипав и прост човек го зная мари, пък как му е дошло на ум и в читалището да се запише? На, шейсет и седем години съм вече, леля, и досега да се не меся в такива неща. И знамето щели да му носят на погребението. Читалищното знаме. Бай Марин разсилният щял да го носи, ми рече фелдшерката. На всички умрели членове го носели до гробищата чак. Оох!... Кому на ума, леля, кому на ума!... Такъв хубав живот съм живяла, чедо, тъй ми е било всичко угодно и в ядене, и в

пиене, и в облекло, и в разходки, че хич не ми е минавало през главата за читалище.

Няма да е тъй вече. Оттогава с ум се бия. Мислих, мислих и се реших. Отделила съм тук, под възглавницата, шест лева и един лист и те чакам да дойдеш.

Подреди пиленето, чедо, че ела тука да ми напишеш заявление да ме приемат за членка. То по два лева се плащало, на месец само и заявлението се давало без марка, ама кой да знае! Кой да знае! За три месеца ще си платя, значи. Аз може и да не сключа неделята и да умра, ама не ми се свидят и ще ги дам. Ох... За нищо не ми е жал вече... Напиши го, нареди го, както ти знаеш, чедо, и гледай още днес да го занесеш, че ще пукна, ще умра, леля, скоро ще си отида оттук вече, пък без хора, както и да е, но без знаме как ще се върви към оня свят!

НАВИЦИ

Кой както е навикнал, да ти кажа, тъй си я кара! Чичо Добри Инглизът например си има обичай, както стои прав на пангаря през време на черковната служба, да си подремва. Илийката — певецът — пък, хем си пее, значи, хем постоянно си подига с лявата ръка панталона да не падне, а дядо Кольо клисарят спре ли се на едно място, вади чекийката си и почва да си стърже ноктите.

Навици, просто навици, и нищо друго! Всеки ги има, всеки си ги носи и в делник, и в празник и не е нещо за осъждане, щом не пречи на работата. Поп Костадин пък, инак добър и кротък човечец, на никого освен на попадията ръка не е дигнал — какъвто си е чевръст във всичко, хем служи, хем молитви чете, а в същото време и приказва с околните, кара се и още много други работи върши.

Домъкне се в съботен ден, да кажем, на гробищата, увит в шал, с два чифта чорапи на краката, с червен загорски пояс под расото и топла тухличка отзад на кръста; пристигне, значи, спре се да отстоява на някой гроб, изругае през нос най-напред живите наоколо, после умрелите, размята кадилницата и почне:

— Е-е-е-ще м-о-олилсяаа успокоение души усо-о-оопших раб
божи-их...

Прекъсне след това изведнъж и се развива на женорята:

— Къде ви е виното за преливане? Къде ви са свещите? Къде ви са нещата, а? Заплеси! Диванета!... Панайот, Станка, Пенка, Пенчо, Енчо, Тооота, Тодора, Симо, Димо, Димчо, Косьо, Досьо, Кали-о-опааа!...

Изреди мъртвите и веднага пак:

— Ха де! Ха де! Подавай! Подавай жито ли е там, какви ципури е, че време нямам! Не зяпай!

... В месте зла-а-а-чне, в месте по-ко-ой-ние отнюду-у-уже
отбежи всякая болезн, печал и воздыхааниеее...

И както си каканиже, без да довърши, тръгне подир някоя друга жена. Върви си, значи, пее си, па току запита:

— Далече ли е гробът?

— Че не е много далече, отче — хе там е, на другия край.

Попът я изгледа изниско и прецеди пак през зъби:

— Опустял, та се невидял!... Вее-е-еч-ная па-а-мят, ве-е-ечная, па-а... Чунким не те знаа, че нямаш и два лева да платиш, ами — на другия край чак!... Кираджийски кон! Хама-л я! Пфу!... Па-а-а-мя-а-ат, ве-е-ечная па-а-амят...

Стигне до гроба, поуспокои се уж малко, подхване кротко и проточено:

— В блаже-е-е-ном и в-е-е-чний поко-о-ой...

И пак го наскочат:

— Хубав покой! Не ще приказки! Буренясал, неочистен, кандилото пълно с мухи!

... Подаж, господи, души усооопшим рабом твоим: Рачо, Тачо, Бона, Кона... Казвай по-нататък покойните, че съм ти изгубил книжката! Казвай!

Жената почне да нарежда, да се запъва, а той, без да ги повтаря, за по-бързо кара с нея заедно:

— Ве-е-ечная паамят, ве-е-ечная па-а-мят, ве-е-ечная па-а-мя-а-а-т.

И топло да е времето, и добре да е разположен, и вкъщи да го повикаш вода да ти свети — все си е същият: хем си пее, хем си приказва за други работи, хем мърмори нещо сърдито:

— Спаси, го-о-споди, люди твоя... Цонковице, колко кила ви излезе свинята?

— Сто и девет, дядо попе!

— Харно, харно... И благослови достояние твое... Ами какво направихте рибиците?

— Осолихме ги.

— Хубави трици сте изровили!... А квартиранти имате ли в горните стаи?

— Имаме, дядо попе! Двете учителки живеят тази година у дома.

— Харно, харно! Върви ви на вас! Нареждате я... Побе-е-еди благоверному царю нашему... Цанко ще си дойде ли за празниците?

— Че дано го пуснат.

— Ще го пуснат, ще го пуснат... Ама рибиците, дето, таквози... сте ги осолили... царю нашему Бори-и-и-су...

Жената в тоя момент ще се наведе да пусне някоя пара в менчето, той ще ѝ пресрещне ръката и ще рече:

— Не там, не там! В ръката ми ги дай, да видя с очите си какво ви се е откъснало от сърце! В менчето все стотинки пуцате! Зная ви аз вас... На сопротивния да-а-руя-аа...

В старата черква „Света Петка“, дето служи поп Костадин, има и хор. Хубаво си пее хорът, чисто, сладко и редовно си пее, ама нали светиня му не обича чистото и редовното! Кога иска, обажда се и подава на диригента, а кога му скимне — млъкне и не ще, та не ще! Един ден например, като обикалял църквата през време на пренос, мярнало му се нещо отвън на пътя. Изкарал преноса набързо, мръднал се в олтара, хорът изпял „Яко да царя“ и зачакал да се обади попът, за да продължи по-нататък. Хубаво, ама попът не се обажда. Изпял хорът още веднъж същото, още веднъж — няма, та няма. Почукал диригентът с пръчка, изкашлял се силно, дал тон — пак нищо! Минали се пет минути, десет се минали, не знае човекът какво да прави. Пратил тогава едно момче от хористите да иде в олтара да види да не му е прилошало нещо. Отишло момчето, гледа — няма нито поп, ни дявол. Пошушнало на клисаря и тръгнали двамата да го търсят. Тук поп, там поп, кога излезли отвън на улицата — ето ти попа. Цял-целеничък, с одеждите, с требника, заловил един селянин за ръката, друса я, друса я на скъсване и спазарява една мисирка.

— А бе, отче — рекъл му на ухото клисарят, — а бе литургията... такованка, се прекъсна и хорът не знае какво да пее...

— Уууу! Аха! Ама свършиха ли? Че много бързат бе! Много бързат!

Скъсал пазарлъка набързо, подал на клисаря мисирката, връцнал се назад и заканеркал още от вратата:

— Изпо-о-олним утриную молитву наше господа-е-ви-и-и...

— Го-о-о-споди по-о-о-ми-луй... — подхванал отново хорът и божествената служба продължила.

ВИЗИТА

Бай Къньо Влахът избърса големите си мустаци, стана от масата, поглади си корема с две ръце и като му опъна на крак още една чашка червено вино, хълцукна два пъти, изтегна се на широкия миндер и рече на жена си:

— Лале, аз, ефендимис, гаче пак преядох тази вечер...

Понеже след всяко ядене все така си думаше, жена му го погледна само с едно око и нищо не му рече, а почна да разтребва масата.

Бай Къньо посегна уж да чете вестник, а само го погледна отгоре-отгоре и малките му очички се затвориха изведнъж. Устните му се поиздуха, поиздуха, след това се пробиха откъм левия мустак и нещо рече „пуффф!“ тъй силно, че дебелият котарак, който дремеше, сгушен до рамото му, рипна, стъпи на възглавницата, готов да удари на бяг, но като се увери, че опасността не е тъй голяма, оттегли се малко по-настрани и се сви пак на кълбо.

Стрина Лалка изгледа мъжа си сърдито, остави кърпата, приближи се и като го смушка, почна:

— Хей, сънльо! Часът е още седем. Какво ще правиш цяла нощ? Я ставай! Стани да идем малко до сестрата, да се поразтъпчем и хем да ги видим какво правят, хем да си поприказваме.

Бай Къньо отвори едно око и промърмори през сън: Иии... пак ли у тях! Все у тях! Омръзнало ми е. Какво има да приказваме? И толкова път, ефендимис... Че какъв път бе? През три къщи само! Хайде ставай, ставай! Поръчаха ми да идем! Прясно кафе имали и торта, орехова торта. Стани да се подвижим, та да ни се смеле храната! Хайде!

Бай Къньо се прозина кисело, надигна се да стане, натисна опашката на котарака, който го одраска и разбуди съвсем, стегна каиша на панталона си на дупката, на която беше, преди да седне на вечеря, наметна палтото и двамата, тлъсти и валчести, закрачиха из пустата вече улица. Бял прах сякаш беше паднал по покривите и къщите

напомняха на воденици. Тънък хлад щипеше и месецът висеше във въздуха, синкав като резен от зелен пъпеш.

Като стигнаха до портата, стрина Лалка се понаведе, бръкна в една дупка, взе ключа, отвори и влязоха. Сестра ѝ, по-млада и по-дебела, ги посрещна на стълбата с варена царевица в ръка. Коджа Иван, мъжът ѝ, лежеше като грамаден сом на дивана до печката и само махна с ръка да ги поздрави, без да стане. Той беше по чорапи и с разкопчана жилетка. До главата му имаше чиния с оглозгани кочани.

— Седнете де, седнете — заподканя сестра ѝ — вий поне сте си наши! Ха, бат'Къньо, кротни се тук, на плетения стол! Пък ако ти стягат обувките, изуй ги! Аз ще ти турна възглавнички под краката. Тооо... едно време, ви казвам, не смей човек носа си да покаже навън. Седни, како, настани се на миндерчето! Какво си се примъдрила? Ха така! Ха, подигни се, качи си краката горе! Облегни се. Тъй, тъй. Удобно да ти е.

Разшета се домакинята, настани гостите, отрязва от тортата, свари прясно кафе, хапнаха си, пийнаха си, помъчиха се да поведат разговор за туй, за онуй, но думите постепенно заредяха с прозевки. Пръв заспа Коджа Иван. Като си напече издутите крака и отпусна пак каиша, хърка и бай Къньо след него. След тях заклюма стрина Лалка на миндера. Сестра ѝ ги погледа, погледа, прозина се широко и като се намести до нея, задряма и тя.

Печката бумтеше весело и мека, приятна топлина, смесена с мирис на прясно кафе и варена царевица, се носеше из стаята. Четири грамадни тела, като четири вълнаарски чувала, лежаха отпуснати, хъркащи и свирещи някаква варварска мелодия. Голямата газена лампа осветяваше тържествено от камината тия странни вързопи, които ту се издуваха, ту ритмично спадаха.

„Цък-цък, цък-цък, цък-цък“ — силеше се да заглуши хърканията им старият часовник от камината. „Цък-цък, цък-цък“ — но где сили за това? Най-послед, задушен от топлина и застоял въздух, той изхърка хрипливо, закашля се и след това отсечено удари едно след друго дванадесет.

— Е, боже! То станало среднощ ма! — първа се събуди стрина Лалка, като търкаше очи. — А бе, Къньо, какво сме направили? Хубава работа! Хубави гости! Я ставай да си ходиме!

Бай Къньо ококори пак само едното око, после двете, погледна часовника, стана бавно, наметна се и като залиташе към вратата, промърмори:

— Аз, ефендимис, ти думам, ама ти... на! Като рече гости — та гости!

И като изви глава, махна с ръка и добави:

— Сбогом, баджанак!

— Сбогом, сбогом! — обади се лежешком балдъзата. — Пак заповядайте!

Коджа Иван хъркаше главоломно на дивана и нема̀ време да им отговори.



ДВАМА ОТ ТКЗС-то - 1963



ЕВРЕИН - 1963

ТЪРГОВСКА МАЙКА

Търговска майка го е родила Недя Дунков, не го гледай, че е пикьор. Пък и такъв да си, не е лесна работа. Трябва да си бил кантонер по-напред, да ти е хубава невестата, примерно казано, и да си имаш приятели от правителството. Трябва да ходиш да будиш кантонерите да не се успиват под дебелиите сенки, за да не ги хваща кашлица; да проверяваш списъците за пътна тегоба; да разпределяш работата на населението, да измерваш изработеното — е, хе! — и още колко работи има! Дойде ли пък техникът строител по проверка, да умееш да го посрещнеш, както му прилича, да го нагостиш, да го почерпиш като началство, дето има една дума, и да има кой да му се усмихва и да му чурулика, значи, кога си пие кафето след вечеря. Недьо Дунков си ги има всичките тия качества, отговаря на условията и затова му върви работата като по масло.

Ето на, направи си нов плевник човекът, сушина с огнище си измайстори, за да му готви булката лятно време на хладно; две прасета си храни редовно и чак на моторната мелница праща да му мелят брашно, че по-ситно меле и по-бели хлябове стават от него. Има си и парици скътани, и дрешено си има, а зимникът му пращи от имане.

Ама ще речеш, защото е стиснат, затова. А бе то, че е такъв — такъв е, ама малко ли са като него, дето връзват възела по три пъти и пак си ходят голи и боси? Търговска майка, бабам! Не ще приказки! От род е човекът. В кръвта си го има и от майчино мляко го е засукал.

Като дойде време да си отбиват селяните пътната повинност, първом ще извика най-сиромасите и най-простите. Ще прати дяда Лулча разсилния да съобщи на Иванча Тричката, на Гол Минка, на бабините Влайкини момчета, козарите, на Петка Циганчето, на Тонката — подкара ги като стадо и право на Кошарска поляна в сипеите. По закон е речено: всеки трябва да изхвърли на пътя по петнайсет кубика пръст, а той, като разтвори големия си пергел, че като почне да крачи и отмерва надлъж и нашир, да ти настръхне козината на главата. На десет души отмери работа колкото на трийсет и те, нали

са прости, развъртят ония ми ти лопати: та — ха бре, та — де бре! — прехвърлят пръстта за пет-шест дена и се приберат капнали от умора вкъщи. Като ги изпрати, Недьо извади метрото — мери и изчислява, мери и пише, — па се ухили под мустак и си рече:

— Дотука е тяхното, значи, изработено, а оттук нататък си е моя стока. Каквото си искам, такова ще си я правя.

Повърти се, погледа си я и поеме за село. Щом пристигне, още същата вечер ще срещне, да кажем, Деня Попски и ще му пришепне на ухото:

— Чорбаджи — ще рече, — твоята е наредена вече. Пътната ти — ще рече — е вече изработена. Виж сега ти как ще се отсрамиш. Аз довечера ще пратя жената да ѝ напълниш една делва с петмез, а ако ти се откъсне от сърце, отрежи и от саздърмата, колкото да се смърсим. А пък аз си знам работата — ще рече. Ще те отметна от списъка и толкоз!

След това ще отметне срещу буре вино и Чакърговците, Глухарят ще му прати масло, Генчо Кунин ще му брои някоя и друга стотарка, ще си ги мушне той в джоба — и вълкът сит, и агнето цяло.

Търговска майка, дето я рекохме думата, го е родила. Не му го пиша грях. Тоя свят е тъй нареден: един сече дърва и ги продава нощно време без позволение, други пренася контрабанда тютюн, трети търгува с тереше, а дядо поп, да речем, като дойде да ръси, взема и брашно, и яйца, и вълна, и восък, а на туй отгоре и лев иска да му пуснеш в менчето. Недьо Дунков пък му е намерил лесното и път продава човекът. Държавното шосе продава и на крачки, и на кубик — както щеш. И за улеснение на народа не взема само пари, а петмез и брашно, и дърва — каквото дал господ. Ама майсторски го прави, интелигентски, та не можеш да му речеш нищо. Да дойде, който ще, да му гледа книжата, да иде след това да провери пътя — има ли изработено толкова, — повече ще намери, по-малко няма да намери.

Затова началството го гледа с доверие и му има уважението.

Само Лъжлив Съби, ако се случи да мине по това време, кога копаят сиромасите, нали си не знае мярка на устата, ще се провикне от колата:

— Помози бог, момчета! Работите ли, работите ли?

— Дал бог добро, чичо Събчо! Работим ами, какво друго се пада на сиромаси.

— Ами по колко крачки ви отмери пикьорът?

— Че знаем ли? То неговите крачки, крачки ли са? Виж сам: от дребницата круша там, в дола, хе до оня шилестия камък отсреща на сипея.

Съби се надигне от колата, погледа, погледа, кимне с глава, па рече:

— Малко ми се вижда, малко!... То да има, да няма, на половината село пътната ще изработите, а аз исках на цялото да ви даде, дано влезе и моето участие вътре, та и аз да разбера от Недьовите крачки. Ами! Малко ви е отмерил.

Па ще сръга воловете след това и разсъхналото задно колело ще заквичи като прикlescено прасе нагоре из вървището към усойната.

КОЙ КАКТО Я НАРЕДИ

Кога му сече пипката на един човек, и в гората с вързани очи да го хвърлиш, пак ще се оправи. Дини, пъпеши, чеснов лук прекупуваше Маврикът, стари къщи събаряше, ама гладен не оставаше. Пазари къщата, дето се казва, афорфè, катурне я с двама-трима работници, продаде гнилиците за дърва, а по-здравите тухли, керемиди, прозорци и врати — с намаление на сиромасите от бежанския квартал. Това правеше през пролетта и лятото, а през зимата — работа ли ми е мене, — ама тайно и с тютюн търгувал. Контрабанда, казано направо. С чували го пренасял през балкана и го трупал на склад — боже, прости ме — в тавана на старата черква „Света Параскева“. Тя нали е ниска, прихлупена и се допира с единия край до голямата могила, качил се на покрива, открил го, изрязал си една дупка, колкото да се пъха, складирали си стоката там, значи, и на излизане пак нареждали керемидите, да се не познава. Кому на ум, че благочестивата и христорлюбива великомъченица ще покровителства подобни едни предприятия?

Хубаво, ама забелязала го на Тотя Кандиля жената. Боляло я зъб една нощ, та го разхождала по месечина и зърнала случайно, че по покрива на черквата нещо черно пълзи.

„Таласъм! — си помислила жената и зъбът ѝ престанал да щрака завчас. — Същински таласъм! Само че няма ни рога, ни опашка, а с каскет, значи, по фланела и бяло поясче през кръста.“

На сутринта рано-рано обадила на дяда Нуня клисаря, той съобщил в общината, поставили нощна стража и го хванали с два пълни чувала рязан тютюн. Пипнаха го, значи, поразтриха го по гърба и хайде на сянка в околийското.

Започна се следствие, обвинителен акт, дело се заведе, туй-онуй и работата дойде до гаранция. Другарят му и тайният му съдружник Руси Попето се разтичал по близки, по роднини, вересии събрал оттук-оттам — натъкмил парите. Ама нали, дето има една дума: каквото му клепалото, такова му и изповедалото, щом приготвил парите за

гаранцията, от радост рекъл да се почерпи. Отбил се в кръчмата и — дай едничко, дай още едничко; ха опечи малко мезе и капни още по едно! Тъкмо вече се канел да си ходи — честити гости! — пристигнали Мутката със зурлата и Арапът с даарето. Пък нали пустите цигани му знаят слабото място, щом влезли, и започнали оная, Лучковата песня, дето мре за нея. Разгорещило се онова ми ти Попе, израмчило палтото, джаснало шапката, че като пламнал един гуляй, едно пиене — тука ли си, там стой! Пели, пили, играли, лепил им Попето столовки по челата — кога дошло до плащане, гаранцията хвъркнала цялата.

Дорде се гледа делото, Маврикът стоя на сянка в кауша на околийското. После, като го осъдиха, го повишиха, преместиха го в окръжния затвор и, кажи-речи, го отписахме. Забравихме го.

„Няма спасение — мислехме си. — Тъй ще си погине човекът из занданите.“

Година ли се мина след това, две ли, не помня, един ден, като пристигна в града — бял, червен, с гуша и с коремче.

— Хооо! Добре ми дошъл бе, юнак! Добре ми дошъл. Какво тъй ти се е зачервила главата като бозаджийска стомна? Ний смятахме, че там ще ти е умирачката, а то... Седни де, седни и разправи кое-що.

А той посяга за стол, хили се и дума:

— Благодарим се — казва, — благодарим. Да сте живи. Слава богу — вика, — добре прекарах. Нали знаете — казва, — на тоя свят кой както я нареди. Добре бях там — вика, — свободен бях, напоследък и в града за покупки ме пращаха. Спечелих им доверието, дето се вика, и не усетих как мина времето.

— Ами храната?

— Храна, колкото искаш! Изобилна и питателна.

— Хм, питателна — затворнишка чорба.

— Аз — вика, — братя, да са живи и здрави приятели — ама от година и нещо чорба не съм вкусвал.

— Че как тъй?

— Е, тъй. В нашето помещение — вика — бяхме десетина души. Ама не като мене голтаци, а състоятелни хора, хе! Аристокрация. Кой бил касиер на банката и присвоил пет-шест милиона, кой бил бирник и откраднал два милиона, кой бил ковчежник, да речем, и паланджосал един чувал каймета. Големи хора, все умни хора. Господа! Хем задигнали парите, хем съумели да ги скрият, та като лежат в затвора, и

домашните им да разполагат, и на тях да носят и да ги продоволстват. Мине се не мине, значи — баница; мине се не мине — пуяк задушен със зеле; дорде претръскаме него, прасенце печено пристигне. Гледах, гледах отначало и преглъщах, па го скроих. Получи ли някой пиленце и седне да яде, аз се примъкна до него неусетно и почна:

— Вий — казвам, — колега, още колко години има да лежите?

— Шест. Защо питаш?

— Тъй само. Просто питам. Не са много — казвам, — но не са и малко. Стига да е здрав човек. А вий — казвам — сте бабанка. Як сте. Само напоследък малко позастаряхте някак, малко пожълтяхте и чувам да покашлювате чат-пат.

— Нищо не ми е — казва.

— Аз не казвам, че ви е нещо, но само кашлицата, таквоз, и дето се поизпотявате малко нощно време, ама няма да векуваме я! Рано или късно гробищата ни чакат всички...

Поговоря му тъй малко, поприказвам му, докато му заседне хапката на гърлото, почне да му пресяда, умисли се и нито му се яде повече, нито нищо...

— Ваша милост, деца имате ли си? — казвам на друг, когато му донесат баница например.

— Имам си двечки.

— Хм, казвам, мръсен свят, лоши хора!

— Защо? Какво има?

— Нищо особено — казвам, — но възмущавам се много от такива работи и не мога да ги търпя.

— Е, казвай де, казвай!

— Като ходя понякога из града — казвам, — чувам разни врели-некипели. За жените ни приказват де! Тази била кръшна, онази си зарязала децата и тръгнала с не знам кого си, а мъжът ѝ гниел в затвора... Мръсни хорски уста! Гадно нещо...

И той започне да се дави като малко гардже със скакалец, блъсне баницата и не вкухва повече от нея.

Та тъй ги подреждах. Седне ли да яде трети, аз му пусна муха, че делото му е върнато за повторно разглеждане и сигурно ще увеличат наказанието, на четвъртия му кажа, амнистията, дето я очаква, няма да я бъде, и т.н. Действам им върху апетита, значи. Убия ли го, яденето им стои, стои и само потегли към мене, аз се налапам като попско чедо на

задушница и си гледам кефа! Ами! Какво да правя! Живот. Свят. Нали
ти думам: кой както я нареди!

ПОСТОЯНЕН ДЕЛЕГАТ

Вървим си ние с братлето по булеварда, потънали всеки в своите грижи, и изведнъж — бух! Бухна се един човек в мене, след това ме изгледа някак като познат и най-после сложи ръце на раменете ми.

— Пардон — му рекох аз.

— Пардон зер — рече ми той, ухили се насреща ми и златните му зъби лъснаха срещу слънцето като ловджийски патрондаш.

— О, о, о!... Ти ли си бе, Дечко? Здравсти бе, здрасти, здрасти! Откога не сме се виждали! Тюу!... Много си надебелял бе!

— Аз съм — кай — същият! Ами този дост, сссобствено, кой е?

Моят приятел Дечко Папунчев малко заекваше и щом се запънесе някъде, запълняше паузите с по едно „собствено“, наситено със „с“-ета.

— Брат ми е — казвам, — големият ми брат. В село си живее и работи земята.

— Ха, разгеле! Елате да се почерпим сега! Хайде де, какво, сссобствено, се дърпаш!

Хвана ни той под ручка и ни затътра към пивницата.

— Ха казвай сега, как си, що си, какво правиш?

— Нищо — думам, — чиновник бях, но ме уволниха.

— Кой! Сссоб... как, защо?

— Ами партизаните — кой друг?

— А бе, ами защо не ме потърсиш бе, човек? Защо не ми се обадиш, за да я наредя завчас! Не знаеш ли, че, сссобствено, аз коля кучето сега?

— Е, че отде да знам!

Седнахме. Поръча той по една бира. Разправих му аз историята си. Поръча още по една и като избърса изпотеното си лице, почна направо:

— Слушай сега! Твоята работа аз ще я наредя като нищо. Имай я в кърпа вързана, но по-напред вий двамата ще ми помогнете да свърша моята. Ето каква е тя! В нашия край, където ще се кандидатирам

наесен за депутат, ще строят линия. За една от спирките се карат две села — Шугово и Куков дол. Шугово е моята крепост, ссобствено, и съм обещал, как и как, спирката там да бъде. Платиха си хората и почвам работа. Днес, ссобствено, тъкмо щях да се явявам при министъра, но ми трябваха още един-двама души, за да образувам делегация. Разгеле стана, че ви срещнах! Брат ти като по-пълничък и с мустаци ще бъде шуговският кмет, а ти ще си главният учител. Ще идем при него и аз ще говоря, а вий ще кимате с глави. Реча ли „да“ — и вий ще речете „да“, реча ли „не“ — и вий, ссобствено, ще кажете „не“. От туй по-просто и по-лесно няма. Това само искам от вас.

— Ама — как така! Някак си рисковано ми се вижда... ний, значи, двама братя карабунарци и изведнъж — бати — кмет, а аз даскал в село от Северна България. И то поне да сме го виждали някога, да сме ходили там!

— Няма значение това! За формалност само и за тежест, ссобствено, го искам.

— Не смея — думам му, — съвестно ми е и не мога го направи.

— Ти си чуден човек бе! Ами с толкова съвест държавна служба заема ли се? За това, ссобствено, са те уволнили! Я ставай! Хайде! За един-два часа ще я претупаме и — толкоз! Ще ви платя за труда!

— Ами не може тъй бе, Дечко — матура нямам, държавен изпит нямам и хоп — главен учител! Как така?

— Ей тъй! Ще видиш как! Ако искаш да ми послужиш, ако искаш да спечелиш до довечера 500 лева и ако искаш да те назнача пак на служба, ще станеш, ссобствено, и ще тръгнеш. Хайде, че време няма! Ставайте!

Погледнахме се с брата, почеса се той зад лявото ухо, а аз — зад дясното и тръгнахме.

Метнахме се в едно такси и хайде в министерството. Из коридорите — свят, свят — претъпкано. Тръгна той напред, хвана ме за ръка, а аз — брата. Мушка се, блъска се и вика: „Делегация!... Сторете път на делегацията!“, докато стигнахме пред вратата. Чукна, отвори, наблъска ни и двамата и влезе след нас. Щом го видя, министърът стана, ухили се и се провикна:

— О, о, о, Папунчев, здравейте! Добре дошли!

— Мерси, мерси, господин министре! Да ви представя, ссобствено, кмета на с. Шугово и главния учител. Наши хора, знаете,

верни хора и държат цялото село в ръцете си. Изпратени сме делегати по въпроса за спирката. Инженерната бригада, изпратена да проучи въпроса, е прекарала все в Куков дол. Хранили ги, поили ги те, па и нещо трябва да са им спуснали и решили, синковците, спирката да е до тяхното село, което, сссобствено, е беззаконие. Въпросът е много важен. Куковдолци са половината опозиция, а шуговци с кокошките са все наши хора; та както-както, ще гледате да я наредите, иначе ще се лишим от най-верните си хора.

— Тъй е, тъй е, но доколкото знам от доклада, при Шугово има силен наклон, висота има и магаре не може да се спре по нанадолнището — отвърна министърът.

— Сссобствено, има, не че няма, но ний ще я сринем, с трудова ще разкопаем! Да! Да! Да!...

— Да, да — рекох и аз.

— Да, да — рече брат ми.

После той се приближи, хвана министъра за лакътя, отведе го настрани и му говори, говори. След това двамата се ухилиха. Министърът го тупна по рамото, сбогува се и излязохме. Колата ни чакаше.

— Ами сега накъде пак? — питам аз.

— Ще идем при министрите на благоустройството, на просветата и на търговията. Господин министърът обеща да повърне въпроса за ревизия в Министерския съвет, затова ще отидем да подготвим нашите министри, и работата, сссобствено, е опечена.

— Слушай — думам му, — хванахме се вече на въдицата и където искаш, ни води, но в Министерството на търговията не отивам, защото всеки ден съм там за служба и ме познават.

— Ти, сссобствено, си чуден човек бе! По двеста души на ден ходят при министъра, та туй му е работата — своята мутра да помни! Карай и не бой се! Аз отговарям!

Ходихме при всички. Кланяхме се, здрависвахме се, викахме „да“ и „не“ според случая и в Търговията ходихме. Три пъти ме втресе и претресе, догде стоях при министъра, ама не ме позна. Най-после Папунчев ни закара в едно заведение, нахрани ни, напои ни, почерпи ни с екстра папириси, даде ни по 100 лева вместо по 500 и се разделихме.

На другия ден го потърсих да уредим моята работа, а той ме помъкна в Сметната палата, да видим някакви платежни заповеди, после ме прати в митницата, да освобождавам някакви стоки. След два дни ме направи пак делегат и ходихме в Синода. Най-после пък ми обинтова главата и ме мъкна като веществено доказателство във Вътрешното министерство, което беше в ръцете на друга партия от коалиционния кабинет, и т.н.

— Е, а сега какво правиш?

— Ами че на същата работа съм. Един вид, постоянен делегат от Северна България. Папунчев, както знаеш, е вече депутат, а аз се въртя около него и като му потрябвам за нещо, мъкне ме из учрежденията ту като кмет, ту като секретар-бирник, ту като фелдшер. Изкарвам по нещо. Доволен съм. И странични падат понякога. Запознаха ме, знаеш, и други депутати, та ме използват и те. Всякакъв съм станал през тази година. Само поп не съм, но и това може да се случи. Ще рече да ме запопи някой ден, та затова съм пуснал и брада. Нека си расте за всеки случай!

ОБЪРКАНА ДЪРЖАВА

Да ти кажа ли аз тебе, даскале — объркана държава, изгубен народ сме ний и вер селям! Пладнешки хайдуци, грабители, хайлази и некадърници са се настанили, като почнеш от най-горе, че до разсилния.

На власт съм, дето е речено, не че не съм; ама ме е срам да кажа, че съм на власт. Обидно е, знаеш, за един честен човек да каже в днешно време, че е член на управляваща партия. И отдавна да съм я напуснал, ами — пусто! — не знае човек положително кои идат след това. Едно такова объркано време! А иначе минута не стоявам. Толкова нещо съм направил за партията, толкова тичане съм тичал и какво мислиш — на края? Взеха, че ме уволниха зимъс, точно срещу Коледа. И то за какво! За два нищо и никакви колета. Изгубили се били. А бе хей, аланкоолу, че като ви завеждам колетната служба, стражар ли съм да ви пазя и денем, и нощем стоките? Пък и осигурено нещо. Губи ли подателят, губи ли получателят? Нищо не губят хората: държавата плаща! Та уволниха ме, съдеросаха ме, тъкмо срещу празниците, ама не скръстих ръце, както правят някои, а като дигнах на крак всички партизани от окръга и околията, и се оправдах. Оправдах се и пак ме назначиха — с повишение даже! Направиха ме началник на телеграфопощенска станция в с. Айлязларе — хе, в новите земи, до границата чак. Мислих, мислих, мислих, ядосвах се и... приех. Чунким не можеше да ми дадат Пловдив, да речем, или Сливен, или пък в някоя митница, ами вагабонти бе, даскале, пладнешки хайдути! Настаняват роднините си по големите градове, а заслужилите си партийни членове пращат на границата! Година и половина съм редовен член на партията им и на седем събрания съм ходил, до края съм стоял — и пак!

Няма какво, свих си багажа и тръгнах. Кога пристигнах там, брате, то какво да видиш! Петдесетина къщурки, пръснати като комунисти от полиция по долища и рътлини, и в средата им — един бордей за община и станция. И всички жители — помаци. Само кметът, секретар-бирникът и аз сме граждани и православни.

Стоях ден, стоях два, пет, десет — ще се пукна! Няма ни ресторант, ни бирария, ни кафене. Пък аз съм стар табладжия, както ме знаеш, геле не съм хвърлил, откакто се помня. В куфара си я нося, с кокалени пулове е, но нали няма с кого да играеш! Кметът си гледа тютюните, секретарят като жена — и докурджум не знае — Диарбекир бе, джанъм — същинско заточение! Два месеца едва изтърпях, и 207 лева приход постъпи в станцията. За 16 лева писма и марки продадох и три телеграми изпратих, и тя едната от мене. Обикалях баирите, скитах по реката, надничах из дворовете, ама показват ли се пустите му помакини! Крийт се като къртици. Налегна ме една мъка — ще полудея! Прибера се вечер в стаята, извадя таблата, наредя пуловете, хвърля заровете — веднъж за черните, веднъж за белите — не ще! Сладост няма! Поканих веднъж по телефона началника на станцията в с. Кукуряк да дойде да поиграем — отказа. Каних даскала да го уча, а той един бунак, само декламира и песнопойки чете! Изгубен народ бе, див свят!

Чакай — рекох си един ден — и вий знаете, ама и аз знам. Че се дигна, че ха в Кърджали. Подложих се на медицински преглед, съставиха един акт, платих им на хората богато и след две недели получих три месеца отпуска. Предадох станцията на секретар-бирника и си дойдох. Завчера ми изтече отпуската, ама аз пак се освидетелствувах, пак платих и сега чакам още два месеца отпуска. Тъй ще я карам, докато ги направя девет месеца, а след това — аллах керим! Да ги науча аз на ред и справедливост. Да им кажа как се управлява държава и как се праща партиен член в новите земи и в помашко село. Нали съм прав? А? Хайде сега да изиграем една таблична, та да се позалисам малко и стига да мисля за тия хайдуци и смукачи на народни блага! Две тройки ще играем само. На кутийка. Аз пуша „Томасян“ първо. И кафетата нека влязат в сметката. Не бой се, аз няма да ги кондурдисвам! Ако те е страх, може и с чашка да ги хвърляме, а? Така! Хайде! Дай бре, момче, таблата!...

УРОК ПО ИСТОРИЯ

— Вавилония... тя, Вавилония, се намира на южната част на Месопотамия и е разположена между реките Тигър и Ефрат. Тя е била бедна страна. Жителите ѝ се занимавали със земеделие... Тя, Вавилония... в нея растели само палми. От плодовете им правели брашно, вино и оцет, а от костилките — храна за добитъка. Те, вавилоняните, се делили на две племена: сумери и акади. Те били от турански произход и били големи звездобройци. Те... вавилоняните, знаели да правят и кирпичи...

Вий мислите, учителят по история Вельо Тънковратов, като се разхожда тъй замислен из класната стая и дърпа нервно рядката си брадица, че слуша какво говори изваденият на урок ученик? Нищо подобно! И как може изобщо да се мисли за вавилоняните, когато днес е пазарен ден, а следобед е последният срок на първата му полица?

Още сутринта рано жена му написа на листче да купи масло, лук, фасул, сапун, въглища, супен кокал, мушна му под мишницата и два чифта обувки за кърпене и го изпрати до вратата.

— ... Те, вавилоняните, не живеели сговорно помежду си и постоянно воювали — продължаваше ученикът. — Затова семитите ги нападнали и ги покорили. По-късно техният цар Хамураби успял да ги обедини и да укрепил царството им. Той турил в ред коритата на реките, поправил каналите, събрал разпилените жители и им създал поминък...

„... Хиляда лева за погашение на полицата, пресмяташе учителят, три месеца неплатен наем, на бакалина 930 лв., на фурнаджията 340 лв. за осигуровка, дребни заеми, аванси от касиера...“

— ... Най-великият цар на вавилоняните се наричал Новохудоносор... Той бил много богат и имал голям златен дворец... Там имало градини, които се наричали висящи... Имало и крилати бикове пред вратите...

„... За обърнатия костюм, за готварска печка, от старата сметка на акушерката... Събрани, чист дълг 12 000 лв. Да, чист дълг! Разход и приход. Вятър приход! Три месеца неполучена заплата и още кой знае колко няма да се получи. Кой ще я даде и ще я дадат ли изобщо някога? Ще я дадат ли?“

Ученикът отдавна бе привършил урока, мачкаше отчаяно гъбата с ръце и от време на време покашлюваше, за да обърне внимание. На третия чин един пущаше книжни топчета в гърба на другаря пред него, друг тихичко мяукаше като коте, а на крайните чинове няколко души си преписваха домашното по алгебра. Вельо Тънковратов обаче нищо не виждаше, нищо не чуваше, все по-нервно крачеше из стаята, като с едната си ръка продължаваше да скубе рядката си брадица, а другата, мушната в джоба, стискаше здраво единствената петдесетолевка. Изваденият на урок ученик кашля, киха, чака да му кажат да си седне на мястото и като не успя, започна наново да разправя урока.

Необичайното държание на учителя обаче спира най-после вниманието на учениците и те постепенно се смиряват. Млъкват всички и почват учудено да го наблюдават. Спря да говори и изваденият до черната дъска...

„... Това купи, онова купи, а дявол знае как може това да стане само с 50 лв. — мислеше учителят. — Килограм масло. Нека не е килограм, а половина. Нека най-после да не е масло, а мас... Половин килограм свинска мас 14 лева, за 10 лева сапун — 24 лева, лук, картофи — 10 лева. Значи — 34 лева. Половин килограм сирене 14 лева, ето ти ги 48 лева. Ами супен кокал, яйца, фасул... Поне килограм фасул да може да се вземе. Един килограм само, но как, като остават още само два лева свободни, а тези разбойници го дават 8 лева? Пфу! Скъпотия! Безобразие!“

Учителят Вельо Тънковратов вече не може да се владее и още по-бързо почва да крачи и още по-нервно да скубе брадата си. След това с отчаян жест замахва във въздуха и без да иска, дрезгавият му глас прогърмява в тишината:

— Осем лева кило фасул! Скандал!

Изваденият на урок ученик се дръпва уплашено към стената. Другите, опулили очи, го гледат изумени. Той се сепва, надига смутено глава, мъчи се да се усмихне, но не може. После грабва дневника от катедрата, хлопва вратата и излиза бързо като подгонен.

И Я ЧЕ ИЗОКАМ НЕКОЙ ДЕН

Часът наближаваше шест. Чиновниците от стая № 5 отдавна бяха престанали да работят. Младшият писар, скрил между преписките една картичка, изобразяваща гола жена, жадно я разглеждаше. Деловодителят, отмахнал стъклото на старовремския си часовник, от един час почистваше циферблата с една кибритена клечка и се мъчеше да разплете увития около оста на минутника голям косъм. Архиварят, зинал срещу едно кръгло огледалце, голямо колкото кръпката на панталона му, диреше причините за непоносимите болки, които му причиняваше единственият му мъдрец; а машинописката, наведена, се мъчеше да залови изпусната бримка на чорапа под коляното. Само кроткият и акуратен старши писар бай Мильо Епитропов, без да дига глава, продължаваше да вписва още някакви решения. Когато големият часовник в коридора удари отмерено шест пъти и всички почнаха да се обличат, той стана бързо, погледна си часовника, да се увери окончателно, че работният ден е минал, изгледа свирепо наоколо, тупна светкавично с юмрук по масата, така че мастилницата отхвъркна като топка, а папките се строполиха от масата, и изрева с цяло гърло:

— Корупция! Корупция и повсеместно разхищение царува в това ведомство! Това не е управление, това е хаос! Анархия! Това е вертеп!

Колегите му останаха поразени. В първия момент никой не се помръдна от мястото си. Само младшият писар мигновено мушна картичката по голо в пазвата си, а машинописката подскочи от страх.

— Това не е ред — продължаваше бай Мильо, — това не е работа! Оценка на способности няма! Справедливост няма! Няма уважение към персонала! Гаврят се с мене, с тебе, с него! С жизнените интереси на националността се гаврят! Как се назначава персоналът? Защо са толкова писарки? Искам да знам, защо са? Искам да знам и знам! Знам! Взятки има! Рушвети има! Мръсотии има! Но няма да мълча вече! Няма да мълча!

Грабна шапката си и излезе като вятър.

Чиновниците се изгледаха плахо. Деловодителят, като мушна часовника си в джоба, прошепна:

— Полудя бе, полудя човекът и това си е!

— От горещините трябва да е — обади се архиварят. — От толкова години го помня: дума против началството не е продумал.

— Е, натупала го жена му на обед, па сега се люти — рече машинописката. — Ще му мине като на пес!

— А, няма да го бъде — поде пак архиварят. — Лудост е това! Ясно е като бял ден. Не видяхте ли очите му какви са мътни? И пяна имаше по устата!

— Да не го е ухапало пък бясно куче, хей? Трябва да се обади и на полицията, може да стори някоя пакост из града.

Само бай Йото разсилният, опрял гръб на ръба на вратата, се подсмиваше и като избърса с ръкав големите си мустаци, продума бавно:

— Нищо му нема на човеко, не берете гайле! Здрав си е бай Миле като юнец. Току вчера навърши години за пълна пенсия, та оттам му дойде куражо. Че послужим, кай, бай Йото, още един ден, да не съм сбъркал нещо у изчисленията, па че си направим байрамо, да ми олекне. И направи си го човеко, па това си е!

След това бай Йото подигна панталона си, премести каиша с една дупка по-навътре и продължи като на себе си:

— Море и менека ми остават още малко. Че накарам бай Миле да изчисли харно сметката, па и я, аллалем, че изокам, колко можем, некой ден, ама де да видим кога че е!

СТАРАТА ЧАРШИЯ

Умира старата чаршия, загива, отива си. Спокойната и равна снага с прихлупените сачаи, с кепенците, с ниските джамлъци и зеления сали покриви, по които кротко се припичаха котараците, е вече накъсана безжалостно от многоетажни четвъртити постройки с гърбове от грапава мазилка и дръзки еркери, които надничат през комините на старите еснафски дюкянчета. Няма ги вече мангалите рано преди изгрев да пушат, не пеят лъковете на дръндарите, не сучат пъстри ортоми мутафчиите, от златарите останаха един-двама осиромашели арменци, измряха и дългобрадите сарафи-евреи, които с такова източно спокойствие и ловкост дънкаха в шепите си сребърните петолевки. Изчезнаха и памукчии, и кожари, и караабаджии, а железарите, папукчиите и бакърджиите изнемогващи се приютиха на завет в своите малки кооперации.

Тук-там, прегърбен, с широки бозови дрехи от домашен шаяк, ще прекоси неравния калдъръм бавно някогашен майстор-еснаф, ще мине край спуснатите още червени рулетки на новите магазини, ще спре пред ниска, разкривена вратичка, ще извади *стародревен* голям ключ и сложил прости очила, с предущници от тел, ще дири дълго дупката на ключалката, за да отвори и помете.

В ранната мъглива утрин чаршията е пуста и безлюдна. Едно мъничко прозорче само като будно око блещука под разкривената ламаринена стряха и бледата му светлина стеле жълто чердже отпред на тротоара.

Прегърбеният 85-годишен майстор-калпакчия дядо Васил е станал на „шевекер“ и бодака, с корави пръсти, някакво парче от кожа.

Приведен прекрачвам прага на вратата и тропвам с крак по-ниско от нивото на тротоара в тясното му дюкянче. Широк миндер, на който някога калфи и чираци, седнали по турски, са шили, отрупан с парчета, калъпи, ножици и разни инструменти, заема по-голямата му част. На стената полица отрупана с кожи, а под нея накачени разни готови

калпаци. Една стара кожухарска машина стои завита с опрашена покривка до прозореца.

— Добро утро, дядо Василе!

— Дал ти господ добро! Добре ми дошел!

— Трябва много работа да те е притиснала, та си подранил толкова.

— Тя, работата, синко, остави я, ами старост, староост... та не ми се спи. Няма работа, нямаа, ами какво да правя, като за друго ме не бива, пък и не съм свикнал да стоя празен и да вися по кафенетата. Умря тя нашата! Свърши тя! Едно време тук в чаршията имаше трийсет и два калпакчийски дюкяна, момчее!... А сега са останали само седем и те — вземи един, че удари друг. Три само работят колко-годе, а останалите — колкото да се рече, че са дюкяни.

Поминок няма, дядовото, поминок. Хляб не дава вече тоя занаят. Едно време цяла махала е била населена с калпакчии и по 1500 парчета е изкарвал на година всеки еснаф. По 4–5 гроша я давахме едната шапка, ама алъшвериш имаше и евтиния беше, а сега и двесте да мога да продам за една година, пак ще кажа сполай ти. А да продадеш 200 калпака от 15 до 50 лева парчето, прави му сметката, къща ли ще храниш, кирия на дюкян ли ще плащаш, или стока ще прекупуваш. Загубена е тя нашата, загубена е — и като изпъшка, добави: — Каскетите ни изядоха хлебеца, каскетите.

— Где си учил занаята бе, дядо Василе?

— В Габрово, синко, в Габрово. В турско съм го учил. Иван Йончев, бог да го прости, ми е бил майстора. Той ме е научил. После отидох да работя при Тотя Иванов, хаджи Досювия Тотя. Ти трябва да си чувал за него. Юнак човек беше. В Габровското въстание беше стотник на Дюстабановата чета и преди да се дигнат за Балкана, по цели нощи с него сме шили опасности за саблите на юнаците. После, като ги разбиха, той остана да се крие там при колибарите.

Кри се, колкото се кри, па по едно време пратил хабер на техните да му проводят малко сланина. Подплашили се те тогава да не пострадат и влезли, та казали на „Сандък-еминията“. Той обажда на правителството, пращат стотина низами, ограждат го и му изпиват кръвчицата. Ама, дето ти го рекох, юнак беше майстор Тотю и не се даде като жена. Бори се човекът няколко сахатя и седем читака повали.

Най-последно му отсякоха главата и я донесоха, та я забучиха на кол в сред града, дето е паметникът сега.

В Габрово седях, дорде се разби Балканът. После се прибрах тука, отворих си дюкян и работата ми тръгна, ама лесно беше тогава, фесове с шапки се сменяваха и стоката се харчеше като топъл симид. Па и много се носеше кожено на времето, и разни кожи имаше. Като почнеш: астраган, самур, миск, нурки, белки, златки, мишки, волхи, зинджап, катинкаци, френтиенски лисици и какво ли не още. Пращяха полиците от стока тогава, а сега, както виждаш, малки агнешки кожи, малко материя и нищо друго. Търсеше се тогава и затова се доставяше. За подплати, за боази, за полки, за кюрчета, кюркове, за всичко. От Италия идеше стока много по едно време, ама и оттам не пращат вече. Види се, и на тях трябва сега. Един самур се продаваше по 20 лева, а сега и 800 лв. да дадеш, пак мъчно ще го намериш.

Няма сметка вече, синко, няма сметка! Всичко иде готово вече, фабрично. Пък и очи недовиждат, и кръст не държи, ама какво да се прави. Няма го онова хубаво време, няма го нашия еснаф едновременно. Наредба имаше той, закони си имаше и се изпълняваха в точ.

Остарееше ли някой от майсторите тогава, западнеше ли, новият, младият дюкян-сайбия, който се е възмогнал и напреднал, беше длъжен да го прибере и да му даде поминок, работица да му създаде според силите му, та да не остава на улицата.

Где онова време, синко! Где такива хора и наредби сега!...

Денят се беше вече пробудил и подал глава из мъглите. Загърмяха рулетки, захлопаха кепенци и в старата чаршия закипя трескав живот. Нуждата, вечната спътница на отрудените, ги беше тласнала и устремени като вретена от гигантски някакъв стан, всеки бързаше да отпреди своя всекидневен корав залък.

СКЪПЕТЕ МИ ВРЕМЕТО!

На млади години Тонката скита из Русия като градинар, ходи в Австрия, губи се, занаяти променя, пада, става, докато най-после се прибра с малко капиталец в родния си град, отвори си обушарница с трима чираци, завъди дом и челяд и стана човек за почит в чаршията. Закрепи се Тонката, създаде си купувачи, напълни дюкяна със стока, ама време като време ли е пусто! Едни стихии се завъртели над градове и села напоследък, едни вихрушки са се развихрили по света и който им попадне във въртопа, той да му мисли.

Пръв обушар в града, дето е речено, с име, с доверие и с редовна работа до вчера, а като се разнесе слух, че му протестирали полици, че пропаднал, и дорде туй-онуй, червените печати цъфнаха на вратата на дюкяна му и свърши.

Да беше друг, щеше да се обърка, да се отчае — не дай боже — и на живота си да посегне, а Тонката, видял и лошо, и хубаво в тоя свят лъжовен, само се посбръчка малко, посивя около ушите и палтото му стана по-широко, но не изгуби кураж.

— Измамни работи са тия, бай Марине — думаше един ден на Марин Вълнаря. — Суета е всичко, суета! Това капиталът, да знаеш, е като луд кон: или го язди добре, или ще те хвърли като мене. Ами! Ще те хвърли като дрипа.

Философ беше Тонката и готов беше да приеме всичко без много страдание, затова, когато изкупи навремето дядовата си къща, извикал Пеня Мекия, бояджията, да му напише отпред на вратата със славянски букви следната премъдрост: „Тази къща днес е моя, утре — твоя, в други ден — ничия.“

И му платил богато и пребогато на човека. Такъв си беше Тонката, така разбираше живота, затова, като пропадна и излезе сам-саменичък с малкото си колкото газен сандък тезгяхче да кърпи стари обувки под широката порта на Тача Загореца на площада, усмивката му не го напусна. Все си се закачаше с минувачите, все си пушаше шеги, сякаш нищо не бе се случило.

— А бе, Тонка — подхвърли му веднъж Симо стражарят, — откога тъй си излязъл нашироко?

— Отскоро, бай Симо. Отскоро. Хигиеничният съвет не ми хареса дюкяна, че бил тесен и тъмен, та ме прати тука. Законът за детския труд не се спазвал, рекоха. За чираците, значи, го направиха, не за мене.

— Ами къде са те?

Тонката посочил към оределите керемиди на Тачовата порта, където се припичали един жълт котарак и една черна котка, и рекъл:

— Горе са, на втория етаж.

— Ами можеш ли ми поправи токовете на ботушите до довечера, че ще ходя по селата?

— Аз, бай Симо, с такива дребни работи не се занимавам. Аз само кроя, ама прати ги, дано момчетата отделят време да ти ги закърпят...

Беше през зимата. Увит в дебелото си палто, с дигната яка прекосявам площада, а един вятър свири, един студ сковал земята — няма жив човек навън. Само Тонката, възправил един стар кепенк от страната, отдето духа, върти чука, работи и не иска да знае.

Като наближих, обади ми се:

— Даскале, какво си се разбързал толкова? Гаче ли ти е студено? Че отбий се де, отбий се в моята кантора да се постоплиш!

Друг път поп Никола го срещнал през пости, че носи пиле у дома си.

— Гиди, фармасонино! Гиди, протестантино — заканил му се с бастуна той. — Надви си пак на харча и завчас забрави бога!

— Не ме съди, дядо попе — рекъл му Тонката, — и грях не ми пиши, защото видиш ли сиромас човек да яде пиле, да знаеш, че или пилето е болно, или той е болен.

И си отминал.

Наистина, него ден и двете му дечица лежали болни от скарлатина.

Латиф, старият файтонджия, дреме на капрата на отдавна прехвърлилия възраст файтон. С часове стои на едно място и чака пътници, а не се явява никой. Само рояк мухи начоголили конете и не им дават мира. По едно време се ококори, дръпна им юздите, изплющя с камшика и се понесе с празния файтон към гарата. За влака беше още

много рано и работа нямаше, но тъй, просто да ги поразкара и да се разсъни. Като наближи до Тонката, той му извика:

— Файтонджи! Хей, файтонджи! Чакай малко! Чакай!

Латиф опъна поводите и спря неохотно.

— Имаш ли работа?

— Нямам.

— Иди тогава у дома да вземеш жената и децата да ги закараш на Хисарските бани, да постоят там един-два месеца на курорт. Аз съм ангажирал две стаи за сезона в хотел „Лондон“. Закарай ги, а аз ще дойда след два-три дена. Чу ли? Жената и децата да седнат отзад, а слугинята при тебе на капрата. Тя е малко дебеличка, ама ще се посместиш малко. А? Нали може? Кога се върнеш, ще си видим сметката.

Старият турчин го изглежда, изглежда с малките си засмени очи, па измърмори сърдито:

— Сус бре, фукара!

Изплющя пак камшикът и дигна прахоляка надолу.

А Тонката, ухилен, се наведе над тезгяха отново и запердаши с големия чук една намокрена подметка.

Като стана кърпач, в началото имаше доста работа. Старите му клиенти, познати и приятели не го изоставиха, а носеха обуца за поправка, но през лятото децата тръгнаха боси, много от гражданите се пръснаха по бани и летовища и работата намаля съвсем.

В такъв един лош ден, като чака цялата сутрин и късно следобед поръчки и не получи, за пръв път му докривя, мъка го налегна, повъртя се, повъртя, но пак намери сили да се надсмее над света, над хората, над себе си. Стана от столчето си, отиде насреща в Калчовата кръчма, взе парче тебешир от тезгяха, върна се след това и с едри и разкрачени букви написа на портата: „Скъпете ми времето!“ След това се плъосна долу на прага под самия надпис, кръстоса крак връз крак, извади един стар вестник из джоба си и като си опря главата в портата, зачете се дълбоко и унесено.

Тази му беше последната шега. Наскоро след това почина, както си кърпеше наведен над тезгяха.

КОНДРАТ

Реших се, братя мои, прекръстих се три пъти и, да ви пази бог, започнах къща да строя.

— Не бой се — дума другарят ми, инженер Бетонармеев. — Ще ти намеря аз един предприемач, ще го увържеш здраво с подробен договор и няма да усетиш как ще поникне къщичката ти. Лека работа е тя, само договорът ти да е добре направен. Всичко да се предвиди. Нищо да се не пропуска. Изкопът — казва — трябва да стане точно по екзекутивния план. Ако се появи стар зид, да речем, или вода в основите, ще уговорите, че няма да се плаща допълнително. Зидарската работа — дума — трябва да е с остроръбести, ломени и твърди камъни. Тухлите да са добре изпечени, ворта да е мазна и отлежала най-малко тридесет дена от угасяването ѝ. Разтворът да е 1:3. Зидарията с конец и летви да се работи. Всички канали за комините — казва — да са в диаметър 15 см, чисто и гладко измазани. Бетонните пояси — дума — тъй и тъй, цоклите — така и така... Преди да почне измазването, зидарията добре да се изчисти. Пясъкът да е също остроръбест, пресен и премит... Вътрешната мазилка да е нанесена на два пласта върху зидовете и да е дебела най-малко до три сантиметра... Външната — дума — да е влачена, гладка, драскана, пръскана и прочее... Дървената работа да е от здрав, сух боров материал. Гредите да са 7-сантиметрови. Подът да е също от сухи дъски, 4,5 см. дебели, обработени със зъб и длъб... Капандурата да е с ментешета, райбери, куки, дръжки и с цинкова обшивка. Керемидите, водосточните тръби, електрическата инсталация, водната, ключалки, висулки, завракулки... Запомни ли?

— Нищо не запомних — думам и краката ми треперят, треперят...

— Ако ти се вижда трудно — казва, — ще си вземеш едно техническо лице, един кондуктор-строител, който да наблюдава работата. Ще му платиш толкова и толкова — и карай!

Направихме договора, братя мои, и започнах, бог да ви пази, да строя.

Щом слязохме на метър и половина с изкопа, и се препречиха на основите непредвидени в договора два стари гроба и един кладенец. Предприемачът изяви претенции, аз се разсърдих и той почна да си събира чуковете да си отива. Плисна и дъжд, братя мои, също непредвиден в договора, и пръстта почна да се събаря. Като добър християнин доплатих му и отстъпих. Като престана дъждът, започна зидарската работа. Ходя аз от камък на камък, гледам го остроръбест ли е, тъпоръбест ли е, речен ли е, или ломен. Чукам тухлите по корема да чуя звънтят ли, мушкам си ръцете във ворта да видя дали е мазна и... нищо не разбирам. Докараха и гредите, ама като не зная къде да ги премеря дали са седем сантиметра! В дебелия край ли, в средата ли, или пък в тънкия?

Обърках се като куче във воденица.

„Няма да я бъде тъй — мисля си, — ами да си взема аз едно вещо лице, кондуктор-строител.“ Намерих, братя мои, взех си вещо лице, бог да ви пази, но то се оказа по-вещо, отколкото трябва. Броих му аз 5000 лева да ми брани интересите, броил му и предприемачът 6000 лв. да защитава неговите — представете си! И поради тая причина като привършихме къщата, видях, че договорът е нарушен по всички посоки. Пясъкът, братя мои, се оказа съвсем остроръбест и почна да се рони, три от комините излязоха задръстени, а при първия дъжд през капандурата протече от всички страни, та стана нужда да подложим на тавана две тенджери, тавата и три паници. На дъските от пода им окапаха зъбите и почнах да губя цигарлъка си в пролуките. Гредите пък, братя мои, през време на строежа пазили линия, отънели, че като ходя из трапезарията, чашите в бюфета играят кючек, а вазата трепери, сякаш я тресе. Започна всичко да се друса, да се люлее... И първите полици запристигаха...

Залюля ми се и на мене главата, братя мои, капандурата на сърцето ми се разхлопа, външната ми мазилка започна да се рони, а фасадата ми доби жалостно старинен вид. Ходя като луд из стая в стая, ровя се в сметки и калкулации, прелиствам закони и наредби и не мога място да си намеря. Един ден, както разручквах стария сандък, попаднах на бащините си тефтери. В един от тях открих пожълтяла от

времето смачкана хартия, останала от дядо ми Нейка, със следното съдържание:

КОНДРАТЪ

Азъ Неіку Петкуфъ Кондратъ давамъ казанъ Тінку Стойкуфъ шж варй сапунж. Ако не дай Боже, стан нещо, двама шж му беремъ гайлето.

1861 лето
септемвриа 21 число

Неіку Петкуфъ Тин Сто...

Чета тия прости редове, братя мои, препрочитам ги, очите ми се наливат и си мисля:

„Ех, мой дядо, стари дядо! В какви блажени времена си живял ти! С тая проста книжка и тия няколко само думи четиридесет години съдружие си правил и търговия си въртял. На Узунджовския панаир чак товари със сапун си карал, челяд голяма си отглеждал и честно търговско име си оставил, а ний сега пишем договори, редим точки и параграфи, плащаме на юристи, на специалисти и накрая — пак комините задръстени, мазилката се рони, гредите се люлеят, а лисне ли дъжд, вали колкото вали отвън, па престане, а вътре си шурти, шурти — на поразия!...“

НОМЕНКЛАТУРАТА

Нов-новеничък файтон си имаше на времето Лальо Пърликачулят с два червени коня със звънци и гердан от обайници на шиите и превозваше отбрани пътници до Заара, до Габрово и Калофер, а най-вече до туловската гара. Широк беше файтонът, мек, удобен, събираше до пет души и един на капрата в краен случай, ама понякога, за да им излезе по-евтино, и по девет еврейки е качвал до баните. Добре се препитаваше с него човекът и свързваше двата края, ама прекараха линията до града, навъдиха се автомобили и всичко се обърка. По цял ден висеше Лальо на площада, кажи-речи, без работа, отчая се и той, и конете и един ден белият умря от глад. Не се мина много време, и другият почина от жал по него, файтонът остана у тях под сушината да спят кокошките по него и Лальо я обърка съвсем.

Година и половина мята крака из кафенетата без работа, окъса се, отслабна, напусна се, ама като няма какво да захване! Хеле, пак да е жив и здрав чичо му.

Бре молби, бре поклони, бре ходатайства, най-после успя да го назначи магазинер в секцията по постройка на крайбалканската железопътна линия. Грамотен човек беше, да речеш, инак Пърликачулят, интелигентен, три години в пети клас е стоял и още една щял да стои, ама наборната комисия не се съгласила и го избрала за войник.

Постъпи той в магазина, значи, възпретна се, сякаш е бил и пребил на тая работа, ама знае ли животен човек отгде ще му дойде зло на главата?

Мете си сам магазина, чисти си, подрежда, раздава на работници и майстори дванайсетметрови релси марка „РПШ“ или „ЦСВ“ от осемтях метра, вземат чукове, копачки, подбивки, трамбовки, връзки, болтове, крампони, секачи, козикрака, преси, глухи ключове, гребла, лостове, сигнални фенери, четки за катранясване, барути, фитили, капсули и пр., и пр., ама с карнетки ги дава, значи, записва си всичко и работата се лее като песня. Изпрати ли работниците, ще прегледа туй-

онуй из склада, ще прибере книжата и ако го няма секционния инженер, да речем, ех, човещина, ще поизлезе за някой и друг час да си почине и да си накваси гърлото в Късовата механа.

Не щеш ли, един ден от главната дирекция на постройките се получава писмо...

Писмо като писмо, веднъж ли ги е получавал, ама като го прочел веднъж-дваж, една думица го накарала да му изсърхне плюнката в гърлото и да му щръкне косата, тъй да се рече, коренно.

„Направете веднага списък — пишело в писмото, — на целия инвентар съгласно новата номенклатура.“

Гледал я тая проклета дума Пърликачулят, прочел я пак, потретил и не можал да ѝ схване значението.

„Бре — рекъл си на ума, — отгде ми дойде тая беля на главата! Но-мен-кла-тура... Но-мен-кла-тура!... Толкова учение съм изучил на времето и с такава интелигенция съм се събирал, такваз дълга и заплетена дума не съм чувал. Тю, да му се не види макар! Какво ще да е туй нещо? Какво иска да каже? Че няма ни инженера, ни счетоводителя, ни никой в секцията. Пък и тук да са — мислите си, — бива ли да ида да ги питам, да се издам, че съм толкова прост? За какъв ще ме сметнат?“

Мислил, мислил, повтарял думата и умствено, и на глас, па като му пламнала главата, турил ключа на склада и — хайде пак в кръчмата при приятелите си.

— Какво си се умислил като мораторен търговец? — запитал го бай Коста Вълнарят.

— Остави се — рекъл, — не е за приказка. Една мъка ми е легнала на сърцето — не ти е работа!

— Кажи си я, кажи — изписукал на тънко Динко Духтито, — тия работи тъй стават. Кажи си я, че да ти олекне и да почерпиш.

Тъй и тъй, тъй и тъй, разправил им Лальо за писмото и като им произнесъл думата, умислили се и тримата на масата и нито пият, нито приказват, нито към мезето посягат.

Приятелство, знаеш, дружба голяма и всеки иска да помогне, ама — ха де!

— Номен... номен... номен... — запредъвквал сериозно Коста Вълнарят. — Да е номер например, да ти кажа веднага какво значи, ама

то, пусто, с „н“ на края. Но-мен-кла-тура... Дълго нещо! Европейска дума. Неизвестност! Гатанка цяла!

— Кла-тура... кла-тура... Брей, Лалчо, да не е нещо за подигравка написано, брей — поел Духтито. — Да не искат да те подметнат, дето само седиш в склада и си клатиш краката, и ти плащат, а? Клатура... От клатене трябва да произлиза.

— Мълчи бе, дивак! — троснал му се Пърликачулят. — Клатя ги! Ела и ти да си ги клатиш! Мене ми се е размътил умът от работа, а той — клатя!

— Ама без докачане например — запримигвал Духтито. — Аз само думата... такова. Тъй се разбира.

— Разбира се, разбира! Като си я почнал от средата, то се знае. Може ли така? Че то е все едно да ми викаш ти на мене Качул, вместо Пърликачул. Същото ли е, а? Едното е само качул, а другото е пак качул, ама е пърлен. Разлика има, значи, и не се меси, като не ти е работа.

Дълго време тримата езиковедци спорили по въпроса и едва към полунощ закрили събранието, без да могат да вземат приемливо решение.

На другата сутрин, като отворил пак склада и раздал инструментите, заключил и без да гледа ни дъжд, ни вятър, запътил се право при поп Костадина.

— Отче попе — рекъл още от вратата, — ти баща — рекъл, — ти майка, ама тая дума — рекъл — трябва да я науча и да свърша работата, преди да е дошъл инженерът, инак — рекъл — отиде ми и лятото, и останалите годишни времена.

Дъвкал я попът, премятал я из устата си като корав залък, скубал си брадата, па измърморил:

— Не е славянска дума тая, синко, няма я в черковните книги! И не ми се вижда да е хубава. Протестантска трябва да е, а аз на протестантите и ерголемите им не искам да ги чуя. Не ме питай за такива нечестиви неща. Не зная.

Дядо Марин, бирникът, пенсионер човек, две къщи има, син му е главен учител и може да ти събере стълба от числа, две педи дълга, дорде ти клепне окото, ама и той не можал да я изтълкува.

— Не ми е работа — рекъл, — чичовото. Искам да ти услужа и не мога. От трийсет и седем години не се минава ни ден да не прочета

по два вестника от кора до кора, ама такава разкращена и неразбрана дума не съм срещал. Трябва да е сбъркана. Не ще да е тъй, както я казваш.

Пърликачулят се отчаял, оклюхнал съвсем и не знае какво да прави.

И у Конкилеви ходил вечерта, и стария даскал Матея питал, жена си на гледачка пратил и цяла нощ обикалял по учените хора из махалата, но всеки дига рамене и не може да рече гък по въпроса.

Върнал се вкъщи мишка-вода чак по съмнало. Събудила се жена му, наручкала му огън, свил се той над него, дано се стопли, ама тя го вече била пипнала тънката и зъбите му тракали тегели като шевна машина. Разкършило го, метнало го в огън и люпнал по очи в леглото. Трупала жена му черги, трупала, чай му сварила и две тухли му турила — една на краката, а другата на корема, — дано се стопли, а той скимти, мучи и от време на време все думата бърбори, сякаш бълнува. Кога го отвила сутринта и го погледнала, той се бил опънал, сякаш погълнал точилка, и ръцете му корави на кокал.

Умори го, брей! Загрови го една нищо и никаква папищашка думица! Не можа човекът ни да я разбере, ни списъка си да направи — и толкоз!

ОРГАНИЗАЦИЯ

Бай Нешо Бежанецът идваше по-рано у дома дърва да ми насече, двора да прочисти, но се изгуби от известно време.

Срещам го един ден, черен като арапин, с колело от тел на рамото и някаква желязна пръчка в ръка:

— А! Бай Нешо? Как е работата?

— Че как да ти кажа, господин даскале, работата — сиромашка, дето рекъл онзи.

— Къде се изгуби? Какво правиш сега?

— На служба съм.

— Каква служба?

— Голяма, висока служба. По покривите ходя и комините, таквоз... Тя моята...

И като стъпка с крак остатъка от цигарата си, бай Нешо продължи:

— Тя, моята, господин даскале, е дълга, ама няма да я почвам от началото. Както знаеш, имах си една кравка. Като ми умря тя, одрах я, продадох ѝ кожата, купих си брадва и почнах да сека дърва. Хубаво, ама работата тъй се нареди, че един ден през зимата и брадвата продадох. Как дочаках пролетта, аз си знам. Като поомекна земята, постъпих в държавния разсадник. Копане, плевене, поливане и такива едни работи все. Горедолу изкарвах коматя, ама застуди се времето, зазимуваха дръвчетата, работата там се прекрати и мене почна пак да ми свири изтънко, таквоз, на корема. Опитах тук, опитах там — няма какво да се захване. Ценз, казват, нямаш, образование нямаш, специалност нямаш, а отгоре на това и не си организиран. Ха сега де! Да е едно, мисля си, да се мъча да го добия, а то пет-шест неща ми липсват. И отгде да знае човек какво тегло го чака, та да не ходи на младини за гарджета из гората, а да се учи и да се организира.

Та, насам-натам, реших се да стана хамалин. Багажи от гарата, значи, куфари-муфари да пренасям до града. Хубаво, ама събрали се

пет-шест души нехранимайковци, метнали по едно въже на рамо и... съюз, организация!

— Ти — викат — си дошъл от не знам къде си, хлебеца да ни отнемаш, а? Можеш ли си обра крушите оттук, дорде не сме ти направили гърба на корем! Ний — викат — тук сме дружество, комперация, и колкото сме си — толкоз! Други членове не приемаме! Ваканция нямаме — викат, — таквоз.

И нали, дето рекъл онзи: на чуждо куче опашката все между краката трябва да стои — подвих си и аз моята и си отидох.

Отидох си, господин даскале, ама нали, да са живи, жена, деца, чакат ме и ме гледат все в ръцете. Мислих, мислих... Сега пък какво да захвана? Какво да почна с две голи ръце?

Като се биех с ум и се разхождах отвън из двора, видях на едно място тел. Дебел един тел, да има, да няма дължина 7–8 метра, захвърлен от хазаина зад курника. Наведох се, взех го, таквоз, разгледах го, пооправих го и нали, дето рекъл онзи: сиромах човек — жив дявол, веднага ми текна да стана коминочистач. Не ще ценз, мисля си, не ще образование, не ще и организация. Излязох накрай града, наскубах трева по синорите, завих я на края на тела за четка наместо, постригах я, нагласих я, наплесках се малко по лицето със сажди и се потопорчих на пазара до аптеката като плашило.

Не щеш ли, дорде се огледам наоколо, и една бабичка ме помъкна след себе си. Отидохме у тях, намерихме стълба, събух се бос, за да не троша керемиди, качих се, почистих й комините на жената, понаплесках се още повече и по дрехите за реклама и работата тръгна. Още свършил-недовършил, повикаха ме насреща в една друга голяма къща с пет-шест комина. Дорде подредя и тях, кажи-речи, мръкна се. Слязох аз, платиха ми хората, таквоз, купих един голям хляб и цигари и тръгнах за вкъщи доволен.

Тръгнах си, господин даскале, и си подсвирквах, ама нали пак, дето рекъл онзи: кога се хване сиромахът на хорото, тогава се скъсва тъпанът, та и моята работа същата.

Както си цапах из калта в тъмното, изведнъж насреща ми изскочиха двама души.

— Хей, кои сте вие бе? — викам аз и стискам хляба здраво.

— Сега ще видиш кои сме — измърмори единият и ме хвана с клещи за яката. Като го погледнах — Руси коминочистачът. Погледнах

другия, дето беше по-отзад — бай Арсо македонецът.

— Какво искате от мене бе, бай Русе? Какво съм ви сторил?

— Къде беше днес, а? Какво прави?

— Ама че... извикаха ме хората, помолиха ме и аз... таквоз...

— Кой ти позволи, а?

— Ами как да ми позволи? Защо?

— Зашчото ке ядеш къотек — обади се бай Арсо.

Като видях дебелия край, ударих го на молба:

— Какво искате — казвам — от мене бе, хора христиени! Гол съм, гладен съм, жена и четири дечица чакат брашно да им купя, клечка дърва няма в къщи! Да умра ли искате? Хайде — казвам — аз да пукна, пала ме палила, ама тия четири клети дечица, тая болна жена...

Разправях, нареждах, по едно време, гледам — поомекнаха.

— Трябваше — казват — да ни обадиш! Разрешение да искаш от еснафа, от дружеството.

— Ама и вий ли сте дружество?

— Дружество я!

— Ама бай Арсо, като е зидар — и той ли?

— И той.

— Не знаех бе, братя, не знаех! Ако знаех, щях да дойда. Като има грешка, прошка няма ли?

— Има прошка — рекоха, — ама ако почерпиш!

Нейсе, отървах се, таквоз. Отбихме се в кръчмата, поръчах половиница, отпуснахме се и тогава разбрах каква била работата.

Коминочистачите и зидарите били в съюз. Имали организация, значи. Лятно време, като правят къщи, зидарите пушат комините с вар, тухли, с пръст и с разни други, таквоз, за да имат зимно време работа коминочистачите. Те пък от своя страна, като ходят, по покривите, като чистят комините, длъжни са да счупят керемиди. Такава им била наредбата. Като чупят по няколко керемиди, значи, къщата протече и повикат зидарите да ги поправят. Понеже зимата е мъртъв сезон, като иде зидарят, поправи счупените и счупи на друго място други, та и оттам да протече и да викат друг зидар. И тъй — до пролетта. Щом дойде пролет, зидарите почват да пушат комините и да подготвят работа за коминочистачите и т.н. Организация просто! Съюз! Чудесна

работа, ама отгдет да зная аз! Отгдет да ми дойде на ум, че да се не събувам бос и да не пазя!

Почерпихме се още по веднъж-дваж, господин даскале, изучих им правилника, влязоха ми в семейното положение хората и ме приеха за член в организацията.

И сега съм си най-редовен, най-точен и най-изпълнителен. Наковах си обувката с конски гвоздеи и като ходя по покривите, чупя керемиди на общо основание, значи, като юфка ги троша и окото ми не мига.

ТЪРГОВЕЦ

Ооо... добре дошъл, добре ми дошъл! Много се радвам, знаеш. Откога не сме се виждали! Ами как така се намъкна, без да те усетя? Да не би да си с гумени токове! Я да видя!... Ааа, „Палма“ значи? От кого ги купи? От Добрева ли? Сгрешил си. Стара стока. От поминалата година са му останали, а моите са пресни. Да знаеш за други път, каучук ли е — пресен трябва да бъде! Седни де! Седни, да се видим! Ами защо сам? Къде е госпожата? Шие ли, казваш? Какво шие? Ааа... рокля, значи, за празниците! И все с онази старата „Афрана“ ли се мъчи клетата? Ей че си жесток човек! Защо не й купиш една крачна машина от новите модели „Сингер“ бе, човек? Ситен бод, знаеш, гладко върви и никакъв шум! Току-що ми пристигна една партида — чудо стока! Само за приятели! Твоята таратайка мога да я взема на вехто, за да ти падне по-евтино новата. Много стока ми дойде. Пък едни грамофонни плочи — сладост просто! А бе ти що се бавиш още и не си вземеш един грамофон? Такъв избор имам, дето нийде го няма! Ето „Клингзор“, „Медея“, „Колумбия“, „Дека“, „Парлофон“, а ако искаш, и „Куче“ марка мога да ти доставя за два дена. Слушай, шегата настрана, но ти падаш малко песимист и както сте бездетни, едно грамофонче ще бъде просто радост в къщи. Един „Клингзор“ ще ти дам със седем грамофонни плочи. И знаеш ли какво струва? Четири хиляди само. Просто да не повярваш! Седем плочи, ама плочи, не лигави работи! И „Соло гайда“ има, и „Свищовско хоро“, и „Под липите“; а ако искаш, мога да ти прибавя и „Аз си имам две съседки“. Евтиния, брат, евтиния! Решил съм да губя, ама оборот да става. Същото нещо Добрев ще ти го даде с 30 на сто по-скъпо. И най-важното е, че е долно качество, слаби пружини, знаеш, врякат като жаби!...

Какво поглеждаш нагоре? Полилеите ли? Отлични са! Този е никел, чист никел, с матирано стъкло, а другият, над главата ти, е опал с месингова ламарина. Петстотин лева с инсталацията! Само за празниците! И настолни лампи имам. Ето тези със зелените абажури

ти препоръчвам. Омекчават светлината, знаеш, и действат добре на очите. Триста лева парче и веднага пращам момчето да ги постави гратис!... Вчера ми пристигнаха. Аз стара стока не държа! Демодирано нещо не мога да търпя в дюкяна си... Запали де, запали една цигарка, че да те заведе горе в склада!... Това са крушки „Осрам“. Съвсем пресни. Доказана трайност. Комисия от професори ги е пробвала и е намерила, че в сравнение с други марки 25 на сто икономисват тока. Земи си пет-шест! Нямах нужда ли? Не са ли изгорели още? Ще изгорят бе! Наближава да изгорят твоите. И после — да ти кажа ли? Митото ще им увеличат наскоро. От достоверно място научих. Вземи си, запаси се с време, за да не съжaliaваш! Като на приятел ти казвам... Това пък са електрически ютии — файн! Необходимост в къщи, знаеш, и нищожни цени. Най-добър подарък за една домакиня като твоята. Не изстиват като онези с въглищата, петна не правят и почти не консумират ток... Защо бързаш? Постой де! Едно кафенце няма ли да вземеш? В село ли ще ходиш? Нима пеш? Хубава работа. Да се трепеш и да си късаш обувките, когато с колело е тъй леко, бързо и практично.

Удоволствие е просто да пътуваш с моите бегачи „Свифт“ и „Лабор“! Шест хиляди и петстотин на деветмесечно изплащане... Ами ти пак се разбърза. Чакай де, чакай, че кафетата идат! Имам и гуми първокачествени, спици, конуси, гайки, оси, кормила, агранажи, курбели, тромбички за сигнали — всичко имам! Разправяй на приятели, на роднини да идват!... Цени — под всякаква конкуренция... И изолатори имам, цукпендюли, розетки, предпазители, отверки, помпи... Оказион бе! Оказион... Келепир!

Много си нервен станал! Почакай поне кафенцето да си изпиеш! Мъничко почакай още! Не щеш ли? Е, хубава работа! Лесен гост!... Довиждане тогава! Поздрави госпожата и пак заповядайте с нея други път!... Полекичка, полекичка, да не се плъзнеш по стълбата, че тази сутрин я мазах с подово масло! Отлично качество имам! И бензин. И минерални масла имам всякакви... Полекичка, да не се плъзнеш! Внимателно, че всичко става, знаеш! Човек може и от стълба да падне и да се утрепе... Апропо: а бе ти не си ли се осигурил против злополука? Представи си! Че може ли такова нещо! Толкова годишен деятел съм на Чиновническото дружество, и да те пропусна! Чуден човек си! Всичко се случва, знаеш! На колко години си? Четиридесет ли? Хуу, дребна работа! На всяка хиляда ще плащаш годишно по 47,45

лв. Значи, ако се осигуриш за 10 000 лева например, ще ти се паднат по 475 лв. Дреболия! Я си помисли малко! Помисли си и не се бави много! Аз ще дойда у вас, та и госпожата да осигурим. В двоен размер бе, драги, ако преживееш осигуровката, вземаш си вложения капитал в двоен размер! Какво повече искаш? От туй по-износно — здраве! Зле ли ще е да опънеш двадесет хилядарки? А? Кой ти ги дава на това време!... Пак се разбърза! Хайде, хайде, сбогом! Довиждане! Извинявай и пак заповядай... Пак заповядай!...

ГОРКИЯТ МИ ВУЙЧО

Срещнах го на завоя на тесния път в планината, пращен, уморен, бледен и жълт, сякаш го е гонил смок.

— Какво има, драги, какво се е случило?

Той се спря, изпъшка дълбоко, па се отби малко встрани, тръшна се на земята и занарежда:

— Ох, братко, да ти не дава господ! Да ти не дава господ ни света Богородица да умре вуйчо ти в Пловдив.

— Тоест как! — сепнах се аз и го загледах на шарено.

— Примерно — казва, — примерно. Извинявам се. Аз съм тъй разстроен — казва, — всичко ще ти разправя и ще ме разбереш.

И като си облиза изсъхналите устни, продължи:

— Разболя се вуйчо Миладин. Вдовец човек, както знаеш, имотен, бездетен и с добра пенсия. Есенес още падна на легло и бре доктори, бре бабички, билки и корени — не помага и не помага! По-зле отива човекът, по-добре не ще! Видяхме се в чудо. Събрахме се близки и роднини и решихме да го заведем в по-голям град. Уредени болници, знаеш, специалисти уж, апарати и така нататъка. Докарахме го в Пловдив, настанихме го в една частна клиника, на рентген го гледаха, електризация му правиха, кръв му изследваха, стомашен сок, урина — разноски, ти казвам, разноски — край няма!

Разходите текат, наследството намалява, а вуйчо, накъсо казано, нито умира, нито оздравява, а лежи си, пъшка си — и толкоз. А аз стоя, пазя го, притеснявам се и така нататъка. Хвана ме отчаяние и не виждах изход от положението.

Не щеш ли, една нощ, както си спях в хотела, някой зачука. Станах, отворих и в стаята ми се намъкна едно нищо и никакво плешиво човече с малки сиви очички със зачервени клепачи и нос като човка.

— Много се извинявам, господине — закланя се то, — много ми е неловко, че ви будя тъй рано, но дълг, знаете, човещина! Имам — казва — да ви съобща неприятна новина. Моля, само не се вълнувайте!

Успокойте се — казва. — Вашият вуйчо почина преди малко, бог да го прости. Спокойно си умря — казва, — без мъка си издъхна като светец.

— Кой сте вий — питам го — и отгдето знаете?

— Аз — казва, — господине, съм от погребалното бюро „Рай небесен“, улица „Главна“ № 3, телефон 222. Точност — казва, — акуратност и умерени цени. По телефона ни съобщиха — казва, — та дойдохме да ви утешим и облекчим от грижи около погребението.

— Но... ний няма тук да го погребваме.

— Нищо, нищо — казва, — господине. Ще ви услужим с ковчег тогава, с венец, туй-онуй. Всичко, каквото ви е нужно по изпращане на покойника, наша грижа ще е. Вие си гледайте скръбта само. Само скръбта...

Нямах време за пазаряване, дадох му капаро и се хукнах към клиниката.

Посрещна ме сестра милосърдна.

— Вуйчо Миладин — разхълцах се аз и така нататъка, — бог да го прости и миро да му капе на костите, та дойдох да видим, да наредим — казвам.

— Кой Миладин? — пита тя.

— А че Миладин Посемсегов, оня, старецът в малката стая до прозореца. Жлъчка — казвам, — стомашни разстройства, артерия склероза и други подобни...

— Че той си е жив и здрав човекът — казва. — Сега му дадох лекарство, взе си го и ми се усмихна даже. Да, да, не е добре, но изпи си го и ми се усмихна.

Глътнах си езика наопаки.

— А кой ви каза, че е починал?

— От бюро — мотолевя аз, — от погребалното бюро „Рай небесен“, улица „Главна“ № 3, телефон 222, ме събудиха нощес. И ковчег — казвам — поръчах, и капаро, и така нататъка...

— Хм, да! Нощният прислужник е свършил тази работа. Слушах го преди малко, като разправяше, че нощес болният бил в безсъзнание. Сторило му се, че умираше, и калпазанинът прибързал да съобщи, за да получи комисионата. На „Рай небесен“ — казва — той е агентът, фелдшерът е на „Упокой, господи“, аптекарката е на „Дом всевечний“. А пък докторът, между нас да си остане — казва, — е и на трите. Той,

прислужникът, е и никой друг. Идете — казва — в бюрото и се откажете от поръчката.

Смаях се като кокошка, кога вали град. Жив човек, значи, а ковчегът му готов. Хай да му се не види макар!

Отидох в бюрото, разправих каква е работата, но не щат да ме чуят даже.

— Мярка е взета — казват, — ковчег е. То един вид е дървено пардесю, както казват по някои места, и на всекиго не става. Невъзможно е — казват.

Бях решил да жертвам капарото, да ги не търся вече и се прибрах в хотела. Тъкмо си блъсках главата какво да правя, телефонът издрънка и от клиниката ми съобщиха, че вуйчо внезапно починал.

Хукнах се пак, убедих се лично, обадох се пак в бюрото да се погрижи за всичко, разплатих се на доктора и като дойде ред да плащам и на бюрото, фризура ми щръкна като на таралеж.

— Пет хиляди триста седемдесет и девет лева — казват господата от „Рай небесен“.

— Да нямате грешка бе, хора? — викам.

— Нямаме — казват. — Точно е. Дървеният материал — казват, — знаете, поскъпна, подплата, кръстчета, свети духчета, златни венци, свещи, превоз и така нататъка...

— Ами как е възможно, като аз работя в дървен склад и знам, че един кубик 1½-сантиметрови дъски струват 2000 лв. и от този кубик двадесет ковчега излизат като нищо! Каква е — казвам — тази безбожна експлоатация и обирничество! Че вий — казвам — ще ни глътнете цялото наследство предварително, а аз съм човек — казвам — със задължения, ипотека имам, изпълнителни листове имам... Че по-добре пригответе и на мене един ковчег тогава — казвам, — да се търкулна вътре и така нататъка!...

Виках, кряках, намалих сумата на 4000 лв. и отидох да пазарявам след това пък автомобил.

— Две хиляди — казва — за смъртника и 350 за вас.

— А бе, хора християни, не може ли малко по-евтино бе! Сиромаш човек съм, с три деца, двойна ипотека, покойникът, и той си няма нищо и така нататъка...

— Може по-евтино — казва, — ама има още двама пътници. Една баба и един свещеник. Ако се съгласят да пътуват със същата

кола, а ковчега да закрепим отвън на калниците, ще ви взема всичко 1500 лв.

Отидох, намерих старите, разревах се, целувах ръце и на попа, и на бабата и най-послед се съгласиха. Закрепиха смъртника отстрани, качихме се тримата и тръгнахме.

Тук гума се пукна, там бурма се развинти, след четиричасово друсане пристигнахме в нашия град. Спряхме пред дома, заобиколиха ни близки, роднини, че писък, че рев — не ти е работа! Още не сме сваляли ковчега, мама се разврещя:

— Отвори го, Недялко, отвори капака, мама, да си го видя хубавеца ми, ненагледния ми!... Братко, братко, братко!...

Няма как. Наведох се, отворих и останах втрещен. Ковчегът празен и вуйчо го нямааа!... Отгоре и отстрани разбойниците от „Рай небесен“ поставили дъски, а отдолу летви. Тънички едни, никакви и тук-там по едно малко гвоздейче чукнато. Друсал се вуйчо, значи, клатушкал се из пътя, счупили се летвите, изхлузил се човекът и паднал из пътя. Къде е паднал — сам си знае.

Че като почна наново един писък, че като се кръсти оня ми ти поп, че като заскимтя оная ми ти баба, гледах, гледах, па се метнах в колата и хайде пак назад.

Тук покойник, там покойник, колата изгърмя, спуска се пак гума, хе там, в реката, оставих я аз и тръгнах да го диря пеш. Това е — казва — историята. Друго няма. Изгубихме го покойника, значи, посяхме го някъде и туйто!

И като се понадигна нещастният мой познат и избърса потното си чело, въздъхна още по-дълбоко и рече загрижен:

— Като идеш оттам, не си ли го видял случайно? Сух човечец, един въздългичък, с рядка брадичка и косата му сресана на път. От погребалното бюро го бяха сресали така. Горкият ми вуйчо!... Не си ли го видял някъде търкулнат по пътя? А?

МАЙСТОР ТАНКО

Прочут беше майстор Танко и славата му се носеше, като почнеш от горния край на Голо бърдо, та чак долу до харманите. Плевник да ти направи, сушинка някаква за колата или гюлница — ако се случи сушаво време и вятър да няма, до три години може да стои здрава и читава сградата и да не пада. Инак, гледаш го, малко нефелит и едното му око фланкира, ама очила има и като опаше старата дребава престилка на жена си, като грабне теслата, че като закомандва:

— Каал! Скоро кал!... Кирпичи бре, повлекановци!...

Младите зидари тичат като леви пчели и — догде се сетиш — дигнала се една постройка, свят да ти се завие от страхотия!

Само четири инструмента имаше той: трион, тесла, чук и мистрия. Туй шаула, гдето му думат, що се спуща с конец, за да се види прав ли е зидът, терезия, не знам какво си, хич ги и не потърсваше, кога почне работа. И чужди ум и съвети не търпеше.

Само Стойно Бумбалът, негов връстник и роднина, нявга-нявга ще се обади:

— Майсторе — ще му рече, — тоя зид ми се вижда да е издул корем накъм слънце-залязва. Я виж да я не згепсаме нещо!

Майстор Танко ще подигне вежди, ще го изгледа сърдито и ще рече:

— Бабиняк!

И пак ще се наведе да работи.

След няколко минути обаче ще се изправи, ще си избърше ръцете, но не в престилката, а в потурите отстриани, ще се покачи по скелето на зида, ще легне на корем и като си допре устата до самия край на зида и примижи с едното око, ще пусне една плюнка надолу. Щом плюнката падне близо до основите, той ще изгледа още по-сърдито Бумбала и като му изтърси още едно: „Бабиняк!“ — слиза долу пак.

Закачи ли се плюнката някъде по средата, което значи, че зидът е издут там, ще се свлече мълчешката и с чука — пахта-пухта, пахта-

пухта, докато го намести. Такъв беше отвесът на майстор Танко — плонка. А за терезия си служеше пък с керемидата. Вземе някоя права нова керемидата, запуши ѝ двата края с кал, напълни я с вода догоре и закрепил на гредата. Потече ли вода на някоя страна, значи, не е водоравна. Забил ѝ един клин отдолу, и тя се оправи.

Едно лято почнал да прави на Теня Шилето плевник.

Случило се едно никакво, ветровито време: не може човек очите си да отвори от прахоляк.

— Майсторе — обадил се пак Бумбалът, — тоя зид откъм пътя не ми хваща око. Изкамбурил се е в горния край като баба Доковица. Я иди му пусни плонката!

Качил се майсторът, легнал пак по корем, плонкал, ама нали пусти вятър не спира! Отнесъл плонката наред пътя чак. Плонкал втори път — вятърът я лепнал на брадата му.

— Бабиняк — изревал майстор Танко — нищо му не е на меретията! — и се свлякъл от скелата.

Свършили плевника, взел си той парите, а Теня Шилето се изправил, гледа го, гледа, клюма с глава и дума на жена си:

— Делъо, това нещо няма да годиняса! Че и насам криво, пушината, и нататък криво; не може човек да познае към двора ли ще падне, или към пътя, та да го подпре.

Купил тел и за всеки случай вързал плевника за ореха. Щом го вързал за ореха, и той се строполил към пътя.

— Бря — рекъл Шилето, — тоя билмезин ми изяде париците като нищо! Изгори ми душицата — рекъл и хукнал към дома му. Заудрял той портата, разлаял кучетата из махалата и викал с все гърло:

— Ей, пишман-майсторе! Зачерникъща! Ела да си видиш майсторията!

— У дома ли вика някой? — обадил се кротко по стълбата майстор Танко.

— У вас, у вас! Де другаде има такава стока като тебе? Ела да си видиш плевника на какво мяза!

— Да не би да е паднал?

— Падна я! Падна и не стигна! Изгори ме ти мене, хайдутино проклети! Паричките ми да върнеш!

— Бабиняк — изръмжал тихо майсторът. След това извишил: — Ама нали го беше вързал?

— За шията да те вържат тебе! Вързах го, ама се отвърза!

Майстор Танко помълчал малко, посумтял, па се обадил пак:

— Ами плява имаше ли вътре?

— Каква плява, като вчера почнахме да вършеем!

— Е, че какво да ти правя тогава бе, аретлик! Аз тая бина за плява съм я правил, а не да стои празна и да се гонят прилепите из нея. С плява трябваше да я напълниш, че да я крепи! Крив ли съм ти, че не знаеш да си пазиш стоката! Ами!

И като слязъл още две-три стъпала, пуснал кучето, връцнал се обратно в къщи, затворил се и подпрял вратата с кросното.

Теньо Шилето останал отвън да се надлайва с кучето.

ИМЕН ДЕН

В собствения едноетажен дом, построен на заграбено място, на бай Митя Могилков, дългогодишен прошенописец и ходатай, от една седмица бе обявена пълна мобилизация. Наближаваше Димитровден, голям празник и имен ден на него и на благоверната му съпруга, стрина Мита. Тънка, нервна и бърза като невестулка, стрина Мита заедно с двете си дъщери предприемаше генерално приготвяне и почистване на къщата. Почнаха от сряда. Собствено, всъщност те бяха почнали още преди два месеца новите пердета за гостната, но в сряда изнесоха вече на двора юргани, дюшеци, пътеки и покривки и ги тупаха, тръскаха; лъскаха печките, измиха дъските из стаите и салончето и запряха котката в зимника, за да не цапа с мръсните си крака по мокрото.

На другия ден стрина Мита ходи на пазар и купи два вида бонбони — едните от 60 лева кило, а другите — шоколадени — от скъпите. Като се върна, смеси ги наедно в бонбоньерката. След това се заловиха да лъскаят дръжките на вратите и прозорците, избърсаха и корнизите. Бай Митьо занесе двата виенски стола да се наплетат, понеже бяха продънени, а дъщерите подреждаха цветята. Малката почисти саксиите от угарките, които редовно, като в детска спестовна касичка, спущаше баща ѝ, а голямата избърса с мокър парцал едно по едно листата на фикуса, превърза наново хризантемите, а слоновото ухо, любовните обятия, венериния косъм, кактуса и аспарагуса изнесе вън на двора и ги окъпа с вода. Вечерта жените до късно бродираха пердетата, а бай Митьо бавно и грижливо си изрязваше ноктите. Понеже грозеше опасност шлагерът на празника им, с който щяха да поразят завистливите съседки и гости, т.е. пердетата, да не бъдат свършени навреме, в петък през целия ден бродираха. Оставаха още 27 български мотива, подшивките по ръбовете, ресните и почистването на канавата. Само стрина Мита отдели време и опра чаршафи, възглавници, кърпи и покривки. Вечерта, като бродираше, малката си убоде пръста и започна да чисти канавата, а бай Митьо разпределяше

по възглавниците на миндера конците — червените на една страна, черните — на друга, и жълтите — на трета. В събота гладиха и понеже някои съседки обичаха да надничат навред, подредиха скрина и гардероба, свалиха от окачалката старите панталони, каскета на баща си и вехтата кърпа за лице и ги занесоха на тавана. Стрина Мита ходи у лелини си Недини, да взема в заем винени чаши и сребърния поднос, и като се върна, до късно измива и избърсва прибори, чаши, вилици, лъжици. Голямата дъщеря кърпеше новата покривка за маса, която Бай Митьо бе изгорил с цигарата си, а малката за втори път през годината си подстрига косата и вечерта всички си измиха главите.

Грях не грях, в неделя цялото семейство се залови да чисти двора. Измиха стълбата и циментираната пътека пред нея, коритото на чешмата, оскубаха сухите вече цветя из градината и разкопаха предните лехи. Бай Митьо почисти курника. В понеделник месиха хляб, заклаха петела и с кисело зеле в големия гювеч го занесоха на фурната. Стрина Мита отдели евтините бонбони от скъпите, та да се раздават според гостите. От пердетата бяха останали още 16 мотива, затова майката и голямата дъщеря усилено бродираха. На бай Митя предстоеше най-тежката задача през този ден. Още сутринта той напълни голямата дамаджана с вино „Шефка“, купи една кутия цигари първо качество и две — трето, една луканка и половин бел пастърма за мезе, която на обед грижливо изпита. Вечерта донесе от баджанака си грамофона с четири плочи, от които едната, с песента „Разлъка“, от много употребление беше пукната, та трябваше иглата да се слага към средата.

Към 6 часа вечерта пердетата бяха свършени, оставаше да се направят само подшивките, ресните и почистването на канавата. Работата се разпреди между всички. Бай Митьо прояви голямо усърдие и успя да изчисти три мотива, като тук-там само измъкна и конци от бродираното. След това почна окачването им. Сложиха масата, малкото кухненско столче върху ѝ и бай Митьо се покачи отгоре. Жена му, прежълтяла от умора, с кок, на върха на който като перо на гвардеец стърчеше крайт на плитката, го придържаше отзад за краката. Към 12 и половина часа, когато поставяха пердето на левия прозорец на еркера, единият винт на корниза, попаднал между две тухли, се извади и той увисна надолу. Пригответяха гипс и когато бай Митьо се надигна на пръсти, за да попълни дупката, малкото

кухненско столче се помести, изкриви се и той се строполи на пода, придружен от няколко саксии. Под него се беше случил кактусът, а отгоре му лежаха любовните обятия. След това бай Митьо вече излезе от строя.

Към един часа през нощта стрина Мита довърши окачването на пердетата. Почистиха стаята от строшените саксии, поправиха разкривената картина на стената и когато вече всичко беше привършено, тя се тръшна на леглото и застана:

— Олеле, божичко, свят ми се вие, олеле — глава, олеле, майка — кръст, кръст, кръст!... — и опули очи в тавана. Голямата дъщеря я разкопча, разсъблече я, след това слезе долу в кухнята, където баща ѝ пареше със спуга пострадалите си от кактуса части; приготви оцетени кърпи и се качи горе. След като подреди майка си, грохнала, и тя се сви до студената печка и тихичко заоплакваше счупените саксии. А малката през това време, прегърнала като бебе болния си пръст, който вече береше, се разхождаше на месечина по изметения двор и хълцаше с глас.

Във вторник сутринта, навръх Димитровден, на пътната врата на бай Митя се примъдри обявление:

Димитър Цв. Могилков по важни домашни причини не ще може да посреща на именния си ден.

а в сряда агент от данъчното управление му връчи акт за глоба. Нещастният бай Митьо от залисия бе забравил да обгербва обявлението.

ОЧИЛАТА (НЕ СЪМ ОТ ТЯХ)

Да го рече друга някоя, както и да е, а то Тана Папучкина, голата фудулка, дето я мързи дупка да оплете и копче да зашие на мъжовата си риза, а го кара да я забожда с трън.

— Стига, стига — рекла — е миткала от махала на махала, като билинджийка циганка, ами да се прибере, къщата да си уреди, мъжа си да изкърпи, че който го срещне — на просяк го прави.

Че не ми ли е пометено, как'Сийке, не мили е излепено край огнището, не ми ли е окътано, ама пусти уста Танини, зяпнали като боклукчийска галъота и иди ги пълни.

Пък че нашият хубостник ходи дрипав, кой му е крив? Самичък си го прави... Не виждам, сестро, не виждам нищо вече! Доскоро се кокореха пустите ми очи и топлийка в трева да падне, дето е речено, ще я намеря, ама от година-две премрежиха се, не щат да гледат и не щат! Не мога и бримка да вържа, ни игла да вдяна, нито пък ориз да очистя.

Като си делихме бащинията едно време, събра ни бат'Тотьо един ден в старата къща, струпяхме всичко на една камара и — туй на тебе, туй на кака ти, онуй пък на мене — разделихме се и никой не ни чу и не ни видя.

Тогава ми се паднаха тетъовите очила с тенекиеното калъфче.

Че защо ми са на мене, бате — думам — апостола ли ще чета в черква, или политиката ще бистря?

— Ти ги вземи казва — па ако сега ти не трябват, ще дойде време да ги потърсиш.

Послушах го мари, взех ги, мушнах ги на дъното на раклата и като съм ги мушнала, тъй съм ги и забравила. Щом ми се замяркаха паяжини пред очите, сетих се за батьовите думи, намерих ги и като ги сложих, сестро, що щеш! То, едно ми светна отпреде, едно весело ми стана и игла почнах да вдявам, бримка връзвам лесно и като ида нявга да попоця баба Гина Масларката, за да ми сипе шарлан да подправя боба, познавам кое е пърхот и кое е живинка.

Седна вечер до лампата, наплитам чорапи или кърпя нещо, а наш Груйо ми се присмива и дума, че съм приличала на врачка с очилата. Смее ми се, подиграва ми се, по едно време гледам, като почне да чете вестник, допира си носа до него и се сърди, че ситни били буквите, замъстени били, н'ам какви били.

— А бе, жена — кай веднъж, я дай да опитам и аз тия пенджерки, бива ли ги за нещо, или ги носиш само за големство.

Кешки ръцете ми да бяха изсъхнали и да не бях му ги давала, ама знае ли човек какво го чака?

Щом ги сложи, ухили се като меденик насреща ми:

— Хооо! Че то било хубаво нещо бе! Тюуу!... Я гледай, я гледай какви едри и тлъсти букви, сякаш край вода са расли!

Взе ми ги, сестро, и повече не ги видях на очите си. И като ги взе, сякаш без ръце останах. Нищо не мога да похвана из къщи и работата ми се обърка. И кавги, кавги — все за тях.

Йовкини, комшиите, имат кираджия. Всеки ден си купува вестник момчето. Вечер го чете той, а заран го дава на наш Груя и като го подметне с очилата, сестро, че домръкнало го чете. Озоби го от край до край и щом свърши него — друг пристига. Заряза и лозе, и двор, дуварът протече и дърва няма кой да ми насече.

— А бре дай очилата, Груйо — викам — какво е това четене от тебе? Министър ли ще те нравят, началник ли, та си се заловил с тая пуста политика и ми не даваш да похвана нищо вкъщи?

— Чакай, чакай още малко — дума — да разбере Мусолини какво прави с арапите.

— А бре петите ти излезли отвън, мъжо! Дай очилата и събуй си чорапите да ги наплета, че станахме за смях на хората!

— Сербез народ туй, германците!... Не бръснат никого — трупат войски, леят топове и пет пари не дават!...

Днес Мусолини, утре германците, вдругиден Русия, Испания — зимата мина, запролети се, а той чете и не става. Стоя, стоя със скръстени ръце, сестро, па като ме хване една сакълма, блъсне ме глава, изляза на разветрение из махалата, че до мръкнало.

На два пъти можах да ги открадна от джеба му само като спеше, избягах у фелдшеркини, закърпих си фустата и това си беше, ама щеше да полудее. Окуцил котката, сестро, прокудил кокошките из

махалата и да бие бялата коза от яд, да я бие, че ѝ се съгнало млякото и досега не пуска ни капка.

Сама виждаш какво тегло тегля. Хубаво ли ми е, или не, ама на — кърпи, ший, плети, ако нямаш работа, и пуши червивите уста на Тана Папучкина.

И да са поне негови очила, той да ги е купувал, иди-дойди, а те бащиния, наследство, дето има една дума, ама като не съм от тях, как да му го рече ма, как'Сийке? Как да му го кажа?



ВЕСЕЛО СЕМЕЙСТВО - 1953



НАШЕНЕЦ - 1962

НЕ Е КУЧЕ КАТО КУЧЕ

Седят около една маса в ловджийското кафене Ильо Пантата, Кекердекът и един търговец и си приказват:

— А, има, намират се ловни кучета в нашия град, стига пари да има човек. Десетина грифона, пет-шест понтера и още толкова сетера се намират, ама като кучето на ей тоя мушморок, дето стои насреща ни, няма по цялата земна територия. Само че е галфон и не го продава.

— Ама как тъй, таквозина: той ли е галфон, или кучето!

— Той бе, той! Какво ти куче! То е чистокръвно куче, екстра.

— Е, щом го не продава човекът, няма как! — мънка търговецът и сърба гръмогласно кафето си.

— А бе не го продава, ама хем е куц и невалиден, хем и слон не вижда вече от сто крачки, ама на: нали му е корава бъклицата, държи го и не го продава!

Пантата, за когото се отнасяха тия топли и сърдечни думи, навел глава, чисти си цигарето със сламка от метлата и се прави на три и половина.

— Че защо тогава — обръща се пак търговецът, — като телесното ви здраве, таквозина?... Продайте го на мене! Ако пак някога ви прогледнат очите, впоследствие, значи, пак ще си купите.

Пантата извади сламката, наду цигарето като свирка, издуха го, прибра го в джоба и продума най-последно:

— Свидно ми е, господине, мило ми е. Да отгледаш такава стока и когато е в младостта си, в силите си, да вземеш, че да я продадеш! То не е куче като куче ки! На, да ти каже и тоя хубостник, макар и да е свършил четвърти клас, не е ли по-умно от него. Не ми е за продан... Свидно ми е!

— Мило ти е, свидно ти е, а като се е зима задала, то ли ще ти улови брашно да ти донесе вкъщи, а? То ли ще ти докара дърва, диване? То ли ще ти плати полицата на банката? Кажи де! Не можеш да се засмееш от глад — куче ще ми храниш и на лов ще ми ходиш!

Пантата мига на парцали и нищо не дума.

— Кучето му е картина — продължава Кекердекът. — Като го видиш само, и ще речеш: английска порода! Каталог! Като го пуснеш на края на града и му речеш само: „Тè бре, тè, тè, тè!...“ — седни си под някоя круша и чакай да ти донесе заека само. Излети като стрела и там душе, тук душе, спре за момент, метне се в някой трънак и — хоп — гюдженът е в торбата! Няма да гърмиш, няма да търчиш. Каталог! Прескурант! Само там съм виждал такива кучета.

Ибрям — кафеджията — се приближи да прибере чашите от масата и добави:

— Бу кьопек — алтън гиби, чорбаджи! Барут гиби, валлах!...

Пуснаха му мухата на човека и се разделиха. Пантата пое надолу. Кекердекът — нагоре, а търговецът остана да се върти като слънчасал около кафенето. Пита, разпитва: всички сякаш са си плюли в устата и все едно приказват!

— Какво е кучето, що е, няма да приказвам — дума изтежко Коста Задгорецът, — само едно нещо ще рече: за такава стока колкото и пари да дадеш, все са малко. Това мога да ви кажа и повече нищо!

А Динко — фелдшерът, — дето по цял ден яде печени семки, си отръска панталоните и добави:

— Аз, адаш, дваисет години, откак съм ловец например, и толкова кучета съм виждал, ама като тази стока не ми е виждало окото. И в Австрия да идеш, и в Русия например — туйто!

Подсториха човека, подлудиха го и следобед, щом се зададе Пантата, дигнаха се всички и отидоха у тях да го видят. Извел го Пантата, разходил го из двора и от дума на дума вкопчали го на пазарлък. Дал му търговецът две хиляди, три му дал, а Пантата мята глава като спънат кон на слънце и не ще, та не ще!

— Не ми се продава бей! Разберете! Не ми се дава! Жената ми вземете, без пари ще ви я дам, ама кучето не давам!

Ругали го, карали му се, излязла цяла тестяна и жена му и почнала да го чумосва, най-после хванали го наздраво, сгъстили я и скъсили пазарлъка за 3600 лева без синджира.

Засмял се търговецът, почнал да вади и брои парите, а Пантата, забил глава, не го поглежда и все още нещо му е криво сякаш.

— Ха дее! Какво си клюмнал, гаче ли майка ти е умряла! Дигни си рошавата глава, стори го халал на човека и донеси нещо да ни почерпиш — вика Кекердекът.

— Да почерпя бе, брате, да почерпя, не ми е до това, ама как се замръква без куче бе!... Питате ли ме как се замръква? Не е куче като куче, да се прежали!

— Тъй се не приказва сега — смъмрал го фелдшерът. — Кога се продава нещо например, от сърце трябва да се дава. Тъй му е редът и тъй му прилича например.

А Пантата, клекнал на двора, прегърнал кучето като малко дете, милва го, гали го и аха, аха, да ревне да заплаче!

По едно време станал бързо и го повел към пътя.

— Къде се запъти бе, луданчо — извикал му Кекердекът, — ние тука работа ли сме дошли да вършим, или за смях на хората да ставаме?

— Не ме закачайте бе, братя! Ще се върна. Ей сега ще се върна. Аз си знам какво ми е на душата... Ще ида да се фотографирам с него за спомен и пак ще дойда. Не бойте се! Продадено е, зная. Думата ми е дума. Не ме закачайте! Аз си знам...

— Нека иде, нека — рекъл търговецът. — Мъчно му е на човека. Който е ловец, той знае. Аз на времето съм плакал три дни за едно куче.

Насядали на двора, донесла жената да ги почерпи, а търговецът хем седи, хем нещо го не сдържа.

— Може и да се пометне пък — дума, — а? Може да се откаже. Всичко се случва.

— Ааа! Пантата не е такъв човек! Не е такъв. Гаранция! Той на мазаното не плюе! Само едно ще ти кажа: щом го поемаш от ръцете му и му броиш парите, качвай се на колата и — дим да те няма! Останеш ли за утре тука, още по-мъчно ще му стане и тогава не отговарям. Тъй, пипнеш ли го — дим да те няма!

Тъкмо туй си приказвали, ето го той пристига, води го и право при търговеца.

— Заповядай — дума, — от сърце ти го давам сега. Нали ще имам поне една снимка от него, халал да ти е! Мъчно ми е малко, ама ще ми мине. Сиромас човек като мене да си гледа голотията.

Грабнал кучето търговецът, наброил му парите, сбогувал се набързо, впрегнал каруцата си и си заминал още същия час.

Щом си заминал, и Пантата хвърлил траура; че като събрал компанията вечерта на Петка Иванкин в кръчмата, че ядене, мила мале,

че пиене, че плюскане, че ръченици, че кючек — до съмнало!

Умири се махалата и стопаните си отдъхнаха от пустото му куче. Само си отваряше чуждите кухни и по цели тенджери с манджи излапваше, червеи да го ядат! И хляба из подниците вадеше. Не оставяше яйце в полог да се задържи, суджук на върлина да изсъхне, а срещне ли дете на улицата с филия, грабне му я из ръцете и я глътне моментално. Пък ловът му — господ да те пази! Заекът бяга нагоре, то тича надолу, пъдпъдъците му се петлеят из краката, а то души де са оставили жътварите яденето. Три пъти е гърмяно и колко пъти ветеринарният се мъчи да го отрови, ама не е куче като куче — ни куршум го лови, ни отрова гълта, крастата проклета!...

ЦАНКО

Той остана сирак от мъничък. Майка му, бог да я прости, почина от тежката болест наскоро, след като се върнахме от Балкана, и Цанко остана едничка радост и надежда на дяда Гаря цигуларя. Глезеше го много старият, думата му надве не кършеше, затова не прокопса и дом не смогна да свърти. Все по сватби и гуляи ходеше дядо Гарьо и Цанко все с него.

— Ха, сине, опъни му, татъвото, из бъклицата, издебело му цукни, та да ти се зачервят ушичките — думаше той и Цанко пиеше и винце, и ракия, и пригласяше на баща си.

По едно време му направи гъдулка. Мъничка една, черничева, колкото шепа. И почне ли баща му да свири, и той стърже ли, стърже след него. Като напълни години, старият се поизуми от пиене и почна да забравя песните. Почне, да речем, за Хайдут Сидер и Черен Арап, кара, кара, па като я смеси с Болен Дойчиновата. Като не може да докара и нея, обърне я на Карамфилчето. Кога пък се напие съвсем и забрави всичко, кара само: тан-тиини, тантуну-ну-танти-неее... и сам-там допира лък до струните. И както тананика, и заспива.

Умря горкият, на Водици. Напил се на Коста Ненов на сватбата и заспал. Завили го с една парцалена черга и ха да се събуди, ха да стане — кога го отвили, той се вкочанясал.

Оттогава Цанко остана сам-самичък с бащино наследство една гъдулка, един бръснач и пиенето.

Свирнята на баща си не можа да научи и бръснарството му беше никакво, ама пиенето му — чиста работа!

Не го канеха и по сватби. Само три песни знаеше и пет-шест свирни, а с три песни сватба става ли? Пък и пустата му пукница невярна! Не знае човек кога ще се напие — преди сватбата или по средата — а изплюска ли се — същински бащичко! Забравя и песни, и лък, и само тан-ти-ни-ни, тан-туну-ну-ну... и ченетата му играят като откопчани.

Като не му провървя, захвърли гъдулката и го удари на бръснарство. То едно бръснене, господ да те пази, но пари нали не взема, а само по една ракия, все се намираха корави хора да му седнат. Един съботен ден, посред лято Кольо Русин, облякъл войнишки шинел, изтъпанил се пред него и му дума:

— Хайде, Цане, хайде, чичовото, да ме остържеш, че бабата ме гони вече от къщи!

— Ами тоя шинел защо ти е? — пита той.

— Че пък питаш! Ами че като ме почнеш, да му застъпиш полите, та да не подскачам от зор!

Човек не е обръснал, кърви да не потекат от него!

Миналата есен, когато се бихме с еничерлийци из гората, две читачета бяха сгасили Караминковото момче в една долчинка, та го бяха секли с ножове по лицето като тиква. Докараха го с кола в село при фелдшера, а Лъжлив Съби ги срещнал при моста, поогледал го оттук-оттам и рекъл:

— Нищо му не е на момчето, ще му мине като на куче! Все едно че наш Цанко го е бръснал!

Та и бръснарлъкът му беше такъв, искам да кажа, затова и него заряза и сега се скита пет за четири из кръчмите и дири някой да го почерпи.

Байряма му празнуваме есенно време, когато варим ракиите. От сутрин до вечер като акцизен обикаля казаните и опитва градусите на ракията, докато се запени като бясно куче около устата. Този гребне с канче, онзи му поднесе чашка и, току-виж, заклати се и се сгромоляса в джибрите. Дели Димо и Руси Лисичката това и чакат. Снемат лесата от колата, грабнат го за крака и ръце, положат го вътре, накичат го с върбови клони и лютивец, налепят по лесата свещи, разнасят го край казаните и го оплакват на умряло. Цяло село се събира сеир да чини. Носят го, оплакват го, па го сложат, гдето реката се дели на две, на пясъка, заринат го наоколо с пясък, забият му върбов кръст до главата и чакат да се събуди.

Отрезнее ли, надигне се, наплиска се със студена вода и пак почне да обикаля от казан на казан, сякаш нищо не е било.

Зимъс урадиса на зло, клетникът, та малко е нефелен вече. През кривата сряда, срещу сирни заговезни, имаше пет сватби в село. Обикалял от сватба на сватба, плюскал каквото му дадат и вечерта го

гледам, едва се тътрузи на Хаджиевия дюкян. Какво е правил там, какво е струвал, не зная, ама към петляно време му дошло наум да се прибере у дома си. Заклатил се той кандил-мандил и кога минавал дола, рекъл да прекрачи, строполил се на леда пред Мариновата къща и там останал. Сутринта, кога Марин станал да обикаля добитъка, видял, че нещо се чернее на леда. Отишъл при него — опитал се да го дигне — не може. Развикал се човекът, събудил и Хаджията, дърпали, надигали, а той, проклетникът, замръзнал на леда и не се отлепя. Че се хукне Хаджията, че вземе чайника от огнището, та поливат около него, под него, дорде го отлепили.

Яка душа, брей! Полежа, полежа някой и друг ден ни жив, ни умрял и пак се надигна като язовец из дупка.

И нищо му нямаше. Само с един мустак беше останал, ама и той пак поникна. Беше залепнал за леда с него и като го дърпал Марин, отскубнал му го, та от едната страна го гледаш същински Цанко, а от другата, без мустака, пак той — ама на млади години. И повреден е малко, завалията. Долната му джука, дето е лежала на леда, трепери от време на време като на младо магаре пролетно време. Ама иначе нищо не му е. Пие за твое и мое здраве, пак стърже цигулката и забрави ли песента, кара си все тан-тини-нини, танту-нуну-ну.

НАШ ПОНДЬО

— Когато бог иска да накаже някого, прави го учител — започна старият преподавател по история. — Това го е казал Сократ. Чуй сега аз пък какво ще ти разправа: виждаш ли го онзи там, с дългия врат, прегърбения, дето стои пред клуба? Виж го добре и слушай! Едно време този човек беше мой ученик. Преподавах му история и понеже часовете ми бяха малко, като допълнителен предмет имах и няколко часа рисуване.

Това момче тогава проявяваше едно изумително невежество въобще и беше една от най-големите ми грижи. Какво не правих, какво не струвах да го събудя — нищо не помагаше. Извадя го някой път на урок и го накарам да ми опише границите на Месопотамия, да речем. Той зашари с пръст около Галиполския полуостров, обиколи из Серското поле, мине Вардара, забучи най-послед пръст някъде из долината на Шкумба и мига, мига...

Друг път го питам за историята на евреите:

— Ха сега, Пондьо — думам му, — покажи ми най-напред где се намира град Ерусалим!

Той пак предприеме една кръгосветска обиколка из Алжир, Тунис, Мароко, върне се назад, прескочи няколко морета и планини, спре се сред Източния Сибир, гледа ме като пате и мълчи.

По рисуване проявяваше също незнание. Не стига това, а беше и далтонист! Пълен далтонист. Рисуваме, да речем, стомна. Най-обикновена, проста стомна. Като я захване, обръща я или на бинлик, или на ракиен казан, или на каквото щеш друго. Почнем ли да полагаме бои, хвърлените сенки ги прави с червена боя. Цинобър, чист натурален цинобър! Веднъж им поставих да рисуват препариран гарван и той го боядиса с червена боя. Просто го болшевизира, знаеш! Разбира се, за срока му поставих слаб и по двата предмета. Сложих му двойки, ама си взех бея на главата. Като се заредиха, брате, баща му, майка му, леля му, един адвокат, негов сродник, един училищен настоятел, че и кметът даже ми обърна внимание! Беден бил, при лоши

условия живеел, очите му били слаби, но щели да го лекуват — както-както, убедиха ме и на края на годината го пуснах да мине в по-горен клас.

На другата година, за голям мой ужас, Пондьо беше пак мой ученик. Не само това, а и партията на баща му дойде на власт и той зае видна служба в градеца. Пристигна Пондьо мазен, ухилен и със сини очила. И още по-тъп. Мъчих го, въртях го, усуквах го дано изкопча нещо от него — не ще и не ще! Пак му писах слаби бележки за срока. Тогава пък тръгнаха околийският началник, приставът, акцизният, председателят на околийското бюро, депутатът и трима детективи. Изредиха се, знаеш, един след друг и ми дадоха да разбера недвусмислено, че или Пондьо трябва да мине, или пък аз да си замина. Мислих, мислих: четири деца имам, нито къща, нито имот някакъв, а посред зима къде да ходя?! Писах му пак тройките и се отървах временно. За да не се излагам поне пред учениците си, виках го у дома да го занимавам безплатно, та дано каже нещо, кога го вадя на урок. Тъй вървя работата цели три години, защото партията на баща му управлява толкова. Пондьо мънка, аз помагам и се потя, той мънка, аз го подсецам и накрая пиша тройката. Като паднаха от власт, аз се окуражих отново и пак му писах двойките. Че като ме емнаха тогава: бре анонимни писма, бре клюки!... Анархист съм бил, дъновист съм бил, рушвети съм вземал, в разврат съм потънал и какво ли не!

За да не ме изкарат и людоед, писах му пак тройки на края на годината и наш Пондьо завърши училището за голяма радост на майка си, баща си и за чест и слава на леля, свако, адвоката, настоятеля, началника, пристава, председателя на околийското бюро, депутата и тримата детективи и се изгуби от града.

Къде се дяна, какво прави, не знам. След няколко години, като се яви пак, все бърза, все се муши из кантори и клубове, сваля шапка, кланя се, хили се, кокори се, а мене и не поглежда.

— И какво работи сега?

— Не знаеш ли? Учител е. И да е това само — въздъхна старият учител, — само това да е нещастieto, иди-дойди, ами учи и двете ми деца!

— Какво преподава?

— Как какво? История, разбира се. На мое място е. Правиструва, уволниха ме и ми зае мястото. И понеже часовете му по

история са малко, като допълнителен предмет води и рисуване!

ТО НЕ Е ПЕЧАТНИЦА

Да ти направи момински сандък за чеиз, да му изпише две смесни китки отпред и кога му завъртиш ключа, да ти дзънка: дзъннн... дзъннн!... Валчеста маса с един крак и огледало отгоре да ти измайстори, че да трепка, да трепка, кога я поставиш на постлано в гостната; скрин с шест чекмеджета да ги изглади и лакира, да речем, че да си навяхват краката, кога кацат мухите по него — златни му ръце на Мирча Фтичето!

Пък пчелен кошер да ти изпипа, окачалка с огледало, креват да ти нагласи, или пък погребален ковчег да ти облече в черно сукно, че да го обточи-обточи със златни кенари по ръбовете, златен кръст да му лепне на средата и две ангелчета отстрани, клекнали да се молят, та да ти е мило и драго тъща си да положиш в него, примерно казано.

А пък да посрещне човека, да го изслуша, да го изпрати — няма други като него в чаршията. Устат, сладкодумен и захване ли се за работа, и дрипите му работят, дето има една дума.

Дюкянът му беше точно срещу читалището в Папанкиния двор и де-що имаше по-учен човек в града, все при него си поръчваше, каквото му трябва, че знае: хем хубаво ще бъде изпипано, хем навреме направено.

Такъв майстор беше Мирчо Фтичето, ама не щеш ли, един ден го изби на общественост. Изби го изневиделица и туйто!

Даскал Манол да му бере греха, дето взел, че го турил в листата за контролна комисия. Мислил, мислил един ден кого да тури за трети човек в контролата на читалищното настоятелство и както мислел, погледнал през прозореца и хоп, Фтичето насреща му пред дюкяна.

— Ах — рекъл си, — хванах си едно птиче! — Писал го на книжката и толкоз.

Избраха го до вечерта, с болшинство го избраха човека, ама нали оттогава му се дръпна нещо главата, нали почна в неделен ден колосана яка да туря и бастун да носи? Нали по-рано на бос крак ходеше с подпетени обувки, а си направи лачени? Нали и приказката

му се промени вече и майка му го гледа опулена вечер и не може да разбере какво ѝ дума. Нали не ще да яде вече какво да е?

— А бре, майка, ами че и лука му изпържих, и пипер му сложих, и на сол е докаран, какво не харесваш на фасуля?

— Аз — вика — се абстрахирам от подобни буламачи! Усвършенствай ми, вика, четири яйца на очи алафранга!

— Ами че когато беше малък, все за фасул ми плачеше бре, майка, и до вчера с лъжицата го ядеше. Какво ти стана тъй!?...

— Ядох го, ама сега не. Вреди ми на конструкцията.

Инак, да речеш, сутрин все тъй рано си ставаше. Излезе си, както всякога, ама не отива направо на дюкяна, а се отбие в кафенето при даскалите, побави се там, побави, след това иде в читалището. Повърти се при касиера, ако дойде някой от настоятелите, поприказват за туй, за онуй, и то виж, че станало голям обед.

Следобед пак се отбие. Прозорци преглежда, на сцената нещо ще поправи и в дюкяна му се не ходи.

Не стига това, ами взеха, че го избраха и в родителския комитет при училището, а след туй в управата на трапезариите, и в дюкяна му почнаха да тъчат паяжини.

— Де Мирча?

— На събрание.

— Де Фтичето?

— На заседание.

Заряза работа, поръчки стоят недовършени и нови незапочнати.

— А бе, Мирьо, какво стана моят скрин бе! — пита го бай Гъчо прошеносецът. — Жената е струпала дрешеното наред къщи и всеки ден чака да ѝ го пратиш.

— Ще бъде, бай Гъчо! Ще бъде. Общественост, знаеш, трапезарии, комитети, събрания и тям подобни, та направих малко забавление, ама ще го бъде. Спокойност само!

— Мирчо! Кревата! Кревата! Още ли ще чакам?

— Още малко, още малко. Нека ми пристигне по-сух материал.

— Какви бяха тия дъждове от две години, та не престанаха, за да ти изсъхне пустият материал бе, джанъм! — сърди се Васил Загорецът.

— Спокойност, бачо Василе, спокойност. Алафранга ще го направя, ама ще почакаш още малко...

На Петка Петмеза му се родило първо момче. Цъфнал оня ми ти човек, зарадвал се и се чуди какво да му угоди. Отива при Фтичето и дума:

— Фтиче — рекъл, — ще извъргляш на моя престолонаследник една люлка, ама дето нийде я няма по света. За парите дума да не става! Аз съм насреща. На и капаро ще ти дам, ама в събота вечер я искам готова.

Натракал му на тезгяха 50 лева сухи пари и си отишъл.

Минала се съботата, дошла друга, трета, четвърта; минала година, две, пет, шест, десет, малкият пораснал, пропушил тютюн и на колело се научил да язди, а няма ни люлка, ни дявол! Прегледали го за войник момчето, изкарал си службата и го произвели ефрейтор, а Петмезът, колчем мине край дюкяна му, все ще му подхвърли, вече на шега:

— Мирко! Онова нещо ще го бъде ли тия дни?

— Ще го бъде, бай Петко, ще го бъде! Спокойност само. Намини към събота пак. Алафранга ще я направя. Сецесион!

— Пък много зор не си давай! Притеснението не е хубаво нещо — поусмихва се Петмезът.

Минавал бай Петко, подхвърлял му, ама най-после остарял човекът, хванал го ревматизъм в краката и почнал да не може да ходи. А син му, като си изкарал службата, оженил се и на шестия месец му се родило и на него момче. Разправил му старият за поръчаната люлка и за капарото, става той и право при Фтичето.

— Тъй и тъй, тъй и тъй — занареждал му той троснато. — Какъв си ти такъв майстор и търговец, какво е това безобразие. От толкова години поръчка с капаро и още да не е готова. — Ще зарежеш — рекъл — всичко и ще направиш люлката още тая неделя, че инак работата ти е спукана! Аз — рекъл — нямах късмет да спя в нея, ама ако я не направиш и за детето ми, още тая неделя дюкяна ти ще запаля като нищо. Тъй да знаеш!

Скръцнал със зъби оня ми ти ефрейтор, не се стои насреща му.

Фтичето не можал да рече гък. Ключнал с глава и само преглъщал.

По едно време заредил кротко:

— Не мога, младо. Не мога тая неделя. Не става бързо хубавата работа. С ръка се прави, ум играе, изкусност трябва. Баща ти не беше

толкова припрян, а ти искаш моментално. Де мога за толкова малко време? То да не е печатница, та — трак-трак, трак-трак — да я изтракам аламинут. Сецесион нещо. Тънка работа е. Не мога!

ОТЧЕТ

Запасен подполковник Гацаров Станчо. Шестдесет и пет годишен. Вдовец. Изправен по войнишки, нисък, набит, с остригана глава, вирнати мустаци и бантел. Изженил и настанил всичките си деца, живее сам и оглежда малко стопанство с кокошки, мисирки, токачки, гълъби, гугущуци, четири шопара, две крави монтафонки, няколко ангорски заека и една питомна гарга.

Подполковник о.з. Гацаров Станчо беше делегат на конгреса на запасните офицери и завърнал се, в една от стаите на военния клуб дава пред дружествените членове своя отчет:

— Господа, както сте в известност, ний, сиреч аз, поручик о.з. Габарев и подпоручик о.з. Канчев, бяхме, тъй да се каже, делегати на нашето дружество на последния конгрес в Плевен. Като председател и, тъй да се каже, най-старши от делегацията, счетох за длъжност да ви направя съответния отчет.

Господа, първо — тръгване. Второ — пътуване, и, трето — посрещане. Музики, знамена, войскови части, шпалир, импозантност и, тъй да се каже, феерия.

Приветствия. Официална, духовна и гражданска власт. Родолюбиви организации. Учащи, професионални съюзи и прочее.

Избор на бюро. Отчет. Акламации и след това, тъй да се каже, дебати.

Пръв взе думата генерал-майор о.з. Пушкарров. Маладец! Герой от Лозенград. „Александър“ първа степен с корона. Отлично говори и не остарява. Втори — полковник о.з. Мартинов, — тоже маладец. Два випуска преди мене. Трети поред говори майор о.з. Ихтимански от Ловеч. Бабанка! Гласът му тънък, но оратор. Четвърти — хасковски делегат, непознат. Вот, сукин син, цял Цицерон. Пети — ломски делегат. Добре говори. Шести — Радомир. Тоже много добре. Седми — делегат от село Паламидово: стойка войнишка, отривист и изчерпателен, тъй да се каже. Осми — Кеременили. Отлично, но забрави да си свали шапката. След това говориха делегати от Ямбол,

Свиленград, Попово, Остра могила, Гол тупан и так далше. Маладци! Добре говорят всички. Накрай резолюция. Избор на ново настоятелство. Банкет от триста куверта. Аперитив — сливовица с кисели краставички и вермут без сода. Супа, пилета, свинско, сладкиши... Пет порции, господа! Пет порции и бутилка вино на глава. Замечателно! По средата тост. Още един тост. Още един и още един и после пак. Юначаги! Говорят ясно всички. Оратори първи клас.

На другия ден излет до държавния завод „Клементина“. Вот идея! Вот щастлива, тъй да се каже, рекогносцировка. Тръгване с автомобили. Пристигане. Простор. Земя необятна и плодородна. Ред, дисциплина и съзнание за дълг. Първа гледка, стадо свини. Очарователно! Благородна кръв, йоркширска, тъй да се каже, порода. Едни шопаряги до петстотин килограма единият, съвършено незасегнати от кризата, а кожата им тънка, розова, прозрачна като на германец. И грух... грух... аристократично някак. Цивилизация. Прогрес.

Втора гледка: крави. Не монтафонки, а чисто национална искърска порода. Млечност — тридесет килограма дневно. Възхитително! Дребни наглед, сивички, скромнички, тъй да се каже, а клекни да доиш — канализация! Водопровод! Тече и не спира и мляко гъсто, мазно, сякаш подквасено излиза.

Конско отделение: великолепие! Арабски жребци, опнати като струни. Англо-арабски, полуанглийски и местни подобрени. Маладци! Да си млад подпоручик, да му се метнеш, да го пришпориш през главната улица, че да накараш сърцата на дамите да правят: тик-так, тик-так...

Птичи завод: перфект! Национална гордост! Легхорните носят по двеста и петдесет яйца. Родайланд. От едната две тенджери да напълниш, тъй да се каже, без киселото зеле. Вияндоти, орпингтони, яребични италианки, бронзови пуйки... Чорт возмит! Импозантност! Феерия!

Най-накрая — бик. Маджарско бичище, знаете. Мужчина такой, колосален! Храбрец! Маладец! Притежава кръщелно свидетелство, родово дърво и всички документи, тъй да се каже, на съвременен интелегент. Благородник. Бабанка! Навел глава, надиплил врат, подрива с крак, гледа те право в очите и сякаш иска да каже:

— Дурак! Не те бръсна за слива!

Гледах, друзья мои, гледах преизпълнен с национално величие —
и думам на себе си:

— Пфу! И ти стопанство имаш, Станчо, и чифлик ще ми правиш!
Недоразумение! Декаданс! Питомна гарга, тъй да се каже, пършивец!

ГРАТИСИ

— Гратиси ли? Какво тегло съм теглил от тая чужда думичка, братчето ми, какво тегло, сам един господ знае — мърмореше с дрезгавия си глас в кръчмата бившият директор на пътуваща трупа Лальо Лалевски Гърмйлов. — Където и да идеш, в който град, село, паланка, колиба да отседнеш, обявиш ли спектакъл и откриеш каса, най-напред запристигат гратисчиите, муфтаджиите, келепирджиите и използвачите, на български казано.

— Аз, господине — дума първият, — съм от финансовото управление. По закон — дума — ни се падат два, но ще ви моля, антърну и по изключение, да ми откъснете още един за балдъзата. Младо е — дума, — темпераментно е и не чини да го оставям само вкъщи до среднощ. Изкушения, знаете. Котараци мяукат, серенади свирят и изобщо рисковано...

— Аз — обажда се зад него другият — съм редактор на околийския вестник „Голтупанско стремление“. Излиза двуседмично. Третира културно-стопански въпроси изобщо и в частности пише и за театъра. Сега — вика — не излиза, защото на съдията-изпълнител му правят ревизия и не ми дава обявления, но от първи идущи започва пак. За мене и за сгоденицата ми, моля, два гратиса, но по възможност от резервата. Прогимназиална е, знаете, свършила е учителски институт в Шумен и два пъти е класирана. Не сме какви да е хора, изобщо.

— За началника на гарата два гратиса, моля — провиква се трети. — Багажа ви, такована... разпоредих, освободихме куфарите, сандъците, декорите. Наредих и за каруци до града. Изобщо бъдете спокойни, такована... дорде съм аз... И на връщане ще услужим.

След него, братчето ми, да са живи и здрави, се заточват околийският началник, полицейският инспектор, пет-шест цивилни полицаи, кметът, настоятелите на читалището, дежурните учители, местният поет, местният художник, тридесет и шест души от туземната любителска трупа, а след тях чичото на портиера, вуйчото

на комика, приятелят на примадоната, пралелята на касиера и така нататък до безконечност.

Даваме, братчето ми, късаме безплатни билети, късаме, докато се озъбят голи кочани, а в касата се не вижда ни парица.

След цялата тая върволица веднъж в един град се изтъпанчи пред гишето и един шишко с жена си и трите си деца.

— Какви места обичате, моля — пита касиерът. — Резерва ли, балкон ли, някоя лежа ли?

— Аз — вика, — господин касиер, пардон, ама се казвам Никола. Никола Яхниев, дорде не речеш. Галантерия, колониал, метли, канели, гаванки, совалки, връшници и рогозки от царевична шума. Живея, санким, в центъра на града, срещу хотел „Химпериал“. На ъгъла ми е дюкянът, а от двете страни дворът ми е заграден с дъски. На дъските, санким, лепят афиши. На всички хора не позволявам да лепят, но на вашите хора дадох разрешение, а пък там афишите най-много се четат. Разреших им от едната страна два и от другата два да залепят и като се натрупа оня ми ти народ! Прочете що прочете тук-там, и тича за билети. Та рекох, санким, на жената:

— Марийке, рекох, да идем с дечицата да им разправим на хората, санким, работата как стои. Те са учени, разбрани са и ще ни дадат пет билетчета без пари, та и ний да видим кое-що. Услуга за услуга, санким. От мене дъските за рекламност — от вас билетчетата.

Други път пристигаме следобед в едно крайбалканско градче. Като слязохме и се настанихме в хотела, на жена ми, която тогава беше в положение, ѝ се припило сок от зеле. Срещнала едно дете пред хотела и го попитала:

— Миличко — рекла, — имате ли у вас зелев сок?

Детето нищо не разбрало.

— Армея — рекла, — армея, армеена чорба имате ли в къщи?

— Имаме — рекло детето и пак си лапнало пръста.

— Иди тогава ми донеси малко да си сръбна и ще те пусна довечера да гледаш представлението без пари.

Хукнало се малкото, наточили му в къщи в една тенджера и тръгнало към хотела. Из пътя който го срещнал, го питал къде и за кого я носи и то разправяло.

Разчуло се в градчето, че пущат на представлението и за армеена чорба, че като се проточи вечерта целият град, братчето ми, като се

заниза! Кой с котел, кой с паница, кой с гърне, всички армеена чорба носят и се натискат да влязат в салона представление да гледат.

В друг един град се случи пак следното: преди да почне представлението, гледам пред дупката на завесата — народ, народ, салонът препълнен до тавана с публика. Търкам ръце аз, радвам се на успеха, па не ме сдържа и се затърчах до касата.

— Как е? — питам касиера. — Добре сме, нали?

— Средна работа — отвърща ми той. — Да има, да има стотина билета продадени.

— Не може да бъде! — кряскам. — Всички столове са заети и коридорите са претъпкани с правостоящи.

Той дига рамене и се пули насреща ми.

За портиер тогава току-що бях назначил един руски емигрант.

— Сергей — изревавам, — що за безобразие? Салонът претъпкан, а в касата нищо!

А той събира крака по войнишки и рапортува:

— Палиция, гаспадин директор, палиция — мноха палиция! Цял град, знаете, палиция!

Кога после проверихме, братчето ми, оказа се, че Сергей не познавал полицейския знак. Дошли двама тайни полицаи, дигнали яките си, показали значките и той ги пуснал. Като забелязали хлапетиите тая работа, накичили се под палтата с туристически значки, спомени от панаирите, всевъзможни игли и карфици — влизат синковците, показват ги на Сергей и той пуца ли ги, пуца. Навлязло и куцо, и сагато по този начин и претъпкали салона.

Нея вечер от мъка се напих, набих жената и тя пометна. Примадоната ми избяга с един търговец на кашкавал, портиерът се пазари в градеца да обърне една нива, за да садят лозе, и трупата ми се разтури.

Сега, братчето ми, скитам се бездомен от кръчма на кръчма и гледам да помина гратис между познати и приятели и аз.

КЪМ ГРАДА

Като застаря и не можеше вече да язди, хаджи Дончо продаде сивия си кон и си купи черен. Купи си и каруца и почна, както и порано, да ходи всеки вторник на пазар.

За да идеш от Голо бърдо до града, трябва да минеш през две села: Баните и Черняга. На пет-шест километра от града пък има ханче. И на отиване, и на връщане хаджи Дончо се спираше да се почерпи на двете кръчми в Баните. В Черняга спираше пред дюкяна на стария си приятел хаджи Илия, оттам — на ханчето и накрай града вече до манастира, като напояваше коня на голямата чешма и му сръбваха още по една с Петка Дявола, чак тогава отсядаше на Михалакевия хан. Понеже и дъжд да вали, и град да пере, хаджията редовно си ходеше в града и се спираше по кръчмите из пътя, конят му беше добил вече навик, та и тръс да го караш, и галоп да бяга, стигне ли до кръчма, забие като коза предни крака в земята и спира. И догде не излезе кръчмарят с поднос, догде не сръбнат нещо тия, що са в каруцата, да го пребиеш, не тръгва! Сръбнат ли си, не чака и да го поканиш, а свие уши и хуква сам.

Колко пъти хаджийката му се е карала, когато пътува с него:

— А бре ами в село нали пихте на тръгване? Павурът — и той е пълен в пояса ти. Прескочи поне един дюкян веднъж да не пиеш! Да ти се не види плюсканицата и намярата!

— Не може! Не бива! Тия хора са отворили дюкяни алъш-вериш да правят, а не мишки да развъждат — убеждаваше я той. — Ако аз не поръчам, ако други се не почерпят, от какво ще живеят хората? Дюкян е то, не е върбова сянка! Минеш ли край него, отбий се, та и в твоя да се отбият! Тъй знам аз!

Не щеш ли, един ден през есента Гунка, на Пеня писаря булката, яла сливи, види се, през деня и заохка, завайка, записвива се от корем — бре, ще мре млада-младина! Разтичаха се женоря, повикаха баба Кукуданка да й прибае за уроки, разтри я жената по челото, чете й, прозява се, даде й светена вода да пие — не минава и не минава.

Извикаха и дяда Чакъра от нивата чак, пъпа ѝ да извие. Дойде човекът, разтрива я, намества го, тури му и паничка отгоре, превърза я, а тя пищи, та пищи! Бре, ами сега! Замая се свекървата какво да прави: па стана, че отиде с по-малкия си син, Радко, който наскоро се бе завърнал от военна служба, при хаджи Донча, да му се примолят, дано им даде каруцата, да я закарат в града на доктор. Хаджи Дончо се понамръщил малко, понамръщил, па рекъл:

— То, бабо Дено, жена, пушка и кон се не дават на чужди хора, но щом е за болен човек, да ви я дам. Само че кой ще я кара?

— Аз — обадил се Радко! — Аз ще я карам, дядо хаджи, не бой се!

— Добре — рекъл хаджията, — добре! Юнак си ти, но си малко палав. Давам ти коня, ама с пръст няма да го бутнеш! Чу ли? Спре ли се нейде, ще почакаш, сам дорде тръгне. Тъй е научен хайванинът и тъй ще го караш, ако искаш навреме да стигнеш и работа да свършиш. Той си знае и пътя, и вървежа. Не го закачай!

Изкараха каруцата из сушината, постлаха я с много сено, донесоха и черги. Качи се булката, метна се и Радко и тръгнаха. Той отпред държи поводите, а тя, легнала отзад, пъшка и се гърчи като ремък в огън. Прецапаха реката, минаха Бонин дол и се отправиха по шосето за Баните. Щом стигнаха до Дражовия дюкян, и конят спря. Като спря, Найдено Дражът си подаде големите мустаци из прозорчето до тезгяха и извика:

— Иде! — и след малко довтаса с поднос и две ракии на него.

Радко дърпа поводите, тросва се на коня, а той сякаш оглушал и с двете — не мърда!

— Не гълчи добичето, момче! Не го закачай — дума Дражът, — ами му опънете по една ракийца и той сам ще потегли. Хаджи Дончовият трен е това! Разписанието му е такова.

Дига рамене Радко, попогледва буля си, поема чашките, лисва едната в гърлото, а другата подава на нея.

— Сръбни си, сръбни, писарке — дума пак Дражът, — то ракийцата е позволително нящо и хем ще ти поолекне, хем конят ще тръгне! На, аз като му сръбвам с постоянство, ни корем ме боли, ни нищо!

Гунка изпъшка, присви очи и изпи ракията. Найдено Дражът прибра чашите, дигна ръка за добър път и догде обърне гръб — конят

тръгна.

Накрай село пред Пиперовия дюкян пак спря и Лальо Пиперов — куцук-куцук — се примъдри пред каруцата с две ракии.

— Е, бульо, то се е видяло, че ще се пие днес, ами дръпни му още едничка, та да видим; че я виж слънцето къде се е изкачило!

Сръбнаха му още по една и конят хукна тръс надолу към града. Търчи и не дава с пръст да го побутнеш. В Черняга хаджи Илия, като забелязал още отдалече каруцата, мушна се в дюкяна и догде пристигнат, посрещнал ги с подноса отвън.

Като му сръбнаха и там по една и потеглиха пак, Гунка се протегна, поотви се, надигна се да седне и продума:

— Е, драгинко... Я какво ми се постоопли на корема и нещо ми поолекна!...

— Ще ти олекне я! Нали съм ти казал и други път, че ракията помага на болен корем! А пък ти и на мене, и на батя не даваш да си сръбнем, кога ни записвива!

— Не давам я! Не давам, че вас по три пъти на ден ви присвива — ухили се Гунка и белите ѝ зъби лъснаха.

Когато бяха отминали вече и ханчето, където пиха още по една, Гунка беше вече отметнала завивките до кръста и слънцето надничаше в разкопчаната ѝ от горещината пазва. Тънка руменина беше полазила по белите ѝ страни и каруцата леко подрусваше младото ѝ тяло върху дебелия пласт сено.

— Бульо — рече ѝ Радко, като изви черни очи през рамо, — както си се зачервила, да те види докторът, ще ни се смее!

— Ами, чунким ще ходим при доктор! Нищо ми няма вече! Стоплих се и ми е леко, леко... Само главата ми е малко замаяна, ама нищо. Здрава съм! — И като проточи заголен крак, бутна го по кръста и добави:

— Хайде да се върнем!

— Да се върнем, ама тук пътят е тесен и не можем обърна колата. Пък и пустият му кон!... Нека минем моста и татък до корията пътят се раздвоява, та там ще се опитам да я обърнем.

Като стигнаха до кръстопътя, Радко дръпна юздите да спре коня, но той, като предвкусваше близостта на манастирската чешма, сви уши, наведе глава и се хукна още по-силно напред. Радко дръпна силно левия повод, конят кривна от шосето изведнъж — тъй че щеше да

обърне без малко колата — и запрепуска лудо по тесния и неравен селски път, който се губеше наблизко, в корията. Колата се мятеше вляво и дясно като пияна.

Гунка се свлече до девера си и подплашена, обви ръцете си около шията му. Той напъна последни сили, дръпна поводите, конят се изправи на двата си крака, изпрухтя и се спря в гъстия дъбак.

— Изплаши ли се? — попита я Радко, като завърза поводите за предното колело и леко я прихвана през кръста.

— Не! Мъничко само.

— Ами сега какво да правим?

— Нищо. Нека постоим тъй!... Нека постоим! Я колко е хубаво тук!... — И като го притисна още по-силно, склони глава на гърдите му.

Далеч горе от могилите се понесе гласът на полския пъдар:

— Из пътя, из пътяааа! Къде си тръгнал направо из чуждите имоти?...

Но те го не чуха.

КОМИТА

От града е родом бай Филчо Бездокачението.

— Заслужил съм — кай, — поборник съм, опълченец, комита съм първо качество и тъй нататък. На Шипка балкан — кай, — ей тия ръце, видиш ли ги? Камъни са търкаляли колкото черковни кубета и букова шума е яла три дни тая уста! Не ме гледай, без докачение, като петел бобено зърно. Човек на мястото съм аз, ама признателност няма на тоя свят, почит и награда няма, без докачение.

Служих в общината — вика — деветнайсет години, три месеца и осем дена и ме уволниха, че не мога да карам една гальота. Не за кражба и лъжа, а в интереса на службата, значи. Параграфно ме уволниха. Хайде, умря ми и бабата, без докачение, останахме двама с дъщерята Конка у дядови, дорде не речеш, в една стаичка, ама нали къщата ни е близо до казармата, край нас час по час шврък-брък — войници, шврък-брък — ундофицери. Не щеш ли, един ден се прибирам вкъщи — тук Конка, там Конка, а тя, без докачение, пристанала на ваш Дойчина, старшията. Оженихме ги бе, венчахме ги в петъчен ден, без докачение, ама не се минаха и три месеца, и него го уволниха параграфно и дойдоха, както знаеш, с Конка в село да живеят. Щом се дигнаха те, и шурята ме изпъди от дядовата къща и аз тук-там, че при тях, на село.

Мъчно ми е малко, без докачение, не съм човек за село, ама като няма признателност! Почит и награда като няма, ще се кара. Няма как!...

Тъй си ходи на своеволие из селото бай Филчо Бездокачението и работа не похваща. Мята броеницата насам-натам и где двама — той трети. По цял ден из кафенетата, в бозаджийниците, при ковачите или около общината се върти и се гледа къораво да падне.

Види ли, да речем, че хаджи Дончо си е опекъл месце и седнал да обядва на тезгяха, ще заскимти около него като малко кученце, ще запримляска и ще рече:

— Хаджи ефенди, без докачение, ама ще си посегна една мръвчица да се смърся и аз с такова нещо.

И като лапне едно парче, оближе се и добави:

— Тюуу! Такъв кебап съм ял едно време в Кишиньов, когато ни обличаха да тръгнем доброволци. Чудна работа! Пак ще го опитам, без докачение. Бравос! Сега и по едно винце да има отгоре, да го полее човек — тука ли си, Пенке ле!

Седнат ли другоселци да се почерпят в кръчмата, той ще се усуче около тях, ще се намести и ще започне тихичко, за да не чуе някой от нашите:

— Други хора сте вий, не мязате на тукашните. Юнаци сте и патриоти, без докачение. Ходили сте и свят сте видели и два лева да имате, ще ги изпиете тъй, толерантно и с компания. И имате уважението, значи, на народните хора. Хай, наздравичка!

Като срещне някоя жена, че се връща с хлебна дъска от фурната, ще се ухили като нова месечина насреца ѝ и ще каже:

— Пресни питки ли носиш, булка? Зачервенички, престърганички с ножче отгоре, хи-хи... И моята бабичка, бог да я прости, ми месеше през ден едно време, ама сега сирак, в чужда къща, без докачение.

Въздъхва дълбоко след това, приближава се още по-близо до жената и тя му отчупи един краищник.

Друг път ще се провикне още отдалеч:

— Охоо! Я гледай берекет! Я гледай чудо! И аз навремето бях посял в дядовия двор една ябълка и по два коша даваше на добра година, ама нали шурята, без докачение, излезе цяло магаре. Изпъди ме и зърно не ми праща. Карастоянка е моята, възкиселичка. Вашите киселеят ли, или са от сладките?...

Тъй си живее бай Филчо и дават му хората туйцък-онуйцък, нали е народен човек, комита!

През онази есен, когато освещаваха паметника на Шипка балкан, се замъкнахме и ний цялото село, го речи, с жените и дечурлигата. Пръснахме се един насам, друг нататък и се изгубихме из навалищата.

Като се свърши молебният и парадът, на нас, на народа, значи, ни дадоха по един плик с малко хляб и сирене, а големците и опълченците бяха поканени на отделна трапеза съответно с порциите му, с почерпката му и тям подобни. По едно време гледам наш Филчо,

облечен в бозовата си куртка, останала от службата му в общината още, пхнал крачолите на панталона в чорапите си, надянал един голям калпак, а на гърдите му се мандахерца медал от Независимостта. Запършил, синът му майчин, мустаци, стъпва накокорчен като същински комита и право към трапезата.

Доближи до масите, спря се, огледа, души като сватбарски котарак и аха-аха — да седне. Тъкмо посягаше за стол и един едър, побелял и с много ордени по гърдите поборник се изправи пред него, загледа го, загледа лицемерно, па му грабна рунтавия калпак и го тупна в земята.

Бай Филчо — хъката-мъката — и нищо не можа да рече.

— Защо го закачате човечеца — думам, — нали и той се е бил за майка България, нали е опълченец и има право, както всички?

— Какъв опълченец! Сукин син! Комшия ми беше в града. Пушка не е видял в живота си. Ибрикия! Скатиная! Че и медал окачил отгоре.

И като дигна бастуна, изрева:

— Марш! Марш оттука!

— Ама... бай Глигоре... аз, без докачение, вода... такова... вода съм носил на юнаците при Шейново, такова...

— Носил си вода на майка си да ти пере гащите. Гарга с гарга! Дето има леш, и ти все там. Не минава ни курбан, ни задушница, ни трапеза без тебе. Махай се оттука!

Бай Филчо изфъфла нещо, наведе се, взе калпака, обърса го с лакът и заситни надолу към гората. Неизминал стотина метра, извърна се и като видя, че опълченецът вече е седнал, нахлу пак големия калпак, върна се назад и пристъпайки тежко и важно, поизбиколи, настани се на един стол на противоположната страна на трапезата, грабна една лъжица и бързо и лакомо засърба насипаната вече чорба.

КАРАДЖЕЙКА

В града ни се основа околийско кооперативно овощарско дружество. Кръстиха го „Караджейка“. Разпратиха писма и по селата, но понеже не се яви ни един желаещ, събраха се в кръчмата на Кося Лимбата само граждани: един пенсиониран учител, един завършил в Садово „агроном“, писарят в лесничейството и двама градинари от долната махала. Дойдоха след това Гогата и Фогата и дорде изпие всеки по половиница, образуваха дружеството.

Пенсионираният учител беше приготвил устава и прочете даже някои по-важни членове и параграфи:

Целта на д-во „Караджейка“ е да работи за създаване промишлено-овощарски насаждения с неограничен и подходящ за почвата асортимент. Да поддържа в добро състояние овощните дръвчета чрез възприемане и пропагандиране всички придобивки на съвременната овощарска наука, като се обърнат специални и особени грижи за организиране борбата с болестите и неприятелите на дръвчетата.

Да работи за културно-просветно издигане на членовете си чрез сказки, реферати, курсове и пр. и да създаде в тях уважение и любов към всяко посадено дърво — и т.н., и т.н.

Макар че само един от членовете знаеше чужд език, и то турски, реши се единодушно да се пише официално на управата на местното читалище да вземе веднага грижа и предвиди в бюджета си суми за доставяне на чужда литература по въпроса.

Преди да се закрие заседанието и се разотидат, Гогата, подкрепен от Фогата, които бяха пъдари в миналото, подигна един много важен въпрос — въпроса за опазване на градините.

— Ще оставим ли — каза с достойнство той — на всевъзможни овчари, козари и тям подобни да газят със стадата си нашите имоти и магаретата им да гризят корите на младите фиданки, или ще вземем грижата сами, с наши хора, да си охраняваме стоката?

След това намекна и за саанските кози. Фогата пък напомни за циганите, които зимно време сечат клоните за гориво, за нехайството на общинските пъдари и пр.

Събранието му опъна още по една половиница и реши да се избере депутация, която да се яви при кмета да му докладва горното и ако е възможно, кога се състои търгът за отдаване под наем пъдарщината, да се предпочетат кандидати за наемателни лица, които са и членове на д-во „Караджейка“.

Депутацията от Гогата, Фогата и садовския агроном се яви при кмета, разви му становището на дружеството, изслуша ги той внимателно и им обеща пълно съдействие.

След някоя и друга неделя се насрочи търгът. Дружеството изобщо и в частност Гогата и Фогата развиха трескава дейност, за да не се явят други наддавачи за пъдарщината, и останаха да се състезават само те двамата.

Уж се бяха споразумели даже доколко най-много ще наддават, но Фогата, нали си е Фога, измами Гогата. Наддаде 63 лв. повече и взе търга. Като го взе, отказа да го приеме за съдружник.

„Ха, тъй ли била работата! — рече разярено на себе си Гогата. — Аз ще те науча тебе как се лъже приятел и организиран овощар!“

И щом утвърдиха търга върху Фогата, Гогата грабна една нощ брадвата и изсече градините на половината членове.

„Стопаните ще държат отговорна общината — рече си той, — общината ще дири виновника и като не го намери, ще хване наемателя на пъдарщината. Да му мисли тогава Фогата!“

И както си рече, тъй и стана.

Не можаха да хванат злосторника, общината заведе дело против Фогата и наложи възбрана на къщата, градината и на магарето му, но той прави-струва и се оправда.

На другата година се насрочи нов търг. Двамата се споразумяха пак, но сега пък Гогата излъга Фогата и той взе търга. И като го взе, Фогата пък си каза на ума:

„Хаа! Тъй ли била работата? Аз ще те науча тебе!“

И щом утвърдиха търга, пипна брадвата една нощ и — бас-бас-бас — набаска останалите дръвчета в градините на дружествените членове и ги натъркаля по земята.

„Като не се открие злосторникът — рече си той, — стопаните ще държат общината, а тя пък наемателя. Да му мисли тогава Гогата.“

И тъй стана, както си го рече. Не се намери злодеят, заведе се дело против Гогата и му описаха къщата, воловете с колата и кокошките.

Инак, да речете, всичко си е в ред и работата си върви като по мед и масло. Дружество „Караджейка“ си съществува, развива си дейност, всяка събота вечер членовете му се събират на заседание в кръчмата на Кося Лимбата, черпят се, обмислят, разискват, решават, читалището им изписа на немски и френски най-новата литература по овощарството, болестите и неприятелите му, само че дръвчета си нямат вече горките. Това е.

БЪЛГАРИ

— Бях студент в Лайпциг — започна приятелят ми. — Късно към края на есента получих писмо от баща си със следното съдържание:

Донко,

хаджи Петър от Остра могила и Танко Амчикакът, от същото же село, събрали малко гюлово масло и искат да дойдат в Липиска сами да си го продадат, без посредници. На днешно число на месеца те се намират в София по уреждане на пашапортите и да се разправят по въпроса за митницата. Щом тръгнат, ще ти телеграфират и ти излез да ги приемеш като бащини си приятели, да ги настаниш и да им посочиш търговските фирми. По хаджи Петра ти пращам 50 алтъна и словом (петдесет алтъна), а майка ти ти праща едни вълнени чорапи и малко пестил. По-малко харчи и си пази здравето.

Октомври 29 — 19... г.

Баща ти

Три дена след получаване писмото пристигна очакваната телеграма и аз се запътих да ги посрещна. Понеже не бяха от нашето село, не ги познавах. Щом спря влакът обаче и започнаха да слизат пътниците, отдалече ги забелязах по облеклото и се спуснах натам. Сварих ги, че се карат с един преносвач, който искаше да им изнесе багажа. Хаджи Петър беше със сиви домашни дрехи, с кожен калпак, с морав пояс под жилетката и със зелена фланела, разкопчана встрани, а краката му бяха обути във високи бели калцуни. Танко Амчикакът беше с каскет, рошав и проскубан тук-там — имитация на тигрова кожа, — и за по-официално се беше облякъл със зелена ловджийска куртка. На краката си беше обул такива шарени вълнени чорапи, че

напомнях знамето на популярната банка в градеца ни. Обадох им се аз, здрависах ги, разбрах в какво се състои спорът им с носача, намесих се, взеха си те багажа и тръгнахме.

— Как ще му дам сандъчето бе, Донко — дума хаджи Петър, — стока за хиляди е това, не е ряпа! Зная ли го какъв чешит е? Ще задуете из някой кърсокак, па иди го дири после, ако си нямаш работа! Непознат човек! Шваба! Давам ли му аз нему да ми пипа стоката! Сам ще си я нося.

— Тъй, амчи как — допълни бай Танко... — Шваба! — и помъкна той пък торбите с хляба.

Като излязохме отвън, разпоредих за кола, заведох ги на един скромнен хотел, настаних ги, да си отпочинат, вечеряхме след това заедно и понеже на другия ден беше празник, нагласихме се да походим и разгледаме града.

На сутринта отидох на хотела, пихме кафе, закусиха те и понеже исках да ги изненадам, да ги учудя, реших да ги изведа да видят най-напред Völker-schlachtdenkmal — знаменития гигант-паметник, въздигнат в чест на победата над Наполеона от съюзените армии на 18 октомври 1813 година.

Качихме се на трамвай № 15 и по Augustusplatz пристигнахме там.

Който пръв път има щастието да види това чудо на архитектурата, високо повече от 90 м., от черен гранит, с гигантски фигури и релефи, което е строено цели 10 години и е струвало навремето десет милиона марки, не може да сдържи възторга си и да не извика от учудване.

Из пътя бях разправил историята на боя, та като стигнахме, само им посочих паметника с ръка и понеже исках да ги наблюдавам какво ще правят, оттеглих се две-три крачки настрана.

Хаджи Петър дигна глава, тикна си калпака на тила, кръстоса ръце отзад, поразкрачи се, погледа, погледа, има-няма, половин минута, па без да каже нищо, обърна се гърбом и почна да пали цигара. Бай Танко, и той отиде при него и посегна към кутията му. Не можах да се стърпя и отидох при тях:

— Е, дядо хаджи, как ти се вижда, а? Чудесия, нали? Грандиозно нещо?

— Хм... — промърмори хаджи Петър, метна поглед към него и рече: — Три кила пироксилин му е майката! Сложи го в темеля, запали фитиля и камък върху камък няма да остане!

— Тъй, амчи каак! Татък!... Около три кила... Па може и помалко — добави бай Танко и си избърса носа с ръкава.

ЕНОРИЯТА

Те и без това се карат и мразят долненци и горненци, ама от известно време работата се много усложни.

— Защо се мразят? — ще попитате.

Долненци например не обичат горненци, защото, като живеят по-нависоко, се смятат за боляри, а горненци мразят долненци, защото живеят долу, в ниското, и... долно качество хора един вид.

Долната махала на туй отгоре свършва с блата и тресавища, та няма накъде да расте и се развива, а горната — проснала се една равнина — цял ден в кучешки тръс да тичаш, не можеш я обиколи.

И щом е така положението, значи, хората си купуваха дворни места все нататък, купуваха, строиха, градиха, докато горната махала стана по-голяма.

И като стана по-голяма, наруши се равенството, значи, объркаха се много работите и се явиха неприятности.

— Не може така, отец — бръмна издебело един ден поп Глигор. — Справедливост няма, равенство няма. На горненските попове хем махалата им се удвои, хем сватби ден през ден, хем на умряло им поклепва клепалото начесто. Не става така!

— Воистина казваш, отец — допълни поп Йовчо. — Нашите енориаши — особени хора. Уж сиромаси, пък нито се въдят, нито мрат, нито нищо. Боже, прости ме! А там и маслосвети, и парастаси, че и курбани постоянно, гледам, правят. Миналата година нали служех два месеца в тяхната църква, когато беше болен поп Костадин — тръгни да ръсиш из махалата, левчетата като луди скачат в менчето.

— Не може така! Не може! Прошение трябва на владиката, писмо трябва да се пише и много, много да не се маем, а да го направим с време. Тъй и тъй, дядо владика, ще речем, така и така стоят работите. Страда и населението, значи, и пресветата църква. Молим за ново разпределение на енориите. Така ще направим.

И нали е речено: сговорна дружина и в петък блажно руча — седнаха още същата вечер отчетата, натъкмиха прошението, както

трябва, и го изпратиха.

Получи го дядо владика, разгледа го, проучи го човекът от край до конец и по чиста съвест постави нови тридесет и пет къщи от горненската енория да се прехвърлят към долненската. По главната улица, значи, до Панковата фурна; оттам накъм слънце-изгрява до Тумпалови и след това направо надолу, чак до околийското управление, ще бъде границата.

Отрязва го дядо владика, сложи му резолюцията, тегли му отдолу един подпис, усукан и замотан на девет възела, и го препрати на наместника за изпълнение.

Бря, ами сега!

Може ли ти го побра умът: първият чорбаджия в града, търговец, епитроп черковен и поклонник хаджи Койо хаджи Стойчо да стане долненец?

Ами Тана Папучкина, гдето и кога с налъми ходи из калния двор да храни кокошките, все перото на шапката ѝ стърчи като фантазия? Ами Ботьо Гайдурят, Червенакови, Тумпалът, Мъжкаркини — ще приемат ли този позор и озлочестение на фамилията си, а?

Не и триста пъти — не!

Щом се пръсна слухът, че дошло решението, настъпи една суматоха, една бъркотия и тридесет и петте къщи като тридесет и пет кошера се роиха изведнъж и напълниха площада пред хаджи Койови.

— Долу владиката! — ревнаха всички.

— Долу поп Глигор поганецът!

— Долу нечестивецът поп Йовчо!

— Земята да се продъни — долненци не ставаме!

— В горната черква са ни кръщавали, там ще ни опеят!

Викаха, крякаха, телеграми до Светия Синод пращаха, па като се застуди времето, поутихнаха и сякаш се забрави всичко.

Само старият хаджи Койо, който понеже беше отдавна в легло, не взе участие в митинга, не се примири и не забрави.

— Тишо, Пантелея — нареждаше задъхан той, — проклети да сте, синко, ако ме занесете в долненската черква, като почина. Проклети да сте вий и децата ви и на децата децата им. Не ща този беззъб козел да ми мърмори над главата. В кладенец ме пуснете, джигер ми вържете на краката и ме хвърлете на кучетата, ама в долненската черква не ща да влизам! Хубаво да знаете — книга ще

оставя при съдията, целия си имот ще припиша на леля ви, ако ме не послушате. Нищо няма да ви оставя! Тъй да знаете! Видите ли, че почне да ми излиза душата, на гръб ли ще ме пренесете, с талига ли, с чергите ли ще ме дигнете двамата, ама отсреща у лелини ти искам да издъхна. В наша територия.

— Ама, тате...

— Тате-пате — няма тука! Каквото рекох, това ще стане!

Упорит беше старикът, упорит и богат, можеш ли да го не слушаш?

Лежи, пъшка, въздиша и все това повтаря.

Един ден се събуди по-добър и по-весел. Поиска даже да му сварят пилешка чорба. Разтичаха се снахи, дъщери, слугини, шетаха, бързаха, сготвиха я, но като му я поднесоха, погледна я само и си изви главата на другата страна. Към обед го хвърли в огън, унесе го и почна да бълнува. След това отвори очи, гледа, гледа без посока, надигна се на лакти по едно време и се развика:

— Панталея! Панталея! Бързо! Скоро, че отивам!

Втурнаха се всички, зачупиха ръце, завайкаха се, а той:

— Какво ме гледате! Дигайте ме! Носете ме отсреща! Умирам!...

Грабнаха го синовете му с дюшека заедно, помъкнаха го, а той, ококорил очи, стиска си душата под езика си и стои, подпрян на лакти. Щом дойдоха до средата на улицата, където беше границата между двете енории, отпусна се като подкосен, главата му се килна встрани и издъхна.

Много се караха тогава четирите попа от двете черкви на кого се пада да го опее и до бой беше допряла работата, защото беше починал в спорната зона. И два дни го държаха непогребан, ама доказа се нагледно и положително от свидетели, че кога му изскочила душата, главата и трупът били вече в горненската енория, а само краката му били оттатък. И го опя поп Костадин.

НА ПОГРЕБЕНИЕ

Почина запасният фелдфебел Гичо Стафунски. Внезапно издъхнал човечецът, както носел слама на воловете. Прилошало му на стълбата, боцнало го нещо и се търколил отгоре с коша заедно. И дорде туй-онуй, ритнал два-три пъти, сякаш да се отърси от сламата — и толкоз.

Не беше, да речеш, кой знае какъв човек, ама пенсийка, лозенце десетина декара, трийсет кошера пчели, кокошчици, нивици и така нататък. А при това ревностен и изправен член на подофицерското дружество в града! Може ли? Бива ли да се не почете паметта му и да му се не придружат останките? Още повече че селото е на един хвърлей далече от града.

Щом пристигна скръбната вест, настоятелството се събра веднага и реши единодушно да изпрати специална делегация на погребението. То пък се случи празник, явиха се много желаещи и депутацията се удвои. Като се удвои, предвидливият секретар намери за разумно да съобщи по телефона в село на опечалената фамилия.

Избръснаха се, нагласиха се, туриха значките и тръгнаха половината настоятели, значи, цялата контролна комисия и няколко членове.

Вървят мълчаливи и тъжни по огряното от пролетното слънце шосе и от време на време само някой ще се обади:

— Добър човек беше, кротък човек, бог да го прости...

— И юнак, храбрец! Като се загнездеше някъде с картечницата, че не му трепваше окото.

— Гостувал съм му аз, много пъти съм нощувал у тях, ама сърце човек! Да те посрещне, да те нахрани и напои, като него друг нямаше в селото.

— Аз не го познавам лично, ама имотен бил, казват. Винце, ракийца, медец — всичко си имал.

— Всичко бе, всичко! Пък едни баници знае да точи жена му, едни свински пражоли знае да пече.

— Лозето му американско ли е, или старо?

— Старо бе, старо! Само мискет! Едно винце наливаше, бог да го прости, едно вино имаше — не ти е работа!

— Бог да го прости, бог да го прости! — мърморят половината настоятелство, цялата контролна комисия, няколкото членове и усилват крачките.

Пристигнаха навреме. Камбанен звън възвестяваше, че погребението започва. Изтупаха си всички прашните крачоли, закопчаха се, подредиха се, председателят ги строи по двама и поеа към дома на покойния. Насреща им се зададе обаче процесията, делегатите се престоиха в редица по един по дължината на улицата, свалиха шапки и наведоха глави в съчувствено смирение. Един нисък валчест поп, на когото предните поли на расото стърчаха високо до коленете, а задните се влачеха, се зададе най-напред, като канерваше и мятеше бавно стародревна кадилница.

Облечени в златни одежди и рошави цървули, сополиви селянчета следваха след него със светилници и хоругви, а подир тях — смъртникът и изпращачите.

Като забеляза толкова много хора, дошли от града, жената на починалия писна, разврякаха се след нея две-три бабички, лавнаха и няколко кучета от съседните дворове, но унесен от службата си, валчестият поп не се обърна даже и шествието продължи без прекъсване към черквата.

След опелото произнесоха жални слова попът, кметският наместник, учителят, трима души от настоятелството, двама от контролната комисия, един от членовете и поеа за гробищата.

Попът, който смяташе, че най-важната процедура е вече свършена, закрачи бързо, след него подтичваха херувимчетата с рошавите цървули, далече след тях се движеха носачите с ковчега и изпращачите. Мнозина от тях, които споделяха мнението на попа, се мушнаха кой из двор, кой из някоя крива уличка, кой в кръчма и след смъртника останаха само най-близките му.

Няколко членове от градската делегация заедно с половината настоятелство и цялата контролна комисия се отбиха също в кръчмата да му ударят за бог да прости по един коняк. После, разбира се, пак се събраха и понеже бяха много изгладнели, решиха да отидат в дома на

покойния и да изкажат лично съболезнованията си на опечаленото семейство.

Вкъщи ги посрещнаха добре. Почерпиха ги първом с посладена с мед сливова ракия, а след това сложиха и обеда.

В началото беше тихо, тъжно, чуваха се въздишки и съчувствия, но като наточиха цял медник с мискетово вино, делегацията се оживи и тези, които не свариха да държат речи в църквата, си ги казаха там. Председателят на контролната комисия, който беше опънал няколко пъти издебело, се просълзи даже и предложи да изпеят всички тихо „Вечная память“. Същият, видимо развълнуван, предложи по-късно да изпеят „Мила родино“, но някой го смушка и той оттегли мнението си. Станаха, сбогуваха се и кметският наместник, който също беше подофицер от запаса, ги покани у дома си пък и в тяхна чест отпуши ново буре с вино. Там изпяха с по-висок глас „Вечная память“ и „Мила родино“. Даже когато дойдоха до куплета: „Хайде, българи, напред към Балкана да вървим!“ — председателят на контролната комисия тъй започна да ръкомаха, че свали на попа калимявката. И понеже беше седнал случайно до набитата и зачервена снаха на наместника, по едно време не се стърпя и затананика тихо:

*Що не мога, мили божже,
две жени да вода...*

Песента се пое от повечето членове на градската делегация. Председателят обаче му направи строго мъмрене, той спря, наведе се над една чиния и от смущение почна да гълта цели парчета свинска луканка, без да ги дъвче.

Някой пошушна, че попът имал най-хубавото вино в селото, и весело опечалената компания се дигна и оттам отиде у попови.

Там вече председателят на контролната комисия го прекали. Не стига, дето игра кючек със забучена метла отзад, но без да се съобрази в чий дом се намира, подхвана на народен мотив да пее, колкото му глас държи:

Иже херувими, мила мамо,

иже херувими...

То добре, че и попът пригласяше на песента, иначе щеше да направи лошо впечатление.

След попови посетиха още няколко бойни другари, роднини и познати. Намериха и гайдар. Играха, пяха, викаха, ревяха, докато прегракнаха. И когато към полунощ излязоха накрай селото на път за града и председателят рече да ги прочете, за да види всички ли са, оказа се, че и той сам не може да брой вече до пет.

Към два часа през нощта в разсипан строй с песни и викове градската делегация по погребението на фелдфебела Стафунски се дотътра до града. Най-напред пристигна настоятелството, след него двамата членове на контролната комисия, а след тях — другите.

Председателят на контролната обаче, който не можеше добре да контролира краката си, се завърна в два и половина часа.

Когато влезе в спалнята, завари жена си рошава и страшна, надигнала се в леглото и изблещила очи, готова да го хипнотизира.

Понеже се страхуваше, че няма да го пусне да иде на село, той не й се беше обадил сутринта. И за да я умилостиви, бръкна в джоба си, извади нещо, увито в книга, пристъпи, като петлееше крака, и ухилено нежно и смирено занарежда:

— Ллуу-канчица бе, Вв-василке, лууканчица! Сввинска е... Ччииис-то нещо!... Доомашно! Топи се в устата, знаеш... Попадд-ията ти я ппрррати. Попадията от село Цигумигово... Армаган! И максус много здраа-ве ти праща.

— Какво си правил там? Кого пита? А? — изкрещя жена му.

— Пппоо... задъл-жение бе, жена. Ппо... заповед! Сппоминал се наш член поодофицер и като рече председателят: хххайде! Хайде! И аз... ххай-де! Амма... ядене падна, Вввасилке, ама пиене, ти казвам! Що не дойде и тти бе! Що не дддойде!... Мммного весело беше!...

ТРИ ВЕКА ПРЕДИ ХРИСТА

„Археологически музей за старини и изкуства при читалище «Светулка». Отворен в сряда и събота. За групи и гости през всяко време.“

Така гласеше надписът над вратата на таванската стая, която бай Марин, старият разсилен, който същевременно изпълняваше и секретарска, и библиотечарска длъжност при читалището, отвори на пъстрата група столични архитекти, художници, няколко дами и един асистент по история от университета.

Посрещал и изпращал с години палави ученици, екскурзианти от села и градове, изучил от уредника на музея, учител в прогимназията, когото често заместваше, тайните на дълбоката древност, бай Марин застана пред отворената врата и изкомандва по войнишки:

— Изтрийте си краката! С ръка нищо да не се пипа! Гледай само и не пипай!

Групата се подчини на строгите, но справедливи наредби, изтърка си обувката в парчето вълнена черга, заковано пред входа на този малък „Лувър“, и плахо занавлиза в полуосветеното и ниско помещение.

— Свали си шапката! — изкомандва пак брадясалият и по ушите жрец на заплесналия се в някаква стара икона художник. — Свето място е тука, не е туй-онуй! Уважение трябва!

Гостите шепнешком и на пръсти се пръснаха по един, по двама край разкривените и разсъхнали шкафове и започнаха да разглеждат музея.

— Подред, подред! — чу се пак глас. — Какво ще разберете тъй, пръснати? Елате тук при мене! До първия шкаф! Аз ще ви разправам, а вий ще слушате само и ще гледате.

— Ами ний сами, таквоз... — обади се някой.

— Никакво сами! Аз за какво съм тука? Ред трябва да има. Ред и последователност!

Групата се подчини отново.

Бай Марин оправя яката на палтото, подсмъркна и започна:

— Това голямото, дето го виждате, е керемида. Осемдесет и три сантиметра е дълга и четиридесет и два широка в средата. Намерена е, когато поправяха градската баня. Голямо нещо е. И Софийският музей няма такава. Да падне от някой покрив, счупва на човек главата като туй-онуй. Стара работа е, римска. Три века преди Христа. Другото до нея е гърне с две дръжки. Не е за фасул, защото долу дъното му е тясно и ще се качурка. За цветя е било. Озготи, везготи и туй-онуй са ги употребявали. Все от това време е. Другите неща в шкафа са парчетии. Стари са, но не са важни. По-нататък: в този шкаф са гривни, пръстени, пафти, обици и туй-онуй. Женски украшения. Този пръстен там с червения камък аз го подарих. Намерих го, когато обръщахме за лозе нивата на Тънкия път. Старо нещо. Фараонско. Пак третия век преди Христа.

По-нататък ще видите агне с три крака. Спиртосано е. На Христа Шиника от овцата е. Той умря навръх Водици от синята пъпка. Баба Фота го цери, ама не познала. Мислила, че е просто нещо, и я мацнала с гладна плюнка и бяла пепел само, а то излязло друго. И овцата умря. Само агнето е запазено за възпоминание. Антика. Стара работа.

— И то ли е от третия век преди Христа? — обажда се асистентът по история.

— Не е, ама е старо. Аз бях момче тогава и продавах мекици и туй-онуй на Тачовата фурна. Отколе беше. Вий сте били деца. До агнето свитото в шише е дете с две глави. Подари го доктор Влаев. В болницата се родило, ама не каза коя му е майката. Игра на природата, значи. Отгоре на него, над полицата, онова бялото пък е гнездо. Птиче гнездо. Дълбоко е като чорап, меко на пипане. По нас ги няма такива. И птичета такива няма. Те мязат на папуняци, ама са по-дребни. Живеят в топлите страни, към хаджилък, ама и там били на свършване, казват, защото ги ядели арапите. И птичетата ядели, туй-онуй, и гнездата им ядели.

Отсам в ъгъла са иконите. Най-важната е св. Харалампий, защото надвивал на чумата, ама турците му извадили очите. Голямата пък, гдето я виждате, е гръцка магария, подигравка! На коня е св. Димитър Солунски, а долу, дето лежи убит в краката му, е цар Калоян. От старата черква я взехме. Мръсотия. Светотатство, туй-онуй! Наш светия убил наш цар, гърците го изписали, а ние му се молим и го

целуваме като диванета сто години наред. По-нататък са ножове, пищови, ключове, куфари, ножици и туй-онуй. Стари оръжия. Три века преди Христа. Там пък в шишенцето е просо. Първото просо от нивата на читалището, дето я подари общината. Едро нещо. За спомен, туй-онуй, когато пръв път я посели.

— Пет века преди Христа — обажда се отстрани художникът, който пък се е навел да чете надписа на една картина.

Бай Марин извива глава сърдито, отправя се към него, хваща го за палтото изотзад, издърпва го настрани и дума строго и поучително:

— Тъй картини, момче, не се гледат! Отдалече трябва! Чак оттук, от средата! Въздушност трябва да има! Горے на стената — продължава неуморно старият чичероне — е картината „Взятие Плевна и сдача Осман паши“. Ранен е, кератията, затова го крепят двама низами отстрани. И пожълтял е като пъпеш. Не е шега работа! Вижте как го гледа генерал Скобелев, сякаш с очи ще го изпие. Герой! Маладец, туй-онуй! До нея е Райна княгиня българска. Разправят, че е от Панагюрище, ама не е вярно. По майчина линия е от нашия град. От долната махала, от Коликучковия род. Оттатък пък е цар Иван Шишман. Тук му е само образът, а гробът му е на два часа път от града. В една могила е до Гуглевци. Казва се и сега „Шишманец“. Той има и други гробове на разни места, ама те не са верни... Сега в малкия шкаф ще видите пък стари пари. Има и от цар Соломона, от цар Дария, от цар Троян с козите уши и други, туй-онуй. Тази е много скъпа пара, медальон. Намери я Ганьо Кючукът на Пъдарската могила в лозята. Старо нещо е. От цар Септемврий е. Септемврий Север го викат. Три века преди Христа. Онези пък, корубестите, са костадинки, имаме и златни, ама ги крием, защото туй-онуй.

— А тия сребърните? — пита някой...

Бай Марин си поправя яката и пак:

— Тия са най-важните. Тези дребни парички едно време изядоха главата на Исуса. Това са сребърниците, с които Юда го предаде на фарисеите. Трийсет парчета е получил, хайдутинът му с хайдутин! Нашите тук са седем. Същински са. От римския цар Октавиана. Октавиана Август Първий.

И като изгледа групата надменно, изкашля се и пак добави твърдо и с увереност:

— И те са три века преди Христа.

ПАПАЙ, ФИЛЧО!

Какво да ти разправам бе, момче? Гледай ме и не питай. Кашлица и сиромашия не могат да се скрият.

Не върви, Маленчо, не върви, бацьовото! Девет занаята имам, ама виж ме на какво приличам. Каквото съм захванал, все нищо не излиза накрая. Понякога седя и си мисля: или аз съм нещо отхапан в мозъка, или хората са лоши, и намирам, че и едното е вярно, и другото е вярно. Едно време кака Мита се хванала на бас с чичо Кольов Гергя за червено яйце. Малки били и двамата. Кака Мита ме носела из двора и ме дункала да не плача. Минал Герги чичов, подал ѝ един костелив орех, поела го тя и той изведнъж:

— Ядец!

Стреснала се кака, рекла да плесне с ръце, изпуснала ме и тиквата ми издумтяла на коравата земя. Не се пукнала, да речеш, а само едно рогче ми изскочило на темето, ама — природни явления! Отгде да знаеш дали не съм се повредил малко тогава.

От друга страна, и нашите хора не са цвете ха! На свой човек не дават да се издигне. Щръкне ли му малко главата над тях, ще правят, ще струват, ще му я приведат да се сниши и надолу да гледа.

Пък да го използват, да го измамят, да го излъжат — няма други като тях.

И всички са такива — от Готя Голото до мама. Като се ожених и отделих от старите, имах само един кон и една каручка. Туй ли да захвана, онуй ли, па почнах да превозвам пътници.

Зимно време нашенци, значи, до града и обратно, а лятно време гости на баните. Хубаво, ама нали лоша природа са нашите селяни, брате? Тръгна ли за града, да речем, с двамина, когото стигна из пътя, все мята ръка и вика:

— Филчо, качи ме, чичовото, да се повозя без пари, че съм си убол петата и куцам!...

— Повози ме мъничко, лелин Филчо, че ми се е уседнал кръстът снощи, като товарихме чували на воденицата.

— Да се метна малко отзаде, баджанак? Прав ще стоя!...

И аз качвам този, товара онзи, докато се препълни каруцата по сватбарски и конят почне да плете крака.

Към града тъй, на връщане пак така и дойде ли време да слизат, изгледам им гърбовете и нито пазарените плащат, нито непазарените.

— Тя не става тъй тая работа — си рекох един ден, — ама дорде не е умрял конят, да взема да го продам.

Продадох го бе, продадох и него, и каручката и си отворих дюкянче. Бакалийка, знаеш, дребосък — туйцък-онуйцък. Дадох си всичките парици на един евреин за стока, а той ми отпусна кредит за още толкова.

„Гледай човек — мисля си. — Друга вяра, ама на — и сърце има, и душа му дал господ в изобилие. Не прилича на нашите главанащи, дето все гледат как да те използват и запилеят. Не ме знае, не ме познава — и трак! — пет хиляди кредит!“

Почнах аз полека-лека търговийката, ама нали ме начоголиха пак като кучета умрял кон тия пусти близки и роднини! Нали се зареди вересия след вересия!

— Дай, Филчо! Претегли ми, чина, три гранчета от синия сулан, че ми не достига за вътък. И една макара ми дай, па ги забележи, че като си дойде довечера чичо ти, ще ти ги плати.

— Дай, свате, една кутия цигари и кибрит и ги драсни на тефтеря, че нямам дребни!

— Капни ми, баба, мъничко шарланец, че изгоря лукът на огъня, и като ми снесе кокошката, ще ти ги донеса топлички, топлички!

Наплесках тефтеря аз от кора до кора с вересии и не мога да събера пари ни за погашение на евреина, ни за брашно вкъщи.

Ликвидация, значи, фалимент!

Не щеш ли един ден дойде и той.

— Добре дошъл!

— Добре намерил!

Посрещнах го, поканих го и той все весел, все засмян и ни дума за парите.

Спомних му аз изотдалеч, пооплаках му се, а той:

— Дребна работа — вика, — няма значение за мене. Аз — вика — парите не ги смятам за нищо.

„Виж — мисля си — сърце, виж душа в изобилие!“

— Това — казва — не е важно, ами като на приятел искам да ти поверя една тайна. Един мой роднина — вика — манифактурист фалира. Като фалира — вика, — човещина, знаеш, скрил си малко стока у познати в махалата. Хубаво, ама кредиторите подушили и го дебнат. Дебнат го, значи, и е натясно. Иска да я продаде в града, а не може, че ще го хванат и ще му я вземат. Оплака ми се, че иска на всяка цена да се отърве от нея. Памук — вика, — фино нещо! Прeждa № 14. Тъкмо за тебе. В село ще я продадеш — вика — като топъл симид за една неделя. Ако можеш — вика — да събереш 5000 лв., ще вземеш всичката. За останалите ще почака. Келепир — вика — рядък случай! Да има как, аз ще го взема, но в града е опасно. Помисли си — вика — и да не се бавим. На сто триста печалба ще имаш.

Бря, ами сега! Изпуца ли се такова нещо! Помислих, помислих, че като се разтичах, като се разплаках, разхленцах пред баща, пред братя, чичовци, вуйчовци — събрах с голяма мъка сумата, подписах полици, метнахме се на чичовата Дончова каруца и хайде в града. Стигнахме по тъмно и спряхме пред една порта в еврейската махала. Дадох му парите, слезе той и ми рече:

— Аз — вика — ще вляза да му ги броя, ще приготвя чувалите и ще ти дам знак да дойдеш да пренасяме стоката, а сега стой тука и гледай да не ни следи някой. Стой — вика — и гледай нагоре и надолу!

Стоях, брате, чаках, озъртах се, почна да се съмва, а няма ни евреин, ни стока, ни дяволи. Разбрах, че ме е излъгал. Имах да му дължа 5000, усетил човекът, че няма да мога да му ги платя, и измислил тази история с памука. Прибра си парите, и толкоз.

Слязох от каруцата, обърнах коня, пих една студена вода и се заклатих като отровено куче из чаршията. Вървя и нали нищо не виждам отпреде си, препънах се по едно време в една купчина ряпа.

— Не я ритай, не я ритай — обади се стопанинът, — ами си купи да видиш какво нещо е! Прясна стока е, като шекер се топи в устата и не люти много.

— Как я даваш? — питам ей тъй, колкото да рече нещо.

— Левче — вика, — левче кило. Без пари нещо.

— Ами ако взема всичката?

— Ако я вземеш — вика, — ще ти я отстъпя по осемдесет стотинки.

Имах в себе си някой и друг лев. И тъй зло, мисля си, и инак зло, ами я да я купя тая пущина, па може от нея да ми потръгне напред. Дадох му по шейсет стотинки на кило, пазарихме я, натоварих я и, срам не срам, от манифактурист станах търговец на ряпа! Поех обратно! Като минах край Тунджа, измих я, подредих я и още от края на селото се провикнах:

— О, ряпа, ооо! Сиромашки кашкавал!

Развиках се, бацьовото, ама нали проклета природа селска! Да беше някой от града, другоселец да беше, такава хубава ряпа за един час щеше да я продаде по два лева кило. Ама нали съм аз! Нали е „наш Филчо“! Най-напред се показа Деша Загубанкина с кошница в ръка и щом я видя, чумоса ме и рече:

— Ууу, той бил Филчо! Дано те порази, дано! Аз мислех, че е зарзаватчицата.

И се връща назад.

След нея излезе Миндил Данка Копанкина:

— Мари, дано пуст, дано, той бил наш Филчо!

Дойде, порови я, погледа я и си продължи пътя.

— Добре де — викам, — хайде Филчо е ваш, ама ряпата, като не е ваша, защо си не купите, а? Защо бягате?

Мина след тях клисарят, взе си една за мезе без пари, мина по път, и той мушна в джобовете си и отиде да ги опитва в кръчмата, че като кипнах, че като извих каруцата, та я закарах в Джанков вир, тръснах всичката ряпа в най-дълбокото ѝ:

— На ви — рекох — ряпа! На ви търговия. На ви „наш Филчо“!

Зарязах оттогава и дюкян, и всичко, отървах се и ми олекна.

Та ти казвам, бацьовото, и свинар станах после, и разсилен в училището, и на жътва ходих, и много, много занаяти промених, ама един ми остана най-сигурният: просията! Нямам ли, изпрося си и туйто! Дават хората — не мога да се оплача. Лоши са инак, ама гладен ли си, ще ти дадат залък, колкото да не умреш. Речеш ли да забогатееш, да ги надминеш, ще те препъват, ще ти пречат и няма да ти позволят. Затова не ги обичам много, ама пак без тях не мога.

А ако искаш да знаеш, най-много ме е яд на мама.

Като бях мъничък, яде ми се не яде, а тя:

— Папай, Филчо, хлебец! Папай, мама, манджица! Папай, папай!...

А сега, като пораснах и ида да ѝ се примоля за една копаня брашно, че като отвори една уста да викне:

— Гърлица, дано! Пукница! Ушите ми изядохте! Съсипахте ме! Свършихте ме! Какво беше туй плюскане и туй чудо, да се не свърши!

— Защо ти — викам, — такава и онакава, врещиш като коза, а? Нали ти ме учи едно време да папам топъл хляб и манджица! Кажи де! Толкова жълд има из гората и толкова трева из ливадите, не можа ли да ме привикнеш тях да ям, с тях да се храня, че да ми е лесно сега, а? На̀ ти сега: папай, Филчо, хлебец! На̀ ти: папай, мама, манджица!...

ПРЕСНИ НОВИНИ

Полковник Бакларов бе преместен от столицата за началник-гарнизон в един провинциален град. Според заповедта той трябваше да предаде службата на заместника си и в понеделник незабавно да тръгне за новото си местоназначение. Тъй се знаеше от близките му, с които се беше сбогувал даже. Не знам какво се случи обаче, но в последния момент предаването се усложни, забави се и заминаването в този ден стана невъзможно. Със съгласието на по-висшето началство то се отложи за сряда.

На излизане от работа в понеделник по обед полковник Бакларов срещна група приятели, с които също се бе сбогувал вече. Изненадани приятно, че остава още някой ден, отбиха се в близкия аперитив да се почерпят. Поръча един, повтори друг, от трети наляха още по едно, занизаха се спомени, благопожелания, занизаха се поръчките, докато неусетно часът стана три. Разплатиха се, сбогуваха се пак и полковникът, като си купи току-що излезлия следпразничен вестник „Пресни новини“, закрачи бързо към къщи.

Щом влезе, жена му го посрещна сърдито в салона:

— Хубаво, много хубаво правиш! Да те чакаме толкова време гладни, а ти да скиташ кой знае къде!

Свикнал като стар боевак, полковникът не обърна внимание на тази незначителна престрелка, извади вестника, седна на широкия удобен стол и като рече отсечено:

— Яжте! Аз не съм гладен — започна да чете.

— Тъй, тъй — занарежда пак жена му, — ти нямаш дом, нямаш близки, няма кой да ти сготви и да те посрещне, та си тръгнал по ресторанти. Прилича ти, много ти прилича. Ти тук при нас го правиш, а като заминеш, кой знай къде ще скиташ и кога ще се прибиращ в квартирата си.

Полковник Бакларов си четеше спокойно. Само левият му мустак потрепваше от време на време, сякаш искаше да пропъди някоя досадна муха. Прегледа внимателно първата страница, хвърли бегъл

поглед на втората и като се зачете в началото на третата, започна гърлено да се смее.

Жена му продължи с по-голямо ожесточение:

— Смей се, смей, но туй, дето го нареди, няма да го бъде! Аз да съм останела с децата тук до края на учебната година, а той сам да идел, за да гуляе по цели нощи. Да имаш да вземаш! Отсега почвам да събирам багажа и ще дойдем с тебе всички. Всички ще дойдем, тъй да знаеш!

Полковникът все още се кискаше, забил нос във вестника. Най-после дигна глава, погледна жена си и рече.

— Ще дойдеш, ама си закъсняла. И ти, и децата, че и аз даже съм закъснял.

И като ѝ подаде вестника, посочи ѝ с пръст едно антрефиле. Жена му го грабна и още от първите редове очите ѝ се ококориха. С едри букви на първата колона от трета страница редакторът на в. „Пресни новини“, който беше научил, че полковникът трябва да пристигне в гр. Х. в понеделник, и не знаеше, че заповедта е отменена, собственоръчно бе измудрил следната новина:

ЕДНО МИЛО ПОСРЕЩАНЕ

(По телефона от нашия специален кореспондент)

Днес с бързия влак от София пристигна в града ни новият началник на гарнизона полковник Бакларов. На гарата бяха излезли да го посрещнат войскови части начело с военната музика, официални лица, учащи и маса граждани. Държаха приветствени речи досегашният началник-гарнизон, кметът, околийският управител, председателят на запасните подофицери, есперантистите и пр. С няколко топли и възторжени думи полковникът благодари за оказаната му чест, след което всички се отправиха към военния клуб, където за скъпия гост бе приготвена гала-вечеря.

— Виждаш ли, виждаш ли — подхвана полковникът, като гледаше учудената си жена. — Виждаш ли как ме тачат и уважават хората, какви тържества и банкети ми устройват, как с музика и песни ме посрещат три дена преди да съм пристигнал, а ти, че съм закъснял малко с приятели, ще ме изядеш с шинела и ботушите заедно. Че случва се бе, жена, всичко се случва в живота. Ще позакъснея някога, ще се позабавя малко, човек съм най-последен, не съм вестникарско антрефиле!

СВАКО ТАКО ХОПЪТ

Като пред поп ми се изповяда един ден свако Тако.

— Аз — кай, — сваковото, откак се преселих в София, съм се обърнал фактически и документално на хоп. Само номер на шапката си нямам още. Да е жива и здрава леля ти, ама не ме оставя да се изкашля на едно място. Все бързам, все тичам.

— Ха, миличък, отскочи до Халите да купиш малко паламуд, докато не са затворили; ха на парфюмерията за помада, дорде не ми е изпръхнала кожата от банята; ха върни се пак, че съм забравила да ти поръчам „Мазолин“; ха сега пък за валериан, дорде не съм припаднала...

И аз препускам по цял ден, бягам като раздавач от бързата поща и няма ни край, ни конец. Добре, че ми дал господ дълги крака, то инак издържа ли се? Попитали кучето от какво толкоз е остаряло, а то рекло: от път, че и моята е такава. От Горни Лозенец, представи си, пеш до Халите, оттам до Борисовата градина, да речем, пък оттам до гарата. Особено тая пуста гара ми е скъсила живота наполовина. Кой какво прави, аз все посрещам, все изпращам. Задала се делегация от село при министри да иде, аз ще я посрещна; тъща се накрулила да ми гостува, аз пак там; на балдъзата ѝ се заклатил мъдрец, тук иде да го вади; попадията тръгнала за Рилския манастир, писмо ми изпраща да ида на гарата да ми донесе поздрави от село. Вчера пък жена ми ми навира под носа телеграма:

— Тако, миличък, няма как, довечера пак ще трябва да идеш на гарата, че леля Фета пристига. Аз на драго сърце бих отишла, но тъкмо тогава имам да правя проба.

Рекли на кучето туй-онуй, а то се извило и казало на опашката си, значи.

— Да ти пробват дървено палто — казвам, — докога ще се труфиш и докарваш, а аз ще препускам като реквизиран кон из сокаците? До кого е телеграмата, а? До мене ли, или до тебе?

— До мене е — вика, — до мене, но отмени ме и сега, че след това все аз ще ходя. Все аз ще посрещам. Влакът пристига в 6,45, ако се не лъжа. Помогни й за багажа и я доведи у дома само.

— А как ще позная аз твоята леля, като не съм й виждал мутрата никога през живота си?

— Е, как. Ще я познаеш най-лесно. Стара, прегърбена бабичка, носът й крив на лявата страна, а устата й на дясната. Малко е глуха, очилата е и има перде или на лявото око, или на дясното.

— И у дома, значи, ще доведе тази археологическа разкопка, а?

— У дома, у дома, но само за тази нощ. Утре аз ще я заведа на болницата и там ще стои, дорде й оперират пердето. Гледай от перона по прозорците, тя не вярвам да слезе, дорде не й помогне някой.

Казвал съм го всякога: човек бива щастлив през живота си само два пъти: кога се жени и кога погребва жена си. Толкоз. Два пъти само, ама няма как, помърках, помърках и отидох. Пристигна влакът, заслизаха мъже, жени, деца, слязоха и две-три бабички, но такъв таласъм, какъвто ми описа жената, не видях. Почнах да зяпам по прозорците. Тук бабишкел, там бабишкел, та чак на най-крайния вагон на прозореца, гледам, проточила шия и се пули една очиларка. Пули се, озърта се, ама нали е тъмно, не виждам ни носът й накъде сочи, ни устата. Качих се, представих й се, а тя хълцука от радост и нарежда:

— Ти ли си, Тачее, ти ли си, майка! Не виждам вече, синко, не чувам, чедо, и за нищо не ме бива.

„Като не те бива — мисля си, — кой те е бил по главата да пътуваш? Защо си не налягаш парцалите в къщи, а?“ — И я целувам почитателно по челото.

Взех й куфара, който сякаш беше напълнен с конски подкови, метнах и чергата на рамо, турих едно гърне с мармелад от караджейки сливи под мишница, прихванах и нея през кръста и я свалих на перона. Оттам през навалищата, че на спирката. Надигам куфара да го кача на трамвая, а кондукторът не дава.

— Не може, казва, багажът е тежък, куфарът е голям, има много пътници и прочее.

Ами сега, като нямам пари за кола? Гърнето, да кажем, ще го понося, ще го нося, ще го тупна в земята и ще кажа, че съм го изтървал случайно, но с това куфарище и това дърто бабище как се стига до Лозенец? Хм, поканили магарето на сватба, а му турили самар на

гърба, значи. Мислих, мислих, па си рекох: то с мислене, бай Тако, нищо не става, а с ходене. Натоварих се пак и поех към града. Из пътя бабишкелят ми фъфлеше нещо, ама мене ми писнаха ушите от зор и хич не я чувам даже. Едва се дотътрих до Львовия мост. Опрях се до оградата да почина, а нея сложих да седне върху куфара. По едно време гледам, надига се, пули се и пак пита:

— Къде сме сега, майка? Наближихме ли?

— При моста сме, казвам, при моста с лъвовете.

— Лъох бре, сине, че ний тогава сме заминали улицата.

— Коя улица?

— Ами че вашата, „Гробарска“ улица. Нали оттам трябваше да минем?

— По гръб да минеш по тая улица, че да се не върнеш — мърморя през нос аз. — Легнала да те пренесат и поп да ти пее отпреде, дето ми се облъска у главата тая вечер глуха, сляпа, че и побъркана отгоре. — Заграбих куфара и поехме пак нагоре.

Хубаво, ама бабишкелят се дърпа и не ще да отива нататък. Дърпа се, значи, гледа ме плахо и назад иска да се връща. Ха сега де! Нямала си баба белица, че си купила козица. Сложих куфара пак, натиснах я да седне и се развиках силно да ме чуе:

— Кого ще търсиш на „Гробарска“? У кого искаш да идеш и за кого ме смяташ ти мене?

— Амче за кого, за нашето момче, внучето ми. Нали къщата ви е на тая улица? Нали ти си Тачо бръснарчето от село Остра могила?

— Боже господи, света Богородице и свети Иване Кукузеле, какво ми дойде на главата! Не съм никакво бръснарче и не познавам ни остра, ни тъпа могила — крещя аз и аха-аха да я грабна и да я хвърля в реката.

— Ами тогава?

— Тогава стой тука, мълчи и чакай — викам.

И както си беше седнала на куфара с ръце, сложени върху коленете, наметнах я с чергата, турих и гърнето с мармелада в полата, украсих столицата с още една статуя, значи, и хукнах презглава по „Мария Луиза“.

Избягах и се спасих от бабата, ама къде да ида след това? Къде да се дяна? Дето има една дума: с куче в чувал не влизай — как ще се прибера в къщи при жена си? Как?

Пристигнах по някое си време до дома, обикалях наоколо, висях като просяк на вратата, па чак кога угаснаха лампите и заспаха всички в къщи, примъкнах се на пръсти в кухнята, прегърнах печката и тъй осъмнах. Виж ме сега и ме пиши. Нито съм се събличал, нито съм мигнал, нито съм се мил. Измъкнах се в тъмно, да не ме усетят — и къде, мислиш, отивам?

На гарата пак, сваковото, на гарата, да видя какво е станало с пустата леля, истинската, с кривия нос и пердето! За девети път през този месец отивам да посрещам. Ако искаш, повярвай, ако искаш, съжали ме, ако искаш, набий ме, но туй е положението на свака ти Така Хопа. Това е!

АХ, СЪДБО, СЪДБО...

Черпи се с другари Пеньо Зеленлистецът, чукат се и приказват за туй, за онуй. Влиза Ради Забунски. Той денем не се вижда никак, а вечер с една тепсия ходи да продава из кръчмите варени шкембенца, дробчета, момици, шердени и разни други закуски. Под шапката му, за да не се свлича до раменете му, има нагънат цял вестник, неделен брой, а джобовите на палтото му сякаш са ги гризали плъхове. Щом го забеляза, Пеньо Зеленлистецът прекъсна разговора и затананика така, че да го чуе:

*Ах, съдбо, съдбо,
що си тъй решила...*

Засегнат чувствително, Ради Забунски му метна един кръвнишки поглед, пристъпи една крачка и аха-аха да захлупи тепсията на главата му, но се въздържа, плюна встрани, отиде при тезгяха и гаврътна набързо една чаша мастика. Не се реши да му нахлузи тепсията по две причини: първо, че рискуваше да си унищожи цялата стока и да не вземе ни стотинка тази вечер, и, второ, че Пеньо беше и по-силен, и по-богат.

А едно време не беше така.

Хала беше някога Ради Забунски, змей беше, крокодил! Хеле кога пък стана полицейски пристав в Просеник, мале мила! Да пази бог и преподобний свети Йоан Вехтопещерник!

Като нахлупеше посред лято оня ми ти син мундир с два реда копчета, като препашеше оная ми ти крива сабя черкезка, като напърчеше ония ми ти мустачури до ушите, че като тръгнеш с бича в ръка, та задзънкаха ония ми ти шпори, де що имаше куче, подвиваше опашка и се мушкаше под хамбара, а котките бягаха да се крият зад комините чак. Бие крак, ти казвам, та камъни кърти, стрелка вълчи очи, върти бича и от време на време се чува само:

— Сукин син! Пърршивец!

Наплашил беше живо и мъртво из градчето и околността и треска тригодишна ги тресеше хорицата.

В началото, като пристигна, беше уж по-кротък. Държеше се добре, гледаше си работата, правеше си дознанията, преписките си водеше сам, крадците, комарджиите и леките жени преследваше, но полека-лека се наголеми, прехвърли тежката работа на старшията, Пеня, а за себе си остави само леките жени. Пеня го не смяташе и за бръмбар, значи, а стражарите — просто, мухи. Закъснее ли някой четвърт час след отпуска, да речем — пляс! пляс! с бича; кръшне ли някой от поста — бух в мордата! За едно незашито копче едnodневна заплата глоба, за непочистени ботуши — три дена строг затвор. А те, горките, и кревата му подреждаха, и кърпата му държаха, кога се мие, и мустаците му превързваха, и два коня като писани яйца му гледаха денонощно, докато най-после им отрязаха ушите до дъно, и т.н.

Когато беше в участъка, комар да бръмне, ще се чуе. Понякога само нощем се слушаха писъци и резове, ама тогава той лично произвеждаше дознание и... служебна работа, значи.

С една дума: строгост, строгост като в дисциплинарна рота.

Че най-много си страдаше старшията Пеньо.

Мине се не мине:

— Дурак!

Мине се не мине:

— Скатина! Тиквеник! Папуняк!

А човекът, преди да постъпи при него, е бил шест години общински писар, кротък, интелигентен, имаше почерк, силен беше в граматиката, като нямаше място на края, пренасяше запетайките в нов ред, значи, и всичката канцеларска работа му вършеше. Ама на!

Труди се да му угоди, пышка, изтезава се, па си рече тайно на ума веднъж:

— Не върви така! Не може! Трябва да се направи, да се измисли нещо.

И измисли го пустият му Зеленлистец. Понеже беше най-висшият представител на властта там и се чувстваше като паша, приставът Ради Забунски зарязва всичко и си гледаше пашалъка само. И преписките даже не поглеждаше, а ги подписваше, без да ги чете. Поднесе му ги Пеньо, старшията, значи, потопа той перото, изплез

език, завърти един усукан като объркано гранче подпис, и толкоз. Подпише ги една след друга всичките, засуче мустак, грабне бича и тръгне да проверява поведението на вдовиците.

Не щеш ли, един ден като изневиделица му дошло уволнението.

Гръм от ясно небе! Трескавица! Разфучал се оня ми ти човек, развилнял се — хала, змей, побеснял крокодил! Псувал, драл се, па се метнал на коня и право при околийския управител. Там работата станала ясна. Околийският му показал едно заявление, в което пишело:

Тъй и тъй, г-н началник, по такива и такива домашни, семейни и разни причини моля да ми приемете оставката. А отдолу, неговият, усуканият, същинският му, собственоръчен подпис.

И ти да си, да ти кажа, и ти не можеш се оправи. Да речем, че вероломният старши Пеньо му е написал заявлението, поднесъл му го е заедно с другите преписки и той, без да обърне внимание, го е подписал; ама пита се: защо не е обърнал внимание и къде са му били зъркелите? А? Служба ли ще служим, значи, или на орехи ще си играем?

Уволниха го като нищо и мястото му зае старшият Пеньо Зеленлистецът. А той, човекът, нали е бил писар, нали е интелигент и има почерк, подхвана си легално работата, кара си я, дорде достигна за пенсия, и сега си има прасе и крава, и девет ара десертно лозе; вратът му се черви, сякаш е жулен с коприва, пие си винцето и можеш ли му забрани да се шегува и да си пее:

*Ах, съдбо, съдбо,
що си тъй решила?*

Дава ли ти право законът? А?

В БЯЛО

В първоразредните заведения: бозаджийница „Идеал“: шкембеджийница „Роял“, бръснарница „Централа“ и семейна бирария „Бай Михал“ на площада в околийския градец Х., настъпи голяма тревога. Дошъл-недошъл, областният лекар започна строга ревизия. Тази работа от дъжд на вятър си я вършеше градският доктор и нали знаете, местен човек, съседство, значи, приятелство, познанство, роднински връзки по мъжка и женска линия, не им придиряше толкова. Не се интересуваше в подробности с бяла ламарина ли е покрит тезгяхът, или с черна, в канала ли се стичат нечистотиите, или в ръждясала тенекия; има ли шкафче за продуктите, да речем, всичките ли чаши са пукнати и с масло ли е намазан подът, или с кал, довлечена от клиентите.

Ако стопанинът си имаше санитарна книжка — добре, а ако нямаше, ще почерпи конячец, значи, или нещо друго, ще си поговорят за войната, за кризата и ще му даде срок да си я набави. Изобщо добър човек беше градският доктор, ходеше редовно на черква, знаеше на вода „Символът на вярата“, членуваше и в християнското дружество, и в това за защита на животните, та не задължаваше да пръскат с флайтокс заведението лятно време, поради което му бяха благодарни и го обичаха и стопаните, и мухите.

Хубаво, ама областният не излезе такъв човек и искаше всичко да бъде по закона и наредбите, та щом влезе в бозаджийницата, обеси очилата на големия си нос и почна да разглежда нещата микроскопически, един вид, и да крещи като свекърва:

— Това тук на какво прилича? Що за свинщина? Туй боза ли е, или хотентотска каша, гарнирана с мухи? И хлебарки има, значи, а? „Идеал“! Идеал, а потънал в прахове и кал!... И първокласно заведение, а нито съдържателят, нито прислугата имат бели дрехи. Ще видим! Ще ви науча аз вас!...

Седна след това при една маса и почна направо акт да съставя, представете си.

Съседът на бозаджията, стопанинът на луксозната шкембеджийница „Роял“, който беше пратил едно от момчетата да подслушва, като се осведоми за положението, удари тревога и всички почнаха да мият, да чистят, да нареждат. Като избърса с пръст околоръст пахарката с подлучения оцет и си подряза ноктите на лявата ръка, той ритна метлата, седна изпотен на един стол и рече загрижено на готвачката:

— И все пак, Парашкево, каквото и да правим, работата ни е спукана!...

— Че защо спукана?

— Защото погледни себе си, виж мене, че гледай и момчетата. В бяло искал да бъдем, човекът, в бялоо! Нова мода измишльотини! И палта бели трябвало, и престилки. Толкова години сме я карали как да е, а сега...

— Поразила го пораза, че отгде да му ги намерим?

— Не зная. Аз се обърках вече съвсем и нищо не ми ражда тиквата. Виж ти, дано нещо...

— Че какво да видя, като нищо бяло нямаме тук. Пък и време няма да потърсим, че всяка минута може да влезе. Свали си ти поне мазното палто и остани по риза.

— Скъсана е.

— Къде? Отзад ли? Отпред ли?

— Отзад, на гърба.

— Е, че няма заднишката да го посрещнеш я. Нищо, че е скъсана. Ако пък най-последно я не хареса, нека да ти купи нова.

Шкембеджията се почеса, почеса по веждата, па съблече палтото и остана по долна риза на точки от бълхите, възпретна ръкави, засука мустаци, посрещна го, както му прилича, и чорбица му предложи даже, но не помогна.

Очилатият дявол обходи навред заведението, седна при една маса и почна и на тях акт да съставя, въобразете си.

Третото подред застрашено заведение беше бръснаро-фризьорница „Централ“ с водна ондулация и прочее, на което единствен съдържателят имаше бяло палто със сиви крпки на лактите.

Той, горкият, пък съвсем се беше замаял и застанал безпомощно в средата на дюкяна, просто се въртеше около оста си и не знаеше

какво да прави. По едно време нещо му проблесна, спусна пердетата на прозорците, затвори, удари ключа и хукна да се съветва със съдържателя на семейна бирария „Бай Михал“.

Бай Михал, човек хитър и практичен, му подаде цигара, потупа го по рамото и му рече:

— Хубаво си направил, че си затворил. Изпъди и момчетата и не отваряй до довечера. Там е спасението! А на мене ще оставиш твоето палто и чаршафите. Ами най-разумно е това. И ти ще се спасиш, и на мене ще послужиш. Дойде ли докторът и запиташ за тебе, ще му кажем, че жена ти починала скоропостижно, и туйто. Така е най-добре. Друг път няма. Хайде! Бързай!

Бръснарят се повъртя, повъртя на едно място, па се съгласи. Даде му палтото си и единствените два чаршафа, изгони момчетата и през задните врата дигна пушилката към къщи. Последен оставаше бай Михал, който обаче беше взел нужните мерки. Щом областният лекар влезе в заведението му, строени в правилни редици по войнишки, го посрещнаха той, жена му и цялата прислуга. Бай Михал, значи, със съвсем късото и тясно палто на бръснаря и с цветете на петлицата; жена му — напудрена, с бяла копринена блуза и бяла панделка, вързана навърх главата на „кукуриго“; „цалкелнерът“ — с лятната си бяла риза, извадена над панталона, за да наподобява на палто и с бръснарски чаршаф вместо престилка; вторият келнер — с лятна стражарска куртка и вместо престилка една кърпа за лице; готвачът — със старата блуза на госпожата и престилка от покривка за маса; и най-послед — най-малкият прислужник с дълга като плащеница бяла манта, препасана с колан.

Всички гледаха лекаря засмяно, кланяха се учтиво, навеждаха се, изправяха се, пак се навеждаха и пак се изправяха, само най-малкият не смееше да се изправи; съвсем и държеше все ръцете на гърдите си, за да прикрива кървавите петна по мانتата си, заета набързо от месаря.

Областният лекар, като съзря странно живописната група, спря се наред салона, гледа, гледа строго, па прихна да се смее така, че очилата му заподскачаха на носа. Махна с ръка и излезе. Разбрал, че се е спасил от глобата, и бай Михал прихна след него, след туй пусна грамофона с един английски валс, прегърна жена си и започнаха да танцуват танго.



ФЛИРТ - 1961



НАШЕНЕЦ — 1963

СТРАХ

Умря Минчо Бургазът. Бог да го прости. Спомина се ей тъй, както си стоеше облегнат на стола в кафене „Черешова сянка“.

Сутринта, както винаги, дойде да си пие липовия чай. Влезе малко осланен някак, посърнал, едва дигна ръка да поздрави и се настани на мястото си в левия ъгъл.

Калмукът, който късно го забеляза, даже му се сопна:

— Хей, селямсъз! Едно добро утро поне няма ли за нас?

— Казах, поздравих — обади се глухо Бургазът, — няма да ти бия тъпан на главата!

— Че много си кисел пък тая заран. Сякаш не из легло, а из туршиена каца си излязъл. Не се цупи, не се цупи, а се засмей, та да пекне слънце, че я виж, Зехирят с тоя се кара, с оня се ядосва, докато му лъснаха петалите.

— Ама как? Умря ли?

— Умря я. Ей сегичка. Има-няма четвърт час.

Посетителите на кафенето, все грохнали старци пенсионери, ококориха очи, а Бургазът, който отдавна страдаше от слабо сърце, наведе по-ниско глава и се замисли. После замахна с пръст, сякаш да пропъди муха от носа си, и рече троснато:

— Е, умрял — умрял. Голяма работа. Той умрял сега, аз ще умра след него, ти ще пукнеш след мене, после даскал Милко, дядо Дамян, Стоян Грошът, чичо Йовко — няма да векуваме я! Набързо, набързо! За месец, два да ни прибере господ, че да се оправи работата. Ами. За какво ще ни бави...

И както си нареждаше с кисела усмивка, посегна да вземе чаената лъжичка, притрепера, изпусна я, хвана се с две ръце за сърцето, отвори уста, сякаш ще изкукурига, хълцукна веднъж-дваж, и толкоз. Опъна крака, издъхна човечецът и не можа от чая да си сръбне даже.

Инак, да речеш, лека смърт, приятно нещо и всекиму бог такава да дава, ама нали, преди да умре, изрече ония пусти думи! Нали

нагласи умирачката на всичките си другари. Да беше друг, както и да е — в едното влязло, из другото излязло, — ама Бургазът е това, не е шега работа. Баба му, цял град го знае, на времето си врачка и билиарка е била, нощно време месеца от небето е свалила и в корито го е къпала; майка му и на боб, и на карти гледаше и тя женеше, тя развеждаше младежите. А той пък: да се изгуби добитък, пари да се откраднат някому или друго нещастие да се случи, ще му лее куршум и ако му не каже точно лицето, посоката поне ще му покаже накъде да дири загубеното.

Хай да му се не видят и думите, и намярата макар!

Уж никой не обърна тогава внимание на тях, рипнаха всички, разтичаха се, помогнаха да го пренесат в къщи, някои присъстваха и на опелото и го изпратиха, както трябва, но нали се сви усойница в гърдите им и нали черни мисли ги заглосаха като червеи!

Калмукът например се прибра у дома си като попарен, заключи се в стаята и заповтаря гласно:

— Хм! Приказки ли е това?... Аз, кай, ще умра, ти ще пукнеш след мене!... Гледай, гледай уста! Гледай ти човек!... Че защо пък аз да съм след него, защо да не е друг! Какво съм му направил? И... бързо, бързо, кай, за месец, два... Тц, тц, тц!...

Блъсна го глава, тръпки го побиха и преди да клепне вечерня, оцъкли очи и поп Костадин пристигна да му даде причастие. Дядо Дамян Куцията се разкуца още повече и влязъл-невлязъл в кухнята, занарежда жаловито на бабата си:

— Тоя пусти крак, да се не види макар! Толкова години ме боли само в коляното, а сега и в слабините почна да ме мушка чак. Кръвта ми ли се е отровила, какво ли, ама хем боли, хем свят ми се вие, хем ми се повдига.

Стоян Грошът уж си даваше кураж, но все нещо го чоплеше:

„Празна работа! Болен човек. Докривяло му, рекъл го. Усетил, види се, че ще хвърля топа, и като му се не ходи сам в катраня, иска да води и нас. Да има да взема! Нищичко не ми е. Ни кръст ме боли, ни глава, ни корем. Като му опъна три шишенца вино, и ще спя като къпан.“

Цяла нощ обаче и той се въртя и гърчи в леглото като в жарава и слънцето го завари покрит с още две черги и с оцетена кърпа на челото.

Най-зле пострада черковният певец дядо Йовко Славейт. Макар Бургазът да го бе наредил последен, втресе го още в кафенето и ни в черква ходи, ни на гробищата. Едва се дотътра до вкъщи, легна и заприплаква на тънко:

— Танке, чедо, донеси ми водица, че ми пресъхна гърлото и езикът ми залепна за небцето.

— Какво има, татко, какво ти е?

— Болестта ми, чедо, захарната болест ме подлегна много лошо. И не ще да е само тя, защото и корем ме присвива, и нещо ме фърка-фърка под лъжичката.

— Нищо ти няма, нищо! Толкова години си я носиш и още колко ще я носиш!

— Ох, не е тъй, чедо, не е тъй! Чувствам, че сега работата е лоша, и не се знае какво ще стане, ами притвори вратата и седни до мене да ти наредя какво да правиш, ако такова...

Дъщеря му седна смутено и го загледа плахо.

— Усещам, Танке, нещо ми казва, че дните ми са преброени, та ако, не дай боже, ми дойде часът, искам прилично, като черковен човек да бъда погребан. Голямо погребение искам, чедо, с трите попа и всички певци. И хубаво да пеят, таквози, жално да пеят, и когато дойде до „Вечная память“, на три гласа да го изкарат и проточено да бъде, както аз си го пея. Оох, ох! И новите ми панталони да обуе, че ми са широчки, и оная риза да ми облечете, дето ме дариха на бацьовата ти сватба. Борчове нямам. Само на Петка Трошана не съм платил шейсет лева за тарханата, че нямаше да ми развали. Щом таквози, и да му ги платите на човека. Оох, ох! И помолете наместника да нареди, кога ме изнасят, камбаните и на трите черкви да бият, а кога ме носите към гробищата, чедо, веднъж да спрете на кръстопътя до лелини си Пенкини, втория път — на пазара и третия — до Тачовата фурна. Много хубави милинки правеше той и много ги обичах. Преди да ме хване болестта, всяка сутрин по половин тавичка изяждах. Оох, оох! Спрете там, чедо, и се позабавете повечко, та дано ми замирише на топли милинки за последен път...

Пусто опустя кафене „Черешова сянка“. Напразно всяка сутрин полива и мете посред улицата Пешо Кафеджията. И стола премахна, на който издъхна Бургазът, и с карбол напръска, и покривката махна, и

картите смени, но подплашиха се старците, прокудиха се и рядко някой вече се отбиваше там.

ПРИРОДАТА, ЕНЧОО!

— Природата Енчоо, полето, гората и въздуха не познаваш, чичовото, затова си такъв нефелит и нацупен постоянно, сякаш си пил оцет. Мухите ти бръмчели много, комарите те хапели, съседите ти кашляли сутрин и ти не давали да спиш, че дори и песента на славеите не можеш да понасяш. Цял свят се наслаждава на тяхната омайност, а ти като караконджо тичаш да ги гониш по тъмно край воденичната вада. И прочетеш ли във вестника, че някой умрял от сърце — хващаш се с две ръце за лявата страна, чуеш ли за кръвно налягане — веднага се яви и на тебе.

Граматиката ти е сбъркана, момчее, и системата ти е повредена! Уж много знаете, много сте учени, пък не можете да разберете, че за всички злини в света са причина границите. Границите си не знаем, Енчоо, границите, и все мислим, че ни са тесни. И царете мислят тъй, и владиците, и вии, търговците, и всички. Оттам иде всичкото. На, да вземем тебе например. Какво ти липсва? Млад си още, богат си, пари имаш да ядеш сто години и пак да ти останат! Жена имаш като икона изписана и няма да ти вречи, ни да ти кречи. Защо си се свил и умислил като сирота на помен, а? Брашното ли ти се е свършило, или пристав ти е секвестирал чергите?

Нищо ти няма, чичовото, нищоооо, само едно е то, само едно — дето робуваш на богатството си! Послушай ме мене, остави магазина на момчетата, да поспечелят и те нещо, зарежи полици и фактури, изхвърли тия пусти вестници из джобовете и не се интересувай пада ли франкът, качва ли се лирата; махни тая колосана яка, гдето ти е притиснала главните жили на шията, поразкопчей се, поразпусни се и ела с мене. Ела с мене да те водя на лов, та хем да оздравееш, хем наука да научиш.

Вии си мислите, че всичко знаете и всичко сте разбрали, момчеее! Мислите си само, а то не е тъй! Не е тъйй! Нищо не разбирате, чичовото, ничево не понимаете! Ама ще речеш: Аз, виден търговец, голяма фирма, всички ме тачат и уважават... че какво нещо е

търговецът, а? Нищо! Вятър! Грях! Едно време дядо ти Петко Брадата тъй думаше за тях: Иван си произвел нещо, Стоян иска да го купи, а търговецът застанал помежду им и нищо не прави, а само повишава цената на нещото. Това е. Друго прави ли? А?

И какво разбира той от живота и природата — пак нищо! Ти като си обиколил на цяла Европа столиците, можеш ли ми каза къде се намира Студеното кладенче, а? На Купена качвал ли си се? Изтягал ли си се на Равната поляна в тревите да ти замирише на здравец и див джоджун и пеперуди като шарена басма да се веят над главата ти? От върха на Самодивец приказвал ли си с дяда господя! Кое цвете се казва син-син бькалец? Ами игличина-пачина, разпъдиовчар, седянковче, кълна-ружа, самакитка, мустакерче? А, я да те видя, като си толкова учен, какво можеш ми каза за свраката например, а?

А де! Думай де!

— Презряно животно, ще речеш, просто, вредно и глупаво.

Ама не е тъй, не е тъъй!

Няма вредна птичка, няма вредно животно, сине, и няма по-презряно същество на земята от човека! И той измислил тия работи за тях.

Всичко е полезно, всичко е добро и всичко е умно. Заблуждение е това, момче, заблуждение.

Тръгни, да речем, из полето с голи ръце или само с тояга, и ще видиш, че свраките и гаргите ще кацат на десетина крачки около тебе, ще си кълвят спокойно и няма окото им да трепне. Забележат ли те обаче, че си с пушка, ще премерят разстоянието от тебе до тях като артилеристи и ще кацат на един изстрел чак надалеч. А че те са предни постове на дивеча в гората, ти не си слушал, нали? Не си я! А точно тъй е. Зададе ли се ловец откъм полето, накрая на гората го посрещат те и сойките. Разкряскват се, разврякват се и дадат знак за тревога на другите гадина, които са навътре, та да вземат мерки и да се пазят. Хитрички са те, хитрички, не ще приказки! Знеш ли как си чупят орехите? Като го грабне с клюна си, хвъркне, дигне се нависоко(тя си знае колко) и се изправи точно над държавното шосе, защото е най-кораво място, пусне ореха да се счупи и се спусне веднага долу да му кълвне ядките. От простотия ли е това, а? От глупост ли е? На кой човек ще му дойде на ум такова нещо?

Разбират всичко те, разбират и не се лъжат лесно. Само веднъж, помня, ги излъгахме с дяда ти Петка Брадата и още ми е мъчно. Прочел той в някаква французка книга, че свраките много мразели бухалите, защото им ядели яйцата, и ми дума един ден:

— Добре, кай, улови, кай, някой жив бухал?

— Харно, казвам, бе, Брада — бухал, бухал! Дадено.

Примъкнах се още същата вечер по викалото на запустялата Сулак джамия, таих се, таих се, докато се обади и забуха, както правеше всяка вечер, и хоп — пипнах го като котка врабец. На другия ден отидохме в Ормана, вързах бухала за крака с една връв, а другия и край запетлах за една драка и се скрихме в шумака. Не се минаха и пет минути, че като се дигна една врява, една олелия, като налетя цял облак свраки върху него, че като почнаха да го кълват, да го скубят. Брадата вдигна пушката и: пат-пат-пат — скъса се да бие свраки, ама аз и не мръднах даже. Сърцето ми не даде. Видя ми се неприлична работа и нечестна. Истинският лов е друго нещо. Тръгнеш, пуснеш куче, подсвирнеш, извикаш, предупредиш, значи дивеча и тогава. Така не мога аз. Не мога и не бива! Грехота е!

Та такива ми ти работи, момчето ми. Нищо и никакво птиче, ама и то си има свой живот, свои радости, мъки и наредби. На, за тебе лъжа, за мене истина, ама когато женската сврака мъти, всякога в гнездото и ще намериш парченце от огледало или просто стъкло. Седи си, значи, животинчето, топли си яйцата, продължава си рода и нали е женско, като няма друга работа, оглежда си хубостта.

Чудно нещо е природата. Енчооо, дълбоко, широко нещо, и няма мярка за него. Затова ти думам: стига си гонил с камъни по тъмното славеите край воденичната вада, че ти не давали да спиш, а ела да те заведе горе на Самодивец да видиш какво се казва земя, небе, въздух, да се родиш още веднъж и да поприказваш с дяда господя, че и ти да го проумееш, и той да ти прости, та да оздравееш и да заприличаш на човек.

Тъй говореше една топла пролетна вечер старият ловец дядо Добри Парижът, а аз стоях отстрани и слушах.

ДОПУСТИМО

За любовта, за брака и за щастието земно беше думата. Говореше ми приятелят от детинство Кривошиев!

— Любезни хора бяха доктор Тимкови — започна той. — Внимателни, учтиви и гостоприемни до крайност. Особено пък докторът. Чудесен човек! Мине се не мине, нали така, чук-чук-чук на пътната врата.

— Какво пак има, докторе? — питам.

— Какво? Пуйка печена с кисело зеле, какво? Сготвила я Маминка, напълнила я с ориз, запържила я, зачервила я и ви чака да дойдете да я излапаме целокупно.

— Ами, тоест, как така, викам бе, докторе? Срам ни е вече, неудобно ни е. Толкова пъти вече, нали така?

— Как така? Ей така, вика, много просто. Ще си облечеш палтото, ще си сложиш шапката, ще вземеш Анастасийка под ручка и хайде! До половин час да сте у дома, вика. Чакаме.

— Пуйка с кисело зеле, мисля си, нали така? При това пълнена с ориз и отгоре на туй зачервена. Ха сега де! Ха откажи им да те видя де! Може ли? Любезни хора, възпитани и интелигентни при това.

Върна се вкъщи, дигна една тревога и след четвърт час крачим с Анастасийка към тях.

Някой път, когато не може да прескочи до нас докторът, ще ни прати бележка по слугинчето:

Гошо, ще пише, например, нали така? Сърненце! Младо сърненце! Едно цяло бутче ми пратили от село. Елате тази вечер да го очистим, че може да се развали. Задушено го направила Маминка. С бахарец, с чесънец и тук-там дафинови листенца. И червено винце сме приготвили — екстра! Елате непременно!

Общество, знаеш, среда, нали така, с какъвто се събереш, такъв и ставаш. Около тях свикнахме и ний на учтивост и поканеха ли ни, отзовавахме се веднага. Точност и акуратност, нали така, не е прилично да оставяш да те чакат хората. От бързина често пъти пристигахме преди доктора. Забавил се човекът я в болницата, я по пазара нещо купувал и щом пристигне, ще се ухили до уши, ще целуне на Сийка ръка, ще здрависа сърдечно мене, след това ще се отправи в кухнята при жена си, ще измяука изтънко като влюбен котарак:

— Маминко!...

И ще я целуне три пъти: веднъж по устата, после по дясната, а след това по лявата страна.

А тя, разперила ръце, държи голямата лъжица и още по-нежно:

— Бубиии!... Гладничко ли е момченцето ми!

Жена ми ги гледа с умиление, издебва момент, смушква ме в хвърчащите ребра и съска през зъби:

— Виждаш ли, диване! Виждаш ли семейство и фамилия! Виждаш ли любов и отношения! Пък ти, вика, и добър вечер не казваш, кога си дойдеш, а направо сядаш и почваш да нагъваш каквото ти попадне отпреде. Гледай, вика, учи се!

На тия чести вечери присъстваше почти редовно с мълчанието си и квартирантът им, позастарял ерген, счетоводител в банката.

Седи си чинно до масата, нали така, пази си ръбовете на панталоните, лови си косъмчета и пращинки по палтото и от време на време, като спорим и приказваме, ще се обади и ще рече само:

— Допустимо е.

И пак ще си млъкне.

Затова ний с жената си го нарекохме господин Допустимо.

Вземат ли Маминка и Буби да се целуват, г. Допустимо ще се извие настрана, ще преглътне, ще извади след това съвсем чиста кърпичка и ще си обърше устата. Има ги разни, знаеш.

Ще си похапнем ний, ще си посрѣбнем, ще се развеселим, докторът ще поее даже, нали така, но професия пуста! Всякога почти, тъкмо в най-хубавия момент, телефонът в коридора ще издрънчи:

„Зърррр!“

Ще рипне той, ще иде да се обади, ще се върне при нас намръщен и ще рече:

— Безобразие! Пак тежък случай на нараняване, представете си. Викат ме в болницата веднага. Ще ме извините. Хапнете си, моля, пийнете си и занимавайте Маминка, а аз ей сега ще се върна. Ей сегичка!

Ще грабне палтото и ще целуне пак жена си три пъти и ще изхвъркне тичешком.

Анастасийка пак ще ги погледне завистливо, ще се извие към мене, но аз ще си отдръпна стола, нали така, и ще си запазя хвърчащите ребра.

Продължим си ний вечерята, черпим се, смеем се, приказваме си, докато квартирантът г. Допустимо, уморен от мълчание, почне да клюма.

А доктора все го няма.

След два-три часа, хе чак, ще пристигне запотен и капнал от умора. Хвърли палтото и пак отива да се целува, знаеш, и пак:

— Маминко!

— Бубиии!...

— Живот — въздиша тихо Анастасийка, — щастие и блаженство!

А аз се свивам като коза в дъжд, нали така, и няма какво да възразя.

Не щеш ли, тъй се случи една година, че през лятото се разделихме. Аз на минерални, жена ми на морски бани, а докторът, понеже имаше редовно тежки случаи в болницата, остана си в града. Лекувах си аз ишиаса, както го лекувах, и вместо полза, още повече се разкривих, та останах още десет дена. Жена ми се прибра по-рано.

Пристигам си един ден, нали така, посрещна ме Анастасийка и първата ми дума беше:

— Какво правят д-р Тимкови? Живи ли са, здрави ли са? Не са ли ни канили на вечеря?

А тя мига на парцали и дума:

— Хм, живи са, здрави са, ама от такъв живот господ да пази.

— Тоест как, казвам? Какво се е случило?

— Какво се е случило — избягал! Просто на просто я напуснал и избягал в София.

— Как? С кого? Защо?

— С аптекарката от болницата, вика. Имали си любов от толкова време и ние нищо да не знаем. Среждали се вечерно време там, когато ние сме били у тях на вечеря. Никакви болни, вика, никакви тежки случаи, а тя го викала по телефона да се любят. Пък ние сме били канени там само за заблуждение и да му забавляваме Маминка през това време. Негодник! Магаре — вика.

— Ама, жена, думам аз, може ли такова нещо? Че нали уж любов, щастие, блаженство, нали по три целувки?...

— Ех, целувки, целувки! Лицемерие. Такива сте вий, мъжете!

— Ами тя, горкинката, питам, тя как понася всичко това?

— Ами, горкинката! Кучка! Тя пък с оня се любила и пет пари не давала.

— Как? С кого? Възможно ли е, викам, нали така, допустимо ли е?

— Да, вика, той същият. Допустимо. Господин Допустимо, дето му викахме, квартирантът им. С него. Пренесла си вече и леглото даже в стаята му и си живеела на общо основание.

КРИТИК

Трябва да е чист българин бай Тотьо Чушката, натурален, без никакъв примес. Иначе не може да бъде.

Започнахме ограда на читалищния двор. Солидна, здрава и модерна ограда от камък и желязо. Преди да започнем, разбира се, въпросът беше разискван в едно събрание на настоятелството, комисия от специалисти проучи подробностите, скици, проекти, инженери, архитекти и така нататък.

Съборихме стария полусрутен дъсчен стобор и почнахме да копаем основи малко по-навътре, според плана на улицата. Минава Тотьо Чушката, спира се при работниците и дума:

— Какво сте заровили като кокошки още в тъмно из градината бре?

— Ограда ще правим — обажда се майсторът, — нова ограда.

— Ха, туй беше кусурът! Чунким не можеше да постегнете старата за няколко години още.

— Не беше по план. Задължили ги. Кметът заповядал — обяснява майсторът.

— Ха, кметът! И те, настоятелите, завчас го послушали. Пусто дърво! Че какво представлява кметът от себе си? Кой го е турил на това място? — Народът, аз, ти, ний! Кметът бил заповядал. Гледай ти ум!

И като поема надолу към кафенето, продължава да мърмори:

— Карайте, карайте, ще видим де ще му излезе краят!

Към обед се връща обратно къщи.

— А защо толкова дълбоко копаете? Тунел ли ще пробивате, или мина сте открили?

— Търсим здрава земя за основите — пояснява майсторът.

— Търсете, търсете, знам ви аз. Усложнявайте работата, та повече да се въртите тука и по-скъпо да излезе. Нали има диванета да ви плащат — копайте!

За няколко дни работниците приготвиха изкопа, иззидаха до равнището на земята и почнаха да поставят гранитни блокове.

Задава се Чушката и отдалече още клати глава и опява без патрахил:

— Какви са тези камънаци бре, какво е това чудо? Кале ли ще правите, или едновременно кула ще вдигате тук?

— Кога я свършим, ще видиш — отвръща пак майсторът и го изглежда сърдито.

— Аз ли! Няма да я погледна даже. Друга улица ще си избира и кракът ми оттук няма да стъпи. Какъв е този разфайлък бре? Какво е това пилене на средства? Не можеше ли с малко какви да е камъни и малко кирпичи да се свърши цялата работа? Читалищна ограда ли е това, или манастирска?

Привършихме каменната зидария и донесоха желязната ограда. Оглежда я Тотьо Чушката, почуква я с бастуна си и пак ломоти:

— Хм, наредили едни голи железни пръти да стърчат като точилки нагоре. Че не можахте ей тук, на долния край или през средата, да извиете нещичко, да го изкривите като перце от опашката на юрдек, да ги попрехванете със скобички през средата, че да стане бабафинго и да заприлича на нещо? Простотия! Долна работа!

— Модата е такава сега — казва един от работниците.

— Де да видим на тая мода де ще ѝ излезе краят! Де да видим!

Пробиха дупки върху камъка, изправиха оградата, затегнаха я, споиха я и една сутрин двама бояджии почнаха да я боядисват с минимум.

Задава се пак Тотьо Чушката, застава разкراчен на отсрещния тротоар и се провиква:

— Ха тъй сега! Ха така! Само червена боя липсваше, и тя довтаса. Ха така! Боядисвайте, вапцвайте с червено и железата, и камъните, и зданието, че и тръбите на печките даже. Нека разбере цял свят, че всички от настояществото са комунисти. Плескайте, цапайте, фармасони с фармасони!

Изсъхна основната червена боя, минаха бояджиите два пъти с тъмнозелена и Чушката малко поомекна.

Пригласихме всичко, почисти се отвън, направиха тротоара, трепна оная ми ти ограда, проста и хубава — да ѝ се ненагледаш.

Само Чушката все още мръщи вежди, сумти и търси какво да не хареса.

— Е, кажи де, кажи си сега думата — закачам го аз. — Докато я правехме, туй не харесваш, онуй не харесваш — кажи сега пред архитекта какво още не ти е по угодата.

Той пухти, почуква с бастуна си на едно място и мълчи.

— Хайде де, кажи нещо за боята поне.

— Градината, градината поразихте. Я вижте на какво е заприличала — сякаш фугасни гранати са падали из нея.

— Е, не можеше другояче. Копаха хората, пръст изхвърляха, тъпкаха, но и нея ще уредим. Тук край оградата трева ще посеем, чимшир ще наредим, борчета, брезички и като посеем цветята, не можеш каза думица вече.

— Ще видим — упорства Чушката, — ще видим на какво ще заприлича. — И като помълча малко, пак измисли нещо: — Нова ограда, хубава градина, а читалищното здание вежто, изпокъртено. На гол корем, значи, чифте пищови.

— И него ще изкърпим и ще го боядисаме — отвърнах аз, като мислех, че вече съм го обезоръжил. До есен и него ще направим като ново.

— Аха, харчете, пилейте! И баба знае тъй. Нали не излиза от вашите джобове, нали с нашите левчета, дето ви ги даваме всеки месец, се разпореждате, може и главите си да боядисате, ама да знаете, че сметка се държи. Нека дойде годишното събрание да ви прегледаме тефтерите, че тогава ще видим! Тогава ще си поприказваме и ще видим кой е кум и кой сват!

И като плю на тротоара, забърза нервно към чаршията.

Гледам дръгливия му гръб и си мисля: съвсем чистокръвен българин трябва да е този Тотьо Чушката — все мърмори, все критикува, все не харесва и никой с нищо не може да му угоди.

БЕЗ КЪСМЕТ

— Жената бе, братче, жената — оплаква се бай Симо, шивачът от казанджийската чаршия. — По цял ден мели, чумосва комшийките и подмамва чуждите кокошки да носят в нашия полог, а вечер, като се прибере, кълне, кълне, докато ѝ се запенят устата.

— Да пукнеш — вика, — да се смряскаш, че и червеите да не могат да те намерят. От моста дано цопнеш, кога се връщаш пиан вечер — вика, — че и аз бял ден да видя! Мари, боже — вика, — какви бяха тия късметлии жени, дето по два мъжа им измряха, а аз трийсет години вече от една рошава маймуна не мога да се отърва?... Дано озъбен те намерят наред пазаря агентите, — дума, — та и аз да се засмея един път в живота си...

Ей такива червиви приказки нарежда, знаеш, братче, и ми тормози семейното положение.

— Цанке бе — думам ѝ, — мъча се бе, гълъбо, трудя се и денем, и нощем да те зарадвам и да се махна от тоя свят, ама не ме ще господ бе, душке! От дете още, от пеленаче, мама, бог да я прости, е усещала, види се, че на такава холера като тебе ще налетя, та със сърпа пъпа ми е отрязала, дано ме хване инфекцията, ама на. Главата ми е била като пъпеш дълга, кога съм се родил. Натискала я, горката, мачкала я да я прави валчеста, ама не се пука, пущинята, и не се пука. И с въглен ме е парила по долния край на корема, „клини“ да ме не ловят, и с вряла вода ме е къпала, та ми се е свличала кожата като на смок пролетно време, ама кога не е писано на човека да мре, вари го, печи го — все толкова. На третия ден от рождението ми пак ме посолила с две кила едра сол, по очите, по устата и навред ме насипала, та съм заприличал на колибарска сланина, ама ха де! Не ще и не ще! И замърсена светена вода с пръст от здравец и босилек ми е сипвала в коритото, и козина, и перушина за „песцата“ ми е слагала във водата. По едно време, като нямаше мляко, започна да ми дъвче зальци и да ме храни, ама ѝ омръзна и почна да ми ги тика в устата целички. Опъвам шия аз и

очите ми изскачат като на малко гардже, кога поглъща скакалец, ама насила не се умира!

Като поотраснах, седем пъти от дърво съм падал, три пъти от магаре и веднъж във воденичен улей. И каруца е минавала през мене, и бясно куче ме е хапало, и пчелите ме натиснаха веднъж и ме жилиха, жилиха, та се надух като гайда, и с гъби съм се тровил — вместо да се спомина, все по-голям раснах и все по левент ставах. Вземаха ме войник. Що бой съм изял там, мале мила! И ефрейторът, и младшият, и старшият, и фелдфебелът по азбучен ред са се изреждали да ме бият. И все толкоз. Като се уволних, налетях пък на тебе. Събрахме се двамката, гълъбо — й думам, — и почнаха войните. Войни, войни, войни!... И с турци, и с гърци, и със сърби, и с англо-френци, и всички се свършиха, само тая с тебе се не свърши. Нападна те фронтално, ти ми направиш обход и ми унищожиш фланговете; окопая се някъде, ти ме откриеш; реча да те подмамя да ми влезеш в територията, че да те подхвана оттам, ти се намъкнеш и не излизаш. Рекох да сключа примирие — не щеш. И аз си кротувам и си плащам редовно репарации, а ти думкаш, врещиш и не преставащ. Отчаях се и реших да се спомина. Ще се отровя, рекох, и го ударих на вино. Пия вечер бяло вино и ям печени дробчета, пия вино и ям кебапчета — не помага. Тогава го ударих на черно. Черно вино и печени костенурки, варени крачка, пълнени шерденчета. Наям се, напия се и на туй отгоре, като се върна в къщи, пак ям, дано се пукна най-последно и да се отървеш от мене, ама пак не ще. И на ракия го обърнах, и на мастика, и на коняк, и със сода разреждавах виното, дано стомахът се разшири, чер дроб да се повреди или далак да се подуе — няма, та няма!

Кажи ми — думам, — какво да правя, та да ти помогна? Ако искаш да легна, да лежа цял ден под сянка, та да протина и пукна, ще го направя още утре. На баня, ако речеш, да ида във Варна, та дано глътна солена вода и се удавя — и него ще направя. Цял гивеч със зарзават да ме накараш да оплюскам, че да ми се надуне коремът и да се пръсне, и това съм готов да сторя. Ако щеш, и червен пипер му сложи, и черен, и люти чушки му накъсай, та дано се отровя най-подире, да легна и да не стана, та да се освободиш от мене и засмяна да тръгнеш из махалата.

...Тъй й думам, братче, тъй я утешавам, а тя врещи като коза, къльне, къльне и фучи, па седне наред двора, рита, скубе си косите и

дрехите, докато се запени като бясна свиня по устата.

Таа... Такива ми ти работи знаеш? Ами! Какво се чудиш? Що ме гледаш? Не е болка за умирање то. Я му дръпни едничко! Тъй си е вървяла открай време и тъй ще си върви. Дето думат старите хора: то чушка ако не люти, краставица ако не горчи, жена ако не гълчи, и мъж ако не мълчи, де ще му излезе краят, а?

ГЕНЧОВИСТИ И ПЕНЧОВИСТИ

Съседът ми бай Тенко седи пред пътната врата печален и унил. Около едното му око синьо петно, а горната му устна набъбнала и изскочила навън като свинска зурла.

— Добър ден, съседе, какво тъй си накичен по лицето? Да не си правил избори?

— Тя, моята, не е за приказване, комшу — отвърща ми той и пипа леко устната си.

— Кажи, кажи, падна ли, или те ритна магарето? Нали знаеш, като си изкаже болката човек, и му олеква. Пък може и да помогне с нещо.

— Какво да ти разправам бе, комшу! Биха ме и туйто! Прокопи, хазаинът, ме отупа като прашна черга.

— Ами как така бе, джанъм? Трябва да има причина. Първопричината на нещата трябва да се знае. Не може така: пахта-пухта — за нищо.

— И първопричината, комшу, и второпричината съм си аз, защото съм прост човек. Като налъм, като непресукан конец съм прост. Това е.

— Не бива да се укоряваш тъй, не бива. Аз те знам като благочестив и христолюбив човек, черковен настоятел и добър кафеджия. Не може сега за нищо-нещо да се сравняваш с един нищожен конец.

— Кафеджия, но бивш кафеджия, а в тоя момент, не — добави той и пак си попипва устната.

— Хубава работа, че откога тъй, как и защо?

— Ще ти кажа, всичко ще ти разправа, само че полека, защото ме боли устната, а ти слушай и преценявай.

Знаеш много добре, че шест месеца бях без работа. Дюкян не можах да намеря, какъвто искам. Не щеш ли, опразни се Прокопиевият дюкян и той, тиквеникът му с тиквеник, дойде да ми го предложи. Прегледах го, прецених го — тъкмо за мене. Място за огън има,

задничка за въглища — туй-онуй, и пет маси с по четири стола могат да се разположат свободно. Пазарихме го, сключихме договора за две години и повикахме Маркоолу и Косьо Лимбата да се подпишат за свидетели. Пренесох инвентара, купих две кила локум, взех един буркан бяло сладко, донесоха ми една каса лимонада и работата тръгна.

Радвам се аз, радва се и той, дръвникът му с дръвник, че взема предварително наем, и се оживи около къщата му. Пък и нали съм си внимателен, нали съм страдал много от хазаи, все гледам да му угодя. По два пъти му измивам чашата, кафето му правя с бучка и половина захар и все преглеждам да няма удавена муха вътре.

Карахме я тъй месец, два. По едно време го забелязах, че всяка вечер си купува вестник „Единодушие“ и го прочита от край до край. Чакай, рекох да го купувам и аз за кафенето, та да му падне сърце на място. Трябва да е вестник на неговата партия, рекох, нека да го зарадвам.

Купих го бе, купих го и го прочетох от край до край. Аз кога съм чел вестник и какво разбирам, ама го прочетох, колкото да мога да вляза в разговор по политиката с него.

А тя излезе една, не ти е работа!

Дойде по едно време хубостникът му с хубостник, поздравих го, поднесох му кафето и дорде се накая да му подам вестника, той бръкна в джоба, извади своя и се зачете. Улисан в работа, не можах да го заприказвам. Чак като се поопразни кафенето, избърсах си ръцете и седнах до него.

— Е, питам го, бай Прокопие, как върви политиката? Какво пише вестник „Единодушие“?

— Хубаво пише, Пенко, добре сме. Партията расте и напредва. Ето виж, в село Гол тупан трима души преминават в нашето крило. Ако все тъй върви, най-късно до есен властта е сигурно в наши ръце.

— Гол тупан ли, казваш? Че аз преди малко го четох от край до край, дето се вика, пък на Гол тупан не можах да попадна. Какво ли съм гледал?

И станах, знаеш, да донеса моя вестник. Взех го от тезгяха, подадох му го, той го пое, понамести очилата, опули се, че като изрева, сякаш го дерат жив откъм главата:

— Как! Ти смееш да внасяш под покрива на моя дом подобен парцал! Как! Ти разпространяваш органа на хайдутите, разбойниците, палачите и гробокопачите на България? Каак?

— Ама моля ти се, бай Прокопие, аз таквозинка...

— Как! И ти още седиш тука и не си дигаш парцалите? Вън! Вън! Дюкяна ми да опразниш още в същия, настоящ момент!

И рипва, знаеш, изтичва до къщи и носи стълба. Слага я до прозореца и закачва старото обявление:

Дава се под наем.

Не можах да се стърпя и продумах:

— Ама най-сетне така не може. Не бива така, казвам. Аз договор имам с вас, двама свидетели имам, че дюкянът ми е даден за две години, и причина нямаш, казвам, ни за наем, ни за нищо. Пък ако е въпрос за вестника, аз за добро го купих, казвам, мир да има между нас, а не за крамола. За тебе го купих, казвам.

— Как! Аз този дюкян на циганин ще го дам, на клозет ще го обърна, ама на пенчовист — не! Чу ли! Аз този парцал, дето си го донесъл, с щипци не го похващам, разбра ли, говедо! Вън! Вън!

И дорде се усетя, един ритник ми се запечата отзад. Дорде туй-онуй, един юмрук ми се стовари по гърба, после друг, трети и така нататък.

Словихме се по едно време, ама аз нали съм неслужил и санитар, а той беше строеви фелдфебел — все едно Албания срещу Русия. Натупа ме здравата и туйто.

Добре, че по това време влезнал Добри бакърджията, та ме спаси. Посъвзех се малко, сръбнах водица и го питам:

— Бай Добре бе, кажи ми, какво му не угодих на тоя обесник и къде сбърках, та се нахвърли тъй зверски върху ми?

— Сбъркал си я, Тенчо, много си я сбъркал, дума ми той. Прокопи е стар партизанин и като паднаха от властта, партията им се разцепи надве: генчовисти и пенчовисти, и всяка група почна да си издава по един вестник „Единодушие“. Той е генчовист и под мишниците, а си купил и му даваш да чете пенчовистко „Единодушие“, а пък трябва да знаеш: да се внесе в неговия дюкян такъв вестник, то все едно свиня в джамия да влезе. Грешка, голяма грешка си направил.

— Че тъй ми кажете бе! Тъй ми кажете, та да знам за какво ядох толкова бой. Охо, виж каква била работата! Генчовист бил, значи, а? Добре! Аз пък, да ти кажа, още днес ще се пиша пенчовист, та да става каквото ще! Ще се пиша и ще си платя вноските за две години. Ще го направя, тъй да знаеш! И падне ли ми генчовист, ще му дам да разбере. Най-напред ще захвана от наш Генча. Със сина ще почна. Пратих го, калпазанина, преди два часа да купи трици за кокошките и още не се е върнал, ама нека дойде, че да му тегля един бой, та да се научи. Ще го натупам и името му ще променя. Никакъв Генчо, а Георги ще го прекръстя. Нека само да дойде!

ДЕЛЕГАЦИЯ

Върви си увит с вълнено шалче около шията гражданинът Велко Великденов, побързва си и крепи пакет под мишница.

Насреща му се задава Колю Коледаров.

— Сватанак, къде така си се разбързал?

— У дома. В къщи си отивам. Купих си нещо за път, та рекох да го занеса.

— За път ли? Къде ще ходиш?

— В София.

— В София, а? По какъв случай, ако мога да попитам?

— За онзи там, за акцизния. Нали го уволниха, че ще се мъчим да го върнем пак на служба.

— За акцизния началник ли? Нима за този хайдутин ще се застъпваш?

— А бе как да ти кажа, ако питаш — не толкова за него, колкото по частна работа. Нали знаеш, че всяка пролет и есен страдам от гърло. Сливиците ми се подуват и болки, болки — не се търпи вече. От години се каня да ида в София да ми ги изрежат и все няма време, все парите не достигат. И сега, разгеле! Познат ми е човекът, приятели бяхме, примоли се, приплака ми:

— Ти, кай, брате, ще я свършиш и никой друг. Ще ми събереш, кай, една делегация, ще я организираш, ще ме спасиш, а аз...

— Ама нали го знаеш, че е престъпен човек, рушветчия и така нататък?

— Зная бе, зная, ама...

— Как така — ама... Не е ли така?

— Така е, вярно е, прав си, но най-после ний ли ще оправим тоя свят? Кой не краде, кой не лъже? Пък нали ти казвам, боли, брате, задушава ме, не мога плюнката си да преглътна. Какви лекарства не вземах, с какви трици го не налагах, не минава и не минава. Нужда имам. Трябва да ида в София, нали ме разбираш?

— Ако е въпрос за нужда, и аз я имам. Цяла година вече ми правят едни незаконни удръжки на пенсията. Писах им веднъж, дважд, трижд — мълчат като риби. Справка трябва да се направи на самото място. Лично трябва да отида, за да я оправя, но...

— Какво но? Защо но? Ще идеш и туйто! Не ще идеш, а ще дойдеш с нас, с делегацията. Голяма работа! Какво се иска от нас? Нищо. Събираме се, отиваме при министъра, стоим две-три минути при него, па каквото излезе. Длъжен ли е да ни послуша? Длъжен ли е да ни изпълни молбата? Не. Тогава? Ти нито ще говориш, нито нищо. А като се съберем повечко хора, може и да не влезеш даже. Ще вървиш най-отзад и като се намъкнат всички в кабинета му, ти ще останеш отвън и туйто. Кой ще те забележи? Пък и да те видят — голяма работа! Прилоша ми, ще речеш, свят ми се зави и толкоз. Интерес е това най-после, няма какво да му мислиш. Стегни се и хайде!

— Че знам ли? Някак ми е таквоз...

— Знаеш, знаеш. Аз от вчера търся делегати. Колкото повече хора, вика акцизният, толкова по-добре. Десет, двадесет — няма значение. И пътните плаща човекът, и дневните, а ядене и пиене — колкото щеш.

— Хм, значи, плаща, а? И пътни, и дневни, значи... Хай да му се не види макар!... Ще видя тогава, ще се посъветвам с жената. Ще си помисля...

Продължава си пак из пътя гражданинът Велко Великденов, крачи си с пакет под мишница и — хоп — насреща му Захари Заговелков.

— А бе, Велчо, а бе, братче, така и така се научих, щели сте да ходите делегати в София бе! Че виж да ме пробутах да дойда и аз де! Виж да ме наредиш. Баджанак имам там, знаеш, ама един баджанак — чудо! От три години писмо връз писмо ми пише, писмо връз писмо: ела ми на гости, баджанак, ела ми постой неделя, две, да видиш каква къща съм си направил и как съм се нагласил. И добра женица, пише, и дечица, и градинка, и дълбок зимник със старо винце, с луканчица и пушена риба... Само ти ми липсваш, пише, само тебе те няма. Ама ха де! Как да ида, като трябва толкова пари за пътни, как да се реша? Та виж, моля ти се, виж да я наредиш някак да дойда с вас. Той е влиятелен човек, думата му се чува и може да ни помогне нещо. У тях ще спим. Много весело ще прекараме.

Съгласи се Вельо Великденов, прие го в делегацията и пак пое нататък. До пътната врата го спря баба Куна:

— Велчоо баби, вземете и нашия дядо, чоджум! Вземете го, хем да ви помогне, хем да му прегледат очите, че и на дясното му почна да се спуща перде. Вчера му извадихме бедно свидетелство. Виж там, синко, виж да наредиш някак, че аз не мога да ида, а сляп дядо — кой ще го напъти и кой ще се грижи за него?

Вътре в двора го чакаха още трима души. Единият имаше тайно желание да си купи апартамент в столицата, а другите двама да си свършат някаква търговска работа.

Горе, в гостната, също имаше кандидати за делегацията. Кой по дело, кой по служба, кой за среща с видни партизани и да купи нещо модно за жена си, а някои — така, просто да се повозят с влак на чужда сметка.

На другия ден рано делегатите се събраха на гарата и поеха за София. Явиха ли се при министъра, говориха ли му нещо, застъпиха ли се за някого и дали ги послуша той, не знам, но на връщане се точиха по един през целия месец.

Акцизният началник чака, чака, надява се до едно време да го възвърнат на служба, изгуби надежда, види се, и туй ли, онуй ли, па нае едно дюкянче на пазара и почна да продава пастърма, суджуци, луканки и прочее и понеже дюкянчето му се случи до кръчмата на Кося Лимбата, провървя му на човека, потръгна му работата и сега живее, прехранва се горе-долу, но си държи строго работата и на членовете от делегацията на вересия не дава никак.

НАФТОВАТА МИНА

По въпроса за подземните богатства и частно за минното дело в страната мене питай, кумец. Там аз съм спец. Аз, значи, и двама-трима от нашето село. Една мина си бяхме открили преди години за чудо и приказ. И то не каква да е, а нафтова мина. Петролни залежи, значи, един вид Батум в диво състояние. Едно изворче си открихме; течеше си, значи, цъцреше си, радвахме му се като деца, планове крояхме и в надежда се къпехме, ама нямали късмет поколенията.

Бившият кмет, дето управляваше селото през Европейската война, бил умен човек и много се грижел за населението. Утешавал булките, значи, спохождал вдовиците и разпределял правилно захарта, ориза и брашното, като една част складираше у дома си на по-запазено място, значи, и за всеки случай.

Хубаво, ама свърши се войната, завърнахме се ний и му потърсихме сметка. Обиск у дома му, значи, малко физическо възпитание по голо и след това — в затвора.

Полежа, колкото полежа в затвора, харчи по съдилища и адвокати, изпродаде си имота и най-после се нервира човекът и умря. Тогава Йовчо, секретар-бирникът, му купи долния двор с дребницата круша и си направи къща. Къща, къща, ама без вода — огън да я гори! И почна Йовчо да копае кладенец пред нея. Изкопа го, иззида го, сложи му една букова коруба отгоре, окачи му кофата и всичко се нареди. Пък една сладка вода излезе, бистра и студена, да ѝ се не напиеш. Но не се мина много, и водата замириша и се развали. Дава Йовчо на воловете — не щат, дава на кокошките — и те не щат да пият! Умирисаха му се на газ и гозбите, и прането, представи си.

— А бе, жена — дума Йовчо, — да не са изтървали децата лампата в него, или пък газеничето?...

— Ка'щяло — дума жена му, — може ли? И лампата е на стената, и газеничето е на полицата, и децата не могат да ги посегнат.

Решиха да го почистят.

Дечо Мечето и Руси Ганин два дена се блъскаха да точат вода, а той още по̀ мирише, пущината, не може да се стои вътре.

— Има нещо тука — дума Мечето. — Някаква мазнина извира отнейде, ама де да видим! Камъните са блажни и като ги избършеш, след малко пак овлажняват. И не е долу до водата, а горе някъде на високото.

Йовчо нищо не им рекъл. Платил им и си отишли. Рано на другата сутрин сам се намъкнал в кладенеца. Гледал, пипал, мирисал и излязъл. По едно време гледам — шушу-мушу с кмета, после с попа, с хаджи Радка; събират се, надничат из двора, мерят и кроят нещо, а аз все по стъпките им. Като разбраха, че от мене няма да укроят, извикаха ме и ми разправиха цялата работа. Тогава образувахме „Дружество за експлоатация на нафтови залежи в землището на с. Голо бърдо“. Йовчо стана председател, значи, аз — секретар и започнахме веднага работата. Най-напред подадохме заявление до министерството — отделение „Природни богатства“ — за позволително и право на дирене мини. После представихме гаранция, подписана от заможни лица, та вмъкнахме Генча Попето и брат му. След това разни едни метрически свидетелства, за съдимост, вносни листове и т.н. Тогава ходихме за пръв път в София. После ходихме пак да подаваме заявление за изключително право на дирене нафта и пак, разбира се, вносен лист, такси за скица и тям подобни. За да се не лутаме по-нататък, възложихме работата на бюро „Фортуна“, което също ни обръсна здравата. Трети път ходихме в София за анализа и се уверихме, че то било скъпо нещо. След това дойде комисия в село. Според сметката разноските ни са: три кокошки, едно агне, петдесет и две яйца, два гювеча кисело мляко, двадесет и седем литра вино и девет сифона. Както и да е, работата и разноските вървяха бързо и дойде ред до сонда.

Тъкмо се гласяхме да ходим пак в София, Йовчо, който е много припрян, рече един ден:

— А бе като е толкова плитко изворчето, защо не покопаем малко, за да му намерим поне посоката?

— Да покопаем — обадохме се ний. — Сондата си е сонда пак, няма да ѝ попречим я!

Събрахме се една лятна вечер, че ха бре, че де бре, ха наляво, че ха надясно, по едно време Йовчо извика:

— Стой! Тука е, каквото е!

Изтича се жена му, та донесе фенера, кога погледнахме, брате, то що щеш! На два-три метра от кладенеца, съвсем на плитко, обвити в слама, намерихме няколко тенекии с газ. Бившият кмет, дано го чумата тръшне още веднъж, ги заровил по онова време, когато му правихме обиск. Стояли те там колкото стояли, прояла ги ръждата, пробиха се и протекли в кладенеца.

По-нататък какво да ви разправа. Дружеството, значи, фалира, Йовчо го уволниха и всеки член получи прякор — Газника.

Ама аз пак печеля от тая работа, защото по-рано ми думаша Петко Лекето, но газта ме очисти от тоя прякор и сега ми думат Петко Газника и съм по-доволен. Ами!

ОРЛЯКЪТ

Живеят си добре, хубавичко се поминуват нашите селени, да не им уроки. Гуглевци например двадесет години водят дело с долнопотуранци за паша на добитъка. Чергаровци от време на филоксерата още се мъкнат по съдилища с трънковци за вода, а пък голобърдчани, откак е започнало леточислението, са се хванали за гуша с каменячани за пустата му гора и... не ти е работа! Бре в окръжния съд, бре в апелативния, бре в касационния, и пак отначало в окръжния, апелативния и тъй нататък, та няма ни край, ни конец.

Отракали се синковците, изучили закони, съдебни решения, параграфи, алинеи и от кмета до свинаря все юридически гледат на въпросите. И за щяло и нещяло като се вчепкат:

— Аз тебе в съд ще те дам!

— Ако щеш, и в тенджера ме дай!

— Ще те изправя пред зелената маса, че ще видиш кон боб яде ли?

— И пред червената да ме изправиш, окото ми не мига!

— Свивай си устата, че ще те преследвам углавно, догдето ти изсъхнат цървулите!

— Аз пък ще ти ударя една къса процедура, та да се не мъчиш много!

Ей такива любезности си разменят постоянно, знаеш, и заловят ли се така двама, търсят трети за свидетел и хайде в града при адвокатите.

Било някога хе, в Голо бърдо пристигнал окръжният съд и с него, разбира се, няколко устати и очилати адвокати. Дошли, спрели се на селската кръчма, колкото да излапат половин курник пържени пилета за закуска, и кой на кон, кой на магаре, а повечето пеш поели нагоре към спорната гора. Към голям обед стигнали на мястото, починали колкото починали и започнали делото. Спорът между двете села бил все същият — за върха Орлякът. Едните казват:

— В наше землище е!

А другите:

— В наше е!

Добре, но около това място има три почти еднакви височини: едната, кажи-речи, се е надвесила над самото село Голо бърдо, другата е до каменяшките ливади, а истинският Орляк бил по средата и точно там, дето заседавал съдът.

Голобърдчани казвали:

— Онзи, дето е до каменяшките ливади, се казва Орлякът и е наш.

А Каменячани отговарят:

— Не той, а този, дето е над вашето село и си е наш от дядово Адамово време.

Ха сега де!

Мислили съдиите, разсъждавали изтънко, разпитвали свидетели — едните казват тъй, другите инак.

Изморили се хората най-после, прекратили заседанието, седнали на поляната, изяли още половин курник пилета, изпили няколко дамаджани вино, подремнали след това по тревата и хайде пак на работа.

Питат пак, разпитват, кръстосват въпросите адвокатите — все същото. Дошло ред и до дяда Станя Познавача от Голо бърдо.

— Чуйте — рекъл, — господата съдии, какво ще ви каже дядо ви Станьо. Върхът, за който се караме, се казва Орлякът, нали? Добре. Казва се тъй, защото открай време там кацат орлите, около него се вият и там им е свърталището, значи. Щом е така и щом не можем да постигнем съгласие, нека пратим горските — нашия на единия връх, техния до другия. Ще идат там, значи, ще чакат и щом им дадем знак оттука, ще гръмнат и двамата изведнъж и от който връх изхвъркнат орли, той ще бъде Орлякът. А? Нали е право и нали бива така? Ний — рекъл — от нашето село сме съгласни с такава присъда. Отгдето изхвъркнат орлите... Толкоз!

Спогледали се съдиите, помислили, пошушнали си и се съгласили.

Отишли горските на двата върха, дали им знак, избумтели с пушките и не щеш ли, орлите излетели от върха, дето е до каменяшките ливади.

Приключило се следствието, пръснали се едни насам, други нататък, отишли си съдиите в града и след седмица-две се получило съобщение, че голобърдчани печелят делото.

После се разбрало каква била работата, ама колко пари ти струва?

Нали са все адвокати голобърдчани и гледат юридически на въпросите, взели мерки по-отрано. Заклали едно куцо магаре, замъкнали го на върха над каменяшките ливади, подушили го орлите, струпали се там и станало каквото станало.

Не че и каменячани са прости и глупави, да речеш, но оставили да им върши работата един никакъв човек. И те заклали една метилява овца, ама този ли да я отнесе, онзи ли, спрели се на Суля Чилингира. А циганска работа ли е тя? Щом му дали овцата и я занесъл у тях, Сульо я огледал, ухилил се до уши и си рекъл:

— Бащичко-о-о! Отгде ми дойде този късмет в колибата! Цяла овчица, хем заклана, хем одрана. Ще има да лапаме тази нощ с циганчетата. Бащичко-о, и насън не съм виждал такова нещо!

Запретнал се Сульо, нарязал овцата на късове, сложили ги в една газена тенекия, че варили и лапали цяла нощ, докато им се издули тумбаците като гайди.

На другия ден чак събрал жили, кокаляци и каквото останало, турил ги в торбата, качил се на магарето и отишъл на другия връх да ги остави, ама ония орли, дорде си имат цяло-целеничко магаре, на жили и кокали кацат ли? Така я сбъркали тогава каменячани, така ги нареди Сульо Чилингирът, но делото още продължава и още много куци магарета и метиляви овци има да се колят.

ГЪСКИТЕ

Тръгна му на нашето село, върви му, като по вода му върви, каквото щеш, ми разправяй. На, от месец насам имаме пак нов кмет. Изредиха се, знаеш, почти всички от село да кметуват и най-послед дойде ред на Коста Лалчов-Кендата, дорде не речеш. Ех, простоват е Коста и не знае да се подписва, ама дядо Лулчо разсилният му е роднина по женска линия, та му обещал да го научи на половината азбука поне.

Инак е добър, кротък човек, ама като стана кмет — бря, бря! Оса, ти казвам, стършел! Случи се, че щом го назначиха, отиде делегат на конгреса, след туй се отбил при околийския за инструкции, подготвиха го, значи, нагласиха го и като се върна, че като почна да глобява, като почна едни наредби да измисля, да ти щръкне перчемът на главата. Още първата неделя излезе заповед населението да се движело от дясната страна на улиците. Ха сега де!

Аз, както ме знаеш, съм кротък човечец, изпълнявам законите и данъка си плащам редовно, ама такова нещо съм в невъзможност да изпълня. Тръгнах онзи ден например да занеса една торба царевица на воденицата, за да забърка бабата качамак на децата, вървя си вдясно по наредбата, ама до хаджи Дончовите върби се проснал един гьол, разлял се един мъток от дъждовете — ни отдясно може да се мине, ни отляво. Нямаше как, значи, ударих през средата и изпаднах в нарушение. По-нататък струпани от дясна страна камъни за строеж, пръст, кирпичи, още по-нагоре до Чакърови пък дърва на кубици наредени. Ами моста на дола, като е само от една греда, как ще го минеш, а? Че да не съм циркаджия да вървя по десния ръб на гредата. Та ти казвам, щом аз не мога да спазя наредбата, то на Коля Дунин черната свиня ли ще я спази, биволският бик ли, или Минчо Калайджият, който е все пьян и криволи по всички посоки.

Несвикнали още с вървенето вдясно, издаде друга заповед проклетникът — всяка неделя населението от Голо бърдо да ходело на баня. Ха сега де!

Срещам в събота вечер дяда Дойчина Бъкела и му думам:

— Хайде, старо! Бързай, бързай да те окъпе бабата, че да не празнуваш утре в дранголника.

А той:

— Вятър работа, кай, простотия. Да не съм си измърсил пелените, казва, че да ме къпят. Като ме свари някой дъжд на нивата, ще ме окъпе и толкоз! Остави туй, казва, ами това диване щяло да ни стриже и да ни реже ноктите. А? Ти чу ли такова нещо?

— Не съм чул, но и туй е възможно. „Хм, ноктите... че нокътят е важно нещо, мисля си — да се почеше човек, трябва нокът, да развърже възел, орехова ядка да си изчовърка например...“

Онзи ден, разправя ми дядо Лулчо, го прихванало пак, че като се развикал в общината:

— Конституция трябва да има в Голо бърдо, викал, ред трябва да се въдвори! Какви са, викал, тия гъски, гъсоци и дребни поколения, по цял ден из Димова поляна да врякат и крякат и да мърсят хигиената на селото. Да се съобщи с барабана да ги приберат из курниците и дворовете, че всичките ще ги арестувам до крак и ще глобя стопаните им. Чу ли, дядо Лулчо? Още довчера да викаш, рекъл, на пет места из село, ама силно да викаш, та и Станчо глухият да те чуе, че и той има гъски.

Изпълних, кай, дядо Лулчо, заповедта точ в точ, нали населението е изпаднало в безсъзнание по тия въпроси, не бръсне ни закони, ни наредби. Пък и гъската животно ли е да разбере от реформи и нововъведения — съмнало-несъмнало, промушили се под порти и през плетища, проточили шии и тръгнали фамилиарно към забранената зона. Че не вървят кротко и легално, а дигнали една врява до небето. Чул ги кметът и дорде си облече новата антерия, дорде си закопчее калцуните, Димова поляна побеляла от перушина и потънала отново в нехигиеничност.

— Верицата им перушанска — изръмжа Кендата, — аз ще ги накарам да запомнят кога съм кметувал в Голо бърдо! — Разтичал се, развикал се, дигнал полската стража, дошъл писарят, дядо Лулчо, подкарали ги към общината, ама нали дива гъша природа — едно насам бяга, друго натам, а като префучало през тях Чолпанкиното куче, някои се разхвърчали и се писали безследно изчезнали.

Както и да е, останалите закарали в общинския двор, турил кметът катанеца на вратата и си отишъл важен-важен в къщи. Не се минало много, че като се разкрякала оная ми ти гъша вяра, като се развикала: па, па, па... Бря — цял женски конгрес!

Минало пладния и превалило, почнало да се мръква, а кметът хем се инати и ги не пуца, хем не знае какво да прави с тях. Нито някой ги подирва, за да го глоби, нито пък знае кои на кого са. Върти се той из двора, мисли, крои, а те крякат ли, крякат и не спазват дисциплината и чинопочитанието. По едно време дошъл дядо Лулчо и почнал да го придумва:

— Кмете, рекъл, такованка... Тая работа, мъчна работа. Нито в списъци ги имаме записани, нито пък, да речем, са кози или овце, та по белега на ушите им да знаем на кого са, нито пък стопани се явяват. Да вземе да ги пуснем, рекъл, че ще ги хване някоя пипка, та да изпукат до една, или някоя лисица нощес ще се промъкне, та ще стане една, дето не е за разправяне.

Коста Кендата мълчал, дърпал мустак, мълчал и се чешел зад ушите, най-последно казал:

— Прав си, рекъл, дядо Лулчо, ама да ги пуснем тъй без нищо, ще бие в очи и ще ни се смеят и малките гъшета, ами... аз ще замина за лозето, а ти виж да отковеш една-две дъски от оградата, та да се измъкнат сами уж и да се пръждосват, дано ги пипката изтръшка.

— Добре, добре — рекъл дядо Лулчо, — тъй да бъде. Хем закона, такова, значи, хем и гъските ще си отидат при стопаните.

Заминал кметът за лозето, отпрал дядо Лулчо две дъски, те се изнизали по две, по две като пансионерки и потънали из кривите улици.

Та такива произшествия, ти казвам, с гъските и новия кмет. Нито той спечели от тази работа, значи, нито общинската каса, а само дядо Лулчо удари къоравото. Зацурал се из двора, заразгърщал копривата и бъзуняците, намерил си десетина гъши яйца, още топлички, напълнил си пояса и ухилен като разрязан пъпеш, забързал надолу към дома си да му ги опържи бабата за вечеря.

ТАКТИКА

Свини бе, кумец, свини! Надумахме се с Теня Казака, дадох аз половината пари и той другата половина и купихме стотина парчета от ония черните, с дългите зурли, та да походим из селата! Хем агитацияка за партията да направим, хем далавера един вид. Казакът замина с момчето си към Бургаско, а аз останах тук. Търсят ме, знаеш, постоянно ме дирят за служба разни чиновничета, кантонери, горски стражари, та съм зает много. По цял ден тичам, знаеш, уволнявам, назначавам, премествам... Ех, отблагодарят се хората, кое с комисионка, кое в натура, колкото да преживее човек. Нали сме сега на власт, защо да не услужа на хората?

Та ти казвам, отиде Казакът, избрал стоката, натракал парите и тръгнал за насам. Не се мина много, и малкият, момчето му, довтаса у дома и каза, че пристигнали на края на града и всичко било благополучно, само две свини умрели из пътя. Отивам аз веднага, гледам, стоката си я бива. Едни дълги, прострени годинаци, ама малко омърлушени. „От пътя е, уморени са — мисля си. — Ще починат някой ден, ще ги понахраним и ще оперят уши.“

— Монеолу — дума ми Казакът, — да ти кажа правата, страх ме е. Не ми хващат око тия свини. Виж, побързай, нареди да ги прегледа набързо ветеринарният лекар и да ни даде разрешение да тръгнем по селата, че малко ме съмняват. На болни ми изглеждат хайваните.

— Бре, Казак, не думай! Ами тогава?

— Тогава бързай и друго нищо. Там е спасението.

Хуквам се аз, кумец, право при ветеринарния. Той едно свито, едно кротко момче, все надолу гледа и само боб и коприва ядяло.

— Докторче, казвам, тъй и тъй прасетата, такова, свини докарахме за продан. До стотина парчета са, казвам, та да дойдеш да ги видиш и да ни разрешиш да ги продадем из селата.

— Да не са, кай, нещо болни?

— Каква ти болест, те са от ония с дългите зурли, черноморски са, тях болест лови ли ги?

— Докарайте ги, кай, тука. Ще видим!

Закарахме ги бе, надяна докторчето очилата, гледа ги, пипа ги, чумери се, па като отсече изведнъж:

— Свинете, кай, са заразени от огненица. Ето, гледайте червените четвъртити петна отдолу под коремите им. Не могат да се продават! Трябва да останат тук, да пазят карантина, че тогава ще видим.

— Бре, докторе, ами ако измрат?

— Ако измрат, ще измрат. По-добре да отидат вашите само, отколкото на цялата околия.

— Ами парите ни, трудът ни?

— Не знам, не ми е работа.

Дига рамене, знаеш, мига през очилата и не ще да знае.

— Бре, докторе, не думай така, наши хора сме, от партията сме. Аз с твоя министър съм приятел, остави ни да си продадем стоката и да си прихванем капитала поне. Не са тъй зле животните, както ти се струва.

— Не може, не може! Аз тука или служба ще служа, или не! Как, казва, ще ги пусна из околията? Как мога да позволя подобно нещо? Ти знаеш ли, че ще изморите до крак свините в околията и ще причините щети за населението с милиони?

— Нищо бе, докторе, нека мрат бе! Какво от това? Алъш-вериш да става бе! Търговия да се върши. Ако измрат, пак ще им докараме.

— Аа, тъй ли мислите? Така ли разсъждавате? Иване! Иване! Карай ги в обора!

Разсилният ги натъпка в обора и ние останахме на сухо.

— Слушай, докторе — кипнах аз, — не прави на мене тия работи, че аз не съм какъв да е човек. Аз съм Монеолу, разбираш ли?!

— Може, казва, да си три пъти Монеолу, това не ме интересува. Аз ще изпълня закона и ще запазя интересите на населението, а ти прави каквото щеш!

Тръшна вратата и се изгуби.

— Аа... Тъй ли била работата? Добре тогава! Ще видиш кой съм аз! Ще видиш и ще ме запомниш!

Още същия ден му написах едно анонимно писмо, нагласих наши хора за свидетели, качих се на влака и право при министъра. Посрещна ме човекът, здрависа ме, почерпи ме цигара, че като почнах:

— Тъй и тъй, тъй и тъй, господин министре, пратили сте ни един доктор, който си не разбира от службата. Постоянно пречи на хората от партията, а насърчава опозицията. Женен е, рекох, близнаци има, а развратничи и пиянства по цели нощи. Миналата неделя, като се напил, че се съблякъл почти гол и играл кючек на публично място. Видели го Теньо Казакът, балдъза му, моята жена и други почтени граждани и просто умрели от срам... Развален човек, рекох, излага службата и не е за работа. Дошъл съм от името на партията, рекох, да искам незабавното му уволнение или преместване. Не се търпи повече, рекох, невъзможно е!

— Добре, добре — рече министърът, — още утре ще му искам обяснение и ще го уволня, ако е такава работата.

Върнах се аз на другия ден, надрусих на доктора още едно анонимно писмо, че ако си не дигне парцалите оттук, квартирата му ще бъде дигната във въздуха. Дойде след три дни и писмото от министъра и той, горкият, се обърка, уплаши се, разболя се и прати хабер да си приберем свинете.

Та искам да ти кажа: тактика трябва да има човек в тия времена, кумец! Тактика и политика, значи, ако искаш да си наредиш живота.

— Е, после продадохте ли свинете?

— Охоо! Като топъл хляб. В пет села само ги настанихме до една.

— Ами мряха ли?

— Мряха, как да не мряха. И те мряха, и другите мряха, ама нищо. Бай Теньо Казакът замина пак към морето да купи други. Ще набавим на хората свини бе, кумец, не бери грижа. За коледа без мръвка няма да ги оставим. Може ли? Нали сме хора? Нали сме християни?

НОВО ПОКОЛЕНИЕ

В квартирата на скромен провинциален художник влиза елегантен младеж с голф и чанта в ръка!

— Добър ден, господин Салкъмов, добър ден! Казвам се Мечкодерски. От професията съм, знаете... Мечкодерски, Тео — портретист, пейзажист, маринист и отчасти баталист. Вярвам да сте чели за мене в пресата. Минавам случайно през вашия град, та рекох да ви посетя. Професионална етика, знаете. Искам да видя какво работите и как живеете изобщо в глухата провинция. Да, аз следя вашите битови скици и рисунки, които от време на време печатате из вестниците, и много ми харесват. Много са хубави, отлични са, но у нас не се ценят. Не ги разбират. В чужбина е друго, там състояние бихте направили с тях. Аз съм скитал много навред из Европа и познавам пазарите. Скоро ще тръгна пак към Франция, Англия, Испания, та си изрязвам вашите скици и си правя колекция. Ще потрѣбват, знаете. Преди три години загах в Ливерпул, ама една загация — страшна работа, но не паднах духом. Дръж се, рекох, Тео! Горе главата! Ти, рекох, ако се не справиш с положението, никой не може да се справи. Седнах в хотела и за два дни извъргнах с акварел пет-шест джамии, три-четири ходжи и няколко шопи с кожуси. Малки картинки, знаете, с креда, слабо акварелирани и — фертиг!

Сложих ги в папката, тръгнах от локал на локал и за една вечер продадох половината. Тогава не знаех и да рисувам добре, а сега не се страхувам. Затова събирам вашите работи и закъсам ли някъде, ще ги прерисувам, ще им цапна отгоре малко акварел и готово. Ориенталски типове, знаете — кофти! Умират за тях баламите от ония страни. Сигурен пласмент и кой колкото даде.

— Браво, bravo, много нещо сте нарисували! Богата колекция! И още не сте правили изложба? Чуден човек сте! Аз да имам толкова картини, ще обиколя цяла Европа. Парол д'оньор. И в Америка мога да ида даже. Чудесни са! Бижу просто, бижу! Я тази, я другата до нея. Ол райт! Тракийци с червени пояси и сиви абички — чудесно! Извинявам

се, може да е нескромно, но за тази картина с многото фигури каква цена бихте поискали?

Триста лева ли? Хм... Просто смешна цена. Аз да съм на вас, ще я срежа натри и ще направя три картини от нея, по триста — деветстотин ще взема. Да, да, деветстотин, че и хиляда даже ще ми стоплят джеба като нищо. Няма значение, че била композиция. Практичност трябва и съобразителност. Материалната страна е важна. Ако съм на ваше място, грабвам всичко това и ако не в Европа, веднага ще устроя изложба в София. Хич няма да му мисля. Натоварвам ги и тръгвам. Аз ще ви бъда в услуга. Ще я подготвя. Предизвестия, афиши, покани, клишета, кратки съобщения... И интервю ще ви направя във вестниците, и работата ще тръгне като по вода. Дайте си ръката! Устен договор: тридесет на сто от продажбата само. Нищожно. Като на колега, знаете, като на приятел.

Ама такъв шум ще вдигна, такава реклама ще ви направя, че и вий ще се зачудите. Като ги сложим на паспарту, като ги стегнем в едни тънки рамчици — файн! Файн!

Гледам, повечето не сте ги и подписали даже. Че може ли така? Бива ли? Цялото име трябва да личи ясно и четливо. Ако имате телефон, и номера му сложете даже. Нищо не се знае, може да потрѣбва.

Страдал съм, много съм се мъчил, затова ги знам тези работи. Сега обаче — няма го майстора. Една година работа за пари, една година за чисто изкуство. Седна, надраскам един куфар джамийки, брезички, борчета, залези с акварел и гваш и тръгвам из провинцията. Обиколя всичките кантори, кабинети, банки, общински съвети, по-богати домове и ги продавам на свободни цени. Свършат ли се, сядам в хотела и правя копия по памет. Копирам, та дим се дига. За един месец сума парѣ съм спечелил. Събера ли повече, отивам на море. Изтягам се на плажа и от време на време, като ми дойде настроение, рисувам си чисто изкуство. Така се живее в тия времена, иначе не може.

Тази есен правих изложба. Четохте ли? Фурор! Четиридесет работи продадох и големите художници щяха да се пукнат от яд. Ама организирана работа, здрава подготовка. Поканите лично ги поднесох и цяла седмица като кон тичах. На критиците пък покана — картинка, покана — картинка и нека им стиска да не пишат добри отзиви. И,

разбира се, всички я посетиха. Един-единствен евреин, търговец на тютюн, не дойде.

„Добре — рекох си, — ти си евреин, ама аз съм по-голям.“

Като закрих изложбата, натоварих един хамалин с картини и хайде в кантората му.

— Добър ден — казвам, — добър ден! Как сте? Добре ли сте? Как са госпожата, децата? Аз — казвам — знам, че сте голям приятел на изкуството, но сте извънредно зает, та ви донесох лично няколко от най-добрите си морски пейзажи. Специално за вас ги запазих, знаете. Ето това — казвам, — това и това с отвесните скали. Специално за вас — казвам.

А той се чеше по носа, мига през очилата си и се мъчи да хитрува.

— Чудесни са — вика, — хубави са, но аз нямам вкус към морските изгледи, защото страдам от морска болест. Да беше нещо из старата наша архитектура, нещо битово, някаква уличка от балканско градче например или нещо подобно... — Шмекер, знаете, просто иска да се отърве от мене.

„Дръж се, Тео — думам си, — справи се с положението!“

— Е, вкус — казвам — нищо чудно, но това е най-лесна работа. Аз ей сегичка ще ви донеса такива да си изберете, ей сегичка! След три минути и готово!

Давам ключа на хамалина, казвам от кой куп да вземе няколко, сядам пак в креслото и не мърдам. Щом ги донесе, наредих ги по кушетки, по столове и почнах:

— Воала! Ето ги точно по вашия вкус. Сочни, въздушни, колористични и дълбоко преживени. Това например е уличка от Карлово. Коминът, дето се вижда в дъното, е от къщата на Левски. Слънчева работа — импресионизъм. Много се ценят във Франция. Изключително това се харчи там.

Показвам, бърборя, бърборя и той въртя, сука, па посегна към бюрото си, взе една голяма кутия с екстра цигари, мушна нещо в нея, пхна ми я в джеба, отдели настрана карловската уличка и си подаде ръката за сбогом.

Щом излязох в коридора, отворих кутията и какво мислиш — четири стотарки нови-новенички гледат ме и се хият.

„Браво, Тео, думам си, и евреина излъга. Нека сега ходи в Карлово, нека да търси уличката и да сравнява комините.“

Та искам да кажа: организация трябва, упоритост, воля и характер. Без характер не става. Да устоиш докрай и да не мърдаш даже и когато те пъдят.

Пък вашата работа е още по-лесна. С тия хубави картини аз ще направя една далавера, една продажба — файн! Нещо нечувано ще бъде, неவிждано. Само тридесет процента от продажбата, десет от входа и ако решите от благодарност да ми подарите една-две от по-малките скици, то пък си е ваша работа. Аз там, знаете, не ви се меся. Там се не меся.

СТАРИЯТ ВЕСТНИК

Навред, където и да се обърнеш, накъдето да погледнеш, все той. По сборища, панаири, паркове, улици, дворища, туристически хижи, китни поляни и студени извори като неизбежен декоративен мотив е все той — старият, прочетен вестник.

Той замества счупените стъкла на прозорците, покривките за маси, кърпите, четките за обуца. Той държи сухи краката при скъсани подметки, обвил гореща тухличка, топли ги, сложен в пазвата на колоездача, пази го от простуда, а примесен с празни цигарени кутии и натъпкан в печката, сгрива вкочанясалия студент, който чете за изпит.

С него изтриваме прозорци, постиламе измития влажен под, подпълваме увисналите пружини на кревати, подове, преди да ги постелем с балатум, и не можем да направим никаква колетна пратка без неговото благосклонно участие. Немислимо е да се изпрати по пощата картина, скулптурна работа, гърне с мармелад или буркан с дренчено сладко, без да са обвити и закрепени със стари вестници.

Със стар вестник бекярите си гладят панталоните, скъсяват се дълги обувки и се стесняват големи шапки. С него се покриват, за да не прегорят, баници, кейкове, козунаци, а нарязан изкусно от уредна домакия, той замества брюкселската дантела по полици, бюфети и етажерки. Увит около шията, кога ни боли гърло, служи за съгриващ компрес, накъсан на дребно, той чисти бутилки и, разбира се, не можем да си представим нито един клозет без неговото скромно присъствие.

Ситен прах от въглища, сложен във фунии от стари вестници и подреден в печката, гори чудесно, зелени пиперки, увити поотделно в тях, траят до Великден и най-добре се консервират яйца, като се намажат леко със свинска мас и се увият в стари вестници.

Старият вестник е един вид пеницилинът на българина и аз не на шега мисля да вмъкна в завещанието си след смъртта ми да ме съблекат гол и да ме увият само със стари вестници. Така поне за известно време ще бъда един вид балсамиран като фараон. Дали обаче

трябва да бъде намазан с мас като яйцата, е въпрос на близко проучване.

Със стари вестници пърлим гъски, патки, мисирки, кокошки и всякакви диви птици. Те ни служат за шапки и дъждобрани по разните мачове. С тях запушваме стъкла, дамаджани, дупките за кюнци по стените, напролет покриваме посетите цветя, за да ги предпазим от силното слънце, а наесен от сланата.

Със стари вестници ни увиват обувки, шапки, платове, семки, фъстъци, пуканки, леблебии, бонбони, риба, месо, сланина, баници, колбаси, сирене, масло и пр. За сиренето имаме даже писмен документ от народния поет Иван Вазов, който в едно стихотворение казва:

*Веднъж след дълго ходене и тирене
седнах при Искъра да ям.
В печатен лист увито беше сирене,
аз мойто име видях там...*

Трябва да забележим, че увиването на масло и сирене в стари вестници си има и малки неудобства, понеже върху тях се отпечатват цели антрефилета, обяви и некролози даже, но иначе е доста практично и хигиенично, стига преди това в същите вестници да не са увивали солена риба например, нафталин и пр.

Старият вестник прониква навред — даже и там, където е забранено всяко печатно слово. През студентските си години бях поканен в Дирекцията на полицията за кратък разпит, който трая два месеца. Очаквайки в една килия да свърши разпитът, помолих дежурния стражар, като се освободи, да ми купи нещо за ядене. Човекът излезе добър и ми донесе малко маслини, увити, разбира се, в стар вестник. Като не бях чел нищо доста време, оставих маслините и се залових за вестника и толкова пъти го четох и препрочитах, че молитвата „Отче наш“ вече съм я забравил, но съдържанието му помня и до днес. Особено силно се запечата в паметта ми едно сватбено обявление, в което се съобщаваше, че най-верният ми приятел, използвайки арестуването ми, се оженил за най-вярната ми приятелка.

Старият вестник служи на децата да си правят хвърчила, да си обличат книгите, да си изрязват картинки, да си сгъват от него параходчета, кутийки, разни петлета и пр.

На жените той служи за много неща, но ще споменем само едно. Веднъж подслушвах как нашата съседка разправяше на жена ми пред пътната врата:

— Тази сутрин рано, казва, чух, че някой чука. Излязох, както бях negliже, и гледам млад, хубав човек. Имал нещо вземане-даване с мъжа ми, който беше заминал за село. Заприказвахме се и той хем ми говори, хем кокори очи срещу ми, сякаш ще ме глътне. Хем си говори, хем ме заглежда някак особено. И нали съм си жена, стана ми приятно и си мисля — дръж се, Катинке, още не ти е минало времето. Младичка си още, хубавичка си, още те заглеждат мъжете.

Като го изпратих, върнах се вкъщи и хоп на огледалото, за да се уверя, че действително е така. Кога се погледнах, сестро, то що щеш — косите ми навити на фитили със стари вестници и в главата приличам на плашило.

За мъжете старият вестник е също голяма необходимост. Аз например винаги нося един в джоба си, защото не знам кога и за какво ще ми потърбува. Някои селяни го употребяват за портмоне. Други за носна кърпа, рибарите си пекат в него риба, касапите си правят „кеят кебап“, а който няма ни риба, ни месо, може коприва да си опече, да речем. Селяните, освен това го режат за цигарени книжки.

Бръснарите също не могат без стария вестник. Влезеш при тях, седнеш, сложат ти чисти кърпи, измият съдчета, четки, дезинфекцират и почват ли да бръснат, непременно ще изтрият бръснача в стар вестник.

— Защо така правите, казвам, та това е стар, мръсен вестник, пипан от разни хора, и може някой да е бил крастав, да речем, да е имал екзема или друга някоя прилепчива болест.

— Няма такова нещо, казва, тъй си я караме с години и нищо не се е случило. Между нашите клиенти крастави хора няма, казва.

— А не можете ли да си служите с чисти хартийки?

— Може, казва, но по-скъпо излиза.

— Тогава избързайте тези, казвам, и ги употребявайте още няколко пъти, за да ви излезе още по-евтино.

В западните страни, като по-културни, на старите вестници е възложена по-голяма и по-отговорна задача. Под мостовете на Сена в Париж съм виждал често бедни и бездомни хора да спят, като и постелката им, и завивката им е от стари вестници. Една сутрин пък видях подхвърлено дете, завито в такива, и ми стана ясно защо там ги издават в голям формат и повече страници. То било от грижа за бедните и бездомните.

Една народна поговорка казва: „Притежавана жена — прочетен вестник.“ Това обаче се тълкува съвсем погрешно. То не значи, че е вече прочетена и захвърлена като ненужна, а, напротив, след това като вестника може да служи за още много полезни неща.

Старият вестник изобщо е един безспорен фактор в нашия обществен, политически, икономически и здравеопазен живот. Той е универсалният продукт, без който е немислило съществуването ни, и ако си представим за момент, че изчезне, страхувам се да не настъпят катаклизми, като спадане на лева, потоп, земетресение или тригодишна суша.

И напразно някои спорят още кой столичен вестник имал най-голям тираж. Най-любимият, най-търсеният и употребяваният и най-разпространеният е безспорно старият прочетен вестник.



НАШЕНЕЦ - 1962



ХАДЖИ ИВАН - 1949

ЗАСТЪПНИК

Кандидатът за депутат Илия Торбичков тръгна да си дири застъпници. За първа секция му даде обещание един далечен роднина, за втора — приятел от детинство, за трета — пак някакъв близък, а за четвърта секция човек не се намери. Ходил, питал, разпитвал, най-после му препоръчали Дунката.

Стар изборджия бил, специалист бил, опитност имал, три пъти му чупили главата през такива събития, знаел и кътните зъби на хората от махалата и така нататък. Разтърсил се кандидатът Торбичков, питал, разпитвал, намерил го, убедил го с няколко почерпки и триста лева сухи пари и я наредили.

— Милостта ви, рекъл му Дунката, да си бъде спокоен. Гледайте си другата работа и за тази секция грижа да нямате никак. От утре, рекъл, почвам агитация и пропаганда, а почна ли я — спиране няма. Какво ще правя, какво ще струвам, то си е моя работа, рекъл, но в четвърта секция победата ще бъде наша. Гарантирам, рекъл, и подписвам. Готова да си я имате като прана риза в сандък.

Зарадвал се, естествено, кандидатът Торбичков, потупал го приятелски, дал му още нещо за почерпка и се разделили.

Това било във вторник. В сряда вместо по агитация и пропаганда Дунката отишъл за риба.

В четвъртък, като я сготвил в тепсията, поканил кума си да я изядат. Пък кум е, дето е речено, не е лукаво перо, трябва човек да се отсрами, както му е редът. И риба без вино може ли? Хапнали, сръбнали, попеяли; пак хапнали, пак сръбнали, поиграли, докато се стъмнило, и неусетно дошъл петък. През целия него ден пък изтрезнявали. В събота, дорде туй-онуй, мръкнало се и дошъл, значи, денят на избора.

Разбързал се сутринта Дунката, застыгал се и тъкмо се канел да излезе, ето насреща му Торбичков.

— Ама моля ви се, започнал той, погрижете се, постарайте се повечко, аз няма да ви оставя така — ще ви се отплатя, стократно ще

ви възнагражда за услугата. За пръв път се кандидатирам, неопитен съм, никого не познавам от тази секция и във вас ми е само надеждата. Ако са нужни още позиви, бюлетини и пр., кажете да ви пратя.

— Бъдете спокоен. Всичко е наред — рекъл Дунката. — Всичко съм предвидил и направил, от нищо няма нужда освен... от малко пари да почерпим бежанците, дето живеят на края. Те са десетина гласа, но както речете.

Дал му пак малко средства Торбичков, дал му още бюлетини и хукнал по другите секции, а Дунката се заклатил към своята. Повъртял се малко из двора, изпушил цигара, две, влязъл веднъж в тъмната стаичка, колкото да се рече, и мръкнало-немръкнало, отишъл си у тях, впрегнал каруцата и хайде на воденица.

Кога приключил изборът и дошло време да късат пликовете — няма ни Дунка, ни маймунка. Броят бюлетини членовете на бюрото, кокорят очи другите застъпници, пише секретарят: толкова гласа са получени за този кандидат, толкова за онзи, а за Торбичков, който също пристигнал там — нищо. Нито един-едничък гласец! Изненада, значи, сюрприз и безобразие.

Разругал се човекът основателно, разпсувал се справедливо и даже почнал да кълне с пълно право, но помага ли нещо?

А Дунката цяла неделя мля една торба жито на воденицата. Не че нямаше ред да сипе, не че нещо друго, а просто тъй, за удоволствие. Коня си пасе край Тунджа, риба си лови, разходки си прави из околността и така нататък. Щом се прибра вкъщи, емнаха го приятели и познати, че най-много Калмукът.

— Е, е, е. Дунка, братчето ми, то бива, бива, ама чак пък толкоз артък не бива.

А той смига дяволито и дума:

— Какво да му правя бе, Калмук? Какво да му сторя, като го не ще народът? Хлапе. Зеленак. Никой не го знае, никой го не познава. Тъй ли се става депутат? Неопитност. Момчешка работа.

— Как така неопитност? Как така момчешка работа? Платил ти човекът, черпил те, бюлетини ти дал да раздаваш на хората, а ти ходиш да агитираш рибите в Тунджа.

— Аз... аз... ти си чуден човек бе, Калмук! Чуден си. Като ти казвам, че е прост и неопитен, зная какво думам. Още щом получих

бюлетинките, и дадох две-три на баджанака. Взе ги той, попипа ги, погледна ги и рече веднага:

— Хоо! Гледай ти келепир. Гледай късмет!

— Защо, казвам, познат ли ти е кандидатът? Харесваш ли го?

— Не кандидата бе, а бюлетинките.

Прегъна надве едничка, разряза я, сви си цигара с нея, смукна — чудесно! Фарси!

Свих си и аз с другата половина — също чудесна и също фарси! Хем тънка книжката, хем не люти като тая от вестниците, хем като опънеш по-силно, не пуца пламък, а си дими натурално, значи. Та той рече да не ги раздавам, а да си ги употребяваме двамата. Когато ходи да гласува, задигна му и останалите от тъмната стаичка. И аз ходих да ги търся, ама ме беше изпреварил.

— Хубаво, добре, ама защо не гласува ти поне, защо не пусна една бюлетинка за човечеца?

— Мислих бе, Калмук, мина ми през ума, ама си рекох: защо пък да не излъжа и аз веднъж един по-учен от мене! И да ти кажа — каква полза ще имаме ний от него и той от моя глас? И без това пропадеше човекът, защо да хабя на две цигари книжките!

КОНСУЛ НА ГОЛО БЪРДО

Откак се преселих в града, заемам тая почетна служба. През зимата идй-ела, ама през лятото мъчно се кара. А заесени ли се пък, и от помощник чувствам нужда даже, особено в пазарен ден. Натрупат се у дома посетители, напълнят двора и:

— Ще ме настаниш — нарежда един нашенец, — ще ме назначиш я в копринената фабрика, я в макаронената, я пък в преждената. Ако няма място, може и в завода. Аз, казва, бързам, че колата ме чака на пътя, а ти, ако няма място и в Стайновата фабрика, попитай във въжарската, в коксовата... Намериш ли място, направи ми заявлението, занеси го и като ме назначат, съобщи ми по телефона, аз съм готов. Тая работа — казва — от тебе я искам. Ти ще я свършиш. И баба хаджийка, майка ти, тъй рече. Правиш какво правиш, да ме назначиш... Хайде, сбогом сега...

— Мирчо, чина, за наш Петка съм дошла, чедо, за нашия галфонин — припява една жена. — Един патарок се е извъдил, дето го няма в околията. На кого се е метнал, не зная, ама в родовете ни — нито от бащина, нито от майчина страна има такива недомаслени. По Димитровден навършва шестнайсет години, а не може още цървулите да си обуе. Пък инак кротко, кротко, и на мравка път не минава, ама дай му по цял ден на сянка да седи. Помага му, чина, сянката, кърви го и яденето му се услажда. Та виж, прави-струвай, настани го някъде писар, че не е за селска работа. Нито е за слънце, нито е за дъжд, нито е за вятър — за чиновник е родено.

— Братовчед — дума убедително трети, — както знаеш, ний сме прости хора и сиромаси например. Кое с позволително, кое контрабанда препитаваме се от гората например. Нощес се домъкнах в града с една кола дърва, хванаха ме горските още до казармата, взеха ми дървата и ме накараха да ги стоваря в лесничейството. Сега ти баща, ти майка например, ама спаси ме и ми освободи дръвцата. Учен си, влиятелен си, познати имаш, ти знаеш как да я наредиш. Ако е въпросът за почерпка с лесничея, половин кило вино да изпие

например, аз съм насреща, ама сега нямам пари. Ти ще го платиш, а аз си знам работата. Само ги освободи, и гледай батя си Доча как се отплаща например...

— Оох, ох — пъшка след него една баба и води момче за ръка. — Червъцето му, синко червъцето на наш Милча, такованка... То бари да ми е като свят, ами сляпо. Боли го, синко, присвива го и го гърчи, такованка... На два пъти го сваля в легло, та се тръшка и се вие от болест като зъмче. Фершелът рече операция, такованка. В болницата да го отрежат, рече, и ме прати при тебе да го заведеш при доктора и да му речеш мъничко да го резне. Само да го клъцне, такованка, колкото да му премине и да не личи, че е рязано. Едничко ни е детето, сине, и, кажи-речи, ергенче е вече, а без червъце не бива...

След бабата пристига депутация начело с кметския наместник, запасен фелдфебел.

— Нашенец — прогърмя той — откак присъединиха селото ни към Каменяшката община, централният кмет почна да ни третира като опекунтин и не ни дава парични средства за мероприятия. Накъсо казано, страдаме ний, страдаш ти и твоите близки и роднини. Решили сме да искаме разцепление и да си станем самостоятелна община. Подадохме докладна записка до областния директор и същевременно мобилизирахме една депутация, която да се яви на рапорт при околийския управител. Ти, като по-отракан, ще ни водиш и ще му изложиш обстоятелствата. Ще му кажеш, че положението е форсмажор и връщане назад няма. Искаме самостоятелна община и толкоз! Искаме кмет, който да се занимава с наши промишления, а не да гледа юридически на въпросите в полза на село Каменяк.

Между другото един от депутацията ми поднася пакет от племенницата ми да ѝ сменя някаква прежда, а друг ми поръчва да ида в архиерейското наместничество, за да видя какво е станало с вулата на сина му.

Следобед имам да ходя в гимназията да видя дали са приели чичовото момче за ученик, ще предам и торбата с хляб на един казанджийски чирак и ще питам ветеринарния лекар защо не са изпратили майсторското свидетелство на касапина в село, който още преди два месеца си е издържал изпита.

А сега не ме закачайте, че бързам. Ще закъснея. Депутацията ще почака малко пред околийското управление, дорде прескоча до Пембе

ханъм да лепне гърлото на лелиното Гинино дете, че се задушава вече, горкинкото. Ще минем през плета на задния двор, защото докторите ѝ забраниха да лекува явно, а пък умее пустата му кадъна. Като му сложи малко бурен, сякаш с ръка отнема болката. Хайде, не ме бавете! Довиждане! Бързам! Бързам!...

ПРЕМЕЖДИЯТА НА ПОП ГРИГОРА

— Пази се, очка, пази се от хаджи Койов Пантелей, че не е човек за приятел. Имаш ли вземане-даване с него — ще върти, ще суче и накрая ще те измами. Майсторски ще те измами, та няма да усетиш. Казвал съм ти и друг път: либерал ли е, жив дявол е. Пази се!

Така разправях някога на поп Григора, ала глава корава — не слуша.

— Гледам те, думам, като идеш пазарен ден в града, спираш каруцата пред тяхната порта и ръг-брък — у тях, шушу-мушу — двамата, ама ще те опетлее в някоя геджура, та не можеш се измъкна. Какво е това дяволско съдружие, думам. Ти дърт народняк, той либерал и в червата, ти рак, той щука.

А поп Григор се подсмива и казва:

— Бъди спокоен, Динко, не се притеснявай. Пантето е човек заможен, на почит е в града, а че е малко дяволит, дяволит е, но и аз не падам по-долу. Партията си е партия, а интересът — интерес. Масълце му нося на човека, извара му нося, сухи сливи му нося и си плаща толерантно. Другото не ме интересува.

— Плаща, плаща, думам, ама ще видим накрая кой ще плаща. Лисица е Пантелей, лихварин е и душегубец. През голямата война беше писнала от него цялата околия. Що селски кории изсече и що розово масло дигна и не плати никому. Дървата били за войската и държавата не щяла да ги плаща, параходът с розовото масло бил потънал и туй за туй. Богат е, имотен е, ама паднеш ли му, ще ти обуе и двата крака в един ботуш, та окото му няма да мигне. Тъй го знаа аз и ти казвам като на приятел.

— Ти може да го знаеш тъй, а аз, казва, го знаа инак — и смигна с лявото око.

— Как инак?

— Как ли? Зная, казва, че в зимника му има две бъчви мискетово вино. Разбираш ли? Жълто е като кехлибар и пуца искри. Догдето не го изцукаме двамата, не си развалям приятелството. Толкоз.

Като ми рече тъй, и ми запуши устата.

— Щом има такова винце — рекох, — работата е по-друга. И аз съм по тая част, рекох, карай!

Продължаваше да гостува всеки пазарен ден поп Григор, спираше каруцата пред Пантелеевата порта, швък-брък — у тях, шушу-мушу — с него, а в село, че имало сватба, да речем, че смъртник се е прострял и чака за опело, дорде си не отпие един-два дена, не се връща.

Най-после й се чу гласът.

Прикъткал го у дома си Пантелей, черпил го с голямата паница, пекли луканки през велики пости, пили, плюскали, дордето отчето го ужилила пчела по езика и си сбъркал граматиката... Тръснал му тогава две полици отпреде и той ги подписал като гарант.

Че като го свиха после банките, че като му запродаваха покъщината, че черги, че медници, че кон, че шопар — едва можа да спаси калимявката на главата си.

— Дядкаа — рекох му тогава, — кое куче ти лаеше, а? Защо не послуша моята проста глава, дето ти разправяше?

— Съгреших, кай, Динко, съгреших, дядовото. Да му опустее виното и чепът му да пресъхне вовеки веков дано! Съгреших много.

Кръсти се отчето, моли се, капка вино вече не туря в уста и службата си гледа, ама нали му опразниха къщата, и с трън да завъртиш, не можеш да закачиш нищо. В града не е стъпил оттогава и срещне ли либерал, връща се кръгом назад, кълне, псува по цял ден и ходи като пернат из село...

После разбрахме, че не било само полиците, а имало и друго произшествие.

Оная вечер, когато Пантелей го напил и накарал да подпише полиците, отчето спал у тях. Пили колкото пили до среднощ и дошло време за спане. Хубаво, ама поп Григор омекнал в коленете и не може да стане. Хванал го Пантелей под мишниците и го затътризил в гостната. Като го лъхнал хлад, отчето се посъвзел и изфъфлал:

— Пантелейчо, рекъл, приятелю мой, прощавай, рекъл, прехвърлих му тая вечер и бога огорчих. Дано има тук икона да се помоля, та да ми прости греха.

— Нищо, рекъл, нищо. Бели кахъри са тия. Колкото за икона... имаме, рекъл, имаме. Насреща, на стената е. Помоли се, щом ти е

такъв обичаят, помоли се.

Подигнал очи поп Григор, ама хем късоглед, хем виното му премрежило очите, мярнало му се нещо на стената, закръстил се и започнал:

— И дажд нам, владико, на сон грядущим покой тела и души... и даруй нам, боже, ум бодър... целомудр помисъл, сърце трезвящееся и сон леког...

Навел се след това да се моли, клекнал на колене, забил глава на постланото, молил се, молил и както се молил, тъй и заспал на пода.

Когато се събудил сутринта, разтъркал очи и погледнал нагоре, то що щеш!

На стената нямало ни господ, ни светия, а само дядо Радославов с голямата брада виси и го гледа вторачено.

— Да ти кажа, от туй по-лошо — гробища! Цяла нощ дърт народняк да се моли и метани да прави на дяда Радославов. Срамотия, просто — скандал!

РЕВИЗИЯ

Един непознат дребен човечец с тъмни очила и чанта под мишница пристигна една сутрин рано в граничното село Гуглевци, поогледа се насам-натам и се вмъкна в кръчмата.

— Добър ден — рече той, като се тръскаше от прах, но никой не му отговори. Двамата души, които играеха табла, бяха тъй увлечени, че го не чуха.

— Добър ден — повтори непознатият, като се приближи до тях.

— Дал ти господ добро — изви глава единият, който изглеждаше да е кръчмарят. — Добре дошли!

— Табличка ли, табличка ли играете на гладен корем?

— Остави се. Захванахме се още снощи с даскалчето. Падна то първата, вдадох му се втората, за да се радва, и за контра не остана време. Хубаво, ама младото цяла нощ е сънувало и тази заран пристигна още в тъмно.

— Хлапе, казвам му, работа си имам бре! Дюкянът ми още непреметен, тезгяхът непочистен, не мога.

А то:

— И аз си имам, кай, работа, училище ме чака, ама дорде, кай, те не натупам и не лапна локума, няма да те оставя.

— Бре, момче, думам, не ти трябва с мечка дренки да ядеш. Не гледай, че снощи ти отпуснах за спомен една игра, а то пак:

— Да играем, та да играем!

Отупах го като чувал първата, от втората имам двенки, сега съм го приклешил и хвърля геле на две врати само, та са му увиснали ушите като на дърта свиня... А вий, ваша милост, откъде?

— Хайде, хайдеее! Стига си дрънкал, а хвърляй — прекъсна го нервно учителчето.

— Дрънкам не дрънкам, ще ядеш бой, дорде клепне клепалото за вечерня.

— Ще ям. После накрая ще видим дали няма да ти изсуша опинците.

Очилатият притегли стол и седна да гледа. И щом седна, сякаш по чудо щастието се обърна към учителчето. Сложи то изведнъж трите си пула, метна един дюбеш, метна след това още един чифт и спечели играта.

Кръчмарят млъкна и нещо почна да му гложде под стола. Наредиха пуловете и започнаха отново. Гостът следеше внимателно играта, обаждаше се понякога ту на единия, ту на другия, подскачаше, пляскаше с ръце при хубав удар и по всичко личеше, че и той е добър играч. Играта се разви така, че учителчето спечели пак и въпреки хладното време носът на кръчмаря се изпоти и той захвана да удря пуловете по-силно. И това обаче не помогна. Сече му заровете, псува, руга, но изгуби и четвъртата, и петата игра, хлопна таблата и отиде на тезгяха да се почерпи от мъка.

Учителчето сияеше от радост.

— Браво, браво — похвали го непознатият. — Играе ги момчето. Тук-там прави малки грешки, но ги играе.

— Грешки-мешки не зная, ама в цялата околия не се е намерил още човек да ми излезе насреща — отвърна самоуверено то.

— Тъй ли? Чудна работа! Такава голяма околия, пък да няма един добър играч. Че по нас такива ги не смятат за нищо. По нас и пеленаците знаят табла колкото вас. Аз например спокойно изигравам с вас на по едно кило кръв.

Кръчмарят наостри уши. Учителчето трепна:

— Кръв ли? Хайде де! Ще ви взема кръвчицата, че после да се чудя какво да ви правя. Не ви ща кръвта аз, но ако ви стиска, хайде — две тройки за една кутия цигари.

— Хайде — рече непознатият, сложи чантата, избърса си очилата и се намести насреща му.

Учителчето погледна часовника си и занарежда пуловете. Вече припичаше. Отсреща през реката децата играеха край училището и дигаха ужасна врява.

— Дубара!

— Дюшеш!

— Чакай, чакай! Бия и двата пула. Вземи ги! Вземи и този хубавец, вземи и другия, че да си направиш каруца, та да не ходиш пеш — шегуваше се учителчето, когато щастието още не беше напуснало и печелеше първата игра.

Втората тръгна също така зле за очилатия. Застанал зад него, кръчмарят му подсказваше, буташе го с коляно да си отваря очите, но и това не помогна и той изгуби и тази игра.

Устата на учителчето се разчекнаха от радост. Непознатият спокойно понасяше пораженията и леко се усмихваше, а кръчмарят не преставаше да псува и ругае, сякаш губеше той.

— Върви му на келеша. Не ги разбира, ама му върви. На всичко му върви. И на любов му върви. Даскалиците се лепят по него като мухи под конска опашка. И картите му се редят като на врачка. Късметлия хлапе и туйто!

— Играе си ги момчето! Не ще приказки. Учило ги е редовно, види се, занимавало се е. Браво, bravo! Предавам се вече. Победен съм. Играе ги. Дай му си цигарите, дай му и локума, а ний с тебе двамата първо ще пием по една студена вода, а после ще идем да се оплачем на арменския поп.

— Учило ги е, разбира се, каква му е работата цял ден, ама аз пак казвам: не ги знае толкоз, а щастие, късмет има.

— Ти ми дай сега един локум с ядка, дай ми и цигарите, па нека да ги не зная — хилеше се учителчето и поглеждаше наново часовника, който вече наближаваше единадесет.

Кръчмарят му донесе спечеленото и пак се не стърпя:

— На, плюскай! Гълтай! Това да ти остане занаятът, от него да се храниш!

Учителчето лапна локума, разтвори цигарите и покани двамата победени да запалят, взе си шапката и преди да излезе, рече пак да се пошегува с непознатия:

— А вий, ваша милост, на едно кило кръв, а? Откъде бяхте вий, дето тъй лесно си проливате кръвта?

— От града — рече засмян непознатият.

— Нещо по търговия ли отскочихте до нашето село?

— Не.

— Тогава по разходка?

Непознатият смукна издебело цигарата, изгледа го ниско под очилата и рече:

— И разходка го рече, и малко работа имах, но аз почти я свърших. — И като помълча малко, добави: — По ревизия съм дошъл.

— По ревизия ли? Значи — общината. Да не сте финансов инспектор?

— Не. Училищен инспектор съм. Новият училищен инспектор.

Учителчето застана като препарирано. Хъката-мъката, не може да каже думица. И локума не можа да преглътне даже целия, а тъй си остана залепен на небцето му.

ГЕНЕРАЛЪТ ИДЕ

Откъм горния край на града прозвуча автомобилна свирка: тютю-тютю-тютюуу...

„Генералът иде! — помисли началникът на военната болница и си глътна хапката несдъвкана. — Той е, познавам сигнала на колата му.“ И като нахлузи набързо ботушите си, изхвъркна из стаята и се спусна по улицата надолу.

„Дано го задържат, дано го позабавят малко в интендантството, та да понаредим, да понагласим кое-що, че нашите служещи, каквито са баби, каквито са негодници...“

Пред входа на болницата най-напред му се изпречи дневалният.

— Ти какъв си бе? Какво правиш тук?

— Дневален, г-н капитан.

— Като си дневален, защо не си се обръснал, защо не си си очистил ботушите отзад, защо поясокът ти е без гайка и защо лъвчето на шапката ти е с главата надолу, а? Кажи де, кажи!

— ?!

— Защото ти си един негодник, разбра ли?! Командирът ти също. Кой ти е командир, а?

— Вий, г-н капитан.

— Не бре, не бре, говедо! За взводния командир те питам бре!...

— Взводният ми командир е Тотьо старшията, г-н капитан.

— Ще ви науча аз, ще ви науча и тебе, и него!... Я свързките, свързките! Войниците за свързка къде са? Скоро тука! Бързо! Бързо!

Ти там бре, ти, дето дъвчеш. Бягай да кажеш на командира на втори санитарен взвод да прати десет души да пометат двора и улицата пред болницата! Веднага! Моментално! Чу ли?

— Тъй вярно, пометоха ги, г-н капитан. Почистиха ги още сутринта.

— Не те питам! Не те питам, а заповядвам да се пометат пак, да се измият нужниците и да се посипят с вар.

— Посипани са, г-н кап...

— Не те питам! Марш! Марш!...

А ти там кой си?

— И аз съм свързка, г-н капитан. На трети взвод съм.

— Свързка ли? Тогава и ти марш! Марш!

А другият кой е? Кой си ти бе? По служебна работа ли идеш? А като идеш по служебна работа, не можа ли да си изтриеш крачуните, а? Болница ли е това, или кочина? Марш и ти, марш!... Я чакай, чакай! Почакай малко. Къде е лекарят? Дежурният лекар къде е? Кажи му да дойде веднага. И ординаторът да дойде, и санитарните подофицери, и писарите от канцеларията извикай, да ги питам аз какви са тия мръсотии, какви са тия безобразия. Уж измили, уж изчистили, а що ще тая кибритена клечка на пода например? Кажете, поручик?

— От вас падна, г-н капитан. Вий я пуснахте, след като си запалихте цигарата.

— Не ви питам, не ви питам, а искам да се измете навред, да се избършат с мокра кърпа врати и прозорци, да се излъскат дръжките, да се сменят чаршафи, покривки и калъфи. Хайде! Хайде! Какво чакате? Подредете и амбулаторията. Закрийте с нещо дрехите на болните войници да се не виждат, изнесете и мивката, че е ръждясала, плювалниците почистете, а ако има някой болен небръснат, да го завиете презглава и да стои така, докато получи нова заповед! Ясно ли е?

— Тъй вярно, г-н капитан.

— Да дойде аптекаря!

— Тук съм, г-н капитан.

— Готов ли си? Почистено ли ти е, наредено ли е всичко?

— Тъй вярно.

— А леглото на дежурния лекар все още ли е в аптеката?

— Там е. Няма къде да го сложим. Другаде няма никак място.

— На главата ми ще го сложите!

— Слушам, г-н капитан.

— Хайде бързо, бързо! Светкавично. За десет минути да сте готови и болницата да блести, да свети от чистота. Разбрано ли е?

— Тъй вярно, г-н капитан.

— След това всички началстващи лица ще дойдат наново пак тук в коридора пред входната врата, ще се строим и ще чакаме. Ще се

строим така: първо аз, до мене помощникът ми, до него лекарят, ординаторът, домакинът... Казах домакина, къде е той?

— Зад вас е, г-н капитан.

— Как така зад мене? Защо зад мене, а не пред мене?

— Нямаше място. Тесен е коридорът и беше невъзможно.

— Така не се отговаря. Как така — невъзможно? За българския войник и офицер има ли нещо невъзможно? Вий пък ще наредите болничните коли и линейки, които са на двора, в една идеално права линия. Разбрахте ли? И-де-ал-но права! Ще опнете връв от първата кола до последната и ще ги строите. След това на всяко колело ще се подложи каменна плочка, за да не гние. Ясно ли е? Сухо, мокро — така заповядвам. Така ще стане. Не разсъждавайте! Каруците били в постоянно движение, че какво от това? Щом се върнат от работа — извиват се, подреждат се и се поставят колелата на плочки... Мооже! Може! Щом казвам аз, значи — може! Сам каруцарят ще прави това. Ще се напъне, ще дигне колелото и ще му подложи. Каква му е работата. Хайде! Веднага наредете и елате тука при входа.

А сега писарят, младшият писар да дойде!

— Какво заповядвате, г-н капитан?

— Така. Добре си. Избръснат, стегнат, ботушите лъщят, лъвчето на шапката перпендикулярно с носа, якичката чиста, да! Ти пък ще бъдеш дневален пред вратата. Ще смениш това чучело и ще си отваряш очите и ушите. Зададе ли се автомобилът, ще дадеш знак. Ний сме тук, в коридора. Хайде! Накриви още малко шапката си! Поправи поясока! Горе главата и весел поглед!

Какво оставаше още, какво щях да кажааа... А, да, знамената, знамената! Защо не сте ги окачили? Какво чакате?

— Окачени са, г-н капитан.

— Окачени са, ама не се забелязват. Висят само надолу, а аз искам да се веят, да се развяват!...

Приготовленията за посрещане на важния гост са на привършване. Почистено е, пометено, подредено е навред и началстващите лица, строени в коридора, напрегнато очакват. Автомобилната свирка изпищява някъде наблизко до болницата. Дневалният подава глава отвън и вика тревожно:

— Генералът иде!

В тоя миг из кривата улица, вместо автомобил, изскача една стара разкривена двуколка, влачена и тикана от пъстра група дечурлига. Отгоре ѝ е качен един босоног рошавоглавец, виновникът на тревогата. Като забелязва застаналия мирно пред вратата дневален, той вдига свитата си на фуния ръка към устата и подражавайки изкусно сигнала на генераловия автомобил, изписква силно под носа му — тю-тю-тюуу! И палавата дружина изчезва из прахоляците надолу.

СВЕТЕЦЪТ

На война ли е пак, на сиромашия ли, или е на поразия, ама едни светци се завъдили напоследък у нас, едни знахари и познавачи, да ти се замае главата. През село, през две — светец, през колиба, през две — светица. И ний в село си имаме — баба Яна врачката — ама тя поне с билки лекува и помага на хората. Ако ти тупа, да речем, силно под лъжичката, ще те изслуша, ще те прегледа, па ще рече:

— Твоята е лесна, баби, ще те излекувам. Ще намериш няколко коренчета от диланка, ще вземеш малко демирбузан и малко докузканкардаш, ще ги счукаш на прах, ще ги пуснеш в четвърт литър вода, ще пиеш пет-шест дена по една ракиена чаша преди ядене и няма да ти тупа вече ни под лъжичката, ни под паничката.

Е, някои разправят, че и на боб гледала, куршум знаела да лее и кога била млада, със змей се била любила, ама като не съм видял нищо, не мога ви кажа. В нашето село никой я не тачи, само другоселки идват при нея, тях лекува и на тях познава какво им тежи на сърцето.

Та думата ми е, че истински светец не бях виждал.

Лятос, към Преображение, се разнесе, че на Баните дошъл един рошав, бос, нимба имал около главата и на ден по девет пъти с господата разговарял.

Дорде се разнесе новината, и той току пристигна един неделен ден. Пристигна, влезе в черквата, клекна на плочите до олтара, заби глава надолу и тъй си остана докрай. Като свърши литургията и излязоха навън, тоя се качи една маса, изблеци очи към небето, стоя тъй, стоя, па се прекръсти бавно и започна:

— Братя християни, кай, за три синджира е закачено кандилото. Единият е бог отец, другият е бог син, а третият — бог дух. В прах и ръжда са потънали те, казва, и мухи са осквернили иконостасите ви. Грях е това.

Братя християни! Свята сряда и петък не пазите и седемте божии заповеди не изпълнявате. Грях е това...

Разправя той, съди ни, гълча ни, а жените, зяпнали, го гледат и дъх не поемат. По едно време, както си стоеше на масата, притвори очи, простря ръка към тях и почна пак:

— Тук, дете соча, някоя от вас е погребала близък човек — Стоян. Без риза ходи клетникът из горната земя и няма кой да се сети за него да го облече. Грях е това.

— Боже, наш Стоян трябва да е — простена тихо Неда вдовицата. — Майко, от пуста залисия какво съм сторила!

А там — казва, като посочи малко по-встрани — една от вас дете по име Пенка е погребала. Гладно ходи то из небесните селения и няма кой питка да разчупи и помен да му раздаде. Грях е това.

— Пенито мари, на Дона Станкова детето, дете умря от синята пъпка зашушукаха жените.

Към мене продължи светецът — се приближава стар човек. Иван му е името. Имот голям остави той, ниви, ливади и лозя, а с напукани устни ходи и няма кой да му разкваси гърлото с капка вино. Грях е това...

И много още разправя той и заняса жените, после измърмори някаква молитва, слезе от масата и баба Минка, дете меси просфорите на черквата, го поведе към къщи на обед. След тях се юрнаха на цялото село жените. Тръгнах си и аз за дома. Вървя и си мисля:

„Хм, светец! Познавач! Вятър работа! И аз да се изправа пред тия прости жени, да изблеця очи и да извикам: Братя християни! Тук, между вас, има една, която е погребала дете Пенка — не една, а десет ще се обадят, че от нашето село по-много деца да се раждат има ли? А Пенки, Ивановци и Стояновци с лопата да ги ринеш. Кандилата, кай, били мръсни. Мръсни са, разбира се, работно време е, вършитба, то за ядене и сън време не остава, та за кандила ли ще мислим. Ама на, женска вяра, разправяй им небъдници и ще те зяпат и слушат, догде им прегорят тенджерите на огъня.“

През целия ден у бабини Минкини било като на сватба. На всички гледал и всичко познал. Неда вдовицата го дарила с нововеничка риза, Дона Станкова му дала златна парица да я прати на детето й да си купи симид в рая, Ивановите снахи му занесли ядене и бъклица с вино да помене свекъра им, други му дали шити ръкави, пешкири.

Наял се светиня му, напил се, напълнил една торба с дарове и си отишъл по живо и по здраво.

Това стана в неделя. В четвъртък следобед излязох да прибера козата. Бях я вързал край реката в храсталаците, а тя скъсала въжето и задула нагоре. До Саранчовата воденица гледам Джонко Бонин, рошавия, дето се учи в София. Седнал на един камък, потопил си краката във водата и чете нещо на хладовина. Отсреща пък, откъм розоварницата, се зададе баба Гена, на Станя Вятъра жената, дорде не речеш. Като го доближи, нали недовижда, тури ръка над вежди, загледа го, па рече:

— Добре ми дошъл, синко! Не беше ли ти светецът, дето в неделя ни приказва в черковния двор?

А Джонко, пълен с дяволии, това и чакаше. Смигна ми да мълча и веднага й отговори:

— Аа съм, бабо, аз съм. Какво има?

— Че где се беше изгубил, баба? Аз тогава много исках да те видя, ама не можах да се вредя от пустите му жени. Къдя ходи, къдя се губи?

— По селата ходих, по околните села и пак се върнах, че много грешни има тук.

— Тъй, тъй, баби! Грешни сме, много сме грешни. И поп Никола все тъй ни дума, ама кой го слуша. На, и аз, дето се вика, с единия крак съм в гроба, все по божите закони и наредби се водя уж, ама прости сме, прости и много грешим.

Джонко, както беше загледан в земята, дигна глава, изблеци очи нагоре също като светеца, стоя тъй, стоя, па промълви глухо:

— Болен човек виждам у вас, бабо!

— Тъй, тъй, сине, наш Станьо, стопанинът ми, от три месеца лежи ни жив, ни умрял. Пустите му хора му измислиха прякор Вятъра, защото бил чевръст в работата, думаха му тъй, думаха му, докато го хвана един вятър, един рематиз, та не може да мръдне.

— Ще оздравее, бабо, ще оздравее, но близко до къщата ви има запустял кладенец. Заровете го, че нечисто място е то, зли духове се въдят там, затова болести и нещастия ви сполетяват.

— Има, сине, има — шепне смаяна баба Гена и цяла се друса от вълнение. — Колко пъти съм думала на нашите да го заринат, ама не слушат. Ще го заринем, синко, още утре ще го заринем.

— Запълнете него, изперете си чергите, пометете двора, изчистете кандилото и раздайте за бог да прости няколко питки и болестта ще си отиде. Друго няма какво да ти кажа, амин.

Като свърши, Джонко се прекръсти и пак се наведе над книгата, за да не го види баба Гина, че се хили.

Кани го след това старата, моли го да иде у тях на гости, но той отказа. Най-после се наведе, целуна му ръка и си замина.

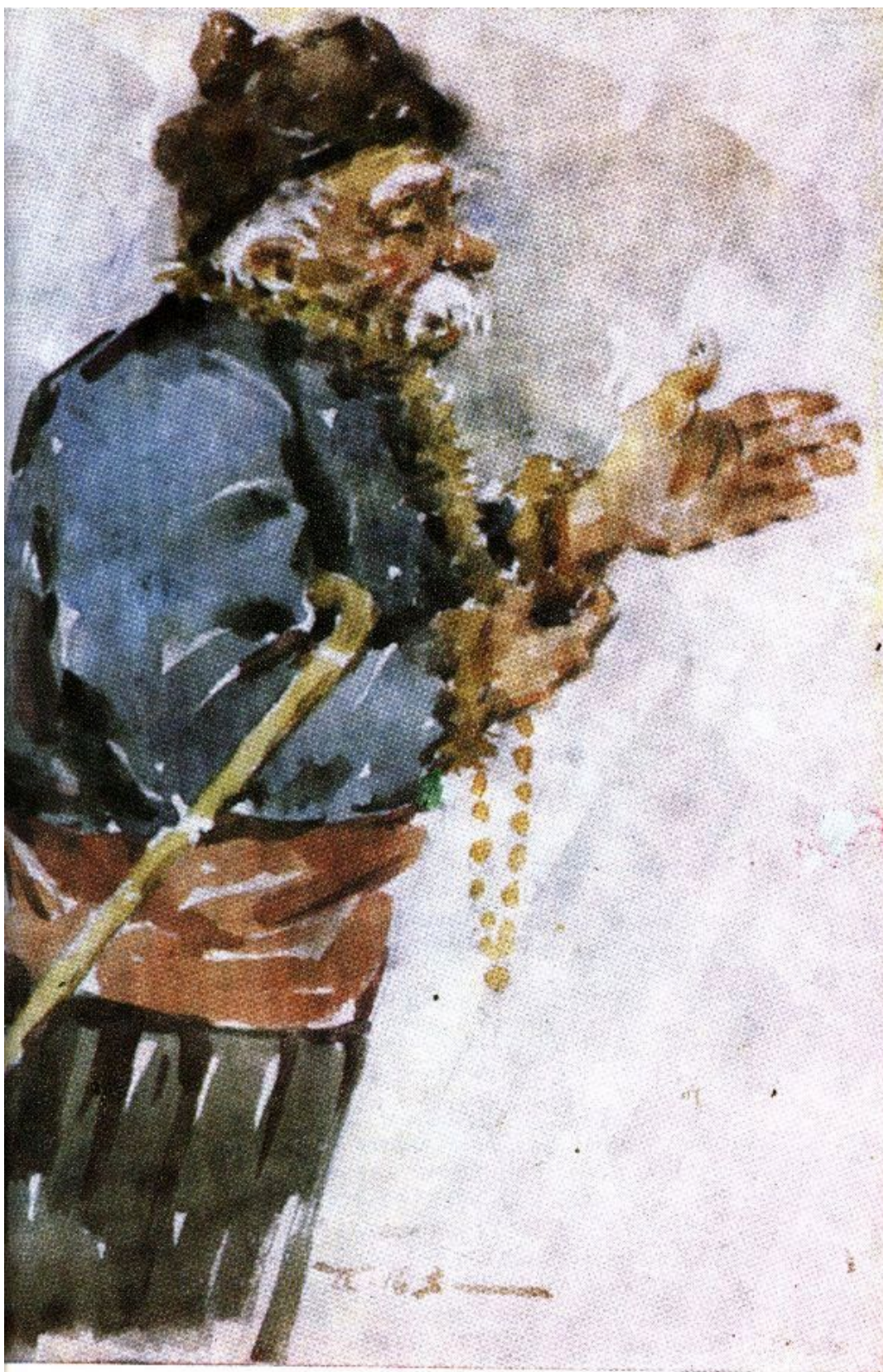
— А бе дано те господ научи, Джонко, защо не отиде, че да те посрещнат и нагостят като акцизен стражар и да те дарят с някоя риза?

— Как ще отида, кай, нали още щом се покажа, ще ме познаят и бай Станьо, и децата му.

— Хм, ами това за кладенеца отгдети дойде на ума?

— Как отгдети, нали онзи ден падна в него лелиното Донино прасе и си счупи краката? Ти сега си трай, дума, трай си и не обаждай до утре, пък след това нека се научи кой е бил светецът.

Рано-рано на другия ден женската челяд на бай Станя Вятъра переше чергите на реката, а мъжете зариваха кладенеца, почистиха обора, пометеха двора и подредиха къщата навред, а бай Станя го изнесоха отвън. Поизмил се човекът, напекъл се на слънце, поолекнало му и поискал цигара да запали даже.



НАШЕНЕЦ — 1963



ИЗБИРАТЕЛ

Закони, знаеш, наредби, разпореждания и тям подобни. В деня на изборите ни дюкян има, ни можеш да се почерпиш... Насилие над личността един вид и тирания!

Станах в неделя сутринта, наплисках се набързо и излязох на проветрение. Ходя, обикалям, надничам — всичко заключено. Няма джан-джин. Мъртвило. Тук-там полицаи и групи от хора, ама трезви, знаеш, говорят си спокойно и хич не им се пие.

Дойде ми на ум за бюфета на гарата. Там, рекох си, е неутрална зона и ще да е отворено. Ще ида и ще му опъна една-две чашки усилвателно. Направих половин кръгом, знаеш, и поех нататък. Харно, ама виното излезе един киселаш, не е за пиене, а да поливаш печени пиперки с него. Сифонирана демагогия — пфе! Хвърлих на тезгяха една скъсана книжка и излязох демонстративно.

— Ами сега, като си раздразних само жабчето в корема и ми се отвори апетит?

Мисля къде да намеря заведение, знаеш, движа се, крача, а едно слънце грее, та прежурия и ми суши гърлото още повече. По едно време се сетих, че нашата избирателна секция е инсталирана в кръчмата на Петка Юрдекя.

— Лявото рамо напред! Ходом, марш! — Взех вярна посока, пристигнах и хоп в задния двор. Мушкам главата си през едно прозорче като лисича дупка, гледам, Юрдекя мие съдове и нещо си мърмори самостоятелно. Вот тебяс здрасти!

— Юрдек, викам, Петенце, моля ти се, дай да му дръпна един лозунг, че ми засъхна плюнката! Не бой се, викам, тук, до курника, никой няма да види.

Човекът излезе разбран. Капна ми едно шишенце, дигнах го аз и дорде го доближа до устата си, то се изля в пищеварителната ми система.

— Е капни още един лозунг, викам. Аз тъй моментално, изведнъж.

Даде ми още едно, ама като му поисках трето, отказа ми категорически.

— Стига, вика, стига, че ще пропееш и ще ме издадеш, а глобата е голяма. Не може повече, нали знаеш, че лозунгите са забранени.

Какво го не молих, не дава и не дава.

— Ами сега, викам, като тъкмо почна да ми се услажда? Къде да отида?

Седнах на една гредка и мисля. Мислих, мислих и ми хрумна, знаеш. Ще отида у лелини Бонини, рекох. Преди три години почина свако Минчо. Горедолу по това време беше, само че нямаше избори. Ще ида, ще наведе глава, ще се прекръстя и ще рече:

— Бог да прости свака Минча. Три години навърши вече горкият, а още ми е пред очите и през нощ, през две го сънувам. Не се забравят неговите добрини, лелю Бонке, не се забравят...

И тя, ще не ще, ще ме почерпи.

— Дясното рамо напред! Право по главната улица. — Завих след това, оправих се, пристигнах, мръднах се в двора — няма жива душица. Надничам насам-натам, няма ни човек, ни куче, ни котешка вяра. Пристъпям излеко по-нататък, гледам, зимникът отворен. Стрелкам очи навътре в тъмното — буре. Бабаресто едно, надуло се насреща ми, сякаш ще се пукне, а под него една желта паница стои на пост.

— Ох, викам, бабачко! Държавна лотария! Късмет!

Прекръстих се за кураж и хайде вътре. Приклекнах, знаеш, напълних я, затворих очи и смуках, смуках, дорде другият й край ми допря до челото. Когато си отворих очите и погледнах, насреща в тъмното — що щеш?

Свако Минчо, бог да го прости, се изправил до стената във вид на призрак и ме гледа заканително. Помъчих се да се прекръстя пак, не можах, защото паницата беше в дясната ми ръка. Рекох тогава да клекна и да правя метана, забих нос в почвата, знаеш, и изпаднах в безсъзнание.

Какво е станало по-нататък и колко време съм лежал по корем, не мога ти каза. Кога се събудих на другия ден, правителството беше спечелило изборите и леля Бойка, клекнала, хранеше кокошките на двора.

КООПЕРАТОР

Аз, бат'Тенчо, може да съм сиромах човек, може да съм пиян-заян, може да съм никакъв, ама колкото за обща работа, всякога съм на първо място. Кооператор съм от темето до петите и никой не може да ми го откаже. От девет години съм редовен член на популярната банка. Питай директора, питай секретаря, все същото ще ти кажат. Дадоха ми на времето малко пари да си откупя дюкянчето. Не ми ги дадоха всичките, колкото исках, и си удържаха триста лева за дялове, но нали съм съзнателен човек, благодарих се и нищо не им рекох.

Триста лева, рекох, триста, нали е за общата работа и народно ползуване, давам ги от сърце. Тогава ме записаха член. После, когато боледува жената, пак ми дадоха някой и друг лев, пак си удържаха нещо и пак нищо не им рекох. Е, човещина, позабавих се малко с изплащането и лихви се натрупаха за няколко години, ама нали съм кооператор, нито се сърдя, нито се отказвам от тях. Имам да ги дължа, и толкоз. Живот и здраве, всичко ще се нареди. Щом се оправят времената и прехвана някоя пара, ще платя и майката, и лихвите. Такъв човек съм аз, питай, когото щеш. И баща ми, бог да го прости, беше такъв, и дядо ми е бил такъв, и целият ми род. Честност, значи, съзнателност и има ли обща работа, дето да ползува народа — там съм!

Зимъс даже и на годишното събрание ходих. Една заран, тъкмо се канех да ида у баджанака да ме почерпи греяна сливовица, жената се провикна:

— Хей, забраванчо, ти все за пукница мислиш, а забрави за книжката, дето ти я донесоха вчера. Нали на събрание щеше да ходиш?

— Тюуу, щях да ходя зер, ама пусти ум, за делник ли, за празник ли? — Поех нататък към читалището и като минавах край Боня Княза, извиках и него. Кажи, рекох, и на Петка Чипата да дойде. Извикай му през плета, че малко ли пари е завлякъл и той на банката.

Събрахме се тримата и кооперативно стигнахме до салона, ама той препълнен до гуша. Застанахме на края на вратата, изпъваме шии

да видим кой приказва, ама нищо се не види и нищо се не чува.

Не е въпросът за мене. Макар че бяхме на края до вратата и се не чува нищо, аз мога и до пладния да стоя за солидарност, ама пустият му Боньо Князът, като няма съзнателност, и не може да търпи.

Като поседи две-три минути на такова място, ожеднее и му залепне гърлото за ракия. Като му залепна и тук, замушка ме, задържа ме и ми заклима с глава към Късовата кръчма. На такова място, дето толкова хора се събрали, дето такива оратори говорят, можеш ли да му се скараш? Чак кога отидохме в кръчмата, му теглих едно конско евангелие, ама кога човек няма кооперативно съзнание, вари го, печи го, все това си е. И Петко Чипата е същият. Виж, аз не съм такъв човек и обичам да помагам в такива народни работи, ама признателност няма и няма уважение на личността.

Оная вечер например минавам край ресторанта, дето е под банковото здание, и гледам на една маса главния директор и пет-шест души наши хора. Пък аз си го познавам от миналата война още. Запита келнера:

— Защо е дошел господин Папазов?

— За юбилея на банката, казва. Утре ще се празнува 25-годишнината от основаването ѝ, та ще има сказка, манифестация, банкет ще има и т.н.

— Банкет ли, казвате? Хоо, пък аз да не зная. — И без да му мисля, намъкнах се в ресторанта и право при главния.

— Добре дошел, викам, добре дошел аскер-аркадаши! Добре дошел и с кооперативен поздрав — викам.

А той, народен човек, стиска ми ръката, тупа ме по рамото и нали е с голямо кооперативно съзнание, завчас ми поръча шишенце вино. Учен човек, голям човек, няма важност, няма горделивост, не чака да го изпия и поръчва второ.

На другия ден, значи, сказка в читалището, манифестация и банкет. Обръснах се, облякох си нова риза и без да се обадя на Княза и Петка Чипата, тръгнах за събранието. По-ранко да ида, рекох, и на по-предно място да седна. Кога пристигнах, то свят, свят се натрупал, сякаш Дан Колов ще се бори на сцената. Разтласвам публиката в коридора и достигам до вратата. Бай Тотьо, разсилният от банката, пази. Напирам да вляза, не ме пуща.

— Пълно е, вика, и не може!

— Че как тъй не може, викам.

— Препълнено е, казва, ще се издушат.

— Не е важно — казвам. — Аз кооператор ли съм, или не съм. Имам ли членска книжка, или нямам. Удържаха ли ми триста лева за дялове преди девет години, или не?

— Знам, вика, знам, но е забранено. Салонът побира 500 души, а членовете са 1200. Къде да те сложа, вика, защо не дойде по-рано?

— На раменете си ме сложи — кряскам аз. — Каква е тази управия? Защо сте записали толкова членове? Защо ги приемате цяло и нецяло? Защо сме избрали управниците, като не могат едно място за сядане да ни намерят? Аз не съм какъв да е човек. Снощи лично с г-н Папазов, таквозина... Две шишенца вино ме почерпи човекът и по рамото ме потупа. Как може такива безобразия!...

А той, тиквеникът, блъсна вратата, завъртя ѝ ключа и изчезна.

— Ааа! Такава ли е била работата, викам, това ли ми било кооперация! Тъй ли се грижите за членовете си, дето девет години ви хрантутят? Добре! Добре! Ще видим! Ще се разберем! — Изплюх се на вратата, излязох и право у дома. Накарах дъщерята да ми напише едно заявление, че се отказвам от членство и да ми се върнат дяловете. Натрака го тя, сгънах го на четири и същия час пратих да го занесат на директора. Насолих ги аз, както трябва, в заявлението, ама нали пак ми не минава ядът! Нали не ме сдържа на едно място! Разтреперили се ръце, крака, че и зъбите ми тракат от яд, а сърцето ми: туп-туп, туп-туп, ще се пръсне. В тоя момент да ми се паднеше Тотьо разсилният, бих го разкъсал на парчета. Въртах се на едно място, въртах се, па си грабнах шапката и хукнах из града. Кръстосвам насам-натам и ругая на глас:

— А бе хей, диванета, викам, а бе хей, простаци, като не си уважавате членовете и не си тачите хората, аз ли ще ви ценя и уважавам. Не само от членството и кооператорството ще се откажа, а турчин ще стана и вярата си ще променя, та да ме помните и приказвате.

И не щеш ли, като си приказвах тъй, гледам насреща ми протестантската черква. Без много да му мисля, бат'Генчо, без да разсъждавам, намъкнах се вътре, застанах най-напред и се молих, молих на техния господ, дорде свърши литургията. И да ти кажа, тебе

лъжа, мене истина, ама чак тогава ми мина ядът, ти казвам, олекна ми и ми светна пред очите.

ШЕКЕРЯТ

По едно кринче варени картофи излапва на едно ядене Петко Шекерят, не го гледай, че кожата му не чини и за цигански дармон. Инак, да речеш, устата му, колкото един симид да пъхнеш в тях, коремът му рендосан и хич не личи, ама надарен човек! Природата му такава, значи. Пролетно време, като се качи на баллявката череша, дето е на лозето му на Габарски път, яде и плюе кокички, яде и плюе, па като види, че няма изяждане, започва и тях като мисирек да гълта. И дорде я не претръска цялата, та като я погледнеш отстриани, да заприлича на ошмулена от гъсеници, не слиза.

Срещнал есенес Нена Сенегалеца, задянат с гюлово кошче сини, пестилки сливи. Те какви баджанаци са, ама:

— Баджанак, рекъл му Нено, ако можеш ги излапа всичките, с кошчето ще ти ги дам.

— Ама как, рекъл Шекерят, с кокичките ли, или без тях?

— Без, рекъл, без. Тъй ще си ги ядеш, толерантно, както господ дал.

— Че зная ли? — рекъл Петко и слюнките му се стекли в устата. — Както ми е утъняло на корема, рекъл... Зная ли? Ами ако не мога, нещо ще искаш ли от мене?

— Нищо, рекъл, нищичко няма да ти искам. Ако не можеш, само ще ми изревеш два пъти като дядовото Дойчово магаре, и толкоз. Друго не ща. Ще ги раздена, рекъл, ще ти ги дам, ще седна до тебе, ще те гледам и ще те облажавам.

— Щом е тъй работата, да опитаме — рекъл Шекерят и преглътнал издебело.

Свалил Нено кошчето, седнал Шекерят, турил го между краката си, че като почнал да нагъва оня ми ти човек, като му заплющели ушите, плюскал, плюскал, дордето останали около една шапка нещо на дъното. Нено най-напред го гледал засмяно, после ококорил очи и се канел да се откаже от баса, ама дорде му продума, той ги излапал на

нафора, облизал си мустаците като коте, понадигнал си пояса, ухилил се и поел да си ходи.

— Е, каква стана тя? — едва сварил да продума Нено. Никаква. Бог да прости, рекъл, тейка ти, дето ги е сял.

Прибрал си Нено празното кошче, изгледал го от главата до корема и от корема до петите, климнал с глава и рекъл:

— Е-е-е... кандъм, баджанак! Напълниха ми се очите! Халал да ти са, рекъл, и да ти е жива и здрава вулията, дето побра толкова нещо. Само ти, рекъл, и Чолпанкиното черно прасе можете да изгълтате толкова сливак. Халал да ти са! Не ми се свидят.

Поел и той към село и хем клима с глава, хем цъка и се чуди.

По вършитба, като пуснат харманджиите добитъка на пладнина, Шекерят върже кравите под чардака, завърти се, завърти зад купните, шмугне се като мушичев на лозята в дола и задебне като лисица от синур на синур. Щом го усети на коя посока е поел, Стойно Пъдпъдъкът се провикне оттатък реката:

— Коста!... Костаа!... Кара-Костаа!... Тичай да си вардиш пъпешите на лозето, че Шекерят ще им види сметката завчас!

Или пък:

— Чино Теньовцее!... Бягай с остена към бахцията, че ви отиде кратунката круша! Бързай, бързай да превариш, че онова пусто гърло и за поревка няма да ви остави!...

В голямата гора накъм Копачов рът след пожара подкараха едни младоци, избуя една кръстатка, да ти е мило и драго да гледаш. Един съботен ден Шекерят рекъл на жена си:

— Стойне, рекъл, тури ни в торбата нещо за ядене, че ще идем с малкия в гората. Ще подкараме и кравите, и телците, и магарето, рекъл, да ги понапасем, че ребрата им почнаха да се четат вече. Утре вечер, рекъл, ще си дойдем.

Сложила му жената каквото му сложила, подкарали добитъка, стигнали в гората, вързали на лудата крава големия звънец, спънали магарето, наклали огън и се приготвили за нощувка.

На другия ден Шекерят се събудил, измил се, разкършил се и се качил горе на чукара да погледа наоколо.

Прималяло му пак на корема, ама село далеч, а тук ни сливи има, ни круши, ни нищо. Дошло му на ум, че през два дола има дренак.

Спуснал се надолу, покатерил се пак, пак се спуснал и се озовал сред едни дренки — не ти е работа! Наронила се земята и едри, и черни като сливи. Че като се подпретнал оня ми ти човек, че ял, че ял, докато му изхвъркнал коремът като земното кълбо, дето е в училището. Едвам се дотърлил по пладне до огъня, напил се с вода, тръшнал се на поляната, оцъклил очи и едва сварил да извика:

— Умирам, Динко! Отивам, тейковото!

Подплашило се детето, надуло гайдата и се стрелнало надолу към село. Бяга, пици, та гората цепи. Долу по шосето минавал по това време с каруцата си Герги Станкин. Като го чул, обадил му се и спрял. Дошло детето, разправило му каква е работата, той обърнал колата, сръгал конете и полека-лека стигнал горе до поляната.

Качили го, завили го с чергата и тръгнали за село, ама Шекерят се пренесъл, сковал челюсти и не може да рече три. Стигнали в село, влезли у тях в двора, стоварили го на пруста, надошли съседи, завайкали се, затюхкали се, повикали и дяда Чакъра. Развързал му той пояса, разкопчал го, че като изскочило едно коремище изпод ризата — страхотия! Помъчил се да го разтрие, ама той корав като камък.

— Бря, рекъл дядо Чакър, тоя лакмазанин гаче ли цименто е ял, кератията! На, ей тука, рекъл, набутвам нещо като голяма костенурка, а по-нататък има още.

— Да не е ял пък костенурки с черупките — пошепнал Маймунът и посегнал и той да пипне.

— И костенурки ядва, и желъд може да е плюскал — обадил се дядо Чакър и му отместил ръката. — Тя неговата лакомия край няма, ами я някой да хукне да извика фершела от баните, че тая работа не е хубава и не е за мене. Хукнал се пак Динко и довел вечерта фелдшера. Какво го правил, какво го маганил, не зная, ама мина му като на куче, тръсна се след някой ден и сякаш не е било.

Ама ти мислиш, че след тая случка не яде ли вече по толкова?

По едно кринче варени картофи излапва като нищо, една тиква и четири печени царевици отгоре за мезе. Само вода не пие веднага. Диета пази. Фелдшерът тъй му поръчал.

СВЕЩИТЕ

Щом обрахме тиквите и винцокът почна да шушне из бъчвите, взехме да мислим и за духовната храна на населението, значи, и решихме да открием театралния сезон в село Голо бърдо. Правихме, струвахме, приготвихме се горе-долу и решихме това да стане на свети Иван Милостиви, та милост да има над нас светецът и да ни помогне да си изкараме благополучно театро̀то. Хубаво, ама нали не ме слушат младите поколения, нали не вземат от дума. Казвам им:

— Добре, казвам, съгласен съм, този път няма да взема участие, че пиесата е без царе и боляри, ама правите голяма грешка, като давате главната роля на Минко горския и не свети Иван Милостиви, а и цялата му фамилия няма да ви помогнат, щом не слушате. Минко, казвам, може да е завършил пети клас, може и двадесет и пети да е завършил, ама за тия работи образованието не се гледа, а дарба, сърце да има юнашко. Пък Минко е трето качество човек. Дай му една тенджерa боб със зеле и един кравай, колкото автомобилно колело, да го излапа, да изпие едно ведро вода, и толкоз. За друго не го търси.

Не ме послушаха младежите, събираха се, четоха, репетираха и най-после дойде денят на представлението. Пиесата се казваше „Дялба“. Жално и печално нещо. Двама братя се изпотрепват за пусто бащино наследство. Даскал Петко играеше, значи, ролята на единия брат — Вълкан — а Минко горският — другият, Божил. Даскалицата играеше жената на Божила, а Тинко Кьосето — една стара баба. Аз не можах да се стърпя и отидох зад кулисите, за да им обслужвам туй-онуй и да помагам в смяната на декорите.

Представлението започна, двамата братя почнаха да се препират, да се карат, ама даскал Петко лош, иска да присвои всичките ниви и никому нищо да не дава. Дърпаха се, знаеш, караха се и работата достигна до бой. Сборичкаха се, значи, двамата братя, хванаха се гуша за гуша, даскал Петко блъсна Минка, той падна, бухна си главата в чекръка и обърна петалите нагоре, както е писано в книгата.

Писнаха женорята, завайкаха се, а даскал Петко изхвъркна навън и отиде, та се не видя.

В другото действие Минко, значи, е умрял. Проснат е на миндера накичен с цветя и запалени свещи около главата му, около краката, а пет-шест набочени между пръстите на ръцете му, както е обичаят по нас. Покойник, значи, умрял човек илюзия един вид същинска и без разлика.

Даскалицата, клекнала до него, плаче и нарежда. Нарежда, нарежда как са си живели, дом събирали и челяд отглеждали, че като писне, та извие оня жален глас, сърцето ти от корен да отскубне. А Тинко Кьосето с черна кърпа и черна пола, ама панталонът му се вижда отдолу, само подсмърча отстрана и не може да рече ер голям.

По едно време, на най-жалното място, гледам, Минко, умрелият де, отвори едното си око, нещо като че ли прошепна и пак го затвори. Не се мина много, пак го отвори и пак рече нещо тихичко на даскалицата, а тя, навела глава над коленете му, плаче си жената, ниже си ролята и не му обръща внимание.

Тогава той отвори и двете си очи, понадигна глава и изсъска силно:

— Свещите!

Хей беля, думам си, ще стане тук нещо, ама де да видим!

А тя си плаче, нарежда и или не чува, или се не сеца за какво става дума.

И изведнъж, както си лежеше покойникът, дръпна си едната ръка, а с другата: пляс, пляс, пляс — почна да гаси свещите. Те, пущините, догорявали, почнали да го парят по ръцете, затова шушнел, ама кой да се сети, кой да разбере каква е работата.

Развали представлението, значи, сукиният му син и направи увеселение на публиката, та щях да се пукна от яд.

После пак се намести, пак затвори очи и се помъчи да фигурира на умрял човек, ама колко ти струва вече! Публиката се киска, даскалицата, обърнала гръб към публиката, се друса от смях, на Тинко Кьосето се показва и другия крачол под роклята и — на ти тебе жално представление!

Да бях аз, даскале, на негово място, не ръцете, а главата ми да беше се запалила и горещ восък да ми капеше по очите, щях да умира като Гюро Михайлов на поста и нямаше да мръдна, ама Минко е трето

качество човек, сърце няма, дарбата му не достига. Нему му дай една пълна тенджера боб със зеле и един голям самун да ги оплюска завчас и за друго го не търси.

ДОМОСТРОИТЕЛИ

Бачо Койчо Копчето е пъргав, спретнат човечец и кога ходи, все бърза. Дърводелец е, с две голи ръце, дето се е рекло, си изкарва хляба, ама рендето пее като птиче в тях. Сладкодумен е и умятен, та работата му спори. С две момчета работи в дюкяна, ама есенно време, като нареди ония ми ти писани сандъци за млади булки отвън пред дюкяна, харчат се като симиди и не минава човек да не се спре да ги погледа. Едни смесни китки им лепи отстрани, с едни криволици ги шари и отвътре чак, полички им слага, а отдолу до краката със златен пояс ги опасва, та като ги гледаш, не се сецаш как бръкнеш в кесията и си купиш един.

Преди пет години, като си продаде старата къща в долната махла, той намери дворно място, той го пазари, той го раздели на два парцела, а аз само внесох сумата за единия и се застяхахме къщи да строим.

С месеци ний с жената обмисляхме плана за нашата. Всяка вечер чертаехме, разпределяхме, изменяхме, прибавяхме. Бре еркерите му, бре вестибюли, балкони, тераси, бани и на края се скарвахме. Жената иска балкон, аз искам широк зимник, тя иска тераса, аз искам салонче. Най-после отидох при архитект. Разправих му горе-долу какво ни трябва, взе човекът скицата и почна. Ама ний оставяхме ли го! Мине се не мине, врък-брък — при него. Аз кажа едно, жената каже две, аз преместя някоя врата или стесня вестибюла за сметка на стаите, тя дойде и го развали. Аз искам главния вход отляво — тя отдясно.

Най-после планът беше готов, платихме го и го изпратихме на утвърждение.

През това време бачо Койчо натрупал камъни, кирпичи, дървета и аха, аха да почне.

Аз, кай, комшу, съм еснафин човек, знайш. Не ми трябва ни тераса, ни балкон, ни бабафинго! Две стаички и една кухничка като си струпам един педей от земята, стига ми!

И като клекне наред улицата, вземе една клечка и чертае.

Ей тъйцък мисля да си я направя! Тука ще е едната стаичка, тука — другата, а по средата — едно коридорче, знайш, и толкоз! Стига ми и ми артисва. А то вашата работа, кай, е по-друга. Вий сте ентилигенция и в каква да е колиба не бива да живеете!

И докато дойде нашият план, той струпа на бърза ръка една постройка.

— А бе, комшу, какво е това от тебе? — думам учуден аз.

— Сушинка бе, комшу, сушинка, знайш! Без план, без нищо. Платих сто лева общински само и я струпах. Ще си я преградя сега на две стаички, колкото да си нанесем парцалите, знайш, и толкоз!

Дорде сложим основите на нашата къща, бачо Койчо прегради сушинката, направи две стаи и кухня и се нанесе.

Какъвто съм си неопитен, докато ме лъжат каменари, тухлари и дървари, строителният сезон мина и аз едва сварих да я покрия.

На другото лято почнахме пак. Почна и бачо Койчо.

— А бе, комшу, ти пак ще строиш, а?!

— А, няма, няма! Едно сайвантче само, знайш! Дреболия една за кюмюр, за дърва, за туйцък-онуйцък. От лани ми останаха малко камъни и кирпичи, знайш, купих дървета и рекох да ги използвавам. Без план, без нищо! Сто лева на общината само, и толкоз!

Когато първите срокове на полиците почнаха да ме чукат по главата, а не бях поставил още дървената част, бачо Койчо раздели и втората сушинка на две стаи, стегна ги, подреди ги и ги даде под наем.

На следната година аз вече бях съвсем затънал в дългове и дирех вече купувач за къщата си, а в двора на бача Койчо като из земята изскочи на другата страна още една „сушинка“, която се преобърна пак на две стаи и пак се дадоха под наем.

Срещам един ден бачо Койчо засмян, с пакет под мишница, и отдалече още ми маха с ръка:

— Охо... добър ден, комшу, как си?

— Добре съм, думам, малко главата ме наболява, ама ще мине. Ами какво носиш под мишница?

— Грамофонче, комшу, едно грамофонче, знайш! Отдавна се каня да си купя от тия дяволски машинки и сега от наема посъбрах и си взех едничък. Че елате довечера с госпожата на кафенце и да си посвирим, знайш.

— Благодаря! Имам работа, пък и глава, нали ти рекох, ме наболява.

Към есента в двора на бача Койча, освен грамофона завресяха още едно прасе и две мисирки.

А аз вече имах аритмия в сърцето, киселини в стомаха, бели косми зад ушите и ми се виеше свят от дългове. И еркерът на къщата ми изглеждаше като подут корем, а терасата стърчеше навън като долната устна на тъща ми.

Заровен в сметки, изчисления, отсрочки и погашения, вечер, когато гипсовите тавани ми притискаха темето, а паркетът ми пареше на краката, гледах отсреща през стобора бача Койча, гологлав, по халат, изтегнат на миндеря, лежеше като паша, а грамофонът жално-милно извиваше на плоча, сякаш специално за мене купена:

*Ах, да знае мойта майка,
Ленче ле, гробът ми да изкопай!...*

Прасето от кочината, амбицирано, се надуваше да го надквичи, а двете мисирки едва смогваха да им акомпанират.

НАРОДНА МЕДИЦИНА

Тази сутрин драгият ми приятел Нуньо Нункин се яви в кафенето като махараджа. На главата му беше увита толкова голяма чалма, че закриваше ушите и едното му око чак.

— Какво тъй, любезни, ако смея да попитам?

— Нищо. За фелдшера дойдох. Обеща да таквози, а още го няма!

— Ами тази опаковка каква е? Да не би зъби или ухо?

— Не е ухо. А от зъби и пътна повинност съм освободен преди седем години още.

— Тогава навярно нещо окото?

— Кажи го окото, кажи го веждата, пък ако щеш, и цялата глава.

— Да не би от тънкия занаят да е? — закачих го аз. — Да не си прескачал някой плет на стари години?

— Не е бе, брате! Не е. И ти ли тъй мислиш? И ти ли? Лоши хора, бреееей! Лош свят!

И като подсмъркна, Нуньо Нункин си пренесе чашата на моята маса и почна:

— Заболя ме окото. Само че не това, дето е превързано, а другото, което те гледа. Зачерви се един ден, залютя ми, защрака и нали е речено: вържи пръст и тръгни из село, здраве мнооого, като човек тръгнах и аз помощ да диря.

Един доктор рече: борова вода, друг рече розова, трети препоръча компрес, опитах и едното, и другото, и третото, но не минава. Най-после, да си призная, отидох при баба Дойна билиарката. Народна медицина, таквози, изпитано нещо, и старият доктор Мехлемов я препоръчваше на времето, и поп Костадин, че и наместникът, ако щеш. Отидох при бабата, значи, седнах на столчето, обръща ми клепачите, гледа, гледа, па отсече като с нож:

— Нищо друго, кай, баба, няма да ти помогне, освен мляко. Прясно човешко млечице, но от първеския жена да е. Ще идеш при някоя да ти цръкне топла капчица в него, после пак и пак, и толкоз. Като с ръка ще ти отнеме болката, кай. Ами, като с ръка! Само като ти

црѝкне, кай, ще постоиш малко, след туй ще клепнеш два-триж, та да проникне навътре и да изчисти заразата.

Добрее... Тъй да бъде. Мляко — мляко, първескиня — първескиня! Да опитаме и това чудо и да видим какво ще излезе. Станах, платих ѝ и право у дома. Аз, както знаеш, имам квартиранти. Млади хора, таквози, честни, почтени, държат стая и кухня, а пералнята и зимнина, значи, на общо ползуваме. Мъжът работи във фабриката, а госпожата, първескиня с момче годинак, шета из къщи. Един вид — разгеле!

Щом си отидох, изпратих жената да ми купи памук от аптеката, а аз — при квартирантката.

Тъй и тъй, ѝ викам, госпожа Пенке, така и така ми рече баба Дойна билярката, ти баща, викам, ти майка, ще ми помогнеш, ще ме спасиш, а пък колкото до таквози, аз ще си платя за услугата.

Хубаво, ама тя, нали е млада и скромна, позачерви се, посмотолеви, па ми дума:

— Ами не може ли в една кафена чашка, таквози, а вий да си го промиете у вас?

— Не може, викам, госпожа. Никак не може. Баба Дойна рече направо да се капне, топличко да е, че инак му се губело силата. Лековитостта му намалявала, рече.

Жената въртя, сука, па нали разбира от добро, съгласи се. Съгласи се, но понеже, знаеш, хора сме и всеки може различно да го претълкува, помоли ме никому нищо да не казвам.

Полегнах на миндеря, наведе се тя над мене, прѝкна ми, послужи ми, значи, постоях и всичко стана, както трябва, ама нали не мога да клепна, както рече бабата! Нали се ококорили ония ми ти очи и не щат да се затворят. Днес да клепнат, утре да клепнат, пустите му зъркели, мина се неделя, лекуването върви редовно, а болката не минава.

По едно време и жената взе да се досеща. Все ме следи, все нещо мърмори и все изкриво ме поглежда. Какво от туй например че една капчица таквоз, ама на: все фучи, все троснато ми отговаря и по цял ден гони котките с точилката из двора.

Вчера заран, рано-рано, я гледам, стяга се да иде в черква. Разгеле, си рекох, ще мога да си направя още една промивка. Щом излезе тя, повиках квартирантката и я помолих пак да ми послужи.

— Не може, кай, неудобно е, че мъжът ми е тук.

— Нищо, казвам, госпожа, нищо, колко е то? Ще слезете в зимнина за дърва уж, ще дойда и аз за минутка само. Моля ви, казвам, голяма услуга и за последен път, казвам.

Намъкнах се аз тихичко в зимнина, седнах на коритото и тя пристигна. Ти пак ще помислиш кой знае какво, ама на: тоя кръст да е верен, нищо друго нямаше, нищичко! Дойде госпожата, значи, заразкопчава се, с извинение, заприготвя се и тъкмо аз ококорих болното си око, тъкмо се приготвих, и моята холера се показва на вратата с точилката, строполи се минутно надолу по стълбите, че като ме почна.

— Чакай, викам бе, жена, успокой се бе! Изслушай ме! Нищо такова няма, дето го мислиш бе! Лекува ме госпожата, викам, почтено и толерантно! С народна медицина ме лекува, викам.

А тя пердаши, дето свари, и крещи, та се чува до говеждия пазар чак.

— На ти, вика, едно лекуване. На ти една народна медицина в зимника! На ти още една. На ти още две! — дордето ми направи главата на нищо.

И сега, кажи го, окото, дето ме болеше, оздравя и си гледа, таквозинка, а здравото се поду, отеche, посиня наоколо и с каква медицина ще го лекувам, с какво ще го църкам, като си излязоха квартирантите, и аз, брате, не зная!

СЕМЕЙНА СЦЕНКА

Участват: той, тя, Пуфи, котката, петелът и няколко кокошки.

Кухня в сутерена. Машина за готвене, шкаф, маса с прибори и два стола. Мирише на парфюм „Скандал“.

Тя се мотае из кухнята, Пуфи се мотае из краката ѝ, а котката е в лявата ѝ ръка. Петелът е на отворения прозорец. Единият му крак е стъпил отвътре.

— О, о, о, писанката ми, писето ми, писенцето ми, сладинкото! Чакай да стоплим супата, че онзи там, лошият господин, пак почна да мърка. Нали, милинкото? Пак почна да мърка.

„Хърр-мърр, хърр-мърр“ — потвърждава котката.

— Скоро ли ще стане обядът? — пита той.

— Не знам. Който бърза, да иде на гостилница! Пилето е жилаво, жилаво, сякаш е облечено в каучуково трико.

„Коко-ко, гри-ко“ — допълва петелът.

— Сипи ми поне от супата — сърди се той.

— Е, почакай де! Още часът е един и половина. Не бързай толкова! На, и Пуфенцето, и писето, и петелчето са гладнички. Нали, милото? Нали, сладичкото ми, къдравичкото Пуфенце? Кака най-напред него ще нахрани. Тя ще му даде месце, че то не може като писа мишки да лови. (Той го издебва под масата, рита го с крак и пак се преструва, че чете.)

„Кви-кви-кви, уви-уви!...“ — писка Пуфето и се мушка под машината.

— О, о, о... какиното, сладинкото, настъпила съм го, без да искам. Къде те настъпих, милинко? По крачето ли, или по опашчицата? Я да видя, я да видя? Покажи го!

„Нахрани гооу!...“ — подсеща петелът и плещи с крила. Няколко перушини падат в супата.

— Питам пак: ще ядем ли днес, или няма да ядем?

(Поглежда часовника нервно, отчупва си залък с два пръста и пак се зачита.)

— Като че на въже си държан. Не виждаш ли как бързам? Душата ми вадиш. Супата няма още яйце, дървата мокри и не горят, а днес е празник и нямаше доскоро ток.

„Ко-ко-кок, ко-кок“ — подсеща на френски петелът и прекрачва с другия крак отвътре.

— Ето го на и петленцето ми шаренкото, писанкото ми, гладничкото, и то се обажда. Ела, какиното, ела, милото, да те прегърна. Ох, ох, ох, кака ще му даде нещо хубаво, нещо сладинко да си клъвне. Кака ще му даде пилаф.

„Джаф-джаф, джаф-джаф“ — съвзема се наново Пуфи и стрелка плахо очи към господаря си.

Той вади пак часовника, мушка го бързо в джеба си и вика:

— За последен път питам: ще обядваме ли днес, или не?

— Е, стига де! Умори ме с това твоє бързане. На, като си толкова нетърпелив, яж от вчерашния пилаф.

„Джаф-джаф, джаф-джаф“ — кокори се пак Пуфи и показва глава изпод машината.

„Мяу... мяу-мяу“ — обажда се неспокойно котката.

„Коко-кок, ко-кок, няма ток“ — обяснява петелът, но той вече нищо не разбира от езика им. Рипва, хваща котката за врата, пухва с нея кучето по главата, грабва метлата и хуква да гони петела из двора:

— Ще ви науча аз, ще ви дам да разберете тук дом човешки ли е, или менажерия. Гадове с гадове! Ще ви изтрепя до крак!

„Куд-куд-куд-кудяк, куд-ку-дяк!“ — врякат подплашени кокошките и прехвъркат презглава оградата на двора.

НОВАТА ШАПКА

Аз, да ти кажа, изобщо не обръщам внимание на шапките. Нося си ги вехтички, смачканички, безцветни едни такива и не дотам чистоплътни даже. Че какво най-сетне представляват от себе си и каква толкова важна част от тялото, да речем, пазят и покриват?

Но случи се така, че трябваше един ден да си купя нова шапка. Бях захвърлил старата някъде и си ходех, гологлав. Добре, но като не я потърсих дълго време аз, потърсила я нашата котка. Потърсила я, значи, намерила я, окотила се в нея, настанила се с домочадието си и ни наем плаща, ни квартира освобождава.

А трябваше да замина за столицата веднага, неотложно. Депутация, знаеш, официални визити — може ли с бяла колосана риза, с черен костюм и котешко гнездо на главата?

Реших и си купих нова шапка. Екстра нещо — тъмнозелена, с косми от испански зайци. Бързах много, та не можах да науча зайците републикански ли бяха, или националистически, платих, грабнах я, закачих я веднага на главата си, за да не се мачка, взех си куфара от къщи, метнах се на влака и хайде в София.

Като си свършихме официалната работа на другия ден, тръгнахме из града. Това да видим, онова да си купим; насам-натам, краката ми се подсякоха, обувките ми застискаха и капнах си от умора изобщо.

Чакай да се отбия в някое заведение, си рекох, да почина и да си залъжа пищеварението с нещо.

Влязох в едно кафене в центъра. Четири моникса, значи, девет автоматични гълтачки на двулевки, три маси и двадесет и пет стола.

Съблякох се, окачих си палтото и шапката, седнах, поръчах нещо, консумирам си го, гледам си като провинциалист и се не меся.

На единия моникс забелязах, че играят мои познати. Ще почакам, мисля си, докато свършат, и тогава ще им се обадя.

Седя си и си гледам.

Гледах, гледах, чаках, чаках, не свършва никой. Пазарили се сякаш с надница да играят от 8 до 12 и от 2 до 6 часа, а аз нямам време. Платих и станах да се обличам.

Взех си шапката, положих я на главата си, тя потъна до носа ми и ушите ми застанаха в хоризонтално положение.

„Да не би да се е разширила от топлината?“ — мисля си.

Свалям я, поглеждам я — що щеш!

На пръв поглед също като моята. Екстра, значи, тъмнозелена, направена от косми на испански зайци, но на втори поглед — голяма, мазна, проскубана, зачислена вече във второто опълчение, преживяла две войни, има си инвалидна пенсия, ишиас, артерия склероза и тъй нататък.

— Келнер! — извиквам строго и с достойнство. — Какво е това безобразие, казвам, и какви са тия моди софийски, да се сменят нови шапки с някакви мекицоподобия?

А той дига рамене веднъж, дважд, трижд и не продумва дума.

— Без гимнастически упражнения на раменните мускули, казвам, а направо на въпроса!

А той пак си мушка врата в гръдния кош, изважда го, пак го мушка и не казва нищо. Само сочи с пръст към тезгяха, дето е съдържателят.

Оставям го в това положение и се отправям нататък.

— Как така — кряскам аз отново — е възможно в центъра на столицата, в едно такова почтено наглед заведение, посетителите да си не познават шапките и да вземат чужди?

— А съдържателят гледа мекицата в ръката ми и мърмори съвсем спокойно:

— Познават ги, господине, много добре ги познават. Нали виждате, че нова си е взел човекът, а стара оставил. Как да ги не познават?

— Ами тогава?

— Тогава нищо, господине. Ще извините, ама така е не само у нас и не само с шапките, а и с балтоните. И в другите кафенета е така, и в университета е така, и в академията, че и в съдилището понякога даже. Някои си ги сменят за подновяване един вид, а други пък направо си вземат каквото им трябва, без да оставят нищо на мястото им. Вий пак сте щастливи. Оставили ви нещо, значи...

Както си мърмореше спокойно, нахлузих му мръсната шапка на голата глава, прекратих спора, защото тя му запуши и устата, и тръгнах към вратата.

Още неизлязъл на улицата, някой ме хвана за рамото. Обръщам се, един приятел от студентство ме гледа съчувствено и пита:

— Мъчно ли ти е?

— Мъчно ми е — казвам.

— И на мене също. Хайде, казва, да тръгнем да дирим крадеца!

— Крадеца ли? Че хайде де! Защо не!

Тръгнахме.

Най-напред се отбихме в Пазарджишката кръчма. Хапнахме, пийнахме, почакахме го да дойде, но не дойде. Оттам се преместихме в „Хладна почивка“.

След това в „Бистрица“, но и там се не яви, проклетникът, та към полунощ помня, че се запътихме към „Моряка“, ама стигнахме ли, или не можахме, губят ми се часове — не помня.

Къде и как сме се разделили с приятеля, също не помня и кога и как съм се прибрал в хотела, и това ми е неясно.

Събудих се на другия ден след обяд.

Измих се, облякох се и тъкмо излизам, ето ти жената на приятеля ми насреща:

— Бравос, казва, бравос! Бива ви за полицаи! Чудесни сте! Отлични! Цяла нощ да дирите с мъжа ми вашата шапка и на края, освен че не сте я намерили, а сте изгубили и неговата. Бравос, казва, бравос! Прилича ви и на годините, и на положението!...

След това ме изгледа от долу до горе и с едно незаслужено презрение добави:

— Тази вечер, казва, и двете шапки ли ще търсите, или само неговата?

ВАМПИР

Дорде беше жива старата му майка, лесно му беше на Ташко, ама като ѝ измърмора поп Костадин молитвата накъсо и я зачулиха с пръст, обърка се като куче на мост и ни насам, ни натам.

Трийсет години му мля над главата баба Нонка:

— Ожени се, Ташко, задоми се, сине, дорде е време, та и аз на старини отмяна да видя, и ти да се наредиш, а той изпухти само, извие глава като пернат през носа, грабне бастона и хайде в инженерството. Кротне се на стола, па пише, чертае, пуши, пише, пуши и чертае и нищо не прави и пак пуши. Одимил е и пердета, и стени, и книжа, че и носните му кърпи даже миришат на циганка. И все сериозен, и все мълчи. Тъй си го знаят всички в града. Ухили ли се някога, Водици да е, слънце пролетно ще пекне, а ако рече да продума пък, да знаеш, че или кризата ще мине, или най-малко власите са решили да ни повърнат Добруджа.

Щом излезе от канцеларията, ще си купи вестник, ще го сгъне на четири, ще го мушне във вътрешния джеб и без глава да подигне, право вкъщи си отива. Не дай си господи пък из път случайно да срещне поглед на жена. Обърква си маршировката моментално и почва: левият крак напред с лявата ръка, десният крак — дясната ръка.

Вкъщи старата го чака обикновено на прага. Поема му палтото, махне му косъмчето, случайно паднало върху яката, поднесе му вехтите дрехи и все тъй, без дума да продума, преоблече се и забие глава във вестника, та чак дорде седнат да вечерят. А баба Нонка, бог да я прости, една къцовница беше, една умятна, переше му, гладеше му, подъбниче му вареше, кога го присвиеше корем, а някога, като ѝ легнеше след вечеря на скута и ѝ речеше:

— Я, майко, ме почеша по лявата плешка!

Тя ще запретне ръкав, ще си натопли ръката на огъня, па ще почне чак от кръста, че около ребрата, под мишката, че ще го глади по плешката, ще го чеше, дорде почне Ташко да грухти като охранено прасе.

Хубаво, ама не се векува на тоя свят. Труди се, мъчи се да му угоди във всичко старата, чака да ѝ изписука като малко пиленце внуче в къщата, па не можа; опъна нозе една нощ към втори петли и си отиде на она свят петимна.

Онемя старият широк двор с кичестите чемшири и големия кестен в средата, потъна в шума и пустош градината с латинките и паяци препречиха мрежи по пътеките.

Няма кой да сготви попска яхния с много лук, ни пета на чорап да закърпи, ни легло да оправи, ни думица да продума. Трите кокошки умряха от глад забравени, петелът ги прежали завчас и се пръждоса из махлата, а съседските котки, дете се въртяха все около кухнята, сякаш чума ги чумоса.

Една-едничка сивата гугутка, любимката на баба Нонка, дете си има гнездо на лозата, само тя още си не отиваше и кацнала ниско на прасковата пред стълбата, гледаше вторачено към къщи и тъжно проплакваше:

„Гугууушчук... Гугууушчук...“

Като беше жива баба Нонка, всяка заран и вечер ще се покаже с шепа зърна или трохи, ще ѝ кимне само с глава, тя ще пръпне от гнездото, ще ѝ кацне на ръката и кротко ще зазоби зрънце по зрънце. Ще я погали тя с костеливата си ръка, ще я помилва и през цялото време ще ѝ говори:

— Ооо, бабиното, сивичкото, кротичкото... И то за дом се грижи и челяд ще ми развъжда. Зобни си, баби, клъвни си, па иди да си топлиш яйцата, че ти е много лошо гнездото. Хапни си! Клъвни си!

А сега няма кой да я покани, няма кой да я помилва и тя стои свита и премръзнала на голия клон, гледа и се чуди къде може да се е дянала добрата стара бабичка.

Гледа я Ташко сега през прозореца, смуче цигара след цигара, мълчи и в главата му се задиплят спомени за майка му, за шепата с трохи, за кацналата на ръката ѝ гугутка и ледът около сърцето му започва да се топи. Става бавно, отива в кухнята, отчупва залък хляб, натрошва го и като излиза отвън на стълбата, проточва ръка към гладното птиче.

То обаче се подплашва, литва и кацва чак на върха на кестена.

Ташко, смутен, навежда глава, изпъшква и със стиснати в шепа трохи се връща в стаята, почувствувал се още по-самотен и още по-

изоставен.

Какъв човек съм аз, мисли си. Как живея, какво правя, та и гладните птичета бягат от мене? Защо съм тъй студен, тъй неприветлив? Защо ме не иска никой? Все тъй ли ще бъде? Все сам ли ще остана до гроба?

На другия ден по обяд, щом се завърна, потърси пак гугутката с очи и като я забеляза на лозата, извади книжна кесия с царевица, взе с шепа и пак протегна ръка, но птичето помръдна насам-натам неспокойно и си остана на мястото.

Ташко не се отчая. Пръсна зърната пред стълбата и влезе в стаята. През прозореца забеляза как птичето долетя, кацна на земята и почна лакомо да кълве. Вечерта пак го покани с ръка, но то литна, направи кръг около главата му и не се реши да кацне. Окуражен и решен да завърже приятелство поне с едно живо същество, старият ерген се реши на странна постъпка. Влезе в стаята, отвори зеления майчин сандък, нахлу набързо роклята ѝ, наметна големия ѝ шал, зачули се с кърпата, излезе с пълна шепа зърна и като се усмихна за пръв път в живота си, застана на стълбата с протегната към птичето ръка...

— Лъох, мар', как'Цийо, умрях си! Лъох, мар'сестро! Водица! Водица ми дай да се напръскам, че ще ми се пукне сърцето — стенеше и нареждаше на етърва си съседката на Ташкови, Дона Куцата, подпряна до стената на зимника.

— Какво има ма, какво се е случило, та си пожелтяла като дюля в лицето!

— Ще ти кажа, сестро, ще ти разправя... Чакай малко само да си поема душицата... Ох, оох!... Нали ти казах снощи, че Ташко бабин Нонкин пратил хабер да ида да му взема дрехите за пране. Бях забравила днес и по мръкнало ми дойде на ум. Изтичах през комшулучето да ги взема, минах край чемширите, завих край кочината и тъкмо стигнах до кичестия трендафил, дигнах глава да погледна има ли човек вкъщи, га, то що щеш! Баба Нонка ма, сестрице, същинската, покойната се изправила на пруста, проточила ръка и храни гугутката... Жива и здрава баба Нонка!

— Да не ти се е престорило нещо ма?

— Ка'щяло ма, как'Цийо, ка'щяло да ми сее престорило, като с очите си я видях. С черната си сатяната рокля, с големия, плетения шал наметната и с кърпа забрадена — лъох, мари, майко, вампирясала се е горката женица! Лъох, мари, божее, черна котка я е прескочила през нощта!... Тичай, сестро, да извикаш бат'Тотя от дюкяна да залости врачките и иди пусни кучето, че мене краката ми са подкосени... Лъох, мар', божее!...

Етърва й, забъркала конците, се върти на едно място, кръсти се чевръсто и не знае какво да прави. Като се съвзе малко, запита пак:

— Мари, Доне, пак те питам, да не ти се е престорило само ма! От страх да не е...

— Не е от страх ма, сестро, не е. Видях я, като жива я видях: седи до стълбата с дигната ръка и гугутката кълве ли, кълве от шепата й... Тя беше, и дрехите, и лицето й нейните... Само едно ме зачуди, дето беше с мустаци. Оох, оох!...

ПРОЛЕТНА РАЗХОДКА

Както казва стародревният поет от Видин Георги Т. Пешаков в знаменитата си ода до Венелина:

*Угнетен от всяка страна
под едно владичество
с беди, уви различни
в голямо количество...*

Страдах, пъшках, мръщих се, сърдих се и както се допълва великият автор на „Вятър ечи, балкан стене“ христолюбивият, родолюбивият и валчест сливненец бачо Добри Чинтулов, една утринна ранна взех, че:

*излязох аз из одаята
душевно много наскърбен...*

Измъкнах се, значи, из зимната си бърлога и подмамен от пролетта, се отправих въвн от града на близката висота, наплискана със слънчеви лъчи и набучена отгоре, като тепсия с варено жито на свети Андрей, с желти минзухари вместо свещи. Изправих се на най-високото място, откъдето се вижда нашир и надлъж пробуждащата се от зимния сън прекрасна долина на розите, лицезрях дълго красотите на мирозданието, слушах благословената песен на вечния живот и като направих по системата на мъдрите йоги няколко дълбоки дишания, възкликнах с думите на първата ни поетеса Елена Мутева:

О, боже, боже!

*Великий божже!
Кой тебе може
да те постиже!*

Възкликнах, значи, стихотворно и... спрях... Не можах да си спомня по-натътък как беше песента, засякох и рискувах да се изложя пред богатата си аудитория, състояща се от седемнадесет врабчета, накацали по съседната къпина, три кози, които пасяха вързани в храсталаците, неизвестно количество жаби и жабоци, заемащи партера в дола отляво, и два влюбени гълъба, кацнали на срещното дърво. И понеже вследствие индийското ми дълбоко дишане в гърдите ми бе нахлуло доволно количество пролетно опиянение и възторг безмерен, забравило „бедите различни в голямо количество“, бедното ми сърце се разтупка, почна да пулсира бързо и ритмично и богохулната ми дотогава уста зананизва знаменитите пролетни славословия на любвеобилния дядо Петко Славейков:

*Пролет вече дише,
цъфти и мирише.
Всяка трава, цвете,
дет'е и къдет'е...
Птичките запели
любов чуруликат,
мухи забрънчели
любовно си викат.
Котки и котаци
тичат по чардаци,
гледат се, лелечат,
милват се и мечат...*

И пак спрях. Но този път умишлено, за да мога да хвърля поглед на почитаемите си слушатели и да се насладя от ефекта на стихотворението.

В миг врабците се заборичкаха, дигнаха врява, закатериха се един върху друг и перушина захвърча из трънаците. Козите

одобрително заврякаха и се задърпаха с намерение да скъсат въжетата, които им пречеха да изразят по-пълно пролетния си възторг, жабите се разврякаха неистово, сякаш бяха получили изборни права, а двата гълъба продължаваха все така да се милват и целуват сладко на клона.

Любете се, два гълъба бели! Целувайте се, милвайте се! Не ви се сърдя, че не чухте моите пролетни възторзи. Влюбените не грешат: влюбените зло не мислят! На същото мнение по въпроса е и дядо Славейков, който на друго място казва вдъхновено:

*Любовта примерна
била нам' каква си,
беда е неверна...
Криви са доноси!
Тя не е изкуство,
но е силно чувство,
влечение сърдечно,
природно и вечно,
не салт у челяка,
но и в друга сяка
животна душица...
Дори и мушица,
бръмчи, врънчи, тича,
иска да обича.
И жабата кряка,
другаря си чака...*

— Любете се, прочее, два гълъба бели! Целувайте се! — извиках пак отново, колкото си имам сила, и свърших. По челото ми бе изросила пот, а от главата ми излизаше фанара. Съблякох палтото си и се отправих за близката горичка. Когато минах под дървото с влюбените гълъби, те сякаш искаха да ме уверят, че любовта е сляпа, и пак не ме погледнаха. Не виждаха ни мене, ни цъфналите минзухари, ни слънцето, ни кипналите от влага ниви, ни птичките, ни разлистените храсти, ни земята, ни небето, а се целуваха, целуваха...

Извих за последен път ревнив поглед към влюбената двойка, откъртих една дълбока въздишка от дълбочините на душата си,

наложих шапка и поех обратно за града, мълвейки тихо жалостните слова на именития сърцевед и ревнител на нашата словесност Иванчо Богоров:

— Къде си ти, любов, защо ме ти остави?...



ЕВРЕИН - 1939



НАШЕНЕЦ - 1961

ДЕЛИДИМОВИ ОДУМКИ

ФЕЛДШЕРЪТ

Той през войната бил във ветеринарна лечебница, ама нищо. Нали сме си животни все — човек било, добитък било, кога се нещо удари или повече, все с йод го мажат. И ако му е писано, ще му мине, ако ли не — ще го посеят в някой трап, па да поникне след второ пришествие! Освен йод и хинин се намираше при фелдшера, но се свърши преди три-четири месеца и сега си церим настинката с топло вино и чер пипер. Ама аз си го къркам студено и без пипер и по ми помага на телосложението. И прахове за кашлица има, ама изветрели и не помагат на населението. Дядо Слави три месеца ги пи и колкото ги гълта, повече кашля и се засинява от зор.

— А бе, Енчо — дума той на фелдшера, — файда няма бре! Колкото ги пия, по ме задъня в гърдите.

А той смига и дума:

— Тя — кай, — дядо Славе, твоята, от магарешка е по-лоша! И цял чувал да изгълташ, няма да патакса. Дорде не идеш — кай — при татя, няма да те остави!

— Ами що ми не каза по-рано, че да си не давам парите без последствие бе, чоджум?

А той се хили насреща му като волска глава на плет и пердаши сантасето с даскала.

На Недя бабин Делин булката отишла веднъж при него.

— Тъй и тъй — рекла, — бати Енчо, една бучка ми е излязла до слабините и не ме боли, да речеш, ама лошо ми става и ми прималява на корема. Дай ми ум какво да правя.

Прегледал я той, бутнал тук, пипнал там, помислил, помислил, па рекъл:

— Работата е лоша, булка! И не е за мене! При доктора трябва да идете, и то при баш доктор в Пловдив, да я отреже с време.

— А, наредихме я — рекла Недьовица и краката й се подсекли. — Ами че с какво се ходи в Пловдив бе, бат' Енчо? Вчера съм продала шест яйца и си купих сол, кравата куца, а мама, лежи и тя ни жива, ни умряла в къщи!

— Не зная — рекъл фелдшерът. — Тумор имаш на корема, това зная само.

Завайкала се булката, разплакала се, разтичал се и Недьо, че тук, че там, най-после се примолил на Стамата бакалина за двайсет алтъна с лихва, взема на кръстника си Вълча вола и отиват в Пловдив.

Като я прегледали докторите — що щеш! Жената непразна от пет месеца. След два месеца роди един седмак — момче, — по цял ден вряка у тях като приклучено яре.

Друг път пък попадията отишла при него.

— Какво има, бабо попадийо?

— Лошо, Енчо — рекла, — лошо! Ще се мре — рекла. — Като си похапна на пладне и стана да се кача горе да подремна, дорде мина стълбата, на три пъти почивам. Задушават ме нещо на корема и сили нямам!

— Колко кила излезе на Гергьовден? — попитал я той.

— Ама че сто и три, ама гаче ми се види, че съм качила още.

— Разходки трябва да правиш, попадийо, разходки! Всяка заран — рекъл — трябва да ходиш на крака до Мильово кладенче по шосето, та да поспаднеш малко!

Тъкмо си приказвали, и леля Неда се намъкнала при тях.

— Какво те води насам, чино Недо? — рекъл фелдшерът.

— Ооох, Енчо, чининото, ще се мре, олум! Свят ми се вие, синко, и краката ми кистисват, кога ходя на път. Вчера бях на бобището в Горчилов дол и щях да пукна из пътя. Един чувал боб не можах да донеса! Добре, че мина Нено Черният с колата, та го метна отгоре.

— Разходки трябва да правиш, чинке, разходки! Ищах да ти отворя и по-много да ядеш, че я погледни, на какардак си замязала.

— А бре, ами нали от тъмно до тъмно сè разходки правя бе, синко! Ей на, завчера чистихме синор на гюла зад усойната, вчера от тъмно съм станала и ходих при козите на мандрата, а след пладне пак на бобището бях!

— Толкова зная аз и това ти казвам!

— Тя, нашата, Недо, е една, както се е видяло — обадила се попадията, — ами я от утре да почнем да се разхождаме!...

Не щеш ли, на другата заран леля Неда грабнала тясната мотика и тръгнала надолу към Мильово кладенче за голямата нива, буци да

чука. Близо до Чакъровото лозе настигнала попадията запотена, с кошница в ръка, грухти и се клати полека-лека като вършачка.

— Добра стига, попадийо — рекла ѝ леля Неда.

— Дал ти господ добро, Недо! И ти ли на разходка като мене?

— Ами че пак разходка, речи го, де! Хем разходка, хем буци да чукам!

— Оох, тя твойта лесна, че няма какво да ти тежи, ама аз, аааз!...

— Ами, като ти тежи месото, защо си помъкнала и кошница отгоре?

— Ооох, огладнявам сестро, огладнявам! Като повървя малко, и ми прималее на корема, та си взех малко хляб и сиренце да си хапна при кладенчето. Хем дебелея, сестро, хем ми се яде, пък пусти крака не държат!

— Ох, ами мене питаш ли? Отзарана се наведох да взема мотиката, че като ме сряза нещо в кръста, щях да падна. Едвам се влача от пуста слаботия, ама работата не чака! Тръгнах из пътя, вървя и си мисля: „Каквото ни нареди вчера фершелът с попадията, да я стигна из път, ще ѝ реча: «То се е видяло, попадийо, че ний на разходки ще го ударим с тебе — ти да отслабнеш, пък аз да надебелея, — ами я върви напред, пък аз отзад, та ако падне някоя мръвка от тебе, дано се лепне на мене, че и на тебе да олекне и аз малко да заприличам на човек!»“

КОНО КАНТОНЕРИНЪТ

Тейко ми, бог да го прости, кога отивахме в града и виждахме тук-там край шосето кантонерите, седнали под сянка, или да ядат, или пък дремат, ми думаше едно време:

— Виждаш ли ги, сине? Тези се казват падишах дембеллери! По цял ден или се излежават, или ядат.

Ама бай Коно не е от тях.

Рече ли да работи, по четиридесет лопати пръст изхвърля на ден из канавките лятно време, кога е хладно. Ех, кога е много горещо, и ти да си, да речем, при тия дебели сенки, ще седнеш, ще си похапнеш, па след туй ще легнеш да подремеш малко, докато се захлади. Само че ще гледаш по-настрани от пътя да е, в шумака, та да те не види я някой от село, я от началството да мине някой, че каквито са алименти!

Пък тя, да ти кажа, държавната работа край няма! На бай Коно се е паднал един участък — не ти е работа. Шосето се вие из едни букови гори, едни ми ти кладенчета студени из тях, едни ручей шуртят из долищата, само торбата да ти е пълна и друго ти не трябва! Ако имаш пък и сланина да я нарежеш, нарежеш на парчета, че да я нанижеш на един шиш, да я препечеш на жаравата да се зачерви, та, дето има една дума, като залапаш, да ти цвърне на корема. Напий се отгоре със студена вода, па нека да ти е зле!

Цяло село му завижда и колко се мъчиха да го уволнят, ама бай ти Коно не е вчерашен. Гледаш го такъв, ама торбата му е пълна с декларации и зададе ли се инженер или друго някое началство, подушва ги като коте кълцано месо, възпретне ръкави над лактите, че като се разфучи с кирката — пушек се дига! Като го заварят тъй, потупват го по рамото, речат му „бравос“ и си заминат. Заминат ли си, по три месеца лежи под сенките и не похваща ни мотика, ни лопата.

— Не ще, брей, не ще адашът да запълни оная трапчинка, дето е наскред шосето до Раков вир — оплаква се Койо Бъкелът на Лъжлив Съби. — От Великден насам му казвам — не ще и не ще! Два пъти съм чупил оста на колата на връщане от гората.

— Болен е човекът, не го закачай — дума Съби.

— А бе какво ти болен! Два тулума саздърма направи есен, сто кила свиня закла и ги оплюска като нищо! Каква ти болест! Не виждаш ли, че се е зачервил в главата като артелчик!

— Нефелен е човекът, болен е — дума пак Лъжлив Съби и вади пунгията да секне огън. — От сънната болест е заразен. Няма да го бъде. Че ти как мислиш бе, Бъкеле, тия дебели сенки в гората и тая бистра вода какво правят човека? Ами че тия поляни в гората му обелиха ребрата от лежане! Дано го пенсионира, та да си дойде да си поспи на меко в къщи, ами! Инак ще си погине човечецът...

СЕКРЕТАР-БИРНИКЪТ

Той е от село Каменяк и си има кон. Конят му е осиновен от нашата община, защото сè у общинския обор се храни и яде дажбата на селския бик. И секретар-бирникът е като бика и у яденето, и у другите издевателства. Има си и овощна градина в наше землище, но обаче не ражда седем години и една нощ си я изсече, па набеди селото и общината му я плати на общо основание по закона. Има си и комперация. Тя е селска, ама той им прави сметките и с разни заблуждения печалбите ги абстрахира за себе си и я оставя в дефицитно положение. Много му е хубав почеркът. Като те подпише под някой документ или запис, не можеш да познаеш ти ли си се подписал, или е фалшификация.

Малко е черен и тунтурест като свинче, ама е дявол голям и има две къщи у Каменяк и трета у Голо бърдо. И две лозя има, три малачки, два шопара и е ортак с каракачаните в кашкавала, за да плащат за паша по-малко. Петъчен ден се качва на коня за града, ама минава през тяхното село и стои там до неделя, а в понеделник иде в града и като се върне в село вечерта, писува си за три дни пътни и дневни. Мастило и книга купува от Теня книжаря и си делят печалбата на далаверни начала. Като му рекох лятос, че за пет месеца е изписал шест кила мастило, той ми рече, че лятно време го пиели мухите. Той има и пенсия анонимно. Ходи да взема пенсиите на вдовиците и невалидите и при изплащането си я докарва пенсията с окус-фокус. Той е на власт шестнадесет години и партиите падат, а той не пада и ще стои на служба до второ пришествие! Есенес дойдоха либералите от по-слабото крило да правят събрания и държа сказка един и рече на широките народни маси:

— Селяни, половината ви село е потънало в мочури и тресища! Като дойдем на власт, ще го преместим лаконически по-горе, на сухото, на държавни разноски!

А той стана, па му рече:

— Може — кай, — може! Вярваме, че ще го преместите. Нали в деветнайсета година преместихте цяла Добруджа във влашката земя,

Тракия в гърцката и Босилеград в сръбска! Вярваме — кай, — ще го направите! Майстори сте!

А вечерта синковецът прави-струва и ги прибра либералите у тях на спане и се напиха на Йовин Гергя с виното, защото е от тяхното крило. Кога си отиваха на утрето, прегърнаха се със секретар-бирника и после той ги псува съфакупно всичките.

ЗЪБОЛЕКАРЯТ

В нашето село ни вади зъбите Станчо Глухарят, дорде не речеш. Кабинетът му е на двора, под инджирката круша, а столът му е дръвникът. Той е един плосък пън, дето си сече дърва, удобен е за сядане и отстрани има два чепа, дето се хващат болните, кога изпаднат в критичност. Глухарят няма много инструменти. Само едни клещи има, ама да ги видиш, ще си глътнеш езика и болката ще претръпне лаконически. От три оки стари петали му ги направи Ферад налбантинът, та кога му седнеш, не дай си боже, трябва тъй да си разтвориш устата, че да ти поберат юмрука. Инак не влизат. Клещите и едно павурче с ракия, колкото малка костенурка, това му са инструментите. Само че павурчето е задръстено със сламка, та да не пуца много ракия, защото веднъж, като вадил на Дянка фурнаджият един кътник и му дал да сръбне да си напари болното място, той смукал, смукал и го оплакнал до дъно. Не се минало неделя, и пак дошъл да му вади здрав мъдрец само заради павурчето. Ама Глухарят се сетил и мушнал една сламка в дупчицата. Опъвал тогава Дянко, теглил, смукал, та бузите му хлътнали навътре като птичи гнезда, ама не пуца вече!

Друг път, облечен с шинел посред лято, и с глава, увита с парцали като присад, пристигнал Лальо Мандалът. Развързала му Глухарят главата, разгледал го, а той скимти и бузата му отскочила навън, сякаш е лапнал обелено яйце. Турил го той да седне на пъна, накарал го да се хване за чепове, посегнал тогава към гредата под плевника, взел клещите и като ги избърсал в пояса си, рекъл:

— Зяпай!

Зяпнал Мандалът, намърдал си Станчо ръката в устата му, чукнал с големия си нокът и го попитал:

— Този ли е болният?

— Не зная — рекъл Мандалът. — Цялата страна ме боли там. Той трябва да е.

Намъкнал клещите Глухарят, опънал тъй, че го потътризил с пъна заедно чак до вратника, и извадил зъба. Дал му и павурчето да се

нажабури, поокопитил се Лальо и тъкмо станал да си ходи, защракало го пак.

— Бати Станчо — изохкал той, — пак ме боли!

— Бе, възгеч!

— Боли ме, ти казвам! Другият до него май ме стрелка!

Намъкнал наново големите клещи Глухарят, та извадил и другия. Щом се прибрал в къщи Лальо Мандалът, и пак заскимтял от болки. Чак кога му извадил и третия зъб, му минало на човека, ама да ги питаш и двамата сега кой от трите е бил болният, не могат ти каза.

И чичо Къньо му ял попарата есенес. Ходил и той да си вади една черупка. Правил го, гласил го, на три пъти го извадил и го накарал да се изпоти под езика. Като му дал павурчето, Глухарят му рекъл:

— Смукни си малко, наведи се на дясната страна да постои ракията на болното място, да го изгори и тогава я изплюй.

Смукнал чичо Къньо — нищо не пуца. Засмукал пак, колкото си сила има, а то писука като пресипнало синигерче и пак не пуца. Развъртял му тогава чичо врътката, напълнил си хубаво устата, навел се на една страна, постоял, постоял той, докато почнала да му пари, и си я изгълтал след това сладко-сладко.

Глухарят го загледал учудено.

— Ти си чуден човек бе, Станчо — рекъл му чичо Къньо, — че толкова ракия плюе ли се! Лекарство е това, не е зелева чорба! Може ли тъй да се хвърли на боклука! Глътнах си я, да ми стопли корема! Ами!...

Тъй ни лекува Станчо Глухарят. По два лева на зъб взема, ама и за три яйца се съгласява. Ако си носиш пък ракията, може и без пари да ти извади два-три, ей тъй, само за изкусност.

Когато пък него го заболи, сам си ги вади. Ама това беше порано — сега не смее, защото веднъж се напънал да вади един кучешки, дръпнал, колкото си сила има, и го извадил, ама си счупил и два предни, та сега не може да каже патка, а дума фатка.

ЛЕСНИЧЕЯТ

Свят! Години! Едно време, като дойдеше в село да определя участък, сякаш паша пристигаше. Накокорчен, с едни зелени дрехи, с усойче перо на шапката, с жълти гамаша и на кон, а отподире му конни и пеши горски, стражари, кметове и съветници хе — цяло произшествие!

Разтичат се селяни, замесят баници женорята, заколят кокошки, а Минко Кръчът посред нощ ходеше чак до манастирската река по бели гащи пъстърва риба да му лови.

Думата му дума беше и определи ли участък за сурово или за шума, крачка не смееше да мръдне никой вън от него.

Сè помня, когато Кольо Русин уби сърната. Отгдето се научил веднага в града, взема телефона, обажда на Еня старшията в Баните, довгаса той още вечерта и право у Кольови:

— Кольо, рекъл му, лесничеят научил за сърната и ми заповяда най-късно утре сутринта цяла-целеничка, опечена, да му се занесе на Баните, че инак работата ви е спукана! Ще преплаче селото от него и пет години клечка дърва няма да видите из дворищата си.

— Бря, ами сега! — изтюхкал Кольо Русин и си избърсал челото с калпака. Пак стане, че през Минка Францата през двора, през Чолпанкиния гюл, че право у Лъжлив Събя.

Тъй и тъй, рекъл, сватанак, работата е стричена! Оня, рекъл, с козята брада, научил за сърната и за утре я иска опечена на Баните.

Лъжлив Съби, подпрял ръце на хълбоци, загледал върха на левия си цървул, смукнал издълбоко с лулата, пуснал едно турло из устата, като из кюмюрлук, и рекъл:

— Че е стричена, стричена е, ама дано му намерим някак колая! Сърната, както знаеш, я лапнахме на нафора още снощи, а ако му не намерим и на тоя козел нещо за утре да плюска, ще ни изяде целокупно с дрипите...

Разгеле, че Събевата магарница имаше малко по това време. Инак — пази боже!

Запретнали се сватята, заклали магаренцето, запалили пещта и за една нощ го нагласили, опекли и му го занесли рано-рано, кавардисано, зачервено, пръстите си да оближеш!...

Тъй беше едно време. Страх и почит имахме към лесничея, а сега служба ли ми е то! Не може и горски да назначи, нито пък да уволни. Нито пък участък да опази. Сечем си кой накъдето завърне и колкото иска, бием си сърни и глигани и си ги ядем индивидуално. Не се плашат и горските вече от него.

— Аз — кай, — наш Нено не го бръсна за слива! Мене, кай, околийското бюро ми е дало тая служба, а не лесничеят. А дорде е кръстник Петко в околийското, окото ми не мига! Индеферентен съм, кай, от тая страна и пет пари не давам! И прав е човекът, защото силен е кръстникът му Петко и ако рече, може Нена да направи лесничей, а него — горски. Пустото му образование пречи само. Не е учен, а направя го за едната хубост!

Та ти казвам, не е келепир служба вече тя. Гледам го и сега дохожда чат-пат в село, ама няма ни кон, нито пък свита след него. Дойде с някоя бричка, слезе на общината, каже нещо, напише нещо и като си свърши работата, извади из чантата малко сиренце и хляб, хапне си и хайде назад. Няма ги вече ни баниците му, ни кокошките му, нито пък магаренце има кой да му опече и да го покани.

А да речеш, че ги няма — наспорил ги господ из село. Тъй си се надпрепускат по баирищата, дръгнат се, реват и хвърлят чифтета на свобода.

Толкоз!

ДАСКАЛИЦАТА

Тя не е на секретар-бирника балдъза му, дето ти бях изкореспондирал по-рано. Онази се ожени за инспектора и той си я настани в града на служба, да му е наблизко. И другата, дето получава белите писма и дава бакшиш по едно левче на дяда Лулча разсилния, не е. Тази е нова, от друга околия е и се казва Пенка. Свършило момичето преди три години, ама си било плетачка в града, защото няма място по селата и голям наплив има от даскалска ентилигенция и защото си няма ни вуйчо владика, нито да спусне някому нещо в джеба. Кога дойде в село, главата ѝ беше къдрава като на попавото куче, ама мина се не мина месец-два, и козината щръкна, защото ѝ се свършила хандулацията, кай секретар-бирникът.

— А бе кога я назначихме есенес, бая ми фащаше око, пък сега се развали, отслабна момичето и на света Постница замяза — дума председателят на училищното. — Водата ли не ѝ ярадисва в село, или климатът ѝ не понесе?

— Каква ти вода и каква ти клима, бе кмете, — обажда се дядо Лулчо, — парици си няма момичето! От три месеца плата не е взело и хляб и орехи яде само! И ти да ядеш само костеливи орехи, такъв ще станеш. Кирията си не е платило момичето и дърва си няма, а дрехите му тънки, тънки като паяжина. Оня ден, когато идва околийският и артиса от прасенцето, па ѝ занесох в един вестник малко и като ѝ го подадох от вратата, и заглосга кокала сиромашинката.

Гледаш я уж, че се смее, ама не му е до смях на момичето, ами зъбите му май дължки, та затова се показват все! Какъв ти смях! Хич човек, дето не може един лев да ти развали, дето е речено, до смях ли му е!

На Вълча Карамилчов на сватбата оная неделя рекло и то да иде, хоро да погледа и да се порадва, че като затънало до бабини Гинини в калта, дърпало се горкото, напъвало се и не може да излезе. Не стига това, ами отгоре ѝ се спуснало Гининото куче, ще я изяде!

Уплашила се завалията, измъкнала се из клисавицата и бяга, бяга, ама по чорапи. Обувките ѝ там останали. Бяга и плаче, а

момчетията там гледат и се смеят. И не само се смеят, ами викат „ооуу“! Като на вълк викат поразниците проклети!

— Изкаля ли се, даскаличке, питам я аз, а тя:

— Мъничко, кай, дядо Лулчо, малко се поизцапах, ами иди, моля ти се, та ми извади обувките, че останаха там! — И бърше очи.

Отидох аз, скарах се на хлапетиите, занесох ѝ обувките и ѝ думам:

— Такъв е светът, къзъм! Такава ни е залюляла нас! Сиромах ли си, думам ѝ, и в калта ще затънеш, и кучетата ще те лаят и отгоре на туй пък хората ще ти се смеят и ще ти викат „ооуу“!... Толкоз!

ДАСКАЛ БОНЮ

Ето ти го даскал Боню. Гледай го у главата, па не питай нанадоле какъв е. Уж е гражданин, ама от 25 годин е на село, та се поселчи и сега не мож го позна. Такава свита ентелигенция е, че и едно „мирси“ не може да рече, кога го почерпи човек, а вика „сполай ти“! Наплашен е от партизани и кога ходи, сè се озърта, като куче у воденица. Както е кьорав, и на телците вика „добър вечер“, защото ги мисли за училищни настоятели. Гласът му е като на душена коза, ама едно време дружбашите го накараха на плебесцитно основание да пее в черква две-три години, та пропъди бабите из нея.

И половината деца не ходеха на училище пролетно време, ама смее ли да им пише осъствие? Те осъстват, той пише у тефтера, че са там, те осъстват, той не смее да ги изчисли, па на края им даде на всичките свидетелства, че преминуват, и толкоз! Тогава селените бяха съфакупно с кучетата дружбаши, та и той стана такъв, сиромашината.

После при зговора пък намаляха децата, защото бяха спрели отпуските на войниците по онова време през войната. Ами сега? Няма място за двама учители, а той беше тогава даскал и балдъзата на секретар-бирника Маринка. Тогава секретар-бирникът ги научи да запишат още дваьсет измислени деца и ги водеха по регистрите и си преминуваха от първо във второ, в трето, а те не са и родени още. Четири години караха тая фалшификация и тогава от страх остаря завалията и щеше да се спомине от корем. Хеле като дойде по едно време инспекторът и попита за децата, той уплел конците абсолютно. Ама Маринка ачигъоз маймуна: болни са, рекла, господин инспекторе, болни са децата! В селото има, рекла, дезинфекционна болес, затова ги няма. И тъй се отърваха.

Шест пъти е уволняван, ама като му стане някой ортак на заплатата, пак го връщат. Затова е сиромаш като Кара Теня, ама пак му завиждат селските маси.

Гледаш го мършав, ама по две каци армея изяда през зимата и цял сноп праса. Инак харно учи децата по писане и по закон божи, ама у сметането е слаб. Откак е учител у нашето село, и сметките си

объркахме целокупно. Още е ерген. Таман го бях убедил да го оженим лятос, те го съкратиха и пак се възприпятства в брачно отношение. Хеле купи на кмета шапката и един чифт юзди на конете на председателя на училището и пак го въдвориха на служба. Даде и членски вноски за партията за една година, за календар даде и за вестника. Той получава и даскалския вестник, ама дядо Лулчо разсилният го реже за цигарени книжки и не му го дава редовно.

Нервозен е и се стряска насън. И кога срещне поп Еня, пак се стряска, сякаш вижда член 70. Толкоз!

ПОП НИКОЛА

Поп Никола, бог да го прости, е баща на сегашния поп Еня Бръсналката. В Сръбско-българската война бил фетфебел и много сърби изтъркалял по сливнишките баирища. Като се свършила войната, селяните го харесали, че му било голямо гърлото и когато пее, камбанарията се клати, та го запопили. Добър християнин беше и напътстваше простосмертието човеческо.

Веднъж, като излизал от черкова, баба Пенка Святата, дето меси просфорите, го запитала:

— Отче поп Николчо, като пишеш ката неделя умрелите, къде дяваш книжките?

— На небето ги пращам — рекъл попът.

— Амчи как тъй, отче? — рекла пак баба Пенка.

— Кога ходя на лов за яребици — рекъл, — вместо пачаври пълня си пушката с тия книжки и като гръмна нагоре, те отиват при господя!

Горката баба Пенка три дни правила метани пред куната на св. Парашкева след тия грешни приказки.

На Лаля Мандалото пък магарето често му влизало в бахцията и му пасяло зелето, тъпкало му пипера, доматите и другите зарзавати. Поп Никола среща Лаля и му дума:

— Лалчо, комшу, да си прибереш ешека крастави, че ще му светя маслото някой ден!

А Лалчо се прави на иблямбашия и не чува.

Пипнал попът магарето веднъж сред бахцията, вързал го за кратунката круша, отворил му устата, натикал му навътре един прав клин и го пуснал. Ритало магарето, ревало, ама колкото се върти, клинът по се заячава и не мърда. Отишло си тичешком у тях, изправило се до врачките и загледало жално накъм къщи с отворени уста. Най-напред го видяла Мандалка и се развикала:

— Лалчо бре, Лалчо, я ела да видиш това пусто магаре, защо е зяпнало насреща ми? Гаче ли иска нещо да ми каже, пък не може!

Излязъл Лальо по бели гащи и що да види! На магарето клин в устата!

— Тая работа е на поп Никола, верицата му поганска! Оня ден рекъл на кмета: „Мандалът, рекъл, си е пуснал магарето из хорските имоти и моето зеле изпояде, ама ще му дам аз една клечка да си очисти зъбите, че да ме помни!“ Негова работа е!

— Господ дано убие поп Николча — разфучала се Мандалка. — Дано велики пости да не дочака и устата му разчекнати да видя, като на нашето магаре! Дано по гръб го пренесат през реката и свещи да му горят до ушите, дето мъчи тъй хайванчето!...

А пък да знаеш, прокълне ли някого Мандалка, все едно че мишеморка му е сипала в гърлото!

Залиня оня ми ти поп, залиня и дорде се покаже синият бакълец, смряска се, опъна крака у тях в собата, а устата му зяпнали като пощенска кутия към тавана. С очите си го видях. Кога го носеха в черква, бяха го превързали с бяла кърпа през шията, да му приберат челюстите. Тогава се запопи на негово място тоя алимент, син му де, ама за него ще ти разправа друг път.

ДЯДО ЛУЛЧО

Дядо Лулчо не е прост разсилен, както ги има по други общини само да метат канцеларията, да носят прясна вода от кладенеца и да гледат бика зимно време, а е учен мъж, ентелегент и знае де има мазно сирене из село, мед, пастърма и де има от чиста загарка брашно, та месят бели хлябове. Кога дойде стражар от града или големец, без да му каже някой, разпореди, нагласи и ако гостът е един, той взема ядене за трима, та се наяде и кметът, и секретар-бирникът, че и за него остава.

Гледаш го стар, прегърбутен, ама сърцето му тупа като на младок и като викне от могилата при Динка Пелов:

„Чувайте, селянеее... Всеки да си носи парите в общината, че бирникът е дошъл, брееей!...“ — чува се чак до другия край на селото и оттатък.

Като го чуят селяните, залостят портите и пуснат кучетата, а на сутринта в тъмно още се измъкнат всички из село с дечурлигата, добитъка и се не връщат, дорде си не отиде. И селото заприличва на чумаво. Затова той вземе най-напред яденето и после вика, че инак умира си бирникът от глад.

И почеркът му е ентелегентически. В село, както знаеш, се изредиха да кметуват всички. Като дойде ред и на Нено Сенегалеца, а той, нали учението му е никакво, една неделя цяла се мъчил да се подписва по кметски със завракику на края. Издраскал книгата, дето покрива масата, от край до край, та чак кога му показал дядо Лулчо, тогава го докарал, както трябва.

— Халтави ти пръстите, Ненко — рекъл му той. — Ръката ти все брадва държала, че не може да се свие за писалка. Свий ги пущините, стисни здраво и почни полека-лека, а като дойдеш на края на тейковото си име, ядосай се за нещо и го завърти надолу като камшик.

Послушал го Нено и се научил човекът, ама щом се научил, и го бламираха.

За три години има да взема дядо Лулчо от селото за служба и не може да си ги вземе. Откога да е издъхнал от глад, ами добре, че

дохаждат в селото разни големци, та около тях се прехранва. Мине акцизният, мине лесничейт, мине бирникът, след него довтаса пък околийският. Тъкмо той си заmine, виж, че дошъл старшият пък, и дядо Лулчо все тича за ядене из селото.

— Бабо Дойке, да опечеш два хляба за канцеларията, че гости пак има!

— Да ти опустеят гостите, дядо Лулчо — обажда се баба Дойка. — Цял хамбар загарка ми изплюскаха вече! Няма ли на друго място хляб, че все у дома идваш!

— От вашия искат! Не ядат какъв да е! Тънки хора, нали знаеш.

— Да се изтънят, че да се прекъснат! Какво им е тънкото бре! Теньо старшията не е ли от Каменяк? До вчера ечемичен хляб нагъваше като колибарин! И защо ти са два хляба, помен ли правите в общината?

— Още двама идели — послъгва дядо Лулчо. — На баните се отбили да изследват баненци. Щели да запират някои. И от село щели да карат някого в града, ама не се знае кой!... Ти бързай да ги опечеш и не бой се! Аз дорде съм, на вашата къща зло няма да се случи! Бързай само!...

И старата тича, горката, и бърза да втаса с хляба.

Лятно време пои бостана на кмета, дои козите на секретар-бирника, наглежда пчелите на Боня Велин и се върти около хаджи Донча, кога има опечен гювеч. Обича да прави и бастуни от яворово дърво, ама най обича, кога дойде пощата, да носи писма на даскалицата.

Кога е отворено писмото, тя го черпи с ракийка, ама щом е затворено и в бял плик — левчето е сигурно. Още като разглежда пощата и намери писмото, секретар-бирникът ще му рече:

— Дядо Лулчо, днес си пак на печалба! Пак бяло писмо има за даскалицата! От любовника е!

— Дай боже, дай боже — дума ухилен дядо Лулчо. — Да са живи и здрави и момчето, и момичето! Вие се смеете, смеете, ама за година време, има-няма, петдесет лева ми е дала даскаличката. Бог да я поживи, а на общината служи три години и три лева не сте ми дали!

И като тури писмото отделно в пазвата си, ухили се пак и рече:

— Де да имаше още пет-шест любовници момичето, без паричя да ви служи! Ама пусти късмет!...

СТАНЧО-БАРАБАНЧО

Тъй му думат хлапетиите, дето си нямат *обноски* и домашно възпитание, ама човекът си е от фамилия. Дядо му, поп Павли, е служил в долната черкова едно време, челяден бил, *възможен* и почит му пазели енорияшите. Само че малко заеквал. Пелтек бил, и преди да рече думата, значи, каже няколко пъти ме... ме... ме и тогава я оправи. Като споменавал една неделя умрелите на прянос в черквата, и започнал, както му е редът: „Промени господ усопших раб твоих ме... ме... ме... Рада, ме... ме... Пена, ме... ме... Цана... ме-Цана“ — и направил покойната чорбаджи Руйова дъщеря Цана на Мецана. По неволност станало това нещо и без задна мисъл, ама като кипнал чорбаджи Руйо:

— Бре, рекъл, аз тоя кешишин ще го науча кон боб яде ли и котка оцет пие ли! Ще му дам, рекъл, да разбере, в моята къща мечки ли се раждат, или люде достойни и за почит. Стъпил на крак, та по Ески Загра, по Филибе при владиката — докато го не аргосал, не го оставил. Както му е редът, в такива почетни и възможни фамилии, като поп Павлевата, винаги се ражда по един майчин и бащин от нашата категория, който прояда и пропива състоянието, събирано от деди. Такъв бил Коста Станчовият баща. Прахосал той поповото имане до минимум и на стари години, помня го, държеше една скара пред Чолаковата кръчма, отвън под сушината. Печеше там шишчета, кебапчета, дробчета, далачета, момици, опашки и тям подобни и каквото изчукваше, изпукваше си го индивидуално. Вкъщи нищо не донасяше и затова Станчо си остана нефелит и мършав.

Като се напиеше старикът, седне до стената и мига на парцали, без да мръдне с крак или ръка, сякаш го е ударила електрика.

Кирчо Сърайлията един ден ми го сочи и дума:

— Чудя се, кай, бацьовото, и се мая, от каква материя му е душицата на тоя човек. А бе една стиска корем, дето е речено, пък как побира толкова вино в него. Колкото старее, дума, по пие и откак му изпадаха зъбите, устата му, види се, се разшириха и поглъщателният му дебит се увеличи.

Умря си седнал зад скарата до стената. Тогава Станчо постъпи в музиката, ама беше малък и влачеше само големия тъпан с количка и държеше нотите, когато свиреха. После, като порасна и му се зачете службата, напусна музиката, поскита, поскита празен, постъпи барабанчик в общината и там си е и до ден-дневен. Инак е лют като арнаути, ама нито пие като баща си, нито пък заеква като дяда си попа. Труди се човекът, мъчи се стар род да прослави и загубено имане да възвърне, та три служби изпълнява: барабанчик, значи, старши метач и младши пожарникар, ама нали заплатата е все една. Не се излиза на глава.

Ако мете, да речем, на житния пазар и чуе камбанката припряно да заудря на пожар, поспре се малко, колкото за ориентировка, и тича с метлата на местопроизшествието. Бие ли барабан пък и чуе тревогата, прекъсва по средата и бегом пак напосоки. Но понеже барабанът му се петлее из краката, щом изгори къщата, и той точ в точ пристига. Пък и каква полза да стигне навреме, когато или червото ще е скъсано, или вода няма да има и имотното състояние си изгаря винаги на своеволие. Наскоро се беше запалила на Въля Бъркалото плевнята. Хукна се пожарната, стигна с малки изключения, значи, и спира точно пред таблата, дето пише „пожарен кран“, ама нали таблата си е на място, а крана го няма абсолютно. Бре, тук кран, там кран, засипали пътя с чакъл и той останал в неизвестност отдолу. Копаха, ринаха, обърнаха пътя на гробище и едва на другия ден след пожара го намериха. Та за Станча беше думата. Приносник е, къщовен е и всяка събота носи в къщи я шкембе, я крачка или, да речем, кокал за супа, ама с една жена го е сподобил господ — не ти е работа! Няма никакво споразумение вкъщи. Лошотията ѝ за две махли стига и все иска, все недоволна.

— То, брате, кай, не мяза ни на холера, ни на испанска треска. И без национална гордост, дума. Не ще да яде ни тиквички, ни бакла, ни чеснов лук, а като рекла маслини, кашкавал!...

— Напусни я, думам му на шега.

— Как да я напусна бе, Димчо, като и аз не съм цвете за мирисане. Зная я, не че не я познавам. От момиче ми е известна, ама тъй мислих, инак мислих, па си рекох: „Дето ще горим две къщи, да си съберем лошотиите, че една да гори само.“

Умен е Станчо, философически гледа на въпросите. Природата му е такава. Мъкне си теглото и си гледа работата. Един живот нали е,

все ще се изкара някак.

Откак се е пролет пукнала и зацъфтяха гюловете, през ден, през два викаше по мегданите къщите си с байраци да кичат гражданите и гости да посрещат. Сега, като настъпи време за жетва, гостите се изчезнаха до един и той обърна старата песен пак. Пердаши барабана и вика ту държавни данъци да плащаме, ту водно право, ту пъдарщина, смет, пътна повинност и прочие, та не му остава време ни метла да похване, ни изгоряла къща да иде да види своевременно. Толкоз!

ПЕНКО ПЪДАРЯТ

Както ви е известно, нашето село е между два рида. На единия, на припека, са лозята и гюлищата, а на другия е корията. Горе, под върха на корията, в усойната, има една полянка, а до нея кладенче. На тази полянка, под кръстатия бук, си спи Пенко Пъдаря. От голям обяд още, като се наяде и напий със студена вода, легне и се събуди, кога се навали слънцето и му полази хлад по телосложението. Като се събуди, разкърши снага, прозине се и продълговато извика:

— Ааа... ааа!... Из пътя, из пътяааа!...

Уж, божем, е видял някого пакост в чужди имоти да прави, а то... демагогия! Нищо се не вижда оттам.

Понеже все по едно време се събужда и си вика, като го чуе Лъжлив Съби от къщи, че рече на жена си:

— Тино! Тино мари! Остави хурката и иди, та запали огъня да стоплиш чорбата, че се мръква!

— Ти пък! Ка'щяло да се мръква!

— Е, не чуваш ли, че Пенко се е наспал вече и вика! Викне ли той, след него ще прореже Богдановото магаре, а след него пък клепалото ще удари за вечерня.

Като се прозине още веднъж-дваж, Пенко Пъдаря си наплиска очите на кладенчето, метне антерията на рамо, взема сопата, свлича се надолу из усойната и запрашва отсреща из черешака по Просойката. Антерията му е с нададени ръкави и все възпретнати ги носи, ама кога ги спусне надолу, стават дълги-дълги, като на Узун-Пея крачолите на панталона.

Като ги пусне, завързва ги с лико долу в краищата, та станат като две торби просяшки, и мръкне ли се, пълни ги или с картофи, или с боб, с череши, с млечни царевици, с праскови — според сезона. Като ги напълни, чака да се мръкне хубавичко, метне ги на рамо и тръгва за в къщи. Тъй си пренася зимнина и летнина човекът нелегално.

В празничен ден пък, кога има хора из селото, ще вземе да се хукне от горния край, ще присоса запъхтян през цялото село за реклама и очейност, уж че видял нещо пакост да се върши на долния

край в ливадите и бахчите. А той мине, синковецът, през тях и се отбие в някоя градина, напълни единия ръкав с домати, а другия със зелен боб, и по тъмно пак се промъкне инкогнито през гюловете у дома си.

Лятос, даде господ, та родиха бостаните. Едни дини, да ти кажа, едни пъпеша, като цигански вулии. Да яде Пенко един ден, да плюска пъпеша и да пие вода, докато бабичасъл, свил се на един синор и не може да рече две.

Хеле минал Кара-Коста с колата, качил го и го стоварил у тях. Извикал и на баба Райка да види уроки ли е, та да му прибае, или е пъп, да го завие. Дошла бабата, опънала го на рогозката, съблякла ризата, а той изпъчил един корем, сякаш е погълнал гайда.

— Какво ти е бре, сине? — попитала го старата. — Къде ти е болката?

А Пенко сковал челюсти, само носът му свири като арсеналска свирка и цял в огън гори.

Разтичала се баба Райка да му приготвя оцетени кърпи. Тук кърпа, там оцет, озовала се в избата. Кога погледнала, то що щеш! Пълна догоре с картофи ли не щеш, лук ли не щеш, боб ли и какво ли не. Гаче ли не е на гол Пенка избата, а на Станко Бахчиванина.

Щом му турила кърпите и го приспала, баба Райка си отишла и казала на снаха си. Тя се похвалила на майка си, майка ѝ извикала през плета и казала на Пена Куцучкина и ѝ рекла да не разправя на други, а Пена го тръснала още същата вечер при чешмата на жените. Разчу се из село абсолютно. Научил се и кметът, и старейшините. Дигнат се още на другата заран със стражата и хоп на очна ставка в Пенковата изба. Прибраха му продуктите от първа необходимост в общината, ама какво стана по-нататък — питай ме да ти кажа! Думат, че бобът го бил абстрахирал кметът тайно за себе си, ама като не съм видял, брате, не мога си изкриви душата. Другите работи, казват, тъй си ги ядели мишките в общината без последствие.

Пенка го уволниха категорично още същия ден. Не дочакаха да му мине и коремът даже. Оттогава се обяви в опозиция, ама нали е сам-самичък, не може да състави бюро и се ядосва. Още не се е разцепил надве. Само гащите му се разцепиха отзад, ама отрязва от дългия ръкав на антерията едно парче и си ги закърпи.

ФОТОГРАФЪТ

Господ го знае отгде се изсипа в село! Никакъв човек наглед, да речеш, кирлив и небръснат, ама на големство го избива и като стои, все гаче на портрет ще се види. И хе, все за големи работи приказва и има мнение един вид.

— Аз — кай — съм ходил из Западна Европа. Ходил съм, като почнеш от Гюргево, та чак до Темишвар. Шест години съм учил тоя занаят във Влашко и не се давам на кого да е. Не ме гледай, че нямам зимно палто! Да не беше кризата да ми разстрои икономическите условия, две къщи в София щях да имам сега.

Носи си едно сандъче колкото войнишки колет, завито в един черен парцал, една тринога с два счупени крака, вързани с канап, и една бохчичка. Ама като го нагласи на равно място, наведе се, завие си главата, покаже я после и като рече: — Мирно! — щракне след това с една висулка, бърка нещо из сандъчето, бърка с една ръка и — трак, Марийке, на портрет!

Завчас се видиш на една картичка същинския без разлика, само че малко по-чер.

— Защо — питам го, — господине, излизат всички черни като наш Нена Сенегалеца?

— Тъй е модата сега — вика. — И в Крайова да идеш, и в Земун — все тъй ги работят. Най-напред излизат малко черни, после още по-черни стават и най-подир избелеят, дордето избелеят, почне нищо да не се вижда.

И ми се смее в очите, тутманикът му с тутманик!

Най-напред фотографира Коля дядов Дапчов. Щял да ходи лятос керемидчия надолу из Загорията, та му трябвал портрет за лична карта. Тури Коля да седне на един стол. Седна хлапакът, ама нали е от козарска порода и не видял, стои тъй, гаче му пари отдолу: опнал шия и се сковал като паметник! Нагласи всичко човекът и му рече: „Горе главата! Весело ме гледай! — После му рече: — Мирно!“ Прочете до три, щракна и — готово! Ама става ли хлапето! Седи си още на стола, вдървено и изправено, сякаш погълнало тояга. Кога го дигна, сърцето

му тупаше като на голо пиле под крилото и по слепите му очи беше избила студена пот. Като му дойде сваят, въздъхна и рече:

— Пусто да остане, че то не боляло никак бре! Аз мислех, йолдашим, че като щракне, ще ме прободe в слабините чак, а то било играчка работа. Тюуу!...

После фотографира дяда Гича Странкин с дъщерите му, със зетьовете му, със синовете му и дечурлигата. Като се струпаха у тях ония ми ти хора, напълни се дворът като на сватба! Направи и на тях по един портрет, ама нали е много сваят, излязоха дребни, дребни като топчести иглички и трябва с артилерийска тръба да ги гледаш! Само на дяда Гича бялата брада си личеше отдалеч. И писарят се извади на портрет с жена си и детето си, ама като си зачулил фотографът главата, малкото се разплакало, не могли да го накарат да патакса! Тъй си и излезе — зяпнало насреща — за кощуня. Само дето го гласи толкова баща му и му слага кордон да фигурира, че е с часовник уж!

Та направи работа човекът, взе някоя и друга парица, ама нали много му се услажда: пие и за твое, и за мое здраве, и за здравето на околните среди!

Една вечер, като се намонопълкахме двамата до мишниците, почна да разправява:

— Аз — кай, — Димко, не съм какъв да е човек — не ме гледай сега! Аз — кай — съм от произход, ами ми се натрупах много обстоятелства. Ако ме беше видял — кай — през земеделско време, когато излезе законът за личните карти, нямаше да смееш „буна диминяца“ да ми речеш. Пари валяха — кай — тогава, пари! Не е шега! Случих се тогава в Родопите, хе — из помакълка чак. Че като излезе законът, та тръгнаха ония ми ти населения — настръхна ми перчемът — кай. — Поръчки, поръчки — не мога хляб да ям! И сè пристигат помак след помак, помак след помак. Мислих, мислих: нито време имам да ги сменя всичките, нито материалът ще ми стигне, а Пловдив — далеч! Па взех, че си фотографирах един помак с брада, един с чалма, един мустакат и едно кьосе. Изкарах си от тия четири снимки по стотина парчета готови и — толкоз! Дойде ли някой да иска портрет, гледам го с брада ли е, с чалма ли е, кьосав ли е, или е с мустаци и на кого мяза, значи, от моите, готовите. Дам му един от тях, плати си човекът и — баста!

— А бе, чорбаджи — ще се обади някой, — бен мъ-им? Аз ли съм това?

— Ти си ами, аз ли съм! — му думам. — Къор му сун? — И карам по-нататък. Дойде ли къосе, дам му къосавите; дойде ли с чалма — от чалмалиите му дам, и си натрупах състоятелност, ама пустият му Пловдив! Огън да му гори и тепетата, и гъркините! За два месеца изядох и чалмите, и брадите, и всичко! А пък вий — кай — тук, в Тракия, сте консули, все не харесвате!

— Ти — вика — си ме извадил като арапин, а жена ми мяза на вретенарка циганка! Не ми е прието — казва и не плаща разноските поне.

А бе, хей, рогач с рогач, щом искаш бял да излезеш, иди в София да се фотографираш, защо идеш при мен? В София иди, в Оршова иди или ако щеш — в Темишвар! Какво ми си се потопорчил тук, в Голо бърдо, на снимка да те вадя? То — кай — си не умило нито профила, нито анфаса от Съединението насам и иска бял да излезе на портрет!

Слушах го, слушах, па си рекох на ума:

„Прав е човекът! Прав е! И остави това, ами все той черпи, та не може да му се възрази нищо.“

БРЪСНАРЯТ

И Цанко бръсне, човекът, ама като бай Миля Пилето бръснар няма в три села наоколо. Един бръснач има — само сърце! От Сръбско-българската война му е останал още, като е бил момче, и е тесен-тесен, ама като рече веднъж: ж-жиит! — по страната ти, и очите ти изскочат навън, та видиш звезди по пладне.

По-миналата есен, срещу Великден, обръсна Руся Татара — и досега си ходи брадат и не смее втори път да му седне. И срещне ли го някъде, косата му щръква като на подплашен котарак. А пък Каба-Иван спи! Щом почне да го бръсне, и захърка като котка в дреб и чак кога бай Мильо му извика: „Наздраве, баджанак!“ — тогава се събужда.

— Не боли ли, бай Иване! — пита страхливо Кондакът и не смее да се реши да седне.

— Хич биля. Не усетих бръсне ли ме, глади ли ме по бузата. Сядай, сядай!...

И бай Колю Кондакът седне, ама нали е сух и бузите му хлътнали навътре като обърнати лъжици, дойде ли дотам, бръсначът не може. Върти се Пилето около му, обикаля го, па рече:

— Я, комшу, зяпни!

Като зяпне Кондакът, Пилето си намъкне палеца на лявата ръка в устата му, издуе му бузата и я обръсне като нищо. Дойде ли ред до другата страна пак си намъкне пръста, ама един ден я издул повече, та като дръпнал с бръснача, отнесъл му една порция. Полели го с ракия и му минало. Поотръскал си яката Кондакът, позасукал мустаци, па продумал:

— Да си жив — рекъл, — Пиле! Я, какво ми поолекна!

— Поолекна ти зер — обадил се отсреща Татарът, — като ти отряза бузата, как няма да ти олекне! Я да ти отреже носа, какъвто е голям, че да видиш как още ще ти олекне.

Бай Мильо не се обадил.

Един ден и горският старшия рече да се обръсне при него. Сапуниса се той, търка се и най-послед седна. Щом бай Мильо потегли

бръснача, и зъбите му се сковаха.

— Бре да му се не види макар! А бе, бай Мильо, това бръснач ли е, шипченска чекия ли е?

Бай Мильо само дигна рамене и нищо не каза.

— Бръснач е, бръснач, господин старши — обади се Каба-Иван, — бръснач и половина е. Ний всички с него се бръснем, ама ваша милост, гражданите, сте много деликатни и падате малко гевезе, затова!

Старшият го изгледа, изгледа, стисна зъби и процеди:

— Карай!

Почна бай Мильо да стърже, а той се върти, пухка, издига се от стола, додето най-после го ошмули горе-доле и рече:

— Пердах искаш ли!

— Какво?

— Контра, контра... Пердах му казваме по нас, да ти ударя ли?

Старшият, изпотен, зачервен като чукундур, стана, хвърли кърпата, ритна стола и се развика:

— Три години затвор съм лежал и две войни съм изкарал, ама такъв зор не бях виждал! Че това свински цървул ли е бе, ешекоолу, или образ и подобие човешко, та си ме застъргал като с рукан?... Пердах, а! Да грабна стола, че аз да ти ударя един пердах, та да ме помниш и приказваш!...

Бай Мильо Пилето пак нищо не му рече човекът.

КАЙЗЕРЪТ

Йорго го викат и е син на дяда Голя Паламидата, ама пустите му мустаци, нали ги виждаш — те го кръстиха Кайзерът.

През войната беше фелдфебел и пцуваше втория взвод на седма рота, ама след боя при Битоля почна да пцува цялата рота, защото го произведоха подпоручик. Голямо юначество показва той тогава и го изкореспондираха във вестника, ама се възгордя, като го произведоха, дигна глава като петел и насмалко щеше да си зареже булката, защото била проста и нямала ентелигентичност в обръщенията. Като го уволниха и си дойде в село, избрахме го за кмет, ама го бламираха на втория месец, защото не даваше думата на никой съветник и караше писарят да му лъска ботушите.

Все за военни приказва и нас цивилизацията не ни смята за одушевени предмети.

— Рогачи, кай, сукини синове, няма, кай, с кого човек да си размени по едно словесно!

Вий, дума, сте хора изпаднали в безсъзнание и се не водите по устава! Дисциплина, кай, няма в района!

Кара тъй година-две, скита без работа, па като видя, че ще изпадне в криза, купи си два катъра и почна да работи. Поселчи се съфакупно и бричовите му се съдраха, ама пак не се събира с кой да е, а само е даскалите, със секретар-бирника, попа и писаря. И се в диспутизъм влиза с тях по науката.

— Йонко, кай веднъж на писаря, ти, кай, ми рече, че трябва да се пише *хименно*, ама мене ми се чини, че по-право е *ихменно* да се каже! По̀ му мяза някак.

Друг път в хаджи Дончовия дюкян думаше:

— Оня ден, кай, сукиният му син, Нено Горския, атакувал кай, в бобището Стана вдовицата, ама тя излязла, кай, младец и го разпръснала панически.

Или пък:

— Вчера, кай, катърът ми куцаше, та ходих спешен до нивата в Тунджа, ама едни тикви, баджанак — не ти е работа! Като се пръснали

в разсипан строй из нея, сякаш турски глави по Айвазбаба!

И все такива ги дъни, дълбоки като попски джеб.

Като позастаря, левият му мустак клюмна надолу, та го лепеше със замък от общината в празничен ден, да не пада.

— Йонко, дума на писаря, сипи ми в това мастилено шишенце малко лепило, да лепна на малкия читанката, че я надробил като партенка, сукин син!

И Йонко му сипе, а той си лепи мустака.

Лятос си дойде в отпуска поповият син Динко, дето е чиновник в митницата. Доведе госпожата си, децата си и една балдъза, ама всекиму бог да дава такава радост вкъщи. То една божа дарба, брате, един младок, има-няма 80 килограма, ама само кръв и мляко! Ни отпред можеш махна да му намериш, ни отзад. Всичко му дал господ, дал и наддал отгоре, да му се радват населенията. А пък като върви с оная ми ти дигната глава, изпъчена, червена, сякаш германски войник на парад.

Минаваше един ден край дюкяна. Смушках го аз и му думам:

— Кайзере, да ти се паднат една рота ей такива войници, каква команда ще ги командваш?

Той се наведе, подпря чело на прозореца, гледа, гледа, па като преглътна като врабец папурено зърно, рече:

— Стойка, кай, отлична, походка също добра! Суиките й — каже — само много високо препасани и раницата й паднала ниско, ама... ама то може да се поправи! — И като преглътна пак тъй, че езикът му изчатка като малко пищовче, за пръв път го видях да се засмее.

Толкоз!

ФИЛОСПЕДИСТ

— Дечо бе, Дечо бабин Стайкин, за него е думата. От малък си е такъв. Все на машинизъм го избива: бре дядовия си часовник разваля и пак го гласи, воденицата за кафе разглобява, малки пèреи прави и ги слага по реката да се въртят на своеволие и какво ли не още. Едно кречетало бе сложил есенес на лозата пред къщата, та като духна един вятър, га заплющя онова ми ти нещо, изгони до един врабците под стряхата и накара баба Дойка, съседката им, два пъти да си плюе в пазвата от страх.

Като се мушне, май' с момче, под сушината у тях по цял ден чука, кове, стърже и не излиза абсолютно. По едно време, все помня, неделята срещу Заговезни беше, като отвори портата, изхвъркна и дигна пушилката из село, качен на дървен филоспед. Една пукотевица беше, една афера се дигна, бря, ще изпометнат булките. А той пет пари не дава, снове с краката, филоспедът скърца като чекрък, цял от дърво и само веригата му желязна. Стигна до хаджи Дончовия дюкян и слезе. Юрнаха се селяните, струпаха се жени, деца, че и циганчетата от долната махла дойдоха чак, а той го пипа, оглежда го и дума:

— Мазах го, кай, с катран му мазах осите, ама малко им дошло, та квичи като прасе, ама ще го наглася аз него, че да ми пее, кога бяга.

Изви го пак обратно, метна му се и пак запраши надолу. До Чолпанкини нали има вада? Тъкмо го засили да я прецапа, нещо рече: тряаасс... — и Дечо се просна като настъпена жаба всред. Станаха на сол и колелета, и наплати, и кормила, а носът му отече моментално и посиня, почерня като катраник.

Да беше друг, щеше да се осрами, да се отчае, а той стана, отръска се, поклати малко глава, събра му треските и си отиде.

Мина му вече мерака, си рекохме, няма и да помисли вече за такова нещо, ама не излезе тъй.

Не се мина месец, продал телицата, ракия продал, не знам какво продал и си купил нов-новеничек, истински филоспед. Ама нещо и половина, ти казвам. Не ти е работа! Свети като полилей в черкова и като му се метне и го пусне, ако се случи да мине край тебе, само

усетиш, че те лъхне малко вятър, и ни човек можеш да видиш, ни на какво е качен. Змей бе, змей — няма какво да ти разправам повече. Дорде се мерне в село, и минутно се озове в Черняга на хорото и откак го купи, зарязан ниви и волове и да му е и гюл да бере с него, и орехи да брули, качен отгоре му. Измайстори се тъй, че като го оправи по сѳсата, кръстоса ръце на гърди и само с крака го кара, проклетникът. И швък-брък, все в града. Счупят ли на някого главата по сватбите и трябва доктор или лекарство — тичай, Дечо! Някоя преписка ли е забравил да изпрати кметът в околийското — тичай, Дечо! Сбор ли има по селата, надбягвания ли в града, без него не може. Записа се и в градското филоспедно дружество. Веднъж участва и в надбягванията до Шипка, па нали е балканско чадѳ, здраво, набито, опънало врат, стиснало се и ха, бре — де, бре, изпреварило всички и му нанизали на рамото една вътрешна гума за отличност. Дойде си по пладне вир-вода, ама засмян като нова месечина и не го свърта на едно място от радост. Цял ден обикаля из село с гумата през рамо. След пладне венчаваха Павлевото момче на Донча Дели Милчов за по-малката дъщеря — Куна — и той, синковецът, пристигнал в черквата, оставил колелото до вратата и както си е с гумата през рамо, се намъкнал чак до олтаря. В чудо се видял клисарят, дорде го изкара навън.

— Не може тъй бе, Дечко, не бива! Грехота е така в божи дом да се влиза. Спечелил си я гумата, спечелил. Бравос! Никой няма против, ама не е прилично. И Нено Сенегалеца спечели пролетес на Пиянко един будилник часовник, и Стойо Мечката, като надви Куртчи Османа на турската сватба в Окчилар, спечели цял овен, ама видял ли си някога да влизат с тях в черквата. Не бива. Грехота е.

Хеле го убедил най-после. Излязъл Дечо, ама гумата не махнал. Той си я носи цяла неделя из село за лицемерие и очебийност и стана за смях и на дребния добитък, дето е речено.

Остави другото, ами и момите почнаха да му се смеят и да го не рачат.

— Ами — рекла Димка Бозаджийкина, като й подхвърлил дума вуйчо му Еньо за него, — умряла съм си за ваш Деча. Майка му все на магарето, той на филоспедя, а аз да тепам боса след тях. Да има да взема! Ако ми купи и на мене една такава дяволия, тогава може.

— Ти, рекъл, Димке, само дай дума, пък тя по-нататък е лесна. Той като си има тебе, рекъл, ще забрави и филоспед и гума, и майка си

и баща си ще забрави, рекъл. — То, рекъл, дето има една дума: клин клин избива и дяволията с дяволия се цери. Ами! Само се съгласи и... толкоз!

ВЕГЕТАРИАНЕЦ

Баща му беше в положение човек, имотен беше и гледаше съответно на живота, а то какво прави, какво струва, не зная, ама замина момче младо и хубаво, като цъфнал гюл, наука да учи в София, стоя колкото стоя, току се върна един ден смачкано, рошаво, мършаво, гаче ли като свети Ивана се е хранило със скакалци и див мед само. Заряза и наука, и всичко и започна със земята да се бори като нас. Питам го веднъж:

— Стефко бе, че какво, такова, си отпаднал в телосложението и бузите ти залесени тук-там на участъци?

— Аз — кай, — бай Димо, тъй си живея, такова ми е — кай — убеждението. По природата се вода — кай.

— Ама не се ли храниш — думам, — не похапнуваш ли си повечко, та си се източил като бобена вейка?

— Храня се, похапвам си, ама месо не ям и каквото взема — сурово го вземам. С плодове — кай, — със зеленчуци, с ядки и сокове поддържам живота. Орехи ям — казва — много, защото те са четири пъти по-хранителни от месото, четири пъти — от яйцата и повече от десет пъти — от млякото. Имат си — кай — и тлъстините, и захарите, и белтъците.

Ха сега де! Орех с белтък!

— Е, хубаво — казвам, — сурови ги ядеш, ама боб суров може ли да се яде? Картофи ядат ли се? Сурови тикви, да речем, само прасетата, да прощаваш, такова...

— Тъй — казва, — сурови си ги ям, защото огънят — кай — ги разваля. Променя им — кай — химическия и енергическия състав и ги прави — кай — по-мъчно смилаеми.

И това не бях чувал, и това научих! Бря, пуста наука, бря! Побърка ни хубавите момчета и вер селям!

Питам после поп Еня вярно ли е, дето го разправя.

— Вярно е — кай. — Не му знам — кай — каква вяра изповядва, съботник ли е, от жълтото братство ли е, ама и хляб не яде, а кълве житото като мисирек. Леля му Райна разправяла на попадията. Сурово

го кълвял, или пък го топял в студена вода и го джвакал като дъвка, песоглавецът му с песоглавец! Сохрани боже!

Кръсти се попът и разправя, а аз се пуля насреща му и се чудя и мая.

— А бе какво се чудиш — обажда се Лъжлив Съби, — и бързуняк яде момъкът, и млечък, и капикоса, и каквото му попадне. На моята нива — кай, — до гробищата, синора го е опасал като магаре до дъно. Ами! И тръне имаше тук-там, и тях ги няма.

Един ден — кай, — като гледал как сладко пасат конете люцерната в хаджи Дончовата ливада, да вземе да се намъкне и той, че да нагъва люцерна, да нагъва, додето му се издул коремът като на малко циганче, кога яде варени тикви. Щял да се пукне момъкът и да експлодира без малко.

Разтривали го, церили го, хеле му преминало.

— А бре, майка — думала му каква Деля, — ами че може ли тъй като добитъка?... Ами че хайде, да речем, прияло ти се е люцерна, ами че посоли си я малко, полей си я с оцет отгоре, че тогава! А то тъй на какво прилича?

Оттогава — кай — не е хапвал вече люцерна. Коштрава почна да нагъва и по-добре му е на момчето, заглади му се косъмът и брадата му по-честа стана.

— Ех, Събко — думам му, — смеем се ние и се подиграваме, ама знам ли? Както ми е тръгнало и на мене толкова време без работа, дали няма да се пиша и аз в неговата партия, че да тръгнем кооперативно да пасем по синорите. А?!

ПЕТЪР ПОНДЕВ

БЕЛЕЖКИ

Предлаганото издание е трето поред. То се прави, за да задоволи големия интерес на читателите към творчеството на Чудомир. В него няма промени. То спазва напълно и подредбата на материала в предишните издания. Както е отбелязано в първите две издания, при подредбата на разказите и фейлетоните съставителите са се ръководили от изразеното приживе желание на автора да види своето творчество „събрано и подредено“. Под това Чудомир разбираше такава подредба на произведенията, която да има за основа не хронологията, а значителното и трайното, постигнато от писателя. И на още едно изискване Чудомир неизменно наблягаше — творчеството му да бъде показано така, че да представлява достоверна картина на живота и времето, в което е създавано. Съставителите положиха усилия в предлаганото тритомно издание да изпълнят това съкровено желание на автора.

В първите два тома, обхващащи художественото творчество на Чудомир, хронологическият принцип е следван само там, където той не е бил в противоречие с посочените по-горе основни изисквания. Затова както в първия, така и във втория том на преден план са изведени онези хумористични творби, в които най-релефно са открити социалните и битови черти на селото и малкия провинциален град с типичните за тях образи и герои. А в изтъкването на хумористичните акценти предпочетени са онези разкази и фейлетони, в които най-пълно са намерили израз богатата палитра и непосредствената сила на смеха у Чудомир. В третия том хронологията е спазвана също само там, където групирането на материала по характер и значение са позволявали това.

За постигане на вътрешно единство и прегледност в многообразното творчество на Чудомир са създадени отделни цикли. По този начин в цикъла „Нещо за себе си“ съставителите са имали за цел да оформят от разпилени по различни списания и вестници

разказчета, фейлетони и бележки една хумористична автобиография на Чудомир. Обратно — в цикъла „Шарена сол“ целта е била да се обединят на едно място на пръв поглед разностилни и разностойни творби. В цикъла „Мама“ са събрани, посветени на майката на писателя, малки разкази, които очевидно Чудомир не е могъл да оцени и се е готвил да преработи в отделна повест под същото заглавие. Така читателят получава пълна представа за тези малки литературни бисери, някои от тях непечатани, които откриват една непозната страна, извън хумора, в творчеството на Чудомир.

Основното в многостранното творчество на Чудомир, на което не бяха чужди и интересите на етнографа, археолога и историка, са неговите хумористични разкази и фейлетони, събрани в първите два тома. Те, както посочва и самият им автор, „са писани между годините 1933 и 1940 и излизат като подлистници на един столичен вестник“. Припомняйки обстоятелствата, при които е започнал да пише своите разкази и фейлетони, Чудомир със свойствения си хумор отдава заслугата за това на „Закона за учителските двойки“, който със забраната на двама души от едно семейство да бъдат учители го принуждава да напусне учителството в Казанлък, където е била учителка и жена му. Така, според признанието на Чудомир, той отново е трябвало „да се залови с писателството“. „Аз всъщност — разказва Чудомир — и на такъв нямаше да стана, ако не беше дошла на помощ една сляпа случайност. По това време в-к «Зора» излизаше с «Весела страница», която се списваше от Райко Алексиев. И той, както повечето мъже, извършил глупост, оженил се и предприел сватбено пътешествие. Събрали се в редакцията тогава, мислили кой да го замести и един се сетил за мене.

Едно време, рекъл, той и рисуваше, и пишеше, но се забута някъде из провинцията. Нека го потърсим.

Един ден получавам телеграма, а след това дълго писмо и нали бях без работа, отидох, хванаха ме наздраво и започнаха пак старите прегрешения.

Първите си писания подписвах най-различно, някои само с една буква даже, а други никакви...”

В първите два тома поместените разкази и фейлетони се печатат по последното издание на „Избрани произведения“ на Чудомир (1966), а тези от тях, които Чудомир не е включил в своите „Избрани

произведения“ от последните издания на книгите му: „Не съм от тях“ (1946), „Нашенци“ (1948), „Аламинут“ (1946), „Кой както я нареди“ (1946), „Консул на Голо бърдо“ (1947), „Панаир“ (1957). Останалите — от периодичния и ежедневен печат преди и след Девети септември.

В тритомника са поместени и непечатаните Чудомирови разкази: „Един живот“, „Мобилизация“, „Убийство“, „Дядо Видьо“, и отделни фейлетони и бележки от цикъла „Нещо за себе си“.

Петър Пондев

Издание:

Автор: Чудомир

Заглавие: Съчинения в три тома

Издание: четвърто

Издател: „Български писател“

Град на издателя: София

Година на издаване: 1981

Тип: сборник

Националност: българска

Печатница: СПК „Д. Благоев“ София; СПК „Г. Димитров“ София

Излязла от печат: 30.VII. 1981 г

Редактор: Татяна Пекунова

Художествен редактор: Елена Маринчева

Технически редактор: Любен Петров

Художник на илюстрациите: Чудомир

Коректор: Елена Куртева

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/5867>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.